

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

I. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τιμᾶται μετὰ βιβλιοσήμου Δρχ. 41.85

Τιμὴ βιβλιοσήμου μετὰ προσθέτου δρ. 19. 45

Πρᾶξις Ἐκπ. Συμβουλίου 177. 1918]27

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ Ι. Α. ΡΑΛΛΗΣ & ΣΙΑ
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΣΕΙΡΑ ΙΣΤΟΡΙΩΝ

X. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ

καθηγ. Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης

A. ΛΑΖΑΡΟΥ

καθηγ. τοῦ προτύπου τοῦ
Διδασκ. Μ. Ἐκπαιδεύσεως

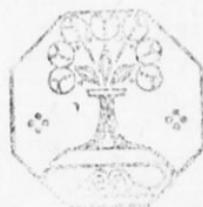
X. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ

1927
ΘΕΟ
ΕΛΛ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Διὰ τὴν Α'. τάξιν τῶν Γυμνασίων καὶ τὰς ἀνυστοίχους
τῶν λοιπῶν σχολείων τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

ΜΕΤΑ ΠΟΛΛΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ "ΑΘΗΝΑ".

A. I. ΡΑΛΛΗΣ & ΣΙΑ

ΑΘΗΝΑΙ, ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ 6

1927

Πᾶν ἀγτίτυπον φέρει τὴν δημογραφὶὴν ἐνὸς τῶν συγγραφέων

Αλέξανδρος Καλεργής

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΤΑΤΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ

Κατὰ τοὺς πολὺ παλαιοὺς χρόνους οἱ ἀνθρωποι ἔζησαν εἰς ἀγρίαν κατάστασιν.

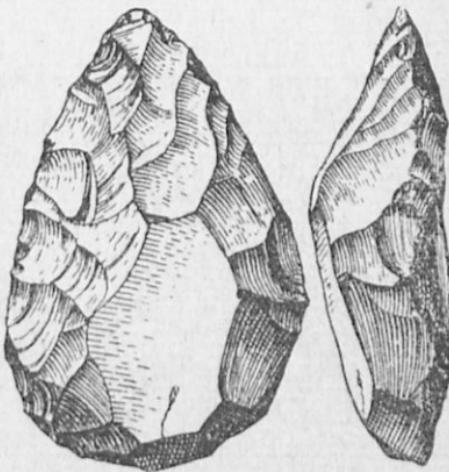
Περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἔχομεν ἀτελεῖς γνώσεις καὶ ὑποθέσεις μόνον δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν, διότι οἱ παλαιότατοι ἀνθρωποι ἄφησαν πολὺ πενιχρὰ λείψανα τοῦ βίου των.

Τὴν παλαιοτάτην αὐτὴν περίοδον τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ὡνόμασαν προϊστορικοὺς χρόνους.

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ ιστορία μελετᾷ τὰς ἀξιολόγους πράξεις τῶν ἀνθρώπων, ἐκείνας ἰδίως, αἱ ὅποιαι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ.

Πολλὰς χιλιάδας ἔτη⁹ πρὸ Χριστοῦ ὁ ἀνθρωπός ἦτο ἀμαθής καὶ ἔζησε ποτὲ τὰ ζῷα. Τὴν ὕπαρξιν τῶν παλαιοτέρων τούτων ἀνθρώπων γνωρίζομεν ἀπὸ διάφορα λείψανα, τὰ ὅποια διετηροῦμεν εἰς τὸ βάθος τῆς γῆς εἴτε ἐντὸς σπηλαίων (ὅπλα, ἔργα λειτουργίας, δοτᾶ ζῷων καὶ ἀνθρώπων). Ἀλλὰ τὰ λείψανα ταῦτα εἶναι τόσον πενιχρά, ὥστε περὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν ἔχομεν ἀτελεῖς γνώσεις καὶ ὑποθέσεις μόνον. Τὸν μακροὺς αἰώνας, κατὰ τοὺς ὅποιούς οἱ ἀνθρωποι ἔζησαν εἰς ἡμιαγρίαν κατάστασιν, δυναμάζομεν προϊστορικοὺς χρόνους καὶ τὴν μελέτην τῆς ζωῆς των προϊστορίαν.

Ἄξινη παλαιολιθικὴ
(πρόσοψις καὶ ἐκ τῶν πλαγίων)

Βραδύτερον ὁ ἄνθρωπος ἐγκατεστάθη μονίμως, ἐκαλλιέργησε τὴν γῆν, ἐδημούργησε πολιτισμὸν καὶ ἔφησεν ἀφθονώτερα μνημεῖα, οἰκι-

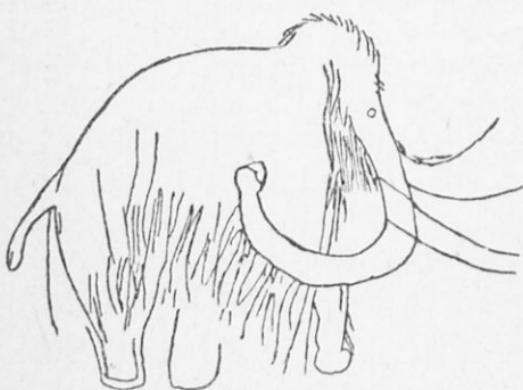
ακὰ σκεύη, ὅπλα, ἀγγεῖα, λείφανα οἰκοδομημάτων, τάφους, ἀγάλματα κτλ., ὥστε δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν καλύτερον τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρᾶσιν του. Ἀπὸ τότε ἀρχίζουν οἱ ἴστορικοὶ χρόνοι. Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ δοῦλον Ἰδίως φωτίζει τὸ παρελθόν, εἶναι τὸ γραπτὸν μνημεῖον. Ἡ ἴστορία κυρίως

Αἰχμαὶ βέλους παλαιολιθικῆς ἀρχῆς ἐποχῆς

ΠΡΟΪΣΤΩΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Ἡ ἡ ιφάνεια καὶ τὸ κλῖμα τῆς γῆς ὑπέστησαν μεγάλας μεταβολὰς

κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἡ Εὐρώπη φαίνεται ὅτι ἦτο ἀρκετὰ θερμή, ὥστε ἔζησαν ἔκεī ζῷα, τὰ δοποῖα συναντῶμεν σήμερον εἰς τὴν Ἀφρικήν, ἐλέφαντες, φινόκεροι, ἵπποποτάμοι, τεράστιαι τίγρεις, ὠπλισμέναι μὲ μακροὺς καὶ κοπτεροῦ κυνόδοντας. Ἐπίσης, ὃς ἄνθρωποι τῶν χρόνων ἔκείνων ἤσαν διάφοροι ἀπὸ τοὺς σημερινούς. Είχον ὅμως ἐπιτελέσει δύο σημαντικὰς ἐφευρέσεις. Ἐγνώριζον νὰ ἀνάπτουν πῦρ καὶ νὰ πελεκοῦν τὸν λίθον, Ἰδίως τὸν σληδὸν πυριτόλιθον, ὃ δοῦλος ἐνύκλως χωρίζεται εἰς λεπτὰ καὶ κοπτερὰ τεμάχια. Διὰ τοιούτου λίθου ὠπλισε τὴν

Ζῷα παλαιολιθικῆς ἐποχῆς. Ἄνω Μαμούθ, κάτω βόνασος, σκάλισμένος εἰς τὸν τοίχον σηλαιών τῆς Γαλλίας, δείγματα γραφικῆς τῶν ἀνθρώπων τῶν σπηλαίων.

παλάμην του δι παλαιότερος ἄνθρωπος. Ἐπί μακρὰν σειρὰν αἰώνων δὲν ἐγνώριζε νὰ κατεργάζεται τὸν λίθον. Τὴν περίοδον αὐτὴν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ὠνόμασαν οἱ ἀρχαιολόγοι παλαιολιθικὴν ἐποχήν.

Παρῆλθον χιλιάδες ἔτη, τὸ κλῖμα τῆς Εὐρώπης ἔγινε ψυχρότερον καὶ οἱ παγετῶνες τῶν δρέπων κατῆλθον μέχρι τῶν πεδιάδων. Νέα εἶδη ζώων, ίδιως ζῆντα τῶν ψυχρῶν κλιμάτων, ἐξηπλώθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην, βόνασοι (ἄγριοι βόες), μεγάλαι ἔλαφοι, ἵπποι, φαιαὶ ἀρκτοί, λέοντες, ἵαιναι, φινόκεροι καὶ πρὸ πάντων δύο ζῆντα χαρακτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, δι μούνθ, εἶδος ὑψηλοῦ ἔλεφαντος μὲ παχὺ τρίχωμα, καὶ δι Τάρανδος, δι δύοις εὑρίσκεται σήμερον εἰς τοὺς πόλους.

Τεμάχιον ὅστοῦ ταρανδοῦ ἐπὶ τοῦ δύοις δι παλαιολιθικὸς ἄνθρωπος ἐφίλοτεχνησεν ἐνα ἄνθρωπον, δύο κεφαλὰς ἵππων, ἐνα ὄφιν.

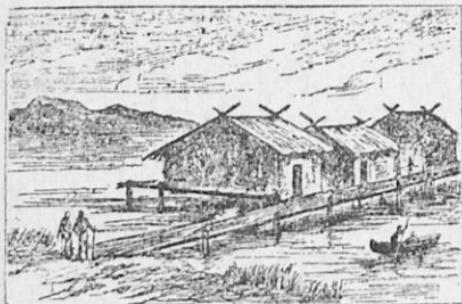
Ἄξιναι διαφόρων τύπων ἀπὸ λελειασμένον λίθον (νεολιθικά).

Ἡ περίοδος αὐτὴ διήρκεσεν ἐπίσης αἰῶνας. Κατ’ αὐτὴν ἔμφαντίζονται ἄνθρωποι περισσότερον ἀνεπτυγμένοι, οἱ λεγόμενοι ἄνθρωποι τῶν σπηλαίων, διότι ἔνεκα τοῦ ψύχους καὶ τοῦ φόβου τῶν ζώων ἔζησαν ἐντὸς σπηλαίων. Μεταχειρίζονται ἀκόμη τὸν ἀκατέργαστον πυριτόλιθον, ἀλλὰ ἔμαθαν νὰ κατεργάζωνται τὰ δοτᾶ τῶν ζώων, τὰ κέρατα, τὸν ἔλεφαντόδοντα. Εἰς τὰ σπήλαια τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας, εὑρίσθησαν λείφανα τῶν ἔργασιῶν τούτων καθὼς καὶ ἴχνογραφήματα ἐπὶ τῶν τούχων καὶ τῶν δοτῶν, τὰ δύοια μὲν ἔξαιρετικὴν ἀκρίβειαν καὶ ζωηρότητα ἀπομιμοῦνται τὰ ζῆντα τῆς ἐποχῆς.

ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Βραδύτερον τὸ κλῖμα θερμαίνεται, οἱ πάγοι ἀποσύρονται εἰς τοὺς πόλους, ἡ Εὐρώπη ἀποκτᾷ τὸ εὔκρατον κλῖμα, τὸ δύοιον ἔχει σήμερον. Οἱ ἄνθρωποι τῶν σπηλαίων, ἡ φυλή, ἡ δύοια εἶχεν ἀληθῶς καλλι-

τεχνικὴν ἰδιοφυῖαν, ἔξαφανίζεται. "Ερχονται ἄνθρωποι ὅχι τόσον καλλιτεχνικοί, ἀλλὰ ἔχοντες νοῦν πρακτικώτερον. Γνωρίζουν νὰ καλλιεργοῦν δημητριακά, νὰ τρίβουν τὸν σῖτον διὰ νὰ κατασκευάσουν ἄλευρον, καλλιεργοῦν καὶ ὑφαίνουν τὸ λινὸν καὶ κατασκευάζουν ἐνδύματα.

Λιμνοία κατοικία

"Ἐξημέρωσαν τὸν σκύλον καὶ τὸν ἵππον καὶ ἔχουν ποίμνια ἀπὸ χοίρους.

Τὸ χαρακτηριστικώτερον εἶναι, ὅτι ἔμαθαν νὰ λειαίνουν τὸν λίθον, νὰ καθιστοῦν αὐτὸν δεξύτερον, νὰ κατασκευάζουν ἀξίνας. Διὰ τοῦτο τὴν περίοδον αὐτὴν δονομάζουν ἐποχὴν τοῦ λείου λίθου ἢ *νεολιθικὴν ἐποχὴν*.

"Ηδη ὁ ἄνθρωπος ἔξηλθεν ἀπὸ τὴν πρώτην ἀγροτητα. Κτίζει κατοικίας, σχηματίζει κοινωνίαν, διχρωνεῖ τὰ χωρία. "Οπουν ὑπάρχουν λίμναι, στήνει τὴν κατοικίαν του ἐπὶ τῶν ὑδάτων διὰ μεγαλυτέρων ἀσφάλειαν. Αὕτα εἶναι αἱ λιμναῖαι οἰκήσεις, τῶν ὅποιων λείφανα εὑρέθησαν εἰς τὴν Ἐλβετίαν.

ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΛΛΟΥ

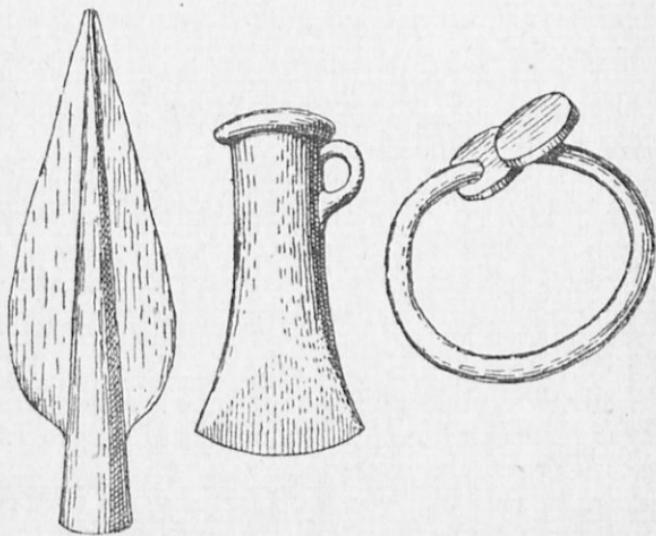
Κατὰ τὸ τέλος τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰς χώρας τῆς ἀνατολῆς μανθάνουν τὴν χρῆσιν τοῦ μετάλλου. Τὸ πρῶτον μέταλλον, τὸ ὅποιον ἐγνώρισεν ὁ ἄνθρωπος (περὶ τὸ 4000 π. Χ.), ἦτο ὁ χαλκὸς καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ χουσός, τὰ δποῖα συναντῶνται ἐνίστε εἰς φυσικὴν κατάστασιν. Βραδύτερον ἔμαθε νὰ ἔξαγῃ τὰ μέταλλα ταῦτα ἀπὸ τοὺς λίθους, εἰς τοὺς ὅποιους περιέχονται. Σημαντικοτέρα ἦτο ἡ πρόσδος, ὅταν ἔμαθε νὰ ἀναμιγνύῃ χαλκὸν καὶ κασσίτερον καὶ νὰ κατασκευάζῃ δορέχαλκον, οὐσίαν πολὺ στερεωτέραν, ἡ δποία ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ κατασκευάζῃ ἐργαλεῖα καὶ ὅπλα πολὺ στερεωτέρα. Η ἐποχὴ τοῦ μετάλλου ἀρχίζει τιμόνιος ἀπὸ τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ δορείχαλκου. Πολὺ βραδύτερον ἔγινε χρῆσις τοῦ σιδήρου. Τὴν ἐποχὴν τοῦ μετάλλου διαιροῦν εἰς ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ, τοῦ δορείχαλκου καὶ τοῦ σιδήρου.

ΣΤΟΡΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

"Ολοὶ οἱ λαοὶ τῆς γῆς δὲν κατώρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς τὸν ἴδιον βαθμὸν πολιτισμοῦ. Ή μεγάλη ἀνάπτυξις, δ ἀνώτερος πολιτισμὸς, φαί-

νονται νὰ είναι προνόμιον δλίγων λαῶν. Οἱ ἀρχαιότεροι ἀνεπτυγμένοι λαοὶ ἔζησαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον, εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὴν Μεσοποταμίαν, εἰς τὰ παράλια τῆς Συρίας, εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, εἰς τὴν Ἑλλάδα κτλ. Αὗτοὶ είναι οἱ πρῶτοι ἴστορικοὶ λαοί.

"Οἱοι οἱ μεγάλοι ἴστορικοὶ λαοί, οἱ διοῖοι προήγαγον τὸν πολιτισμὸν καὶ κατέχουν συμαντικὴν θέσιν εἰς τὴν ἴστοριαν, ἀνήκουν εἰς τὴν Καυκασίαν φυλήν, ἡ δοϊα περιλαμβάνει δύο τύπους ἀνθρώπων κα-

Αἰγαῖη δόρατος, πέλεκυς καὶ βραχιόλιον ἀπὸ ὁρεύχαλκου.

Θαρρᾶς διακρινομένους, δύο διμοεθνίας, δύος λέγουν, τὴν σημιτικὴν καὶ τὴν Ἰνδοευρωπαϊκήν.

Οἱ σημῖται είναι μελαχροινοί, ἔχουν μέλαιναν κόμην, πολλάκις βοστρυχώδη, ἀνάστημα λεπτὸν καὶ μέτριον καὶ είναι μᾶλλον νευρώδεις. Σημῖται είναι οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Βαβυλώνιοι καὶ Ἀσσύριοι, οἱ Φοίνικες, οἱ Ἐβραῖοι, οἱ Ἀραβεῖς κλπ. Ἡ πρώτη πατούς των φαίνεται ὅτι ἦτο ἡ Ἀραβία ἢ ἡ βόρειος Ἀφρική. Προηγήθησαν εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ ἥδη ἀπὸ τοῦ 5000 ἢ 4000 π. Χ. είχον ιδρύσει εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου καὶ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν ὠργανωμένα κράτη.

Οἱ Ἰνδοευρωπαῖοι τούναντίον είναι λευκοί, ὑψηλοί, ξανθοί, μὲ κόμην λείαν καὶ διφθαλμοὺς γαλανούς, ἔχουν ἐγκέφαλον ἀνεπτυγμένον, ἀντοχὴν μεγάλην εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ αὐτοὶ ἐδημιούργησαν τὸν ἀνώτερον πολιτισμόν.

Ἰνδοευρωπαῖοι είναι οἱ Μῆδοι καὶ Πέρσαι, οἱ Ἰνδοί, οἱ Ἑλληνες,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

οἱ Ρωμαῖοι, οἱ Γερμανοί, οἱ Σλαύοι κλπ. Πρώτη τῶν κατοικία φαίνεται ὅτι ἥσαν αἱ ἐκτεταμέναι πεδιάδες τῆς σημερινῆς νοτιοανατολικῆς Ρωσίας καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐσκορπίσθησαν περὶ τὸ 2000 π. Χ. εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην.

Μέσην θέσιν μεταξὺ σημειῶν καὶ ἴνδοευρωπαίων κατέχουν λαοὶ ἀνήκοντες ἐπίσης εἰς τὴν Καυκασίαν φυλήν, οἱ δποῖοι ἐγκατεστάθησαν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἰς τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια τῆς Μεσογείου καὶ ὀνομάζονται διὰ τοῦτο μεσογειακοὶ λαοί. Ἐκ τούτων οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου πελάγους, οἱ λεγόμενοι Αἴγαῖοι, ἀνέπτυξαν, καθὼς θὰ γίνεται, περὶ τὸ 3000 π. Χ. ἀξιόλογον πολιτισμόν, τοῦ δποίου κέντρον ἔγινεν ἡ νησίς Κορήτη.

ΑΡΧΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

Οἱ πρῶτοι ἴστορικοὶ λαοὶ εἰναι οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰς χώρας τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, οἱ Αἰγύπτιοι, Βαβυλώνιοι καὶ Ἀσσύριοι, Χεταῖοι, Ἐβραῖοι, Φοίνικες, οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσαι κλπ. οἱ λεγόμενοι Ἀνατολικοὶ λαοί. Μετὰ τούτους ἔρχονται οἱ Ἑλληνες καὶ βραδύτερον οἱ Ρωμαῖοι.

Ἡ ἴστορία τῶν λαῶν τούτων ἀποτελεῖ τὴν ἀρχαίαν ἴστορίαν, ἢ δποία ἀρχίζει ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων (περίπου 5000 π. Χ.) καὶ φθάνει μέχρι τοῦ 476 μ. Χ., δηλ. μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ Αυτοκράτορος Λαζαρίου κράτους.

Πάπυρος—Λωτός

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΟΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

Οι ἀρχαιότεροι ἀνεπτυγμένοι λαοί ξηράν περὶ τὸν Μεσόγειον θάλασσαν.

Ποιωλὰς κιδιεπορίδας π. Χ. διηγητικοί λαοί, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Χαρδαῖοι, οἱ Ἀσσύριοι, οἱ Ἐβραῖοι, οἱ Φοίνικες, οἱ λεγόμενοι μὲ κοινὸν ὄνομα ἀνατολικοί λαοί, ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς χώρας τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου διώσγάνωσαν κράτη, ἔκτειναν πόλεις καὶ ἀνέπτυξαν τὰ πρῶτα διοικεία τοῦ πολιτισμοῦ.

Οὐλίγον δραδύτερον μεσογειακοί λαοί, ιδίως οἱ κατοικοῦντες τὸ Αἴγαον, ἀνέπτυξαν ἀξιόλογον πολιτισμόν, τοῦ ὥποιου πυρὴν ἦτο ἡ Κορήν.

Τέλος γία τιχυρὰ ινδοευρωπαϊκὴ φυλὴ, οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσαι, ὑπέταξαν τοὺς ἀνατολικοὺς λαοὺς καὶ ιδρυθείσεν κράτος.

ΟΙ ΑΙΓΥΠΤΙΟΙ

ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Ἡ Αἴγυπτος εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐφαίνετο χώρα μυστηριώδης. Πειρεβάλλετο ἀπὸ ἐρήμους, θάλασσαν, ἢτο δὲ καὶ αὐτὴ ἔσημος, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν δὲ Νεῖλος, δὲ διοῖς γονιμοποιεῖ αὐτὴν διὰ τῶν πλημμαρῶν του καὶ καθιστᾷ κατοικήσιμον. Διὰ τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι ὅνομαζον τὴν Αἴγυπτον δᾶρον τοῦ Νείλου.

Ο Νεῖλος πλημμαρεῖ κατ' ἕτος ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μέχρι τοῦ Νοεμβρίου. Τὰ ὅδατα ἀποσυρόμενα βραδύτερον ἀφίνονται ἔλυτοι, ή δοία καθιστᾶ ἐνφροφωτάτην τὴν χώραν. Οἱ ἀρχαῖοι ἐκαλλέργουν δημητριακὰ καὶ λαζανικὰ καὶ ἔτεροφον πολυάριθμα πούμνια. Ὁ φοῖνιξ, δὲ λωτὸς, δὲ πάπυρος ἐφύοντο ἐν ἀφθονίᾳ. Ησπάλα ζῆται καὶ πτηνὰ ἐτρέφοντο παρὰ τὰς ὅχθας καὶ τὰ ὅδατα τοῦ ποταμοῦ.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἥλθον ἀπὸ τὴν Ἀσίαν προσελκυσθέντες ἀπὸ τὸν πίοντον τῆς πεδιάδος, ἐπεκράτησαν εἰς αὐτὴν καὶ μετέδωσαν τὴν γλώσσαν καὶ τὸν πολιτισμόν των.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νεῖλου οἱ Αἰγύπτιοι ἐπεδόθησαν εἰς τὴν γεωργίαν. Κατὰ τὸν μακρινὸν ἐκείνους χρόνους, ὅπότε ἡ συγκοινωνία ἦτο ἀτελεστάτη, δὲν ἦτο δυνατὸν εἰς ἡγεμὸνῶν καὶ κυβερνήσῃ ὅλην τὴν χώραν. Ἐσχηματίσθησαν λοιπὸν διάφορα κράτη. Ἀλλὰ εἰς χώραν πεδινὴν καὶ πλουσίαν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῇ κράτος ἵσχυρὸν, τὸ δποῖον νὰ ὑποτάξῃ τὰ ἄλλα καὶ νὰ συνενώσῃ ὅλην τὴν χώραν.

Τοῦτο ἔποαιξαν πρῶτοι οἱ βασιλεῖς τῆς **Μέμφιδος**, ἡ ὁποία εὑρίσκεται εἰς τὴν κάτω Αἴγυπτον, πλησίον τοῦ σημερινοῦ Καΐρου. Ἡ Αἴγυπτος ἡνώθη εἰς ἓν κράτος ἥδη ἀπὸ τοῦ 5000, ἵσως δὲ καὶ ἡ

5000 Μέμφις ἔγινεν ἡ πρώτη πρωτεύουσα τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κράτους. Οἱ βασιλεῖς τῆς Μέμφιδος, ὃνομαζόμενοι Φαραώ, ἀπέκτησαν μεγάλην ἴσχυν, ἡ χώρα ἀνεπτύχθη ἐπ' αὐτῶν εἰρηνικῶς καὶ ἀπέκτησε τὴν πρώτην ἀκμήν της. Τὴν ἴσχυν αὐτῶν φανερώνουν οἱ σωζόμενοι κολοσσιαῖοι τάφοι, αἵ πινακίδες. Τὴν περίοδον ταύτην τῆς αἰγυπτιακῆς ἱστορίας οἱ αἰγυπτιολόγοι ὠνόμασαν **ἀρχαῖον κράτος**.

Περὶ τὸ 2000 π. Χ. ἡ ἔξουσία περιῆλθεν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῶν **Θηβῶν**, εἰς τὴν Ἀνω Αἴγυπτον. Οἱ Φαραώ τῶν Θηβῶν ἦσαν ἵσχυροι ιθήμεροι από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ροὶ καὶ πλούσιοι, ἐκόσμησαν τὴν πρωτεύουσάν των μὲν οἰκοδομήματα μεγαλοπρεπῆ καὶ διεκρίμησαν ὃς πολεμισταί. Διέβησαν τὸν Ιεθύδην καὶ ἐπεχείρησαν πολλοὺς πολέμους εἰς τὴν Ἀσίαν. Τὸν κράτος τῶν Θηβῶν τῆς περιόδου ταύτης ὠνόμασαν **μέσον κράτος**. Τὸν κράτος τοῦτο κατεστράφη ἔνεκα τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ὑκσώς, νομαδικοῦ λαοῦ, ὃ δποῖος ἦλθεν ἀπὸ τὴν Ἀσίαν καὶ ἐκνοιάσχησεν εἰς τὴν Αἴγυπτον σχεδὸν δύο αἰῶνας.

Οἱ ἡγεμόνες τῶν Θηβῶν κατώρθωσαν τὸ 1580 νὰ ἐκδιώξουν τοὺς Ὑκσώς καὶ νὰ ἀνιδρύσουν τὸ κράτος των, τὸ δποῖον ἔφθασε τότε εἰς μεγάλην λαμπρότητα. Τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον **Νέον κράτος τῶν Θηβῶν**. **Τουτμὲς δ Γ'** ἐξέτεινε τὰ δρα τοῦ κράτους μέχρι τοῦ ἄνω Εὐφράτου. Ὁνομαστότατος τῶν βασιλέων τοῦ νέου κράτους ἦτο δ **Ραμσῆς Β'**, τὸν δποῖον οἱ Ἑλληνες ὠνόμασαν **Σέσωστριν** καὶ διηγήθησαν ὅτι ἦτο μέγας καὶ ακτητής καὶ ὅτι ἐποχώρησε μέχρι τῶν Ἰνδιῶν.

*Ενδυμασίαι Αἴγυπτιον

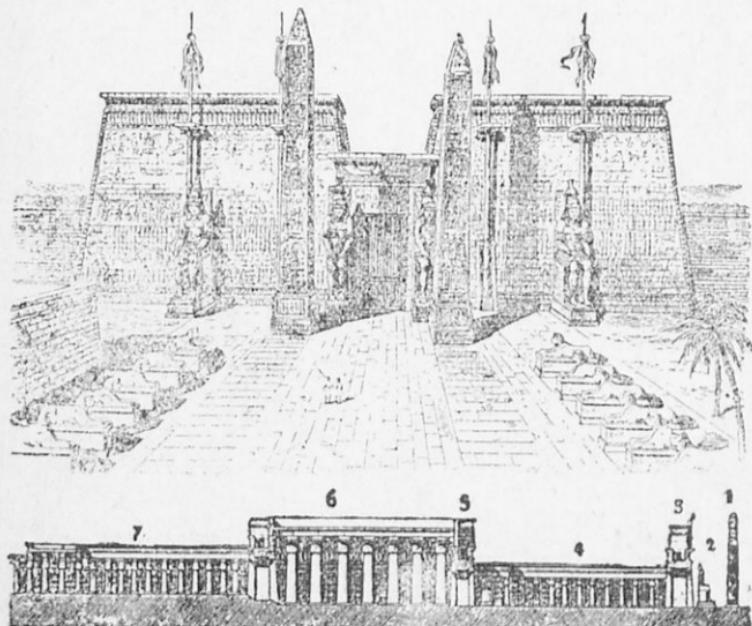
Περὶ τὸ 1200 ἀρχεῖται ἡ καιάπτωσις, διότι ἀποκτοῦν μεγάλην ἴσχυν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν λιβύων μισθιφόρων καὶ ὁ ἵερεὺς τοῦ Ἀμμὸν ἀποβαίνει σχεδὸν ἀνεξάρτητος ἡγεμόνων. Τὸ 670 ἡ Αἴγυπτος ὑποτάσσεται εἰς τοὺς Ἀσσυρίους. Ὁλίγον βραδύτερον δὲ Λίβις Ψαμμίτιχος ἰδρύει τὸ **κράτος τῆς Σάιδος**, τὸ δποῖον ἡκμασεν ἐπὶ τοῦ **Νεκρῶν** καὶ τοῦ **Ἀμάσιος**. Ἄλλοι οἱ Φαραὼ δὲν είχον τὴν πλαστικὴν δύναμιν καὶ ἡ Αἴγυπτος ὑπετάγη τὸ 525 εἰς τοὺς Ηέρσας καὶ ἔγινε περσικὴ ἐπαρχία.

525

Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ

Ἡ αἰγυπτιακὴ κοινωνία ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο τάξεις, τοὺς γαιοκτήμονας εὐγενεῖς καὶ τοὺς δουλοπαροίκους γεωργούς. Ὁ κλῆρος ἔχει με-

γίστην ίσχὺν καὶ ἡ καλῶς ὀργανωμένη τάξις τῶν δημοσίων λειτουργῶν μέγα κῦρος. Ὁ βασιλεὺς εἶναι ἀπόλυτος μονάρχης θεωρούμενος ἐνσάρκωσις τοῦ Θεοῦ.

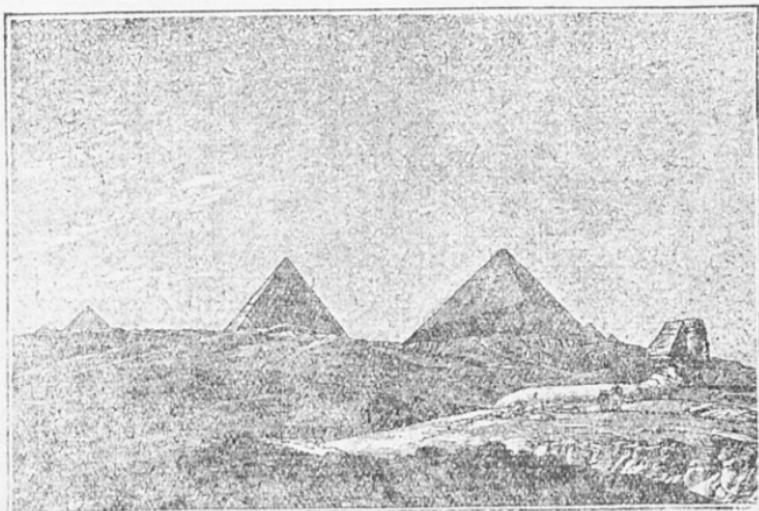

Ναὸς αἰγυπτιακός

Ἐμπόδιος κάθετος τομῇ, ὀπίσω ἡ πρόσοψις.

Ο αἰγυπτιακὸς ναὸς εἶναι κολοσσιαῖον υπίοιον. Φθάνομεν εἰς αὐτὸν διὰ πλακοστρώτου παρόδου, ἡ δοπία ἔχει ἑκατέρωθεν σειράν ἀπό Σφίγγας καὶ δύο διβελίσκους ἐκ γρανίτου μονολίθου, οἱ δοποὶ φέρουν ἀνάγλυφα καὶ ἐπιγραφάς. Ἐκατέρωθεν τοῦ πυλῶνος ὑπάρχουν δύο πύργοι ἐν σχήματι κολούνθου πυραμίδος, οἱ δοποὶ καλύπτονται ἀπό ἀνάγλυφα καὶ ἐπιγραφάς καὶ πρὸ αὐτῶν κολοσσιαῖα ἀγάλματα τῶν βασιλέων, οἱ δοποὶ κατεσκεύασαν τὸν ναὸν. Διὰ τοῦ πυλῶνος (3) εἰσερχόμεθα εἰς μεγάλην αὐλὴν (4), ἡ δοπία περιστοιχίζεται ἀπὸ στοάς. Εἰς τὴν αὐλὴν αὐτὴν μόνον ἐπετρέπετο ἡ εἴσοδος εἰς τὸν λαόν. Διερχόμεθα δεύτερον πυλῶνα (5) καὶ εἰσερχόμεθα εἰς αἰθουσαν (6), τῆς δοπίας τὴν στέγην στηρίζουν γιγαντώδεις κίονες εἰς δύο σειράς. Ἡ αἰθουσα αὕτη εἶναι ὁ κυρίως ναὸς καὶ ὄνομάζεται ὑπόστηλον. Εἰς αὐτὴν ἐπετρέπετο ἡ εἴσοδος μόνον εἰς τὸν Φαραὼ καὶ τοὺς ἀνωτέρους εὐγενεῖς. Ἐκ τῆς ὑποστήλου αἰθουσῆς τέλος εἰσερχόμεθα εἰς σκοτεινὸν θόλαμον (7), δόπον ἡτο τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ καὶ εἰσήγοντο μόνον οἱ Ἱερεῖς. Αἱ διαστάσεις τοῦ αἰγυπτιακοῦ ναοῦ εἶναι κολοσσιαῖαι. Ὁ πυλὼν τοῦ περιφέρειον ναοῦ τοῦ Ἀμυὸν εἰς τὸ Λοῦξον ἔχει ὑψος 44 μ., καὶ πλάτος 115 μ. Οἱ κίονες τοῦ ὑποστήλου ἔχουν ὑψος 20 μ. καὶ περιφέρειαν 10 μ. Ἡ περιφέρεια τοῦ πιονοκράνου εἶναι 23 μ.

Τὸ κύριον βιοποριστικὸν μέσον εἶναι ἡ γεωργία. Ἄλλοι οἱ Αἰγυπτιοὶ ἐπεδόμησαν καὶ εἰς ἄλλας τέχνας, τὴν μεταλλουργίαν καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν οἰκοδομησίμων λίθων (γρανίτου, μαρμάρου, ἀλαβάστρου κτλ.). Ἐπίσης ἀνεπτύχθη τὸ ἐμπόριον. Ἡδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἀρχαίου κράτους ὑπῆρχε ζωηρὴ συγκοινωνία (διὰ Ἑηρᾶς) μετὰ τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Συρίας. Βραδύτερον οἱ δραστήριοι ἐμποροὶ τῆς Κορήτης ἤλθον νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὰ πλούτη τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου. Μετὰ τὴν ἀνασύστασιν τοῦ κράτους τῶν Θηβῶν ὑπερίσχυσε τὸ ἐλληνικὸν ἐμπόριον, τοῦ δποίου βάσις ἔγινεν ἡ Ναύπατας ἐπὶ τοῦ Δέλτα.

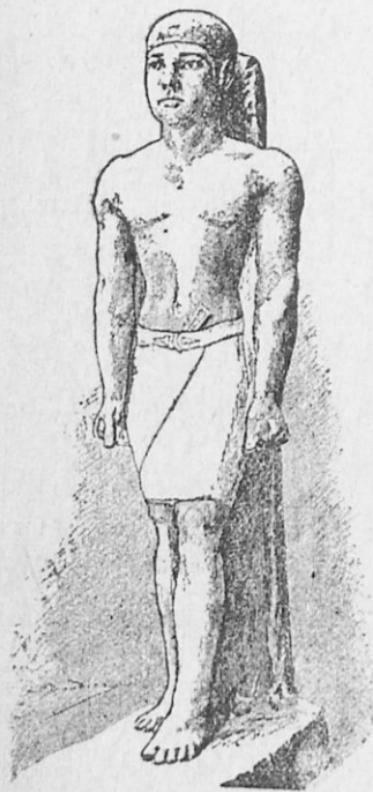
Αἱ πυραμίδες καὶ ἡ Σφίγξ

Λαὸς θρησκευτικώτατος οἱ Αἰγύπτιοι ἐλάτευν σαν ποίλοὺς θεούς. Εἰς τὸ ἀρχαῖον κράτος ἐλατρεύμη ἴδιως ὁ ἥλιος, ὁ *Ρά*, εἰς τὸ νέον ὁ θεὸς τῶν Θηβῶν *Ἄμμων*. Οἱ δύο θεοὶ δὲν ἥργησαν νὰ ἐνθοῦν εἰς ἓνα, τὸν κατ' ἔξοχὴν θεὸν τῶν Αἰγυπτίων *Ἄμμων-Ρά*. Ἄλλος ἔκτος τῆς θρησκείας τῶν ιερέων ὁ λαὸς ἔχει τὴν ἴδιαντέραν θρησκείαν του, ἡ οποία συνίσταται κυρίως εἰς τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν. Ἐπίστευσαν ὅτι ἡ ψυχή, τὸ διοίωμα τοῦ ἀνθρώπου, ἔξακολουθεῖ νὰ ζῇ μετὰ τὸν θάνατον εἰς τὸν κάτω κόσμον, τὸν δποῖον ἔξουσιάζει ὁ θεὸς *Οσιρις*, ἢ ὅτι μεταβαίνει εἰς τὸ σῶμα ζών τῇ ἄλλων ἀνθρώπων καὶ μετὰ πολλὰς περιπλανήσεις ἐπανέρχεται εἰς τὸ παλαιὸν σῶμα. Αὕτη εἶναι ἡ πίστις εἰς τὴν μετεμψύχωσιν. Διὰ τοῦτο ταριχεύουν τὰ σώματα καὶ διατηροῦν αὐτὰ ἐντὸς στερεῶν τάφων.

Ἐνεκα τούτου διεσώμησαν μέχρι σήμερον πολλὰ σώματα αἰγυπτίων, αἱ λεγόμεναι μούμαι.

ΤΑ ΜΝΗΜΕΑ

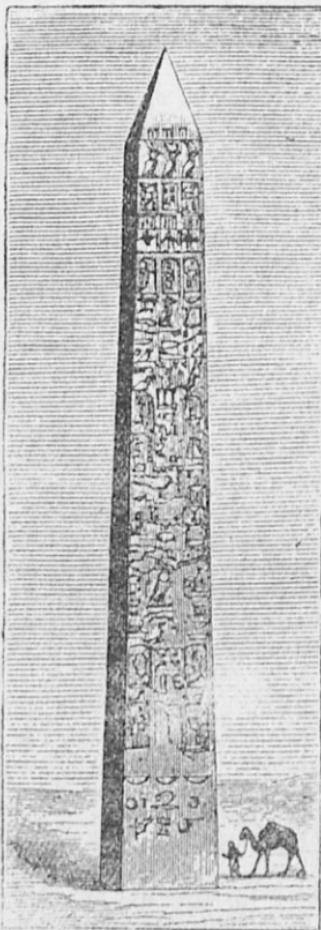
Οἱ Αἰγύπτιοι ἀφῆσαν πολυάριθμα μνημεῖα, πολλὰ τῶν ὅποιων σώζονται μέχρι σήμερον καὶ κινοῦν τὸν θαυμασμόν μας. Ἐκτισαν κυ-

Αἰγύπτιος (ἀρχαῖον ἄγαλμα)

Οἱ Αἰγύπτιοι ἦσαν ὑψηλοί, ισχνοί, εὐκίνητοι, εἶχον εὐρεῖς ώμους. Ἡ κεφαλή των ἥτο πολλάκις δυσανολόγως μεγάλη πρὸς τὸ σῶμα, αἱ παρειαὶ ἦσαν ἔξωγκωμέναι, τὰ χεῖλη των παχέα καὶ τὸ πρόσωπον εἶχεν ἐκφραστὸν ἀγαθότητος συγχρόνων καὶ μελαγχολίας, ὡμοίαζον δὴ. ἀπαράλακτα τοὺς σημερινοὺς Φελάχους.

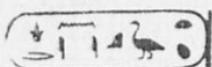
φίως τάφους, ναοὺς καὶ ἀνάκτορα, τὰ δοποῖα ἔχουν κοινὸν χαρακτηριστικὸν τὰς τεραστίας διαστάσεις.

Οβελίσκος

Ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης είναι καὶ ὁ ὀβελίσκος, ὁ δοποῖς ἥτο ἀπὸ γρανίτην μονοκόμιατον λίθον καὶ ἔφερεν ἴερογλυφικά.

Απὸ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους σώζεται ἡ περίφημος Σφίγξ, ἐν ἀπὸ τὰ περιεργότερα μνημεῖα τοῦ κόσμου. Εἶναι πελώριος βράχος ὄψις 19 μέτρων, εἰς τὸν δποῖον ἔδωσαν σχῆμα καθημένου λέοντος καὶ πρόσωπον ἀνθρώπου. Μόνον ἡ ρὸς ἔχει μέγεθος 2 μέτρα. Βραδύ-

Βερενίκη

Ἀλέξανδρος

Κλεοπάτρα

I. A, E.

♀, B.

—, —, D, T.

L.

—, —, K.

—, —, L, R.

—, M.

—, N.

O.

—, P.

Φ, Ρ, —, S.

—, X.

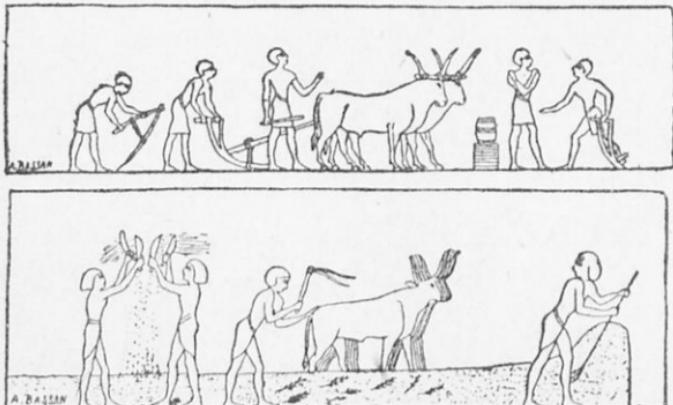
Γραφὴ αἴγυπτιακὴ — Τὰ ἱερογλυφικὰ

Ἡ γραφὴ τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων ἀπετελεῖτο ἀπὸ εἰκόνας ἐγχαράκτους ἢ ἀναγλύφους. Τὰ σημεῖα ταῦτα παρίστανον κατ’ ἀρχὸς αὐτὰ τὰ πράγματα. Βραδύτερον παρίστανον ἔνα φθόγγον, ἵτο δηλαδὴ ἡ γραφὴ τῶν Αἰγυπτίων συμβολικὴ καὶ συγχρόνως φωνητική. Ὁ Γάλλος σοφὸς Champollion κατέρριψε νὰ ἀναγνώσῃ τὰ ἱερογλυφικὰ ὅδηγούμενος ἀπὸ δίγλωσσον ἐπιγραφὴν (αἴγυπτιακὴν καὶ Ἑλληνικὴν). Τοιουτορόπως ἀπεκαλύφθη τὸ αἴγυπτιακὸν ἀλφάβητον, ὃς φαίνεται ἀνωτέρῳ.

τερον οἱ Αἰγύπτιοι κατεσκεύασαν ἀναριθμήτους σφίγγας. Ἡ σφίγξ καὶ ὁ διβελίσκος εἶναι τὰ γαρακτηριστικὰ τῆς αἴγυπτιακῆς τέχνης. Ἐπίσης εἰς τοὺς χρόνους τοῦ ἀρχαίου κράτους ἐκτίσθησάν πλησίον τῆς Μέμφιδος οἱ τέραστιοι λίθινοι τάφοι τῶν βασιλέων, αἱ πυραμίδες, αἱ δποῖαι ὑψοῦνται ώς δρη ἐις τὸ μέσον τῆς ἀμμώδους πεδιάδος βορειοδυτικῶς τοῦ Καΐρου (σελ. 13). Μεταξὺ τῶν μνημείων τῆς Μέμφιδος ὑπάρχουν ἐπίσης λείφανα πολλῶν ναῶν. Ἀνάκτορα κατεσκεύασαν πολὺ βραδύτερον. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα περίφημα ἦσαν τὰ ἀνάκτορα τὰ κείμενα νοτίως τῆς Μέμφιδος, τὰ δποῖα οἱ Ἑλληνες ὀνόμαζον Δαβύρινθον. Είχον μῆκος 200 μ., 1500 ὑπόγεια καὶ 3000 ἰσόγεια δωμάτια.

Τὸ δεύτερον κέντρον τοῦ αἴγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ εἶναι αἱ Θῆβαι.

Τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐρείπια τῶν σφέζονται εἰς τὰς σημερινὰς θέσεις Καρνάκ καὶ Λοῦξος. Εἶναι κυρίως λείφανα ναῶν, τῶν δποίων τὰ ἀνάγλυφα καὶ τὰ ἱερογλυφικὰ διηγοῦνται τὴν δόξαν τῶν μεγάλων Φαραὼ τῆς πόλεως ταύτης. Εἰς τὸ Καρνάκ ενδύσκονται τὰ λείφανα τοῦ μεγίστου τῶν ναῶν τοῦ κόσμου. Οἱ ναοὶ καὶ τὰ ἄλλα μνημεῖα εἶναι κατάφορτα ἀπὸ ἐπιγραφάς, ἀνάγλυφα καὶ εἰκόνας.

Σκηναὶ γεωργίας

Ο βίος τῶν Αἴγυπτίων, ὅπως ἀναπαριστάνεται εἰς τὰς τοιχογραφίας τῶν τάφων. Ἀνω καλλιέργεια ἀγροῦ, κάτω ἀλώνισμα.

Τὴν ἴστορίαν τῆς Αἴγυπτου ἔγνωριζον ἄλλοτε ἀπὸ τὸν ἔλληνα ἴστορικὸν Ἡρόδοτον, ὁ δπ̄ ποὺς περιηγήμη τὴν Αἴγυπτον κατὰ τὸν Ε' π.Χ. αἰῶνα. Ἄλλ' εἰς τὸν νεωτέρους χρόνους ἔγιναν πολλαὶ ἀνασκαφαὶ, εὑρέθησαν πάμπολλα αἴγυπτιακὰ μνημεῖα, τὰ δποῖα συνήθοισαν εἰς μουσεῖα, οἱ σοφοὶ ἀνέγνωσαν τὰ ἱερογλυφικὰ γράμματα καὶ διεφώτισαν πολλὰ μυστήρια τοῦ βίου τῶν Αἴγυπτίων. Τὰ σφέζομενα μνημεῖα διηγοῦνται τὴν ἴστορίαν τῆς Αἴγυπτου. Αἱ μαρτραὶ ἐπιγραφαὶ ἔξιστοροῦν τὰ κατορθώματα τῶν Φαραώ, τὰ ἀνάγλυφα καὶ αἱ τοιχογραφίαι ἀναπαριστάνονται τὴν ζωήν των, πῶς ἐκαλλιέργουν τὴν γῆν, πῶς ἐθέριζον, πῶς διωχέτευον τὰ ὄντα τοῦ Νείλου. Ο ἐπισκεπτόμενος τὰ μνημεῖα τῆς Αἴγυπτου μεταφέρεται εἰς τὸν παναιρχαίον ἐκείνους χρόνους καὶ βλέπει γὰ ἀναζῇ πρὸ αὐτοῦ ὁ ἀρχαιότατος ἐκείνος πολιτισμός.

ΒΑΒΥΛΩΝΙΟΙ - ΑΣΣΥΡΙΟΙ - ΧΕΤΑΙΟΙ

Η ΧΩΡΑ

Η μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων ποταμῶν Εὐφράτου καὶ Τίγρητος πεδιὰς ὀνομάζεται Μεσοποταμία καὶ κατέχει εἰς τὴν ἴστορίαν τῆς ἀρ-

χαίας Ἀνατολῆς τόσην σπουδαιότητα, δόσην ἡ κοιλάς τοῦ Νείλου. Εἰς τὰ νότια τῆς πεδιάδος, ἡ ὁποία δύναμέται κυρίως Βαβυλωνία, ἔζησαν οἱ Βαβυλώνιοι, εἰς τὸ βορειοανατολικὸν αὐτῆς δροπέδιον, τὸ σημερινὸν Κουρδιστάν, οἱ συγγενεῖς αὐτῶν Ἀσσύριοι καὶ εἰς τὸν ἄνω^τ Εὐφράτην καθὼς καὶ εἰς τὰς γειτονικὰς χώρας τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας εὑρίσκομεν τὰ ἵχνη ἄλλου σημαντικοῦ λαοῦ, τὸν ὃποῖον οἱ ἀρχαιολόγοι ὠνόμασαν Χετίτας ἢ Χεταίος.

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΝ ΒΑΒΥΛΩΝΙΑΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Τὴν ἴστορίαν τῶν Βαβυλωνίων καὶ Ἀσσυρίων, δύποτε τῶν Αὐγυπτίων, ἐγνωρίζομεν ἄλλοτε ἀπὸ τὸν Ἡρότοτον καὶ τὴν Ἀγίαν

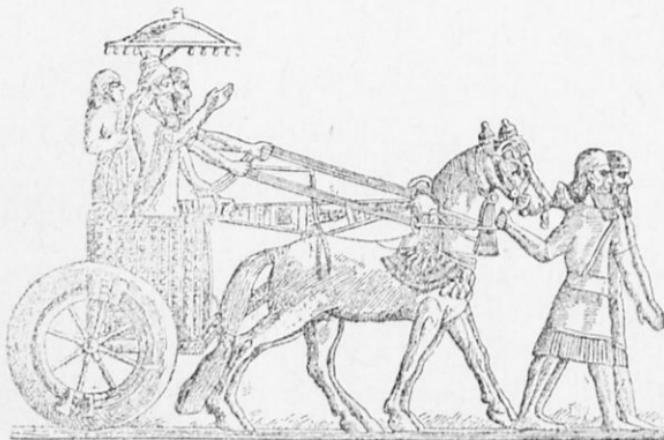

Γραφήν. Άλλὰ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους αἱ ἀνασκαφαὶ ἔφερον εἰς φῶς σπουδαιότατα εὑρήματα, τὰ δοῦλα μᾶς ἐπέτρεψαν νὰ γνωρίσωμεν ἀκριβέστερον τὸν βίον τῶν λαῶν τούτων.

Οἱ Βαβυλώνιοι ἢ Χαλδαῖοι, σημιτικῆς καταγωγῆς, δύποτε οἱ Αἰγύπτιοι, προερχόμενοι ἐκ δυσμῶν κατέλαβον τὸν κάτω Εὐφράτην, ἔδρυσαν σημαντικὴν πόλιν, τὴν Βαβυλῶνα, καὶ ἐξ αὐτῆς δρομώμενοι ἐσχημάτισαν τὸ ἀρχαιότερον ἀξιόλογον κράτος τῆς Μεσοποταμίας. Τὸ κράτος τοῦτο ἥκμασεν ἐπὶ τοῦ **Χαμμουραβί** (2100 π. Χ.), ἀλλὰ διελύθη εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατόν του ἐνεκα τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Χετιτῶν. Τότε ἥκισε νέῃ ἀκμάζῃ τὸ ἀσσυριακὸν κράτος.

Οι κάτοικοι τῆς Βαβυλωνίας ἐπειδὴ ἐπληθύνθησαν, ἔξηπλώθησαν βορειότερον. Πολλοὶ ἀνέβησαν τὸ οεῦμα τοῦ Τίγρητος καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν χώραν, τὴν δποίαν οἵ μὲν ἀρχαῖοι ὠνόμαζον Καρδουζίαν, σίμερον δὲ ὀνομάζομεν Κουρδιστάν. Ἐκεῖ μετέβαλον βίον καὶ γαρακτῆρα, ἔγιναν κυνηγοί, κτηνοτρόφοι καὶ πολεμικοί. Τοιουτούρπως προῆλθεν ὁ λαὸς τῶν Ἀσσυρίων.

Περὶ τὸ 1100 ὁ βασιλεὺς *Τιγλατπιλεζάρ* Α' ἵδρυσεν ἐκτεταμένον κράτος, τὸ ὅποιον ἔφθανεν ἀπὸ τῶν ὁρέων τῆς Ἀρμενίας μέχρι τῆς Φοινίκης καὶ τοῦ Παρσικοῦ κόλπου. Βραδύτερον σειρὰ ἐπτὰ μεγάλων

'Ασσύριος βασιλεὺς ἐφ' ἄρματος.

Διακρίνομεν εἰς τὴν εἰκόνα τὸν τύπον καὶ τὴν ἐνδυμασίαν τῶν Ἀσσυρίων. Οἱ βασιλεὺς φέρει τιάραν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τὴν δποίαν διετήρησαν οἱ ἀσιᾶται ἡγεμόνες ἐπὶ μαρόν.

βασιλέων ἔξετεινε τὸ κράτος μέχρι τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Κύπρου καὶ ὑπέταξε τὴν Αἴγυπτον. Εἰς τὸ ὑψιστὸν σημεῖον τῆς δυνάμεως ἔφθασε τὸ κράτος ἐπὶ τοῦ *Ἀσσούραμπανιμπάλ*, τὸν ὅποιον οἱ Ἑλληνες ὠνόμασαν *Σαρδανάπαλον* καὶ διηγήθησαν μυθώδη περὶ τοῦ πλούτου καὶ τοῦ τυφηλοῦ βίου του. Ἐκόσμησε τὴν πρωτεύουσάν του *Νινευή* μὲ λαμπροτάτας οἰκοδομὰς καὶ ἴδρυσε πλουσίαν βιβλιοθήκην, ἐκ τῆς δποίας διεσώθησαν περίπου 22000 πίνακες ἐνεπίγραφοι ἐξ ἀργίλου.

ΤΟ ΝΕΟΝ ΒΑΒΥΛΩΝΙΑΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς ἀσσυριακῆς δυνάμεως ἐνέπνευσε φόβον εἰς τὸν γείτονας. Οἱ βασιλεὺς τῆς Μηδίας *Κναξάρης* καὶ ὁ Ζδιοικητῆς

τῆς Βαβυλῶνος συνεννοήθησαν. Ὁ Κυαξάρης ἐκυρίευσε καὶ κατέστρεψε τὴν Νινευί (625), οἱ Βαβυλώνιοι ἀνέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των καὶ ἤρχισαν νέαν περίοδον ἀκμῆς. Ὁ περίφημος βασιλεὺς των **Νευπονναδνετσάρ B'** (Ναβουνζοδονόσωρ) ἐνίκησε τὸν Νεκώ, τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου τὸ 605, κατέστρεψε τὴν Ιερουσαλήμ (587) καὶ ὑπέταξε ὅλην τὴν Συρίαν καὶ τὴν Φοινίκην. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν του διελύθη τὸ κράτος του. Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Κῦρος ἐκυρίευσε τὴν Βαβυλῶνα τὸ 539.

ΤΟ ΧΕΤΙΤΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Νεώτερα σημαντικὰ ενδήματα ἀπέδειξαν ὅτι εἰς πολὺ παλαιοὺς χρόνους, τοῦλάζιστον περὶ τὰ 3000 π. Χ., εἰς τὸν ἄνω Εὐφράτην, εἰς

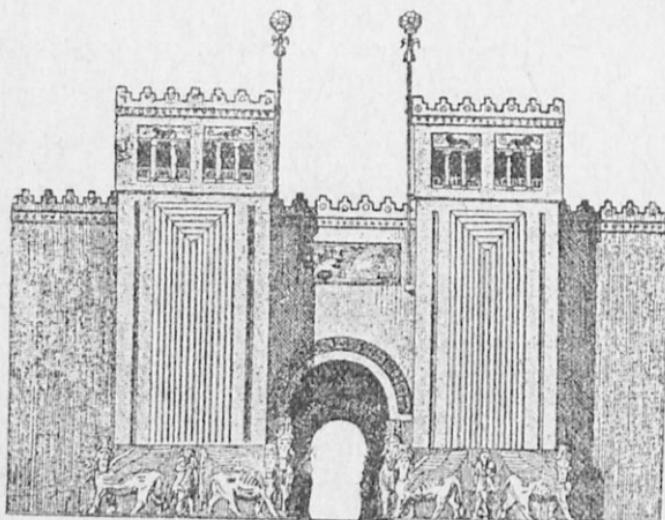

Τοιχογραφία .άσσυριακή παριστάνουσα βασιλέα.

τὰ νοτιοανατολικὰ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ εἰς τὴν Συρίαν ἔζησεν ἄλλος σημαντικὸς λαός, ὁ δποῖος ἀνέπτυξεν ἴδιόρρυθμον πολιτισμόν. Τὸν λαὸν τοῦτον ὀνόμασαν Χετίτας ἢ Χεταίους. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἦσαν, ὡς φαίνεται, σημῆται, ἄλλα περὶ τὸ 2000 π. Χ. ἵνδοευρωπαῖοι ἐπιδρομεῖς ὑπέταξαν καὶ διωργάνωσαν αὐτοὺς καὶ διὰ τῆς ἀναμίξεως τῶν δύο φυλῶν προῆλθε τὸ Χετιτικὸν ἔθνος.

Χιλιάδες εύρηματα, εἰς τὰ δποῖα προστίθενται διαφορῶς νέα, μαρτυροῦν περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως αὐτῶν.

⁷Ιδίως δὲ τὰ περισσότερα χειτικὰ μνημεῖα εὑρίσκονται εἰς τὸ χωρίον Μπογάζιοῦ ἐπὶ τοῦ Ἀλνος, δποῦ ἔκειτο ἡ Χέτα, ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους, τὸ δποῖον περὶ τὸ 1800 ἔφθασε τὴν δύναμιν τῆς Βαβυλῶνος καὶ τῆς Αιγύπτου. Οἱ Χετῖται ἥλθον εἰς σχέσεις μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Μεσογείου καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιγραφάς των μανθάνομεν πολλὰ περὶ τῆς δράσεως τῶν ἀρχαιοτάτων Ἑλλήνων, τῶν Ἀχαιῶν.

Ἀσσυριακὸν ἄνακτερον.

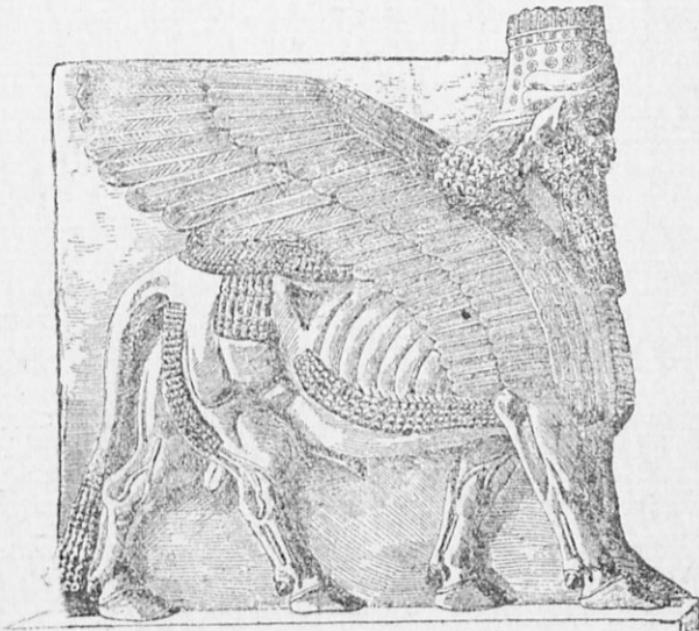
Ἡ κυρία εἰσοδος τῶν ἀνακτόρων τοῦ ἀσσυρίου βασιλέως Σαργάν. Πρὸ τῆς πύλης ὑπῆρχε πλατεῖα ἔξεδόρα, εἰς τὴν δποίαν ἀνέβαινε τις διὰ διπλῆς κλίμακος ἐκατέρωθεν. Ἡ πύλη ἐκοσμεῖτο μὲ πτερωτοὺς ταύρους ὕψους 5 μ.

Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΒΑΒΥΛΩΝΙΩΝ ΚΑΙ ΑΣΣΥΡΙΩΝ

Οἱ Χαλδαῖοι ἦσαν κυρίως γεωργοὶ καὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης. ⁸Η πρωτεύουσά των Βαβυλὼν ἔγινε μεγαλούπολις, εἶχεν ἐμπόρους, τεχνίτας καὶ μεγάλην κίνησιν. Κειμένη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἡ δποία φέρει ἀπὸ τὴν Μεσόγειον εἰς τὰς Ἰνδίας, ἔγινε πλουσία καὶ δονομαστὴ εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν. Κατεσκεύαζον λινᾶ καὶ ἐριοῦχα ὑφάσματα καὶ ἀνέπτυξαν ἀξιόλογον ἀρχιτεκτονικήν.

Τούναντίον οἱ Ἀσσύριοι ἦσαν ἀγοροὶ πολεμισταὶ καὶ ἔγιναν δυναστοὶ διὰ τὴν σκληρότητά των. Πρῶτοι κατεσκεύασαν πολεμικὰ ἄρματα καὶ πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ ἐπεζείρησαν τρομερὰς ἐπιθέ-

σεις κατὰ τῶν γειτονικῶν λαῶν. Διέτρεχον μεγάλας ἀποστάσεις, διέβαινον τοὺς ποταμοὺς ἐπὶ ἀσκῶν, ἐλεηλάτουν τὰς χώρας, ἔκαιον τὰς πόλεις, ἔσφαζον τοὺς κατοίκους ἢ μετέφερον αὐτοὺς εἰς τὴν χώραν των διὰ νὰ τοὺς μεταχειρισθοῦν ὡς δούλους. Εἰς τὰ ἀσσυριακὰ ἀνάγλυφα βλέπομεν τοὺς ἔνοντας βασιλεῖς καὶ αἰχμαλώτους νὰ γονατίζουν μὲ τῷ μονὸν πρὸ τοῦ Ἀσσυρίου βασιλέως, εἰς ἄλλα δὲ βασιλεὺς διὰ τῆς λόγκης τυφλώ-

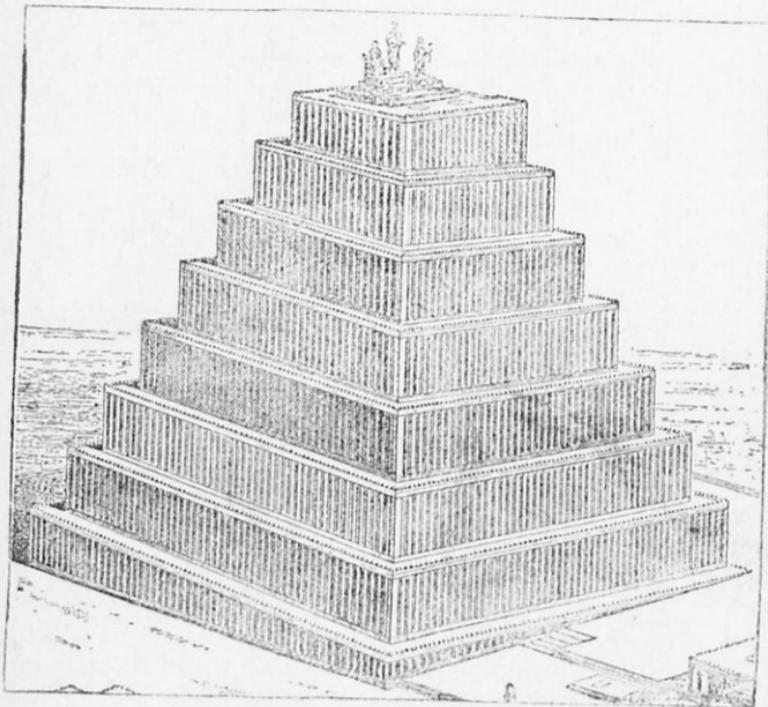
Πτερωτὸς ταῦρος

Ἄπὸ τὰ κοσμήματα τῆς πύλης τῶν ἀνακτόρων τοῦ Σαργάν. Ἐχει μορφὴν ἀνθρώπου, ἀσσυρίου βασιλέως, δὲ όποιος φροεῖ τιάραν καὶ ἔχει μακράν γενετάδα. Ἐχει ἐπίσης δύο ζεύγη κεφάτων, τὸ δόποιον συμβολίζει τὴν δύναμιν. Οἱ ἀσσυριακὸς ταῦρος ἔχει πέντε πόδας, διὰ νὰ φαίνεται ἀκέραιος ἀπὸ δύο καὶ ἀν τὸν βλέπη τις.

νει τοὺς αἰχμαλώτους. Αἱ ἐπιγραφαὶ των διηγοῦνται μὲ στόμφον πόσας πόλεις κατέστρεψαν καὶ πόσους αἰχμαλώτους ἐφόνευσαν. Οἱ ἀσσύριοι βασιλεῖς ὅταν δὲν ἔχουν πόλεμον, ἔξερχονται εἰς κυνήγιον ἢ ἐπιδίδονται εἰς ἐορτὰς καὶ συμπόσια. Ἐν τούτοις οἱ ἀσσύριοι διεκρίθησαν καὶ ὡς τεχνῆται, ἔκτισαν ναοὺς καὶ ἀνάκτορα καὶ ἤσαν περίφημοι οἱ κεντητοί τάπητές των μὲ τὰ ἄγρια θηρία καὶ φαντασιώδη τέρατα.

Οἱ Χαλδαῖοι καὶ οἱ Ἀσσύριοι εἶχον τὴν ἴδιαν θρησκείαν, ἡ δποία ἦτορ ἡ λατρεία τῶν οὐρανίων φαινομένων. Ἀνώτατος θεὸς εἶναι ὁ ἥλιος.

δὲ Βῆλος, εἰς τὸν δποῖον κατασκευάζουν ὑψηλοὺς ναοὺς ὡς πύργους. Οἱ ιερεῖς τῶν Χαλδαίων, οἱ δονομαζόμενοι μάγοι, παρηκολούθησαν τὴν κίνησιν τῶν ἀστρων, διότι ἐπίστευον ὅτι δι' αὐτῶν δύνανται νὰ προΐδουν τὸ μέλλον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ οὐρανὸς εἶναι καθαρώτατος εἰς τὴν χώραν των, κατώρθωσαν νὰ ἔξαριθμούσουν τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν πολλῶν ἀστρων, τὰς ἐκλεψίφεις τῆς σελήνης καὶ τοῦ ἥλιου. Ἐπομένως

Ασσυριακὸς ναός

Ἀναπαράστασις ναοῦ ἐκ τῶν ἀνακτόρων τοῦ Σαργών. Ἐχει ὑψος 43 μ. καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑξ πατώματα. Ἐκαστον πάτωμα ἔχει 6 μ. ὑψος καὶ εἶναι ἀφιερωμένον εἰς ἕνα ἐκ τῶν πλανητῶν καὶ εἶχεν ἰδιαίτερον χρωματισμόν. Ἐπὶ τῆς ὁροφῆς ἵστανται τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν.

οἱ Βαβυλώνιοι ἐνῷ κατεγίνοντο εἰς τὴν ἀστρολογίαν, ἀνεκάλυψαν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ἀστρονομίας. Ἐπίστης ἀνεκάλυψαν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῶν μαθηματικῶν, διήρεσαν τὸ ἔτος εἰς μῆνας, ἑβδομάδας καὶ ἑπενόησαν πρῶτοι μετρικὸν σύστημα, τὸ δποῖον παρέλαβον πολλοὶ λαοί.

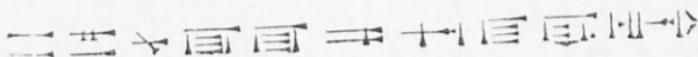
Η ΤΕΧΝΗ

Οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ Ἀσσύριοι ἀνέπτυξαν ἀξιόλογον ἀρχιτεκτονικὴν καὶ γλυπτικὴν καὶ διεκρίθησαν εἰς τὴν διακοσμητικὴν. Κατεσκεύα-

σαν τείχη διὰ τὰς πόλεις, ωχυρωμένα ἀνάκτορα διὰ τοὺς βασιλεῖς καὶ ναοὺς διὰ τοὺς θεούς των. Πρῶτοι κατεσκεύασαν θόλους καὶ τόξα. Ἐκσύμησαν δὲ τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα μὲ ἀγάλματα καὶ μὲ ἀνάγλυφα. Ἐπειδὴ ἡ Χαλδαία εἶναι χώρα ἀμμώδης, οἱ Βαβυλώνιοι ἔκτισαν τὰς οἰκοδομάς των μὲ πλίνθους καὶ οἱ Ἀσσύριοι ἔκτισαν τὸν νῦν κτίζουν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Διὰ τοῦτο χαρακτηριστικὸν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς αὐτῶν εἶναι ὅτι δὲν ἔχει κίονας καὶ τὰ χαλδαιοσσυριακὰ οἰκοδομήματα ἀνεξαιρέτως κατέρρευσαν καὶ ἐσχημάτισαν μικροὺς λόφους ἀπὸ χῶμα. Τὰ οἰκοδομήματα τῶν Χαλδαίων καὶ τῶν Ἀσσυρίων ἦσαν ἐπίσης κολοσσαί.

Σκηναὶ κυνηγίου—Λέων καὶ λέαινα διάτρητοι μὲ βέλη (ἀνάγλυφα ἀσσυριακά).

Σφηνοειδῆς γραφή

Οἱ Χαλδαῖοι καὶ Ἀσσύριοι εἶχον ἴδιον τύπον γραφῆς, ὁ δποῖος διεδόθη εἰς πολλοὺς λαοὺς τῆς Ἀσίας. Ἐκ τούτου προέρχεται π.χ. ἡ τουρκικὴ γραφή. Όνομά σθητή σφηνοειδής, διότι τὰ γράμματα εἶχον διμοιότητα μὲ σφῆνας.

σιάιών διαστάσεων καὶ εἶχον σχῆμα γεωμετρικόν, δηλαδὴ ἦσαν εὐθύγραμμα, τετράγωνα κτλ. Τὰ τείχη πολλάκις εἶχον πάχος 25 μ. καὶ ἐπροστατεύοντο διὰ τάφρουν.

ΕΒΡΑΙΟΙ

Η ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ

Οἱ Ἐβραῖοι ἦσαν σημῆται ὅπως οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Χαλδαῖοι καὶ οἱ Ἀσσύριοι. Ἐπὶ αἰῶνας ἔζησαν ὡς νομάδες πλανώμενοι μὲ τὰ ποιμνιά των μεταξὺ τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Βραδύτερον ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ ἔγιναν γεωργοί.

Η Παλαιστίνη εἶναι μικρὰ παραθαλάσσιος χώρα, κειμένη μεταξὺ τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου. Αποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη. Πρὸς δυσμὰς εἶναι ἡ παραλία τῆς Μεσογείου, εἰς τὸ μέσον τὸ δροπέδιον τῆς Χαναάν, πρὸς ἀνατολὰς ἡ κοιλάς τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ. Η κοιλάς τοῦ Ἰορδάνου εἶναι εἶδος βαράθρου, τὸ δποῖον σχηματίζεται ἀνατολικῶς

τοῦ δροπεδίου τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. Οἱ Ιορδάνης πηγάζων ἀπὸ τὸ ὅρος Ἀντιλίβανον, ὃς εἰ ἐντὸς τοῦ βαράθρου τούτου, σχηματίζει λίμνας, ἐκ τῶν ὅποιων ὄνομαστὴ εἶναι ἡ λίμνη τῆς Γενησαρέτ, καὶ χύνεται εἰς τὴν Νεκρὰν θάλασσαν, ἡ δοπία εἶναι λίμνη κειμένη 400 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Τὰ ὕδατα τῆς ἔχουν ἄφθονον ἄλας καὶ πίσσαν. Διὰ τοῦτο ἡ παραλία τῆς εἶναι

ἀκατοίκητος καὶ ἔρημος. Πανταχοῦ βλέπει κανεὶς τὰ ἵχνη σεισμῶν καὶ ἐκρήξεως θηφαιστείων. Οἱ Ἐβραῖοι διηγοῦντο ὅτι ἔκει ἥσαν δύο πόλεις, τὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορα, τὰ δοπία κατέκαυσεν ὁ Θεὸς διὰ τὰς ἀμφιοτίας τῶν κατοίκων.

Ἡ Παλαιστίνη εἶναι χῶρα ἴδιόρρυθμος καὶ ἐπιβλητική. Πρὸς βορρᾶν ὑψοῦται τὸ βαθύστιον ὅρος τοῦ Αιβάνου μὲ τὰς πελωρίας κέδρους, πρὸς νότον ἐκτείνεται ἡ ἔρημος καὶ πέραν αὐτῆς τὸ ὅρος Σινᾶ, πρὸς

ἀνατολὰς ἡ κοιλάς τοῦ Ἰορδάνου μὲ τὴν Νεκρὰν θάλασσαν, ἐνῶ ἡ Χαναὰν εἶναι εὔφορος πεδιὰς μὲ γραφικὰς τοποθεσίας καὶ ἀγροὺς εἰδονηκούς. Ἡ φύσις τῆς χώρας ἐπροξένησε βαθεῖαν ἐπίδρασιν εἰς τοὺς κατοίκους. Οἱ Ἐβραῖοι ἦσαν συναισθηματικοὶ καὶ εὐφάνταστοι. Ἀνέπτυξαν ἴδιον πολιτισμὸν καὶ ἴδιως τὴν μονοθεϊστικὴν θρησκείαν, ἡ δοτία εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς δόλον τὸν κόσμον.

Η ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

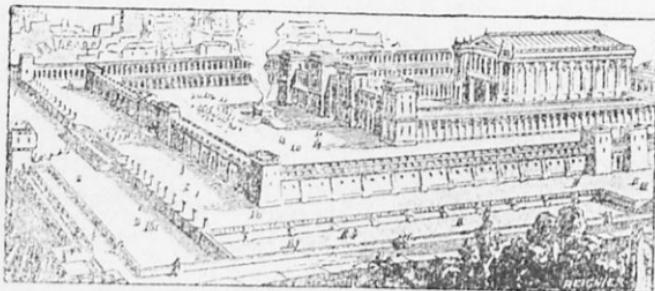
Τὴν ἴστορίαν τῶν Ἐβραίων μανθάνομεν ἀπὸ τὰ ἵερὰ βιβλία των, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Ἡ Π. Διαθήκη ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰ βιβλία, τὰ δοτία ἔγραφησαν κατὰ διαφόρους καιρούς. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ διηγοῦνται τὴν ἴστορίαν τῶν Ἐβραίων, ἄλλα περιέχουν τὴν νομοθεσίαν των καὶ ἄλλα εἶναι ὅμνοι (ψαλμοὶ) εἰς τὸν θεόν, τὸν δημιουργὸν τοῦ κόσμου, τὸν δοτίον ἐλάτοευσαν οἱ Ἐβραῖοι. Τὰ βιβλία ταῦτα εἶναι ἀπὸ τὰ παλαιότερα καὶ ἀξιολογώτερα μνημεῖα τῆς ἀνθρωπότητος. Τὰ ἴστορικὰ βιβλία περιέχουν ζωηρὰς διηγήσεις, εἰς τὰς δοτίας εἰκονίζεται διὰ τὰς δοτίας διακρίνονται διὰ τὴν βαθεῖαν συγκίνησιν, ὥστε τὰ βιβλία τῆς Π. Διαθήκης εἶναι ἀπὸ τὰ ἀξιολογώτερα λογοτεχνήματα τοῦ κόσμου.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

Κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφὴν οἱ Ἐβραῖοι κατήγοντο ἀπὸ τὴν Μεσοποταμίαν. Ἐπὶ μακρὸν ἔζησαν ὡς νομάδες διηγημένοι εἰς φυλάς, αἱ δοτίαι εἶχον ἴδιους ἀρχηγούς, τοὺς δοτίους ὀνόμαζον Πατριάρχας. Ὁ ὀνομαστότερος ἀπὸ τοὺς Πατριάρχας ἦτο δοτίος Ἀβραάμ, δοτίος ἐγκατέστησε τὰς νομαδικὰς φυλὰς εἰς τὴν Χαναάν. Μετά τὸν θάνατον ὅμως αὐτοῦ οἱ Ἐβραῖοι ἐπανῆλθον εἰς τὸν προσφιλῆ πλάνητα βίον. Περιπλανώμενοι ἔφθασαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου τοὺς ἐκακομετεχειούσθησαν οἱ Φαραώ. Ἐκεῖθεν ἔξήγαγεν αὐτοὺς δοτίος **Μωϋσῆς** καὶ οἱ Ἐβραῖοι περιεπλανήθησαν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν ἔρημον. Τέλος μετὰ πολλὰς ταλαιπωρίας ἔφθασαν εἰς τὴν Παλαιστίνην, ἡ δοτία τοὺς ἐφάνη πράγματι ἡ Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας. Οἱ Ἐβραῖοι ἐνίκησαν εὐκόλως τοὺς μικροὺς λαούς, οἱ δοτίοι κατέκουν τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνου καὶ τὸ δροπέδιον τῆς Χαναάν, καὶ κατέλαβον τὴν χώραν. Δὲν κατώρθωσαν ὅμως νὰ νικήσουν τοὺς πολεμικοὺς **Φιλισταίους**, οἱ δοτίοι κατεῖχον τὴν παραλίαν, ὅπου ἦσαν οἱ λιμένες τῆς Μεσογείου Ἰόπη, Ἀσκάλων, Γάζα. Διὰ τοῦτο εἶχον μακροὺς πολέμους πρὸς αὐτοὺς ζητοῦντες διέξοδον εἰς τὴν θάλασσαν.

Κατ' ἀρχὰς αἱ φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ εἶχον ἰδίους ἀρχηγούς. Εἰς σοβαρὰς ὅμως περιστάσεις ἔξέλεγον κοινὸν ἀρχηγόν, ὁ ὅποιος ὠνομάζετο *Κριτής*. Περίφημοι Κριταὶ ἦσαν ὁ Γεδεών, ὁ Σαμψών, ὁ Σαμουήλ. Βραδύτερον ὠργανώθησαν εἰς ιράτος καὶ ἔξέλεξαν βασιλέα. Οἱ ἴσχυρότερος ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἐβραίων ἦτο ὁ *Δαυὶδ*, ὁ ὅποις ἔζησε κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 11ου αἰῶνος π. Χ. καὶ ἔκτισεν εἰς ἐπικαιροτάτην θέσιν νέαν πόλιν, τὴν Ἱερουσαλήμ, ἥ οποίᾳ ἐγίνετο κέντρον τῶν Ἐβραίων. Οἱ Δανὶδ ἦτο ἔξοχος ποιητὴς καὶ συνέθεσε τοὺς περιφήμους ψαλμούς.

Οἱ νιὸς τοῦ Δανὶδ *Σολομὼν* ἔξηκολούθησε τὴν λαμπρότητα τοῦ

Ναὸς τοῦ Σολομῶντος

Ἀναπαράστασις τοῦ δευτέρου ναοῦ, τὸν ὅποιον οἱ Ἐβραῖοι κατεσκεύασαν μετὰ τὴν ἐπιστροφήν των ἐκ Βαβυλῶνος, ὃπου είχεν ὄδηγήσει αὐτοὺς αἰχμαλώτους ὁ Ναβουχοδονόσωρ (587). Ελργάσθησαν 46 ἔτη καὶ ἔκτισαν τὸν ναὸν μεγαλοπερέστατον. Διακρίνονται οἱ τρεῖς περιβόλοι. Εἰς τὸν τρίτον εἰσῆρχοντο μόνον οἱ ἱερεῖς. Τὸν ναὸν αὐτὸν κατέστρεψεν ὁ Τίτος

πατρός του. Ἡτο βασιλεὺς μεγαλοπρεπῆς καὶ ἐφημίζετο ὡς δίκαιος καὶ σοφός. Οἱ Σολομὼν κατεσκεύασε στόλον εἰς τὴν Ἑρυθρὰν καὶ ἔκτισε τὸν περίφημον ναὸν τῆς Ἱερουσαλήμ, προσκαλέσας ἀρχιτέκτονας καὶ κτίστας ἀπὸ τὴν Φοινίκην, οἱ ὅποιοι κατεσκεύασαν ἐπὶ ὑψηλοῦ κρηπιδώματος αἰγυπτιακὸν ναόν, μὲ πολλοὺς δηλαδὴ περιβόλους, ἀλλὰ μὲ μικροτέρας διαστάσεις. Οἱ ναὸς λοιπὸν τοῦ Σολομῶντος ἦτο συνδυασμὸς τοῦ ἀσυριακοῦ καὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ ναοῦ. Εἰς τὸ βάθος αὐτοῦ ἦσαν τὰ Ἅγια τῶν Ἅγιων, ὃπου εὑρίσκετο ἡ Κιβωτὸς τῆς Διαθήκης καὶ ἡ Ἐπτάφωτος Λυχνία.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σολομῶντος τὸ ἔβραϊκὸν κράτος ἥρχισε νὰ διαλύεται. Τὸ 974 π. Χ. ἐχωρίσθη εἰς δύο, εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Ἰσραὴλ πρὸς βιορᾶν μὲ πρωτεύουσαν τὴν Σαμάρειαν, καὶ τὸ βασίλειον τοῦ

⁷Ιούδα πρὸς νότον μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἱερουσαλήμ. Τὸ βασίλειον τοῦ Ἰσραὴλ κατέστρεψαν οἱ Ἀσσύριοι τὸ 722, τὸ δὲ βασίλειον τοῦ Ἰούδα ὁ Ναβουχοδονόσωρ τὸ 587, ὁ δποῖος ἐπυρπόλησε τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὸν ναὸν καὶ ἀπίγαγε τοὺς Ἰουδαίους ἀλχαλάτους εἰς τὴν Βαβυλῶνα.

Μετὰ 70 ἔτη ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας Κῦρος ἀφοῦ κατέλαβε τὴν Βαβυλῶνα καὶ τὴν Παλαιστίνην, ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ἐβραίους νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν πατρίδα των καὶ ν' ἀνοικοδομήσουν τὸν ναόν.

ΟΙ ΦΟΙΝΙΚΕΣ

Η ΧΩΡΑ

Ἡ παραλία τῆς Συρίας μεταξὺ τοῦ ὄρους Λιβάνου καὶ τῆς Μεσογείου ὠνομάζετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα Φοινίκη. Ἡ στενὴ ἀντὶ λωρίς εἶχε κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους πυκνὸν πληθυσμὸν καὶ σειρὰν πόλεων, ἐκ τῶν δποίων σημαντικώτεραι ἦσαν ἡ Βύβλος, ἡ Βυρηττός, ἡ Σιδών, ἡ Τύρος. Αἱ πόλεις τῆς Φοινίκης ἦσαν αὐτόνομοι, ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τῶν πλουσίων ἐμπόρων καὶ ἀπέβησαν σπουδαῖοι ἐμπορικοὶ λιμένες. Ἐπειδὴ ἡ συγκοινωνία μὲ τὸ ἐσωτερικὸν εἶναι δυσχερής, οἱ κάτοικοι τῆς Φοινίκης ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ναυτιλίαν ἔχοντες πρόχειρον ἔνλείαν ἐκ τοῦ Λιβάνου.

ΘΑΛΑΣΣΟΚΡΑΤΙΑ ΤΩΝ ΦΟΙΝΙΚΩΝ

Οἱ Φοίνικες ἦσαν σημῖται ὅπως οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Χαλδαῖοι κλπ. Ἄλλ' ἐνῶ οἱ ἄλλοι διμόφυλοι τῶν ἔγιναν κυρίως γεωργοί, ἡ φύσις τῆς χώρας ὠμησεν αὐτοὺς εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Οἱ Φοίνικες εἶναι ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους ναυτικοὺς καὶ ἀποικιακοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου. Ἄλλοτε μάλιστα ἐπιστεύετο ὅτι αὐτοὶ πρῶτοι ἐδημιούργησαν ναυτικὸν εἰς τὴν Μεσσόγειον καὶ ἔξηρεύνησαν αὐτήν. Ἐπίσης οἱ Ἑλληνες τῶν ἴστορικῶν χρόνων ἐπίστευσαν ὅτι διδάσκαλοι τῶν εἰς τὰ ναυτικὰ ἦσαν οἱ Φοίνικες, ὅτι δὲ φοίνιξ Κάδμος ἔκτισε τὰς Θήβας καὶ πρῶτος εἰσήγαγε τὴν γραφὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Σύμερον παραδέχονται ὅτι κοινοὶ διδάσκαλοι τῶν Φοίνικων καὶ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ ναυτικὰ ἦσαν οἱ Κοῆτες καὶ ὅτι πρῶτοι θαλασσινοὶ τῆς Μεσογείου ἦσαν οἱ Κοῆτες. Τὸν Η' αἰῶνα π. Χ. ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Τουτμέτης Γ' θέλων νὰ μεταφέρῃ ἔνλείαν ἀπὸ τὸ Λιβανον ἀπευθύνεται εἰς τοὺς Κοῆτας καὶ ὅχι εἰς τοὺς Φοίνικας.

Ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος οἱ Φοίνικες ἀναπτύσσουν μεγάλην δραστηριότητα εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ ίστορία τῆς δράσεώς των διαιρεῖται εἰς δύο περιόδους. Κατ' ἀρχὰς ἀκμάζει ἡ Σιδών. Κατὰ τὴν πρώτην αὐτὴν

περίοδον οι Φοίνικες παταλαμβάνουν τὴν Κύπρον, τὴν νῆσον τοῦ χαλκοῦ, ὅπου ἴδρυον ἀποικίας, βραδύτερον τὴν Ρόδον, περιπλέουν τὴν Μ. Ἀσίαν, διέρχονται τὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου καὶ ἐξεμεταλλεύονται τὸν Εὗξεινον. Εἶναι ὅμως ζήτημα ἂν ἴδρυσαν ἐμπορικοὺς σταθμοὺς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἐλλάδος. Πάντως οἱ Ἑλληνες παρέλαβον πολλὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς δι' αὐτῶν.

Λαμπροτέρα εἶναι ἡ περίοδος τῆς *Τύρου*. Οἱ Τύριοι ἔξηπλώθησαν τούναντίον εἰς τὴν δυτικὴν Μεσόγειον, ἀκολουθοῦντες ἴδιως τὴν ἀφρικανικὴν παραλίαν. Ἀνεκάλυψαν καὶ ἐξεμεταλλεύθησαν τὴν Σαρδηνίαν καὶ τὰς Βαλεαρίδας νήσους, ἔστησαν ἐμπορικοὺς σταθμοὺς καὶ ἀποικίας εἰς τὴν Σικελίαν, εἰς τὰ παράλια τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Ισπανίας ὅπου παρὰ τὸν πορθμὸν τοῦ Γιβραλτάρο ἔκτισαν τὰ Γάδειρα. Ἡ σημαντικοτάτη ὅμως φοινικικὴ ἀποικία ἦτο ἡ *Καρχηδόν*, ἡ ὅποια ἔκτισθη εἰς τὴν παραλίαν τῆς Β. Ἀφρικῆς πλησίον τῆς σημερινῆς Τύνιδος. Οἱ Φοίνικες ἔξηλθον εἰς τὸν ὥκεανὸν καὶ ἐγγύωρισαν τὰ παράλια τῆς Γαλατίας καὶ ἔφθασαν μέχρι τῆς μεγάλης Βρεττανίας. Φοίνικες ναυτικοὶ κατ' ἐντολὴν τοῦ φαραὼ Νεκώ περιέπλευσαν τὴν Ἀφρικήν.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΚΑΙ Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Ἄπὸ τοῦ Ι' αἰώνος ἥδη εἶναι ἀνεπτυγμένη ἡ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν Φοινίκων. Αἱ ἀποικίαι καὶ οἱ ἐμπορικοὶ σταθμοί των ἔκτείνονται μέχρι τοῦ Γιβραλτάρο. Ἐπίσης συνεκέντρωσαν εἰς χειράς των καὶ τὸ ἐμπόριον τῆς ἔηρᾶς. Εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς Ἀσίας ὑπῆρχον Φοίνικες, οἱ ὅποιοι ἐπώλουν τὰ προϊόντα τῆς Σιδόνος καὶ τῆς Τύρου. Τὰ καραβάνια των συνέδεον τὰς ἀκτὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ τοῦ περσικοῦ κόλπου μετὰ τῆς Μεσογείου. Τὰ πλοῖα καὶ αἱ κάμηλοι ἐσώρευσαν εἰς τὴν Τύρον τὰ προϊόντα ὅλου τοῦ κόσμου.

Ἀναλόγως ἀνεπτύχθη καὶ ἡ βιομηχανία τῶν Φοινίκων. Ἐνῶ οἱ τεχνῖται τῶν ἄλλων ἀνατολικῶν λαῶν εἰργάζοντο μόνοι μὲ δλίγους βοηθούς, οἱ Τύριοι πρῶτοι συνήθιζοισαν πολλοὺς ἐργάτας καὶ ἐδημιούργησαν ἐργοστάσια. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κατεσκεύαζον εἰς μεγάλην ποσότητα καὶ εὐθηνότερα τὰ εἴδη τῆς βιομηχανίας, ἀγγεῖα, κοσμήματα, ἀγάλματα καὶ ὑφάσματα. Δὲν ἐδημιούργησαν νέα πρωτότυπα ἐργα, ἀλλ᾽ ἐμπιοῦντο αἰγυπτιακὰς καὶ ἀσσυριακὰς ἐργασίας; καὶ δὲν ἐφρόντιζον διὰ τὴν ἐπιμελῆ ἐπεξεργασίαν, διότι ὁ πρώτιστος σκοπός των ἦτο τὸ κέρδος. Ἀλλὰ διεκρίθησαν εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν διαφανῶν ύέλων καὶ τὴν βαφὴν τῆς πορφύρας.

ΜΗΔΟΙ ΚΑΙ ΠΕΡΣΑΙ

ΤΟ ΙΠΑΝ-ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Μετὰ τοὺς ἄνωτέρους λαούς, οἱ ὅποιοι ἦσαν ὅλοι σημιτικῆς καταγωγῆς, ἐμφανίζονται λαοὶ ἵνδοευρωπαϊκῆς καταγωγῆς, οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσαι, οἱ ὅποιοι ἐδημιούργησαν τὴν πρώτην μεγάλην αὐτοκρατορίαν τοῦ κόσμου, ἀφοῦ ὑπέταξαν ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς.

Οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσαι ἦσαν συγγενεῖς καὶ βραδύτερον συνεχωνεύθησαν εἰς ἕνα λαόν. Κατῆλθον εἰς τὸ δροπέδιον τοῦ Ἰράν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεγάλης μεταναστεύσεως τῶν ἵνδοευρωπαίων. Ἡ πατρίς των, τὸ Ἱράν, δπως λέγουν, εἶναι πλατύ δροπέδιον ἐκτεινόμενον μεταξὺ τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ τοῦ Περσικοῦ κόλπου. Βορειότερον κατώκουν οἱ Μῆδοι καὶ εἶχον πρωτεύουσαν τὰ Ἐχβάτανα, πρὸς νότον οἱ Πέρσαι, τῶν ὅποιων ἡ πρωτεύουσα ὁνομάζετο Περσέπολις. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ δροπεδίου εἶναι ἔρημον, διότι μαστίζεται τὸν χειμῶνα ὑπὸ τοῦ ψύχους, τὸ δὲ θέρος ὑπὸ τοῦ καύσωνος. Ἀλλὰ τὰ πρὸς δυσμάς δρεινὰ μέρη ἔχουν κλῖμα γλυκύτατον. Ἐκεῖ βρέχει, ἡ γῆ εἶναι εὔφορος καὶ ὀνομαστὴ διὰ τὰ ὁόδα της, τὰ δημητριακὰ ἐφύνοντο ἐν ἀφθονίᾳ καὶ οἱ λειμῶνες ἔτρεφον ἔξαιρέτους ἵππους. Εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ εἰς τὰς χώρας, τὰς γειτονικὰς τοῦ Τίγρητος, ἀνεπτύχθη ἴδιως ὁ Περσικὸς λαός.

ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ἡ θρησκεία των διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν θρησκείαν τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἐλάτρευον τὴν εὐεργετικὴν δύναμιν τῆς φύσεως, τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀγαθοῦ, τὸν Ἀχούρα Μαζδά. Πᾶν ἀγαθὸν καὶ ὡφέλιμον εἶναι ἔργον αὐτοῦ, τὸ φῶς, τὸ πῦρ, τὸ ὕδωρ, τὰ προιόντα τῆς γῆς, οἱ καρποί. Πλῆθος ἀγαθῶν δαιμόνων βοηθοῦν αὐτὸν εἰς τὸ ἔργον. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ὁ Μίθρα, ὁ βασιλεὺς ἥλιος. Τούναντίον ὁ Ἀριμάν εἶναι ὁ κακὸς θεός, ἡ ἀρχὴ τοῦ κακοῦ, ἡ καταστρεπτικὴ δύναμις τῆς φύσεως. Καὶ αὐτὸς συνοδεύεται ὑπὸ πλήθους κακοποιῶν δαιμόνων. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων, τοῦ Ἀχούρα Μαζδὰ καὶ τοῦ Ἀριμάν, μεταξὺ τοῦ βασιλείου τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ βασιλείου τοῦ σκότους, διεξάγεται διηνεκῆς πάλη.

Οἱ θεὸς τῶν Περσῶν δὲν ἔχει οὕτε ἀγάλματα οὕτε ναούς. Οἱ Πέρσαι λατρεύουν τὸ κύριον στοιχεῖον τοῦ θεοῦ των, τὸ πῦρ. Διὰ τοῦτο ἡ θρησκεία των ὀνομάζεται Πυρολατρεία ἢ Μαζδεϊσμός. Τὴν θρησκείαν ταύτην λέγεται ὅτι ἐδίδαξεν ὁ Ζαρατούστρα (Ζωροάστρης), ὁ ὅποιος ἔγραψε καὶ τὸ ίερὸν βιβλίον τῶν πυρολατρῶν, τὴν Ζέντα.

Βέστα. Σήμερον οἱ Πέρσαι εἰναι μωαμεθανοί. Ἀλλὰ τὴν θρησκείαν τοῦ Ζωδοάστρου διετήρησαν οἱ Παρσοί, οἱ Πέρσαι δηλαδή, οἱ δοποῖοι κατέφυγον εἰς τὰς Ἰνδίας κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀράβων (Ζ' αἰών).

ΤΟ ΠΕΡΣΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

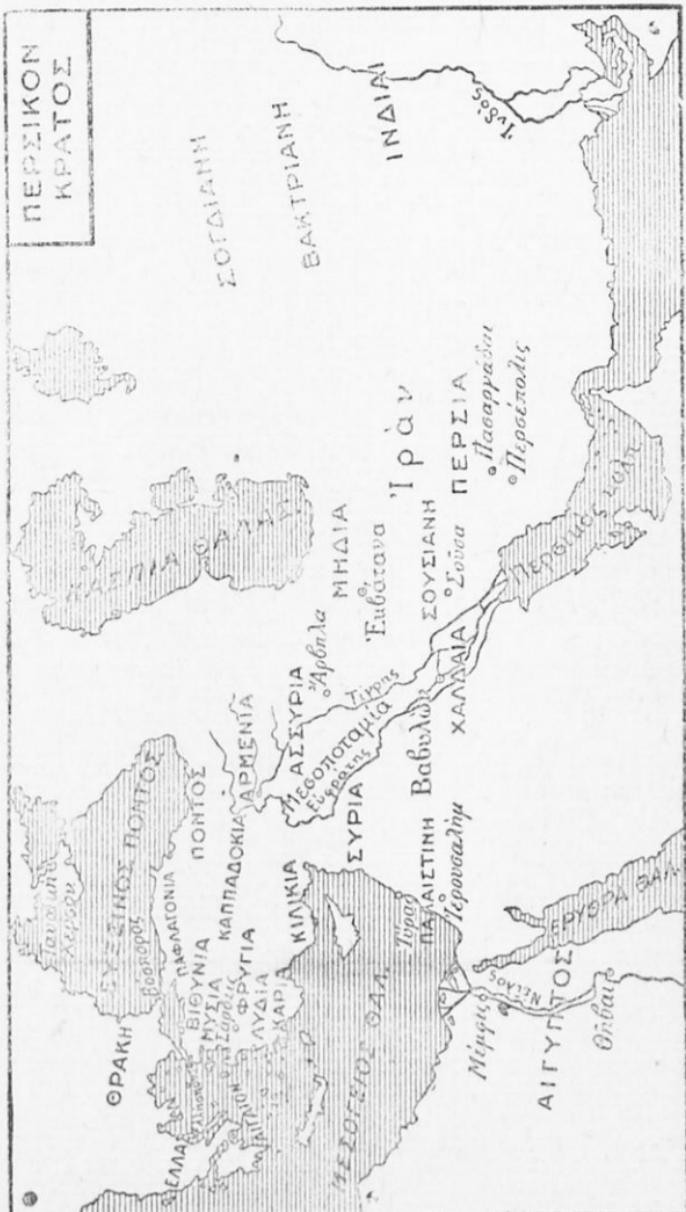
Τιδρυτὴς τοῦ περσικοῦ κράτους ὑπῆρχεν ὁ περίφημος βασιλεὺς **Κῦρος**, ὁ δοποῖος ἔζησε κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ βου αἰῶνος π. Χ. Ἀφοῦ συνήνωσεν ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν του τοὺς Μήδους καὶ τοὺς Πέρσας, προσέβαλε τὸν βασιλέα τῆς Λυδίας Κροῖσον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν κατώκουν διάφοροι μικροὶ λαοί, πρὸς νότον οἱ Κύλικες καὶ οἱ Λύκιοι, πρὸς δυσμὰς οἱ Λυδοί, πρὸς βορρᾶν οἱ Φρύγες καὶ εἰς τὸ κέντρον οἱ Καππαδόκες. Εἰς τὰ παράλια ἦσαν Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι. Ο βασιλεὺς τῆς Λυδίας Κροῖσος εἶχεν ἀποκτήσει μεγάλην δύναμιν καὶ εἶδε συνενώσει σχεδὸν ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον του. Ἡ πρωτεύουσά του **Σάρδεις**, ἡ δοποία ἔκειτο πλησίον τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, εἶχε γίνει περίφημος διὰ τὸν πλοῦτον της.

Ο Κῦρος ἐνίκησε τὸν Κροῖσον, ἐκυρώισε τὴν πρωτεύουσάν του καὶ ἔλαβε τοὺς θησαυρούς του. "Ολη ἡ Μ. Ἀσία ὑπέκουεν εἰς τὸν Κῦρον. Μετὰ ταῦτα ὁ Κῦρος ὑπέταξε τὸ σημερινὸν Τουρκεστάν (Βακτριανή). Κατόπιν προσέβαλε τοὺς Χαλδαίους καὶ ἐκυρώισε τὴν Βαβυλωνίαν (558). Ἡ Ἀσσυρία, ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη ὑπετάχθησαν εἰς αὐτόν. Ο υἱός του **Καμβύσης** ἐκυρώισε τὴν Αἴγυπτον.

Μετὰ τὸν Κῦρον ὁ ἴσχυρότερος βασιλεὺς τῆς Περσίας ἦτο ὁ **Δαρεῖος Α'**. Ἐξέτεινε τὸ κράτος του εἰς τὴν Θράκην ἐξασφαλίσας οὕτω τὴν κυριαρχίαν τῶν στενῶν, διῆρεσεν αὐτὸν εἰς 23 περιφερείας, εἰς τὰς δοποίας διώριζε διοικητάς, οἱ δοποῖοι ὠνομάζοντο Σατράπαι, καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν καλὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Οὕτω συνεκέντρωσε τὴν ἔξουσίαν εἰς τὰς χειράς του, ἐπειδὴ δὲ εἰσέπραττε μεγάλα ποσὰ ἀπὸ τοὺς φόρους, ἀπέκτησε πλοῦτον καὶ δύναμιν, δσην οὐδεὶς βασιλεὺς μέχοι τῆς ἐποχῆς ἔκείνης εἶχε. Διὰ τοῦτο οἱ Ἑλληνες ὠνόμασαν αὐτὸν **Μέγαν Βασιλέα** καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο παρέμεινεν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Περσίας.

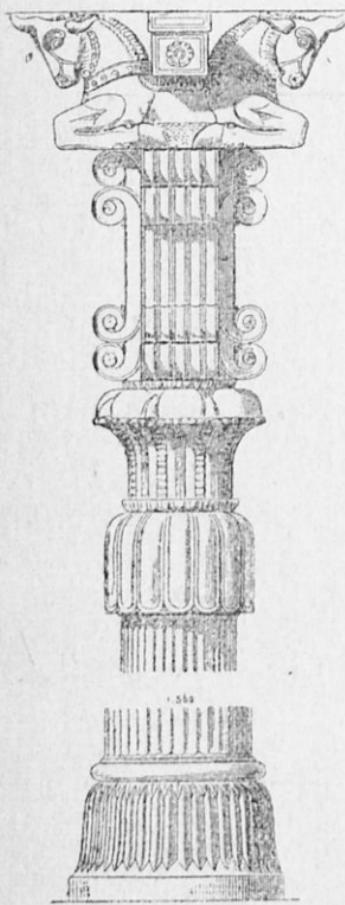
Οἱ Πέρσαι ἐδημιούργησαν τὸ μεγαλύτερον κράτος εἰς τὴν Ἑηράν. Ὄταν ὅμως κατέβησαν εἰς τὸ Αἴγαλον, προσέκρουσαν εἰς τοὺς Ἑλληνας, οἱ δοποῖοι τότε εἶχον ἀναπτύξει ἀξιόλογον ναυτικόν. Αἱ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῆς Μ. Ἀσίας ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Πέρσας καθὼς καὶ αἱ παρακείμεναι νῆσοι. Ἀλλὰ τὸ μέγα περσικὸν κράτος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ζῇ, ἀν δὲν ἐκυριάζει εἰς τὴν θάλασσαν. Διὰ τοῦτο ἥρχισε

φοβερὸς ἀγών μεταξὺ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἐλλήνων. Εἰς τὸν πόλεμον αὐτὸν ἐνίκησαν, καθὼς θὰ ἴδωμεν οἱ Ἐλληνες.

Τοῦτο ἔσήμαινε τὴν ἔξασθενησιν τοῦ περσικοῦ κράτους, τὸ ὅποῖον παρήκμασε καὶ κατελύθη ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Κατὰ ταῦτα εἰς τοὺς παλαιοτάτους ἐκείνους χρόνους ὑπῆρχεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὀλόκληρος κόσμος, ὃ ὅποιος ἔζησε καὶ ἔδρασε πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τῶν Ἑλλήνων.

Κίων περσικός

Πολὺ πρὸ τῶν Ἑλλήνων ἔγινε χρῆσις κιόνων εἰς τὰς οἰκοδομάς διαφόρων λαῶν. Οἱ ναοὶ τῶν Αἴγυπτών ἔχουν κολοσσαίους κιόνας, ἐπίσης εἰς τὴν προϊστορικὴν Ἑλλάδα ἀπαντῶμεν κιόνας. "Ο ἀνωτέρω προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀνάπτοδον Ἀρταξέρξου τοῦ Μνήμονος εἰς τὰ Σοῦσα." Ήτο ὑψηλότατος (20 μέτρα) καὶ τὸ κιονόκρανον, τὸ ὅποιον ὑπερβαίνει τὰ 2 μέτρα, εἶναι περίτεχνον καὶ κοσμεῖται μὲν κεφαλὰς ταύρων.

Οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἀνεπτύχθησαν ἐνωρίτερον ἀπὸ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς. Ἄλλος ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἐπροχώρησε μέχρι σημείου τινὸς καὶ ἐσταμάτησε. Διότι ὅλα τὰ κράτη τῆς Ἀνατολῆς ἦσαν γεωργικά καὶ ἀπολυταρχικά. Εἶχον μόνον δύο κοινωνικὰς τάξεις, τοὺς γαιοκτήμονας εὐγενεῖς, οἵ ὅποιοι εἶχον ὅλην τὴν ἔξουσίαν καὶ ὅλα τὰ κτήματα, καὶ τοὺς γεωργούς, οἵ ὅποιοι ἦσαν δοῦλοι τῶν εὐγενῶν. Ο ἄνθρωπος εἰς τὴν Ἀνατολὴν δὲν εἶχεν ἐλευθερίαν. Ο κλῆρος ἀπέκτησε πανταχοῦ μεγάλην δύναμιν, ἐπίεζε τὸν λαὸν καὶ δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν. Μόνον εἰς τὴν Φοινίκην ἀνεπτύχθη ἀστικὴ τάξις, δηλαδὴ ἔμποροι, ναυτικοὶ καὶ βιομήχανοι. Ἄλλοι οἱ Φοινίκες ἦσαν μικρὸς λαὸς καὶ ὅλοι σχεδὸν ἔγιναν ἀστοὶ καὶ ἔλειψαν οἱ γεωργοί. Ἡ Ναγκάζοντο νὰ μεταχειρίζωνται δούλους διὰ τὴν γεωργίαν. Διὰ τοῦτο δὲν εἶχον καὶ ἐθνικὸν στρατὸν καὶ μετεχειρίζοντο μισθοφόρους. Ἄλλος ὁ στρατὸς αὐτὸς δὲν ἦτο ἀξιόμαχος καὶ οἱ Φοινίκες δὲν ἤσαν εἰς θέσιν ν' ἀντιταχθοῦν εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἴσχυρῶν βασιλέων τῆς Ασίας.

Μετ' ὅλιγον ὥμως θὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν Εὐρώπην ἄλλος λαός, ὃ ὅποιος πολὺ ταχέως θὰ ὑπερτερήσῃ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὃ ἀναπτύξῃ μεγάλην καὶ ἴσχυρὰν ἀστικὴν τᾶξιν, πολίτευμα δημοκρατικὸν καὶ πολιτισμὸν πολὺ ἀνώτερον. Ο λαὸς οὗτος εἶναι οἱ "Ἑλληνες".

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

‘Η Ἑλλὰς εἶναι μικρὰ δρεινὴ χερδόνυπος περικλειούμένη υεταζὺ θαλασσῶν, τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους. Τὰ δοὶ διακλαδιζόμενα καθ' δλας τὰς διευθύνδεις διαιροῦν τὸν χώραν εἰς μικρὰ, ἀπ' ἀλλάων διαιρινόμενα διαμερίσματα. Ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον χαρακτηρίζει τὸν Ἕλληνικὸν γῆν, εἶναι ἡ μεγάλη ποικιλία. Μεταξὺ τῶν δρέων διανοίγονται γραφικαὶ πεδιάδες, ἡ θάλασσα εἰσέρχεται βαθέως εἰς τὴν γῆν καὶ δημιουργεῖται πολυσχιδεῖς παραλίας, ἐνδιάστατος στέφανος νήδων περιβάλλει πανταχόθεν τὸν δτερεάν.

‘Η γῆ τῆς Ἑλλάδος χωρὶς νὰ εἶναι πολὺ γόνιμος ὑπῆρχε κατὰ τὸν ἀρχαιότερα εὐχάριστος κατοικία, τὸ δὲ γλυκὺν κλῖμα καὶ ὁ διαυγέστατος οὐρανὸς τῆς ἐπέδρασαν δημαντικῶς εἰς τὸν διάπλασιν τοῦ Ἕλληνικοῦ λαοῦ.

Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΣ

‘Η Ἑλλὰς εἶναι τὸ νότιον ἄκρον τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Τὰ πρὸς βορρᾶν ὅριά της δὲν ἥσαν σαφῶς καθωρισμένα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ γεωγράφος Στράβων ὃς βάρειον σύνορον θέτει γραμμήν, ἡ δόποια ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ κόλπου τῆς Ἀμφρακίας (σήμερον Ἄρτης) καὶ τελειώνει εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ. Εἶναι ὅμως γνωστόν, ὅτι πολὺ βορειότερον τῆς γραμμῆς ταύτης, εἰς τὴν Ἄπειρον καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἶχον ἐγκατασταθῆ ἔλληνικαὶ φυλαὶ ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων.

‘Ο ίσθμὸς τῆς Κορίνθου χωρίζει τὴν Ἑλλάδα εἰς δύο μέρη, τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεάν. Ἐκαστον τῶν τμημάτων τούτων ὑποδιαιρεῖται εἰς μικρότερα διαμερίσματα, τῶν ὅποιων τὰ σημαντικότερα εἶναι :

Ιον. Εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἡ Ἀρκαδία, ἡ Ἀργολίς, ἡ Λακωνία, ἡ Μεσσηνία, ἡ Ἡλια, ἡ Ἀχαΐα.

2ον. Εις τὴν Στερεάν, ἡ Θεσσαλία, ἡ Φωκίς, ἡ Βοιωτία, ἡ Ἀττική
ἢ Ἀλωλία καὶ Ἀζαρία.

Πλὴν τούτων οἱ ἔλληνες πολὺ ἐνωφίς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς νῆσους

τοῦ Αιγαίου καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ εἰς τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς
Μ. Ἀσίας. Ἡ Στερεὰ λοιπόν, ἡ Πελοπόννησος, αἱ νῆσοι, τὰ παρά-
λια τῆς Μ. Ἀσίας, ἡ Ἰπειρός καὶ ἡ Μακεδονία ἀποτελοῦν τὴν κυ-
ριότερην Ἑλλάδα.

Άλλά έστια τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἵτο ίδιως τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Αἱ χῶραι, αἱ ὁποῖαι βρέχονται ἀπὸ τὰ κύματα καὶ δροσίζονται ἀπὸ τοὺς ἀνέμους του, κατοικήθησαν ἀπὸ τὰς ἀκμαιοτέρας ἑλληνικὰς φυλὰς.

Η ΦΥΣΙΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Ἡ Ἑλλὰς εἶναι χώρα κατ’ ἔξοχὴν δρεινή. Τὰ ὅρη σκεπάζουν τὰ 80 ἑκατοστὰ τοῦ ἑδάφους τῆς. Αἱ διακλαδώσεις τῆς Πίνδου, τοῦ κεντρικοῦ κορμοῦ, ἔξαπλοινται καθ’ ὅλας τὰς διευθύνσεις, κατέρχονται μέχρι τῆς θαλάσσης, ὅπου καταλήγουν εἰς χερσονήσους καὶ ἀκρωτήρια. Εἰς πολλὰ μέρη τὰ ὅρη χαμηλώνουν καὶ ἀφίνουν μεταξύ των μικρὰς πεδιάδας, αἱ ὁποῖαι ποτίζονται ὑπὸ μικρῶν ποταμῶν καὶ εἶναι κατάληκοι διὰ καλλιέργειαν. Εἰς τὰς πεδιάδας ταύτας συνεκεντρώθησαν ίδιως οἱ ἀνθρωποι καὶ ίδούμησαν τὰ σημαντικάτερα κράτη. Ἐξ ἄλλου ή θάλασσα εἰσέρχεται βαθέως εἰς τὴν γῆν καὶ σχηματίζει ἐκτεταμένας καὶ πολυσχιδεῖς παραλίας.

Ο συνδυασμὸς δρούς, πεδιάδος καὶ παραλίας εἶναι τὸ ίδιαίτερον γνώρισμα τῆς ἑλληνικῆς γῆς, προσδίδει εἰς αὐτὴν τὴν χαρακτηριστικὴν ποικιλίαν καὶ καθορίζει τὸν τρόπον τῆς ἀνθρωπάνης δράσεως. Ήσα οὐληνικὴ χώρα, ὅσον μικρὰ καὶ ἀν ἥτο, είχε ποιμένας, ἀγρότας, ναυτικούς καὶ τεχνίτας. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ἑδαφός τῆς Ἑλλάδος ἵτο πολὺ πρασινώτερον. Τὰ ὅρη ἐκαλύπτοντο ἀπὸ δάση, οἱ ποταμοὶ είχον ἀφθονώτερον ὕδωρ καὶ ἔτρεφον πλουσιωτέραν χλόην εἰς τὰς πεδιάδας.

ΤΑ ΟΡΗ

Τὰ ὅρη τῆς Ἑλλάδος δὲν φθάνουν τὸ ὑψος τῶν μεγάλων δρέων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Η ὑψηλότερα κινητή, δ Ὀλυμπος, εἶναι 2985 μέτρα, δ Παρνασσὸς μόλις φθάνει τὰ 2459, ἐνῶ τὰ ὅρη τῆς Ἀττικῆς εἶναι ὑψώματα μετρίου ἀναστήματος μή ὑπερβαίνοντα τὰ 1000—1500 μ. Διὰ τοῦτο δὲν διατηροῦν τὴν αἰωνίαν χιόνα οὔτε παγετῶνας, τροφοὺς μεγάλων ζευμάτων. Τὰ ὅρη τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔχουν τὸ ἐπιβλητικὸν μεγαλεῖον τῶν Ἀλπεων, ἀλλ’ οὕτε τὴν διμήλην καὶ τὴν ἀγρίαν ἀπομόνωσιν τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν. Είναι ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη προσιτά εἰς τὸν ἀνθρωπὸν. Ο ποιητὴς Εὐριπίδης εἰς τὰς Βάκχας ἐνῶ θέλει νὰ περιγράψῃ ἄγρια ὅρη, δὲν κατορθώνει νὰ μᾶς παρουσιάσῃ παρὰ εὐθύμους καὶ χλοερὰς κοιλάδας, τὰς δροίας δροσίζουν αἱ πηγαὶ καὶ σκιάζουν αἱ δρῦς καὶ αἱ πίτεις. Ενεκα τοῦ μικροῦ ὑψούς δὲν εἶναι ἐμπόδια διὰ τὴν συγκοινωνίαν. Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη αὐλακοῦνται ἀπὸ δρόμους.

‘Αλλ’ οἱ δρόμοι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἦσαν στενωποὶ καὶ δὲν διετη-
οῦντο καλά.

ΤΑ ΥΔΑΤΑ

Χώρα ἀπόκορημνος, τῆς δροίας οὐδὲν σημεῖον ἀπέχει σημαντικῶς
ἀπὸ τῆς θαλάσσης, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συντηρήσῃ μεγάλους ποταμούς.
‘Αφ’ ἔτερον οἱ ποταμοὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τότε δὲν ἦσαν ὑπηρετού-
κοι εἰς τὸν ἄνθρωπον. Πρῶτον δὲν ἦσαν πλωτοί, ἐθεωρεῖτο δὲ ὡς
φαινόμενον ἀξιοσημείωτον, ὅτι τὰ πλοῖα κατώρθωντο νὰ ἀνέλθουν
τὴν ἐκβολὴν τοῦ Ἀχελώου μέχρι τῆς πόλεως Στράτου, δηλ. δύο χιλιό-
μετρα. Δεύτερον ἀντὶ νὰ εὐκολύνονται τὴν συγκοινωνίαν ὅπως εἰς ἄλλας
χώρας, ἀπετέλουν σοβαρὸν κόλυμα εἰς αὐτὴν, διότι εἶναι ὁρμητικοί,
πλημμυροῦν συνήθως τὸν χειμῶνα καὶ τὸ φεῦμά των ἔχει σκάψει βα-
θείας φάραγγας, τῶν δροίων εἶναι δυσχερής ἡ διάβασις. Τρίτον διὰ
τῆς ἀφθονού ὥλους, τὴν δροίαν καταβιβάζουν, σχηματίζουν ἔλη καὶ
προσχώσεις, αἱ δροῖαι καθιστοῦν ἀλίμενον τὴν παραλίαν. Τέλος εἶναι
πυλώδεις, ἀκατάλληλοι ποδὸς πόσιν. Οἱ ποταμοὶ τῆς Ἑλλάδος ἦσαν
σχεδὸν ἀχρηστοὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ κτισθοῦν
πόλεις ἐπ’ αὐτῶν.

Εἰς χώραν θερμήν, τῆς δροίας οἱ ποταμοὶ καὶ αἱ λίμναι δὲν πίνον-
ται, εἶναι φυσικὸν αἱ πηγαὶ νὰ ἔχουν μεγάλην ἀξίαν. Οἱ ἀρχαῖοι ἐθεω-
ρησαν αὐτὰς ὡς δῶρον τοῦ θεοῦ καὶ ἔξυμνησαν αὐτάς. Ἡ παρουσία
πηγῆς ἔδωσε τὴν γένεσιν συνήθως εἰς τὰς πόλεις καὶ μὲ τὰς πηγὰς
συνδέονται ἀξιοσέβαστοι παραδόσεις. Ὁ πτερωτὸς Ηγασός διὰ κτυ-
πήματος τοῦ ποδὸς ἀνοίγει τὴν πηγὴν τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Ἀκρο-
κορίνθου. Τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς δροσίζει τὸν διαβάτην, τρέφει τὴν σκιὰν
τῶν δένδρων καὶ προσδίδει ἰερότητα εἰς τὴν περιοχήν, τὴν δροίαν ζωο-
γονεῖ. Ἐκεῖ κατοικοῦν αἱ νύμφαι, προσφιλεῖς εἰς ὅλους τοὺς Ἑλληνας.
Αἱ Μοῦσαι προτοῦ ἐμπνεύσουν τοὺς ποιητὰς ἦσαν θεότητες τῶν ὑδά-
των καὶ μὲ ἴδιαζουσαν εὐχαρίστησιν ἔπαιζον εἰς τὰς δροσερὰς κοιλάδας
τοῦ Ἐλικῶνος.

Η ΦΥΤΕΙΑ

‘Οπως ἡ φύσις οὕτω καὶ ἡ φυτεία τῆς Ἑλλάδος παρουσιάζει
μεγάλην ποικιλίαν. Ἡ ἀνατολικὴ Ἑλλὰς ἔχει διάφορον χλωρίδα ἀπὸ
τὴν δυτικὴν καὶ εἰς μόνην τὴν Ἀττικὴν ἡ παραλία, ἡ πεδιὰς καὶ τὸ
ὅρος παρουσιάζουν διάφορον ὄψιν. Ἡ Ἑλλὰς ἦτο πολὺ πρασινωτέρα
κατὰ τὴν ἀρχαίτητα ἀπὸ σήμερον. Οἱ συγγραφεῖς ἀναφέρουν δάση,
τῶν δροίων οὔτε ἔχνος σώζεται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας. Τὸ δένδρον ἦτο

εὐρύτατα διαδεδομένον καὶ διέφερε κατὰ τόπους καὶ κατὰ τὰ ὄψη
Εἰς τὰς πεδιάδας, ίδιως κατὰ μῆκος τῶν οευμάτων, ὑφοῦντο αἱ λεῦ-
και, τὰς δύοις δὲ Ἡρακλῆς ποδῶς λέγεται ὅτι μετέφερεν εἰς τὴν Ἑλ-
λάδα. Ἀλλὰ τὸ ζαρακτηριστικὸν δένδρον τῆς ἐλληνικῆς ἔξοχῆς εἶναι
ἡ πλάταρος. Ἡ πλουσία σκιά τῆς καθίστα αὐτὴν τὸ ἐκλεκτὸν δένδρον
τῶν περιπάτων. Ὁ Κύμων ἐφύτευσε πλατάνους εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν
Ἀθηνῶν καὶ ὁ τόπος, ὃπου ἐγνωμάζοντο οἱ νέοι τῆς Σπάρτης, ἐσπιά-
ζετο ἀπὸ πλατάνους, δπως τὸ Λύκειον καὶ ἡ Ἀκαδημία τῶν Ἀθη-
νῶν. Εἶναι δύναμαστὴ ἡ ἀμφιλαφῆς πλάτανος, ὑπὸ τὴν δοιάν ἐκά-
θησεν δὲ Σωκράτης, διὰ νὰ συζητήσῃ μὲ τοὺς μαθητάς τους, καθὼς
περιγράφει ὁ Πλάτων. Εἰς τὸ δρός βασιλεύει ἡ δρῦς καὶ ἡ φηγός, εἰς
τὰ ὑψηλότερα μέρη ἡ ἥλατη καὶ σχεδὸν παντοῦ ἡ πίτις καὶ ἡ πεύκη.

Τὸ ἐλληνικὸν δάσος δὲν εἶναι μυστηρῖδες καὶ ἄγριον ὅπως τὰ
δάση τῆς βιορείου Εὐρώπης καὶ τὰ παρθένα δάση τῆς Ἀμερικῆς.
Φαιδρύνεται ἀπὸ τὸν βόμβον τῶν ἐντόμων καὶ ἀπὸ τὸ ἄσμα τῶν πτη-
νῶν καὶ ἐμψυχώνεται ἀπὸ τὴν διαιρκῆ παρουσίαν τῶν ἀνθρώπων. Οἱ
ἥρωες ἐκαθάρισαν αὐτὰ ἀπὸ τὰ ἄγρια θηρία, τοὺς λέοντας καὶ τοὺς
πάνθηρας, καὶ μόνον ἡ ἀρκτος ἔξακολουθεῖ νὰ τὰ ἐπισκέπτεται.

Η ΠΑΡΑΛΙΑ ΚΑΙ Η ΘΑΛΑΣΣΑ

Ἡ θάλασσα ἐναγκαλίζεται μὲ φιλοστοργίαν τὴν Ἑλλάδα, εἰσέρχε-
ται βαθέως εἰς τὴν γῆν, δημιουργεῖ στενὴν ἐνότητα ξηρᾶς καὶ ὄδα-
τος. Δὲν ὑπάρχει σημεῖον τῆς γῆς, τὸ δόποιον νὰ ἀπέχῃ περισσότερον
τῶν 90 χιλ. ἀπὸ τὴν θάλασσαν, ἡ σημεῖον τοῦ Αιγαίου, τὸ δόποιον
νὰ ἀπέχῃ περισσότερον ἀπὸ 60 χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν ἀκτήν. Ἄφ' ἔτερου
ἡ πολισχιδῆς παραλία καὶ αἱ παρακείμεναι νῆσοι προσφέρουν ἀσφαλῆ
βάσιν εἰς τοὺς ναυτιλούμενους. Διὰ τοῦτο οἱ Ἑλληνες πολὺ ἐνωρίς
ἔγιναν ναυτικοί.

Ἐν τούτοις πολὺ εὐνοϊκωτέρους δρους ἀπὸ τὸ Ἰόνιον παρουσιάζει
τὸ Αιγαῖον μὲ τοὺς ἀφθόνους λιμένας καὶ τὰς νήσους, ὃπου καὶ οἱ
ἄνεμοι πνέουν μὲ ἀξιοθαύμαστον κανονικότητα. Μὲ τὴν πρώτην ἄνοι-
ξιν ἀρχίζει δὲ νότιος ἄνεμος, οἱ λευκόροτοι τῶν ἀρχαίων, τὸ θέρος
κυριαρχοῦν οἱ ἐτησίαι, οἱ δόποιοι κατέρχονται ἀπὸ τὸν Εὔξεινον Πόν-
τον, οἱ «θεῖοι ἐτησίαι», οἱ δόποιοι λευκάζουν τὴν θάλασσαν καὶ φέρουν
τὸ ἀρωμα καὶ τὴν δροσερότητα τῆς θαλάσσης.

Διὰ τοῦτο εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Αιγαίου ιδρύθησαν αἱ σημαντι-
κώτεραι πόλεις καὶ ἀνεπτύχθη κατ' ἔξοχὴν ναυτικὸς βίος καὶ ὁ ἐλληνι-
κὸς πολιτισμός. Τὸ Αιγαῖον ἦτο κυρίως ἡ ἐλληνικὴ θάλασσα.

Σήμερον τὸ κλῖμα τῆς Ἑλλάδος εἶναι πολὺ θερμόν. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὅταν ἡ χώρα εἶχε τὰ δάση της, ἵτο πολὺ δροσερώτερον, ἔβρεχε περισσότερον καὶ ἐχιόνιζεν εἰς μέρη, τὰ δοποῖα σήμερον δὲν γνωρίζουν τὴν χιόνα. Οἱ ἀρχαῖοι ἔξυμνησαν τὴν χώραν τῶν διὰ τὸ εὔκρατον καὶ γλυκὺν κλῖμα, διὰ τὴν εὐκρασίαν τῶν ὁρῶν.

Ἄλλὰ τὴν ἀσύγκριτον χάριν προσδίδει εἰς τὴν χώραν τὸ ἄφθονον φῶς καὶ ὁ αἰωνίως διαυγῆς ἀήρ. Ἐντὸς τῆς ἀτμοσφαίρας αὐτῆς τὰ πράγματα διακρίνονται μέχρι τῆς τελευταίας λεπτομερείας, τὸ περιθώριον τῶν δρέων ἔξαιρεται μὲ τὴν εὐκρίνειαν ἀρχιτεκτονικῆς γραμμῆς. Ὁ νοῦς καὶ ὁ ὄφθαλμὸς τοῦ ἀνθρώπου συνηθίζουν τὴν ἀριθμείαν. Ἡ Ἑλληνικὴ ποίησις δὲν ἔγνώρισε τὸ σκοτεινὸν, τὸ μυστηριῶδες, τὰ νεφελώδη φαντάσματα τῶν ποιητῶν τοῦ βορρᾶ. Ὁ Ἑλληνικὸς νοῦς ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ φύσις εἶναι ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὴν ὁμίχλην.

Η ΦΥΛΗ

Τὰ πλεονεκτήματα τῆς χώρας δὲν ἀρκοῦν μόνα νὰ ἔξηγήσουν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θαυμασίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ σημαντικότερον μέρος εἰς τοῦτο ἔχουν τὰ ἔξαιρετικὰ φυσικὰ χαρίσματα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Οἱ Ἑλληνες ἀνήκουν εἰς τὴν ἴνδοευρωπαϊκὴν ὁμοεθνίαν. Εἶναι δηλ. συγγενεῖς τῶν σημερινῶν μεγάλων λαῶν τῆς Εὐρώπης, τῶν Ἀγγλων, τῶν Γερμανῶν, τῶν Γάλλων, τῶν Ρώσων κλπ. Κατῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὰς βορείους χώρας καὶ διετήρησαν ἐπὶ μακρὸν τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν βορείων λαῶν. Ἡσαν δηλ. ὑψηλοὶ, ἔνανθοι, εἶχον ὄφθαλμοὺς γαλανοὺς, ἰσχυροὺς μῆς καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος πολὺ ἀρμονικά. Τὸ πρόσωπον περιβαλλόμενον ἀπὸ γενειάδα ἵτο πολὺ κανονικόν. Ἡ πλουσία κόμη εἶναι ἄλλοτε βραχεῖα καὶ βοστρυχοῦται ὑπεράνω τοῦ μετώπου, ἄλλοτε λεία καὶ πάπτει εἰς μακροὺς βοστρύχους ἐπὶ τῶν ὤμων. Τὸ ἴδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς εἶναι ἡ εὐθεῖα ρίς συνεχίζουσα ἀμέσως τὸ μέτωπον.

Οἱ Ἑλληνες ἔλατρευσαν τὴν ρώμην καὶ τὸ κάλλος τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τὴν λεπτότητα καὶ τὴν εὐστροφίαν τοῦ πνεύματος. Ὁ κατ ἔξοχὴν ἔθνικὸς ἥρως τῶν δὲν εἶναι ὁ λεοντοκόνος Ἡρακλῆς, ἀλλὰ ὁ πολυμήχανος Ὄδυσσεύς. Ἡ ταχύτης τῆς ἀντιλήψεως, ἡ περιέργεια, ἡ δημιουργικότης ἥσαν γνωρίσματα, τὰ δοποῖα κατεῖχεν εἰς ὑψιστὸν βαθμὸν ἡ ἔξαιρετικὴ αὐτὴ φυλῆ.

‘Η έμφανισις τῆς ἔλληνικῆς φυλῆς ἔχει τι τὸ αἰφνίδιον καὶ ἀπόστροφόν τον. Δὲν γνωρίζομεν εἰς τί σημεῖον θὰ ἥτο σήμερον ὁ πολιτισμὸς, ἢν δὲν ὑπῆρχον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες. Πρῶτοι, χωρὶς νὰ διδαχθοῦν παρ’ ἄλλων, ἀκολουθοῦντες μόνον τὴν ἔμπνευσιν τῆς ἀνωτέρας ἴδιοφυΐας των ἐδημιούργησαν τοὺς ἀνωτέρους τύπους τῆς σκέψεως καὶ τῆς τέχνης, οἱ δοποὶ ισχύουν μέχρι σήμερον. Τινὲς εἶπον ὅτι ἔγινεν τότε εἶδος θαύματος εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὀμήλησαν περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ θαύματος. ‘Οσοι ἐμελέτησαν βαθύτερον τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος διμολογοῦν τὸ χρέος, τὸ δοποῖον ἔχει ἡ ἀνθρωπότης εἰς τὴν ἀνωτέραν αὐτὴν φυλήν. Λαὸς προνομούχος, τέκνα τοῦ θαύματος λέγουν ἄλλοι. «Εἰς ἓνα μικρὸν λαὸν ἥτο δεδομένον νὰ δημιουργήσῃ τὰ στοιχεῖα τῆς προόδου . . . Ἐὰν ἔξαιρέσωμεν τὰς σκοτεινὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, οὐδὲν κινεῖται εἰς τὸ σύμπαν, τὸ δοποῖον νὰ μὴ εἶναι ἔλληνικόν».

Διὰ τοῦτο ὅλοι οἱ προηγμένοι λαοὶ θεωροῦν διδασκάλους των τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ προσπαθοῦν διαρκῶς νὰ φωτισθοῦν ἀπὸ τὰ ἔργα των. Τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων, τὰ καλλιτεχνήματά των, ἡ ἱστορία των μελετᾶται μὲ ἀγάπην καὶ σεβασμὸν ἀπὸ ὅλα τὰ ἀνεπιγμένα ἔθνη. Ἰδοὺ τὶ γράφουν οἱ Γάλλοι εἰς τὰ βιβλία των τὰ προωρισμένα διὰ τοὺς μαθητὰς τοῦ γυμνασίου. «Μελέτη τῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων σημαίνει μελέτην τῆς προελεύσεως τοῦ πολιτισμοῦ μας. Ἀπ’ αὐτοὺς παρελάβομεν πολλοὺς τρόπους νὰ βλέπωμεν καὶ νὰ σκεπτώμεθα. Τὰ ἀριστουργήματά των εἶναι τὰ ὑποδείγματα, ἀπὸ τὰ δοποῖα ἐνεπνεύσθησαν καὶ ἔμπνέονται ἀκόμη οἱ καλλιτέχναι μας, οἱ σοφοί μας καὶ οἱ φήτορές μας. Μᾶς ἐδίδαξαν τὰ εὐγενέστερα αλογήματα, τὴν πίστιν εἰς τὴν λογικὴν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος, τῆς ἔλευθερίας καὶ τοῦ δραίου».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΠΡΟ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΛΛΑΣ

Οι Ἑλληνες δὲν ἥδαν οἱ πρόστοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος. Ήδη λοὺς αἰδίνας προτού ἔθουν αὐτοὶ, εἰς τὰς νῦνους καὶ εἰς τὰ παρόλια τοῦ Αιγαίου ἔζησε ἀλλος θαός, ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένος, τὸν ὅπεραν οἱ ἀρχαιολόγοι φνόμασαν Αιγαίους. Απὸ τοῦ 2000—1600 π.Χ. ὁ αἰγαϊκὸς πολιτισμὸς ἥκμασεν εἰς τὴν Κρήτην, ὡς μαρτυροῦν πλευριώτατα εὑρύματα.

Περὶ τὸ 2000 π. Χ. ἔθαβεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ πρώτη Ἑλληνικὴ φυλὴ, οἱ Ἀχαιοί, οἱ ὅποιοι ταχέως ἐγνώθησαν εἰς τὸν πολιτισμὸν τοῦ Αιγαίου καὶ προηγαγόν αὐτὸν διὰ τῆς ἴδιοφυίας των. Κέντρον τοῦ ἀκαϊκοῦ πόλιτισμοῦ ἦδαν κυρίως αἱ Μυκῆναι. Διὰ τοῦτο ὄνομάζουν αὐτὸν μυκηναϊκὸν πολιτισμόν.

Ο μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς κατεστράφη ἐκ τῆς ἐπιδρούης τῶν Δωριέων.

ΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

Τὴν ἰστορίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων γνωρίζομεν πολὺ καλύτερον ἀπὸ τὴν ἰστορίαν τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, διότι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔξησαν ἀξιόλογοι ἰστορικοί, οἱ δποῖοι ἔξιστορησαν λεπτομερῶς καὶ μὲν ἀνφτέραν ἀντίληψιν τὰ γεγονότα. Ἀλλὰ αἱ πληροφορίαι, τὰς δποίας μᾶς δίδουν, δὲν ἀνέρχονται εἰς πολὺ παλαιοὺς χρόνους. Ήρθε διλύων δεκαετιῶν ἀκόμη αἱ εἰδήσεις, τὰς δποίας είχον οἱ σοφοὶ περὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, δὲν ἔφθανον πέραν τοῦ 1000 π. Χ.

Ἀλλὰ κατὰ τὰ τελευταῖα πεντήκοντα ἔτη αἱ ἀνασκαφαὶ ἔφερον εἰς φῶς σημαντικώτατα εὑρήματα, τὰ δποῖα μᾶς ἐδίδαξαν ὅτι πολὺ πρὸ τοῦ 1000 π. Χ. εἰς τὰς Ἕλληνικὰς χώρας ἔζησαν καὶ ἔδρασαν ἄνθρωποι ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένοι. Πρῶτος δι γερμανὸς Σλήμαν τὸ 1870 ἀνέκαλυψε τοὺς περιφήμους τάφους τῶν Μυκηνῶν καὶ βραδύτερον ἀνέσκαψε τὴν Τίρουνθα καὶ τὴν Τροίαν. Τοιουτούρπως ἥλθεν εἰς φῶς δι μηκηναϊκὸς πολιτισμός. Απὸ τοῦ 1900 οἱ ἄγγλοι ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ εὐφυεστάτου ἀρχαιολόγου Ἐβας ἤρχισαν ἀνασκαφὰς εἰς τὴν Κρήτην,

αἱ δποὶαι ἔφερον εἰς φῶς καταπληκτικὰ εὑρήματα καὶ ἀπεκάλυψαν πολιτισμὸν ἀκόμη ἀρχαιότερον, προϊστορικὸν καὶ προελληνικόν, τὸν λεγόμενον κορητικὸν πολιτισμόν.

ΑΙΓΑΙΟΝ ΚΑΙ ΑΙΓΑΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Εἰς πολὺ παλαιὸὺς χρόνους, ἵστως ἀπὸ τοῦ 4000 π. Χ., εἰς τὰς νῆσους καὶ τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου ἔζησε μία φυλὴ ζωηρὰ καὶ εὐκίνητος, ἡ δποία ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον πολιτισμὸν καὶ ἤλθεν εἰς ποικίλας σχέσεις μὲ τοὺς μεγάλους λαοὺς τῆς ἀνατολῆς, τοὺς Αἴγυπτίους, τοὺς Φοίνικας, τοὺς λαοὺς τῆς Μ. Ἀσίας. Τὸν λαὸν τοῦτον οἱ ἀρχαιολόγοι τῶν ἡμερῶν μας ὀνόμασαν Αἰγαίους καὶ τὸν πολιτισμὸν των αἰγαικὸν πολιτισμόν. Οἱ Ἑλλήνες τῶν ιστορικῶν χρόνων εἶχον διατηρησεῖ ἀμυνδρῶς τὴν ἀνάμνησιν, ὅτι ἔνοι λαοὶ, οἱ Ηελασγοὶ, εἶχον κατοικήσει πρὸ τῶν Ἑλλήνων τὴν Ἑλλάδα.

‘Ως ἔξαγεται ἐκ τοῦ σχῆματος τοῦ κρανίου καὶ τῶν εἰκόνων, τὰ δποὶα διεσώμησαν ίδιως εἰς τὴν Κρήτην, οἱ Αἰγαῖοι δὲν εἶναι οὔτε ἴνδοευρωπαῖοι οὔτε σημῆται, ἀλλὰ ἀνήκουν εἰς ἴδιαίτερον κλάδον τῆς καυκασίας φυλῆς, τὴν ὁποίαν ὀνόμασαν μεσογειακὴν φυλὴν.

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Περὶ τὸ 2000 π. Χ. κέντρον τοῦ Αἰγαικοῦ πολιτισμοῦ γίνεται ἡ Κρήτη, ἡ δποία ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἥσκησεν ἡγεμονίαν ἐπὶ τοῦ αἰγαικοῦ κόσμου. Τὴν ὑπεροχὴν ταύτην ἔξησφάλισεν εἰς τὴν νῆσον ἡ ἔξαιρετικὴ θέσις τῆς. Η Κρήτη κατέχει τὸ μέσον περίπου τῆς ἀνατολικῆς μεσογείου, εἰς τὸ μέσον τῆς κυανῆς θαλάσσης» ὅπως λέγει δ. Ὁ Ομηρος. Ενδίσκεται σχεδόν εἰς ἵσην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Τροίας καὶ τὴν ἐκβολῶν τοῦ Νείλου, ἀπὸ τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου καὶ τῆς Κυρηναϊκῆς, ἀπὸ τῆς Κύπρου καὶ τῆς Σικελίας, τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἰταλίας. ‘Οταν δὲ ορείχαλκος ἔγινεν δ. μοχλὸς τῆς βιομηχανίας, οἱ ἔμποροι τῆς ἀνατολῆς ἐπρεπε νὰ πλεύσουν εἰς τὰς χώρας τῆς δύσεως, εἰς τὴν Ἀδριατικὴν καὶ τὰ παράλια τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Ἰσπανίας διὰ νὰ ζητήσουν κασσίτερον, διότι αἱ χῶραι τῆς ἀνατολῆς παράγουν χαλκὸν, ἀλλὰ δὲν ἔχουν κασσίτερον. Η Κρήτη τότε ἔγινε διάμεσος σταθμὸς μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως. Οἱ Κρήτες ἐτελειοποίησαν τὴν τέχνην τῆς κατασκευῆς τοῦ ορειχάλκου καὶ ἀπέκτησαν μεγάλην ἐμπειρίαν εἰς ὅλας τὰς τέχνας.

ΘΑΛΑΣΣΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ

‘Ο αἱώνιον τοῦ ορειχάλκου εἶναι ἡ περίοδος τῆς ἀκμῆς τῆς Κρήτης.

Οἱ Κρῆτες εἰναι ἵσως ὁ πρῶτος λαός, ὁ ὅποιος ἀνέπινξε σημαντικῶς τὴν ναυτιλίαν. Πολὺ πρὸ τῶν Φοινίκων ἦσαν οἱ κατ' ἔξοχὴν ναυτικοί. Ἐπὶ τῶν στενῶν καὶ μακρῶν πλοίων των μὲ τὴν καμπυλωτὴν πρύμνην διέσχιζον τὴν Μεσόγειον κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις. Εἶχον πολὺ ἀνεπτυγμένας σχέσεις μὲ τοὺς μεγάλους λαοὺς τῆς ἀνατολῆς, Ἰδίως μὲ τὴν Αἴγυπτον, ὅπου κατεσκεύασαν μέγαν λιμένα παρὰ τὴν νῆσον Φάρον. Οἱ βασιλεῖς τῆς Αἴγυπτου ἦνοι εἰναν τὰς ἀγορὰς τῆς χώρας εἰς τοὺς ἐπιτηδείους τούτους ἐμπόρους καὶ οἱ Κρῆτες ἔδρειψαν τὰ κέρδη τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου, ὅπως βραδύτερον οἱ Φοίνικες, οἱ "Ἐλλήνες καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρύνους οἱ Βενετοί καὶ οἱ Ἀγγλοί.

Οἱ βασιλεῖς τῆς Κρήτης διωργάνωσαν πολεμικὸν στόλον καὶ ἐκυριαρχησαν εἰς τὴν θάλασσαν. Οἱ "Ἐλλήνες διετήρησαν ἀνάμνησιν τῆς ἴσχυος τῶν βασιλέων τῆς Κρήτης εἰς τοὺς μύθους τοῦ Μίνωος καὶ τοῦ Μινωταύρου. Τοὺς μύθους τούτους προσπαθῶν νὰ ἐρμηνεύῃ τὸν Ε' αἰῶνα ὁ ἰστορικὸς Θουκυδίδης ἔγραψε: «Κατὰ τὴν παραδόσιν ὁ Μίνως εἶναι ὁ ἀρχαιότερος βασιλεύς, ὁ ὅποιος ἀπέκτησε ναυτικὸν καὶ ἔξετεινε τὸ κράτος του εἰς μέγα μέρος τῆς Ἑλληνικῆς θαλάσσης. Ἔγινε κύριος τῶν Κυκλαδῶν καὶ κατέστησεν ἀρχοντας αὐτῶν τοὺς νίούς του».

Πρωτεύουσα τῶν βασιλέων τῆς Κρήτης καὶ συγχρόνως ἐστία τοῦ κρητικοῦ πολιτισμοῦ ἦτο κατ' ἀρχὰς ἡ *Κρωσός*, κειμένη εἰς τὸ μέσον τῆς βροείου παραλίας, πλησίον τοῦ σημερινοῦ Ἡρακλείου, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Βραδύτερον ἥκμασεν ἡ *Φαιστός*, εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον τῆς νήσου, ἀπὸ ὅπου πολὺ βραδύτερον ἀκόμη μετὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς ἴσχυος τῶν Κρητῶν «αἱ κνανόπωροι νῆες κινοῦνται πρὸς τὴν Αἴγυπτον ὁμούμεναι ὑπὸ τοῦ ἀνέμου καὶ τοῦ κύματος» ὅπως ψάλλει ὁ "Ομηρος. Εἰς τὰς θέσεις ταύτας εὑρέθησαν τὰ σπουδαιότερα μνημεῖα τοῦ κρητικοῦ πολιτισμοῦ.

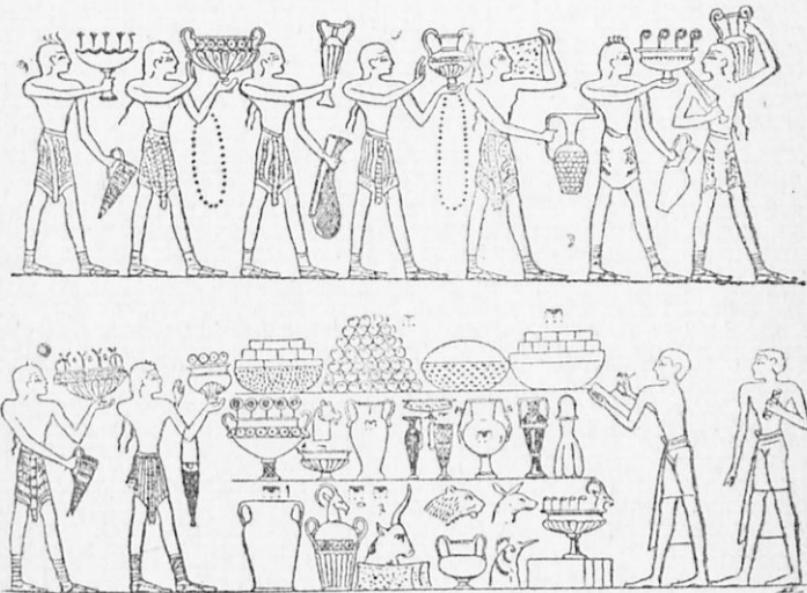
Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Τὰ ἀνακαλυφθέντα λείφανα ἀνακτόρων, τοιχογραφιῶν, ἀγγείων, σφραγίδων κτλ. μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἀναπαραστήσωμεν τὸν βίον τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

Οἱ Κρῆτες εἶναι ἀνθρώποι λεπτοί, μέσου ἀναστήματος, μὲ μαύρην σγουρὰν κόμην, μὲ ζωηρὰ καὶ δραστήρια χαρακτηριστικά. Φέρουν ἔλαφρὰν ἐνδυμασίαν καὶ ἡ ζώνη, μὲ τὴν ὅποιαν σφίγγουν τὴν μέσην των, προσδίδει μεγαλυτέραν εὐκινησίαν εἰς τὸ σῶμά των. Ἐντύπωσιν Ἰδίως προξενοῦν τὸ ἐκφραστικὸν πρόσωπον καὶ οἱ ἀμυγδαλωτοὶ ὄμφαλοὶ τῶν γυναικῶν καὶ περισσότερον ἀκόμη ἡ ἐνδυμασία καὶ τὰ κοσμή-

ματα αὐτῶν, τὰ δποῖα ἐνθυμῆσον τὰς γυναικας τῆς σημερινῆς. Εὐ-
ρώπης.

“Ολα τὰ ενδήματα μαρτυροῦν δτι ἔχομεν πρὸ νημῶν λαὸν εὔθυ-
μον, τὸν δποῖον τέρπουν αἱ ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς καὶ τὴν ὁραῖα πράγ-
ματα. Οἱ Κρῆτες ἀγαποῦν τὴν ἄνετον κατοικίαν, τὴν κοσμικὴν ζωήν,
τὰς συναθροίσεις, τὰς οἰκογενειακὰς συναναστροφάς. Επιδίδονται μὲ

**Κρῆτες κομίζοντες δῶρα εἰς τὸν βασιλέα τῆς Αίγυπτου (τοιχογραφία
ἀπὸ τάφου τῶν Θηβῶν, περίπου τοῦ 1400 π. Χ.)**

Περὶ τὰ 1500 μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοὺς Υκσώς ἤρχισε ζωηρὰ ἐπικοι-
νωνία μεταξὺ τῆς Αίγυπτου καὶ τῆς Κρήτης. Εἰς ἓντας ἐπινίκιον ὅμονον τοῦ βασι-
λέως Τουτμέτος Γ' (1501—1447) ὁ Θεός Ἀμυδὸν καυχᾶται δτι συνέτριψε τὴν Δύσιν
καὶ ὑπέταξεν ὑπὸ τὴν πυγμὴν τοῦ βασιλέως τοὺς κατοίκους τῶν νήσων, τοὺς
ζῶντας εἰς τὸ μέσον τοῦ Μεγάλου Κνανοῦ (Μεσογείου) καὶ εἰς τοιχογραφίας
τῶν τάφων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς βλέπομεν μεταξὺ ἄλλων λαῶν καὶ Κρῆτας κομί-
ζοντας φόρους ἡ δῶρα εἰς τὸν Φαραὼ. Διακρίνομεν σαφῶς τὸν τύπον τοῦ Κρη-
τός, δπως μᾶς είναι γνωστὸς ἀπὸ εἰκόνας, ἀπὸ ἀνάγλυφα καὶ ἀγάλματα τῆς
Κνωσοῦ. Οἱ Κρῆτες είναι ἄνθρωποι μέσου ἀναστήματος, λεπτοί, ἀλλὰ νευρώδεις
καὶ εὐκίνητοι, μὲ στερεάν στάσιν καὶ κομψὸν περπάτημα, εἰς τὸ δποῖον δίδουν
ἰδιαιτέραν χάριν αἱ συχναὶ σωματικαὶ ἀσκήσεις, ἡ σνενή καὶ σφικτὴ ζώη, τὸ
βραχὺ καὶ ποικιλόχρωμον ἔνδυμα, τὰ ὑψηλὰ καὶ σφικτὰ ὑποδήματα. Εζουν μα-
κράν κόμην καὶ θυσάνους βροτόχων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Επίσης τὰ δῶρα, τὰ
δποῖα φέρουν, είναι τὰ γνωστὰ προϊόντα τῆς κρητικῆς τέχνης, ιδίως ἀγγεῖα
ποικιλῶν τύπων, τῶν δποίων είναι φανερὰ ἡ δμοιότης μὲ τὰ δείγματα, τὰ δποῖα
δίδουν κατιωτέρω.

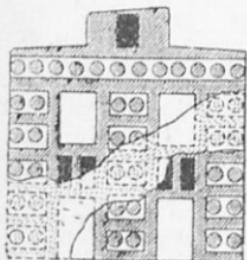
ίδιαιτέραν εὐχαρίστησιν εἰς τὰς διασκεδάσεις καὶ τοὺς χορούς. Ήσαν περίφημοι οἱ χοροὶ τῶν Κνωσίων γυναικῶν. Τοιοῦτον χορὸν περιγράφει δὲ Ὅμηρος.

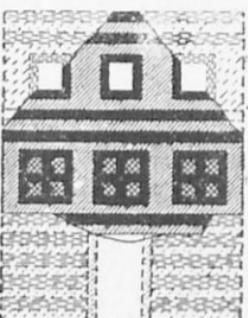
Τύπος γυναικὸς τῆς Κρήτης

(Τοιχογραφία τῆς Κνωσοῦ, ἡ πιθανόν διη οἱ "Ελλήνες ἀπ' αὐτοὺς ἐκληρονόμησαν τὴν ἀγάπην τῶν γυμνασμάτων.

Οἱ Κρῆτες ἦσαν λαὸς πολύματι καὶ λιτεχνικός. Εἶχουν τὸ χάρισμα νὰ συγκινοῦνται ἀπό τὰς φυσικὰς καλλονὰς καὶ νὰ τὰς ἀποδίδουν

Πρόσωψις κρητικῶν οἰκιών

Τεμάζια ἀπὸ φαγετιανὰ πλακίδια εὑρεθέντα εἰς τὴν Κνωσόν, ἐπὶ τῶν δοπίων εἰκονίζονται προσόφεις οἰκιῶν. Η κρητικὴ κατοικία εἶναι οἰκοδόμημα ἐλαφρόν, μὲ λεπτοὺς τοίχους, μὲ πολλὰ πατώματα, πολλὰ θύφας καὶ παράθυρα. Πολλάκις ἀπὸ τῶν τοίχων δὲν μένουν εἰμήν αἱ παραστάδες τῶν θυρῶν, τὰ παράθυρα φθάνονταν ἀπὸ τοὺς ισογείους μέχρι τῆς ἀνωτάτης στέγης καὶ εἰσάγονταν ἀφθονον φῶς καὶ ἀέρα.

Ἐκεῖ νεανίαι καὶ ἔλκυστικά κοράσια ἔχοντες κρατούμενοι ἀπὸ τὰς ρεῖσας. Ἐκεῖναι ἑφόρουν λεπτὰ ἐνδύματα, ἐκεῖνοι χιτῶνας καλοῦ φασμένους, ἀστράπτοντας ὡς ἥλαιον. Τὰ κοράσια ἔφερον φραίους στεφάνους, οἱ νέοι χρυσοῖς παχαίδας κορεμασμένας ἀπὸ ἀργυρᾶ λωρία. Οἱ νέοι ἐκαμνὸν ἄλλοτε γύρους ἐλαφρὰ καὶ γλήγορα μὲ τοὺς γυμνασμένους πόδας των, ἄλλοτε πάλιν ἔτρεξον εἰς γραμμὴν ὅ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλουν. Πολὺ πλῆθος ἐστέκετο πέριξ καὶ ἔβλεπε μὲ εὐχαρίστησιν τὸν τερπνὸν χορόν. Εἰς τὸ μέσον ἔζοχρος μουσικὸς ἔφαλλε συνοδεύων τὸ ἄσμα μὲ κιθάραν καὶ δύο καλοὶ χορευταὶ ἐστροβίζον, μόλις δὲ μουσικὸς ἤρχε τὸ ἄσμα.

Αλλ᾽ ἐκεῖνο, τὸ δοπίον ἀγαποῦν μὲ πάθος οἱ Κρῆτες, εἶναι αἱ σωματικαὶ ἀσκήσεις καὶ οἱ ἀγῶνες καὶ εἶναι πολὺ πιθανόν διη οἱ "Ελλήνες ἀπ' αὐτοὺς ἐκληρονόμησαν τὴν ἀγάπην τῶν γυμνασμάτων.

Πιστῶς. Τὰ ἀνάκτορά των εἶναι πολυσύνθετον οἰκοδόμημα, προϊὸν τέχνης, ἡ δοπία ἐγεννήθη εἰς θεομήν χώραν. Διακόπτεται ἀπὸ εὐρυχώρους αὐλὰς, ἔχει εὐρείας εἰσόδους, εἰς πολλὰ μέρη εἶναι πολύδοφον, τὰ δωμάτια τετράγωνα καὶ ἔχουν μεγάλα παράθυρα. Τὸ κρητικὸν ἀνάκτορον εἶναι ἀτείχιστον, διότι οἱ Κρῆ-

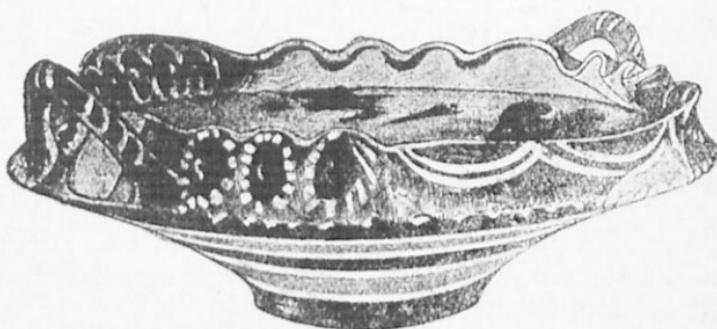
τες ώς θαλασσοκράτορες αἰσθάνονται ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς ἐπὶ τῆς νῆσου των.

Ἄλλὰ ἡ κατ' ἔξοχὴν κοητικὴ τέχνη εἶναι ἡ ζωγραφική. Εἰς τὰς τοιχογραφίας καὶ τὰ ἀνάγλυφα, τὰ δόποια κοσμοῦν τοὺς τούχους τῶν ἀνακτόρων, οἱ καλλιτέχναι ἐπραγματεύθησαν μὲν χάριν καὶ ἐλευθέρων φαντασίαν ποικιλώτατα θέματα, θρησκευτικὰς τελετὰς, χοροὺς, ἀγῶνας, σκηνὰς κυνηγίου ἢ ἄλιείας ἢ ἐκ τοῦ βίου τῆς αὐλῆς. Μία τοιχογραφία παριστάνει δελφίνας, οἱ δόποι η πλέον μεταξὺ ίχθυών καὶ δοτράκων, ἄλλῃ μᾶς δεικνύει γυναικας ἐξερχομένας εἰς περίπατον ἐπὶ ἀμάξης ἢ παρακολουθούσας ἀπὸ τὸ θεωρεῖον παραστάσεις. Οἱ κοῆτες τεχνίται ἔξεχον εἰς τὴν παράστασιν ὑδροβίων φυτῶν καὶ ζῴων.

Ίχθυς πετῶν (φαγεντιανόν,
ἀπὸ τὴν Κνωσόν).

Τὴν αὐτὴν πρόοδον παρατηροῦμεν εἰς τὰ κοητικὰ ἀγγεῖα, τὰ δόποια παρουσιάζουν ἀξιοθαύμαστον διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τελειότητα. Ἀπὸ τοῦ ΙΙ^{ου} αἰῶνος οἱ Κρῆτες γνωφίζουν τὴν χρῆσιν στρεφομένων τροχῶν. Κρῖνα καὶ πάπυροι καὶ ὑδρόβια φυτὰ ἀνθοῦν μετὰ τὰ

Πολύχρωμον κοητικὸν ἀγγεῖον (καμαραικὸν) μὲν χεῖλος κυματοειδές
(ἀπὸ τὴν Κνωσόν).

ζωηρότατα χρώματά των ἐπὶ τῶν ἀγγείων. Ἐπειδὴ τὸ κομψότερα κοητικὰ ἀγγεῖα εὑρέθησαν πρώτην φορὰν εἰς τὸ χωρίον Καμάρες τῆς Ἱδης, ὀνόμασαν αὐτὰ καμαραικὰ ἀγγεῖα. Τέλος ἡ γλυπτικὴ τοῦ λίθου, ἡ ἐπεψηφιστοίθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ξεργασία τῶν σφραγιδολίδων, χρυσοκολλήτων καὶ σμαλτοκεντήτων δηλων μᾶς δίδουν τὴν ἐντύπωσιν προηγμένης τέχνης.

Οἱ Κρῆτες εἶχον εἶδος γραφῆς, τὴν δοπίαν δὲν κατώρθωσαν νὰ

ἀναγνώσουν. Πρὸς τὸ πα-
ρόν τὴν χρονολογίαν τῆς
κρητικῆς ἴστορίας μανθά-
νομεν ἀπὸ ἐνδείξεις, αἱ δ-
ποῖαι ὑπάρχουν εἰς τὰ μνη-
μεῖα ἄλλων λαῶν, ἵδιως
τῶν Αἴγυπτίων, τῶν Χε-
ταίων κτλ.

ΟΙ ΑΧΑΙΟΙ

Περὶ τὸ 2000 π. Χ.
ἔφθασαν οἱ πρῶτοι "Ελλη-
νες εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐλέ-
γοντο Ἀχαιοὶ καὶ κατήρ-
χοντο, ὅπως εἴδομεν, ἀπὸ

Πήλινον ἀγγεῖον Κρήτης μὲ εἰκόνα πολύποδος. Σωματικῶς ἴσχυρότεροι καὶ καλύτερον ὀπλι-
σμένοι, ἔξετόπισαν εὐκόλως τοὺς ἐντοπίους καὶ ἔξηπλάθησαν ἐπὶ τῆς

Θεσσαλίας μέχρι τῆς Πελοπον-
νήσου. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐ-
πολέμουν ἐπὶ ἀοματος καὶ
πρῶτοι εἰσίγαγον τὸν ἵππον
εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἶναι βέ-
βαιον ὅτι μέχρι τοῦ 2000 π.
Χ. ὁ ἵππος ἦτο ἄγνωστος εἰς
τὴν ἀνατολικὴν μεσόγειον, ἐνώ
ἦτο ἀπὸ πολλοῦ γνωστὸς εἰς
τὰς βορειοτέρας χώρας.

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΩΝ

"Ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν

περιοχὴν τοῦ αἴγαιου πολιτισμοῦ οἱ Ἀχαιοὶ ταχέως ἐμυήθησαν εἰς
αὐτὸν. Ἰδίως ἀνεπτύχθησαν ἐκ τῶν Ἀχαιῶν οἱ καταλαβόντες τὴν
εὑφροδόν πεδιάδα τοῦ Ἀργους. Οἱ βασιλεῖς των ἔγιναν ἴσχυροτάτοι
καὶ ἡ πρωτεύουσά των, ἡ Τίρυνς κατ' ἀρχὰς, Ἰδίως ὅμως αἱ Μυκῆ-
ναι βραδύτερον, ἀπέκτησαν μέγα ὄνομα.

Αἱ Μυκῆναι χρεωστοῦν τὴν λαμπρότητά των εἰς τὴν ἐπίκαιρον θέσιν των. Ἡ πόλις κειμένη εἰς τὴν διασταύρωσιν δύο λόφων, ὅχυρωμένη διὰ ἴσχυροῦ τείχους, ἐδέσποζε τῆς ἀργολικῆς πεδιάδας καὶ τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ, ἡ δποία συνδέει τὸν ἀργολικὸν κόλπον μετὰ τοῦ κο-

Πήλινον ἄγγεῖον τῆς Κρωσοῦ

Ἐνῷ συνάθως τὰ ἀγγεῖα τῆς Κρήτης είναι μικροῦ μεγέθους, εὐρίσκονται τινά μεγαλυτέρων διαστάσεων, πίθοι καὶ ὑδρίαι, δποίας ἡ παρούσα, ἡ δποία ἔχει ἕψος 1,20 μ. Κοσμεῖται μὲν κρίνους ἔξαιρετικῆς τέχνης.

Πολύχρωμον
κρητικὸν ἄγγεῖον

ρινθιακοῦ. Οἱ ἀρχοντες τῶν Μυκηνῶν ἀσφαλεῖς δπισθεν τῶν τειχῶν των ἐθησαύρισαν τὰς προσόδους τῆς μεγάλης πεδιάδος, ἡ δποία ἐκτείνεται πρὸ τοῦ φρουρίου των, ἐφορολόγουν τὰς συνοδείας τῶν ἐμπόρων, αἱ δποῖαι ἐπροτίμων τὴν ὁδὸν τῆς Ἑηρᾶς, καὶ συγχρόνως ἐπεδίδοντο εἰς πειρατικὰς ἐπιδρομάς. Τὰ ενρήματα τῶν μυκηναϊκῶν τάφων ἐδικάιωσαν τὸ διηρικὸν ἐπίθετον πολύχρωμος Μυκήνη.

Οἱ ἀρχοντες τῶν Ἀχαιῶν, ὡμοὶ πολεμισταὶ κατ' ἀρχάς, ἐλεπτύνθησαν σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἔγιναν θαυμασταὶ τοῦ κρητικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐμμήθησαν τὰ ἔθιμα τῶν Κρητῶν, ἐκόσμησαν τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ἀνακτόρων διὰ τοιχογραφιῶν καὶ ἔργων τέχνης

1600

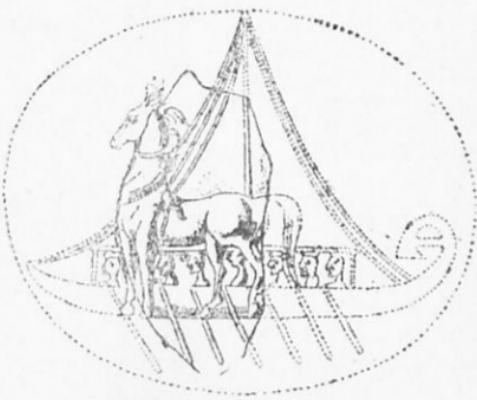
ὅπως οἱ βασιλεῖς τῆς Κυνοσοῦ. Περὶ τὸ 1600 ἀρχίζει ἡ ἀκμὴ τῶν Ἀχαιῶν.

ΘΑΛΑΣΣΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΧΑΙΩΝ

Οἱ βασιλεῖς τῶν Ἀχαιῶν δὲν ἥργησαν νὰ γίνουν ἀπὸ λῃσταὶ ἔμποροι καὶ ἀπὸ πειραταὶ ναυτικοί. Ἀπέκτησαν πολεμικὸν ναυτικόν, ἔγιναν ἰσχυροὶ κατὰ θάλασσαν καὶ περὶ τὸ 1400 ἥλθον εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς Κρήτας. Ὁ στόλος τοῦ Μίνωος ἦτταται, οἱ δρμητικοὶ Ἀχαιοὶ ἀποβιβάζονται εἰς τὴν Κρήτην, κυριεύουν τὰς ἀνοχυρώτους πόλεις καὶ καίουν τὰ ἀνάκτορα τοῦ Μίνωος. Τὰ μνημεῖα τῆς Κρήτης φέρουν τὰ ἔχη πυρκαϊᾶς καὶ βιαίας καταστροφῆς. Οἱ Ἀχαιοὶ ὑπέταξαν τὴν Κρήτην καὶ ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν νῆσον, ἀλλὰ μέχοι τῶν ἴστορικῶν χρόνων ἐσφύζοντο ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων κατοίκων, τοὺς δροίους ὀνόμαζον ἐτεύχορητας, δηλ. γνησίους Κρήτας. Οἱ Ἑλληνικοὶ μῆθοι διετήρησαν ζωηρὰν ἀνάμνησιν τῆς ἰσχύος τῶν Μυκηνῶν. Εἰς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον ὁ Ἀγαμέμνων, ὁ βασιλεὺς τῶν Μυκηνῶν, εἶναι ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων.

ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΤΩΝ ΑΧΑΙΩΝ ΥΠΕΡ ΤΟ ΑΙΓΑΙΟΝ

Οἱ Ἀχαιοὶ ἐκυριάρχησαν εἰς τὸ Αἴγαιον καὶ ἥρχισαν περίοδον ζωηροτάτης δράσεως. Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Αἴγυπτίων καὶ τῶν Χετιτῶν γίνεται πολὺς λόγος περὶ τῶν Ἀχιβά (Ἀχαιῶν) καὶ τῶν Δααούνα (Δααῶν). Τὰ ἱερογλυφικὰ διμιοῦν περὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς θαλάσσης δηλ. τῶν Ἀχαιῶν, οἱ δροῖοι σύροντες ἄλλους λαοὺς ἀνησυχοῦν τὴν Αἴγυπτον. Ἀλλὰ τὸ 1295 π. Χ. ὑφίστανται καταστρεπτικὴν ἥτταν, ὡς διηγεῖται μὲ ἀνακούφισιν ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ νικητοῦ Φαραώ.

Ἡ ἄφιξις τοῦ ἵππου εἰς τὴν Κρήτην.

Εἰκὼν ἐπὶ σφραγιδολίθου. Βλέπομεν τὸν τύπον τοῦ κορητικοῦ πλοίου καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὑπερηφάνως ἐπιβαίνοντα τὸν ἵππον. Ὅπως συμβαίνει συνήθως εἰς τὴν πρωτόγονον τέχνην ὁ ἵππος, ὁ δροῖος ὑποτίθεται ἐντὸς τοῦ πλοίου, εἰκονίζεται μὲ πελῳρίας διαστάσεις καὶ ἀσυμμέτρους πρὸς τὸ πλοῖον.

1295

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀρχίζει ἡ ἀποικιακὴ ἔξαπλωσις τῶν Ἀχαιῶν. Καταλαμβάνουν τὴν Κύπρον, τὴν νῆσον τοῦ χαλκοῦ, καὶ μεταδίδουν εἰς αὐτὴν τὴν διάλεκτὸν των, ἡ δοπία ἔχει διμοιότητα μὲ τὴν ἀρκαδικήν. Ἐπίσης οἱ Ἀχαιοὶ (περὶ τὸ 1300) κατέλαβον τὴν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν δοπίαν μετέβαλον εἰς χώραν Ἑλληνικήν. Πρὸ τούτου εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐις τὰς νῆσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Οἱ Αἰγαιοπελασγοὶ ἔξαφανίζονται καὶ μόνον εἰς μερικὰ σημεῖα, π. χ. εἰς τὴν Λῆμνον, διετηροῦντο λείφανα αὐτῶν κατὰ τοὺς ἴστορικοὺς χρόνους. Τέλος οἱ Ἀχαιοὶ διαπλεύσαντες τὸ Ἰόνιον πέλαγος προσήγγισαν τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐντὸς τοῦ κόλπου τοῦ Τάραντος ἐστήσαν τὰς πρώτας Ἑλληνικὰς ἐγκαταστάσεις.

ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Οἱ πολιτισμὸς τῶν Ἀχαιῶν ὡνομάσθη μυκηναϊκὸς ἐκ τῆς ἐπιχρυσατέρας πόλεως. Εἶχεν ὅμως καὶ ἄλλας ἐστίας, εἰς τὴν Λακωνικήν, εἰς τὴν Ἀττικήν, εἰς τὴν Βοιωτίαν κτλ. ὡς μαρτυροῦν τὰ λείφανα ἀκροπόλεων καὶ θολωτῶν τάφων. Οἱ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς εἶναι συνέχεια τοῦ κορητικοῦ, διότιος ὑπέστη παραλλαγὴν τινα ἐνεκα τῶν τοπικῶν συνιθηκῶν καὶ τοῦ νέου λαοῦ, διότιος ἀνέπτυξεν αὐτόν.

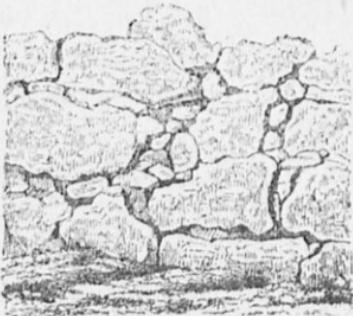
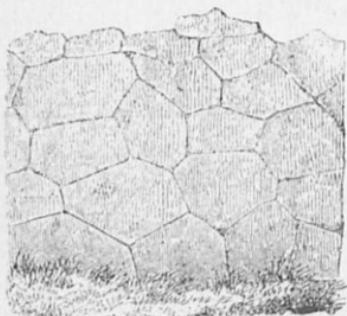
Οἱ μυκηναῖοι βασιλεῖς αἰσθανόμενοι ἔαυτοὺς δλιγώτερον ἀσφαλεῖς ἐπὶ τῆς ἥπερθου ἐτριγύρισαν τὰς κατοικίας των μὲ ἰσχυρὰ δχνδρώματα. Τὰ ἀνάκτορά των εἶναι ἀκροπόλεις ἴδρυμέναι εἰς δυσπροσίτους τοποθεσίας. Τὰ τείχη τῶν ἀκροπό-

Μυκηναῖοι πολεμισταί (παράστασις πηλίνου ἀγγείου τῶν Μυκηνῶν).

Οἱ πολεμισταὶ φέρουν μακρὰν γενειάδα, ἄλλ' ἔχουν ξυρισμένον τὸ ἄνω χεῖλος. Φοροῦν δερματίνην περικεφαλαίαν μὲ λοφίον καὶ δύο προεξοχάς ὡς κέρατα. Ἐπίσης ἔχουν θώρακα, μικρὰν σχετικῶς ἀσπίδα καὶ δόρυ.

λεων τούτων κτίζονται μὲ πέλωρίους δγκολίθους χωρὶς ἀμμοκονίαν. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς λίθους τούτους ἔχουν μῆκος ἑννέα μέτρων, πάχος

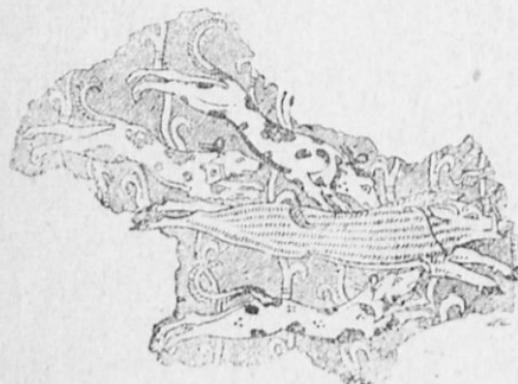

Κυκλώπεια τείχη

Ἄριστερά εἶναι πολυγωνικὸν τεῖχος, δεξιὰ ὅμως εἶναι δγκώδεις καὶ ἀνόμαλοι, τὰ δὲ πεντά πληροῦνται μὲ μικροὺς λίθους χωρὶς συνδετικὴν ὕλην. Οἱ Ἑλλήνες τῶν ἴστοφικῶν χρόνων μὴ γνωρίζοντες τὴν ἀρχὴν τῶν οἰκόδομημάτων τούτων ὑπέθεσαν ὅτι εἰς παλαιοὺς χρόνους ἔζησαν εἰς τὴν χώραν τῶν γιγαντόσεμοι ἄνθρωποι, οἱ Κύκλωπες, οἱ δρόποι οἵτισαν ταῦτα.

Ἐξ καὶ ζυγίζουν περίπου 90 γιλ. δκάδας, ὅσον δηλ. μεγάλη σιδηροδρομικὴ ἀτμομηχανή.

Εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ἀκροπόλεως ὑψοῦται τὸ ἀνάκτορον τοῦ ἡγεμόνος. Τὸ μυκηναϊκὸν ἀνάκτορον ἔχει οὐσιώδη διαφορὰν ἀπὸ τὸ κρητικόν. Αποτελεῖται κυρίως ἀπὸ τὸ μέγαρον, τὸ δρόποιον εἶναι κτίσιον βαρύ, μονόροφον. Τὰ μυκηναϊκὰ ἀνάκτορα κοσμοῦνται διὰ τοιχογραφιῶν καὶ ἄλλων ἔργων τέχνης ὅπως τὰ κορητικά.

Κυνήγιον κάπρου (Τοιχογραφία Τίγυνθος)

Οἱ Μυκηναῖοι παρέλαβον ἀπὸ τοὺς Κρήτας καὶ τὴν συνήθειαν νὰ κοσμοῦν τοὺς τοίχους μὲ εἰκόνας. Εἶναι φανερὰ ἡ ἐπίδρασις τῆς Κρήτης εἰς τὴν ἄνω εἰκόνα. Ή αὐτὴ ζωηρότης, κίνησις καὶ φυσικότης παρὰ τὸ ἀδέξιον τῆς τοποθετήσεως τῶν μορφῶν καὶ τὴν ἀγνοιαν προσπτικῆς.

Τὸ ἔξαιρετικὸν τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων εἶναι οἱ τάφοι. Οἱ βασιλεῖς τῶν Ἀχαιῶν ἥθελησαν νὰ συνεχίσουν τὴν εὐδαιμονίαν των καὶ μετὰ θάνατον. Ἐθάπτοντο μὲ χρυσᾶ κοσμήματα φοροῦντες τὸ διάδημα, συνοδευόμενοι ἀπὸ

τὰ πολυποίκιλτα ὅπλα τῶν καὶ ἄλλα προσφιλῆ ἀντικείμενα. Τὸ σῶμα ἔταριχεύετο, ὅπως εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ τὸ πρόσωπον ἐσκεπάζετο μὲ προσωπίδα ἀπὸ λεπτὴν πλάκα χρυσοῦ. Κατ’ ἀρχὰς κατεσκεύαζον τάφους λαξευτοὺς εἰς τὸν βράχον ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ ἀνακτόρου. Βραδύτερον κατεσκεύασαν εὐρυχώρους θολωτοὺς τάφους μὲ δύο θαλάμους ἐνίοτε, εἶδος ὑπογείων πυραμίδων. Αἰδηνας ἐκοιμήθησαν

* Η πύλη τῶν λεόντων

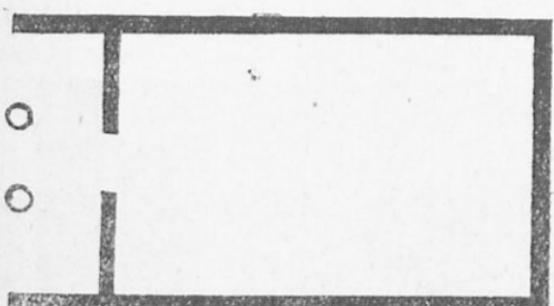
“Η περίφημος εῖσοδος εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυρηνῶν. Φαίνονται τὰ πελώρια τείχη καὶ ὑπεράνθι τῆς πύλης δύο λέοντες, τῶν ὅποιων αἱ κεφαλαὶ εἰναι κατεστραμμέναι.

οἱ βασιλεῖς τῶν Ἀχαιῶν ἥσυχοι εἰς τοὺς τάφους τῶν ἐν μέσῳ τοῦ πολυτελοῦς θησαυροῦ τῶν, ἕως ὅτου ἡ σκαπάνη τοῦ Σλήμαν ἐτάραξε τὸν ὑπνόν των.

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΔΩΡΙΕΩΝ

‘Ο μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς ἐπεσε μῦμα βιαίας καταστροφῆς. Περὶ

τὸ 1200 π. Χ. ἥρχισαν νὰ εἰσδύουν εἰς τὴν Ἑλλάδα βαθμηδὸν νέοι ἐπιδρομεῖς. Δὲν γνωρίζομεν τὰς λεπτομερείας τῆς μετανάστεύσεως ταύτης, ἢ όποια περὶ τὸ 1100 ἔλαβε μορφὴν ἐπιδρομῆς καὶ βιαίας κατακτήσεως. Νέα, ἵσχυρὰ καὶ πολεμικὴ φυλὴ, οἱ Δωριεῖς, εἰσήρχοντο εἰς τὴν σκηνὴν τῆς ἴστορίας.

Σχέδιον μεγάρου μυκηναϊκῶν χρόνων

Τὸ μυκηναϊκὸν μέγαρον ἔχει σχῆμα ἐπίμηκες τετράγωνον ἔχον τὴν εἰσόδον ἐπὶ τῆς σεενῆς πλευρᾶς. Εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ είναι ἡ ἑστία, περιβαλλομένη ἀπὸ τέσσαρας στύλους, οἱ δοποὶοι ὑποβαστάζουν τὴν στέγην. Εἰς τὴν στέγην ὑπεράνω τῆς ἑστίας ὑπάρχει ὅπῃ ἐξ τῆς ὁποίας ἔξερχεται ὁ καπνός. Τὸ μέγαρον δὲν ἔχει παράθυρα, φωτίζεται μόνον ἀπὸ τὴν θυραν καὶ τὸ ἄνοιγμα τῆς ἑστίας. Διὰ τοῦτο ὁ "Ομηρος λέγει «μέγαρα σκιόεντα». Εἰς τὴν πλευράν τῆς εἰσόδου οἱ πλάγιοι τοῖχοι καὶ ἡ στέγη ἐκτείνονται καὶ σχηματίζεται οὕτω στοιά βασταζομένη ὑπὸ δύο στύλων, ἡ δομία ὀνομάζεται αἴθουσα, δηλαδὴ τὸ φωτεινὸν μέφος τῆς κατοικίας. Τὸ μέγαρον είναι οἰκοδόμημα ψυχρῶν κλιμάτων, τὸ δοποῖον οἱ Ἀχαιοὶ ἐκόμισαν ὅπως καὶ τὴν ἐνδυμασίαν των ἀπὸ τὴν βόρειον πατρίδα των. Ἐχει δὲ μεγάλην σπουδαιότητα εἰς τὴν ἴστοριαν τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, διότι ἐξ αὐτοῦ θὰ ἀναπτυχθῇ τὸ σχέδιον τοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ.

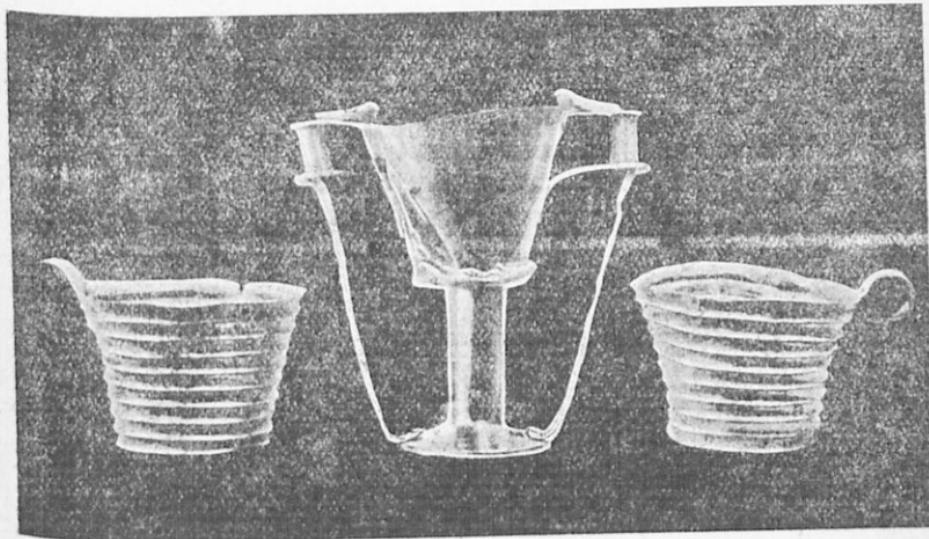
γολίδα, τὴν Λακωνικὴν καὶ τὴν Μεσσηνίαν. Οἱ Δωριεῖς ἐκ τῆς Κορίνθου ἐξηπλώθησαν εἰς τὰ Μέγαρα καὶ ἐκ τῆς Ἐπιδαύρου δριμώμενοι κατέλαβον τὴν νῆσον Αἴγιναν. Ἡ Πελοπόννησος ὅλη σχεδὸν ἔγινε δωρικὴ καὶ μόνον εἰς τὸ δυσπρόσιτον ὁροπέδιον τῆς Ἀρκαδίας διετηρήθησαν οἱ Ἀχαιοί. Ἰδοὺ διατὶ οἱ Ἀρκάδες εἰς τοὺς ἴστορικοὺς χρόνους ὡμίλουν διάλεκτον δημιαζούσαν πρὸς τὴν κυπριακήν. Ἰδίως εἰς τὰς τρεῖς ἀκρο-

Ρωμαλέώτεροι καὶ ὄπλισμένοι διὰ σιδηρῶν ὄπλων, κατέβαλον τοὺς Ἀχαιούς. Αἱ μυκηναϊκαὶ ἀκροπόλεις δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀναχαιτίσουν τὴν δρμήν των, αἱ πόλεις τῶν Ἀχαιῶν ἐπυρπολήθησαν, ἡ δόξα τῶν βασιλέων των ἔξηφανύσθη.

Οἱ Δωριεῖς, ὡς φαίνεται, κατῆλθον διηρημένοι εἰς δύο φεύγατα. Τὸ δυτικὸν φεῦμα κατέκλυσε τὴν Ἡπειρον, τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν καὶ ἐξηπλώθη ἐκεῖθεν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου εἰς τὴν Ἡλιδα. Τὸ ἀνατολικὸν ἀφοῦ κατέλαβε τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Φωκίδα καὶ τὴν Βοιωτίαν, ἐξηπλώθη ἐκεῖθεν τοῦ Ισθμοῦ εἰς τὴν Κορινθίαν, τὴν Ἀρ-

τάτας χερσονήσους Ἀργολίδα, Λακωνίαν, Μεσσηνίαν ἐγκατεστάθησαν πυκνότεραι διμάδες Δωριέων καὶ ἔδωσαν εἰς τὴν χώραν δωρικὸν γαρακῆρα.

Ἡ βιαιότης τῆς ἐπιδρομῆς ἀνεστάτωσε τὴν Ἑλλάδα. Πολλοὶ τῶν παλαιῶν κατοίκων ἐγκατέλειψαν τὴν χώραν, διὰ νὰ ζητήσουν νέαν πατρίδα, καὶ ἔγιναν οὕτω ἀφοριμῇ νέων ἀναστατώσεων. Αἱ περὶ τὸ Αἴγαον χῶραι καὶ αἱ νῆσοι ἐταράχθησαν. «Αἱ νῆσοι ἦσαν ἀνήσυχοι, αἱ ἥπειροι ἐπίσης», λέγει μία πληροφορία τοῦ Φαραὼ Ραμσῆ Γ'. Τὸ κύριον φεῦγα μὲν τῶν φυγάδων διηυθύνθη πρὸς τὰ παράλια τῆς Μ.

Χρυσᾶ ἀγγεῖα ἀπὸ τοὺς τάφους τῶν Μυκηνῶν.

Ἄσιας, τὰ δποῖα κατεῖχον ἀπὸ ἑτῶν οἱ Ἀχαιοὶ, ἐνῷ ἡ ἄλλη ἄκρα τῶν ἔφθασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, μέχοι τοῦ πόλου τοῦ Τάραντος.

Οἱ μεταγενέστεροι Ἑλλήνες διετήρησαν ζωηρὰν ἀνάμνησιν τῆς δωρικῆς μεταναστεύσεως. Οἱ κατακτηταὶ δὲν ἐλησμόνησαν ὅτι εἶχον ἔλθει ἀπὸ ἔνας χώρας, ὅτι ἦσαν ἐπήλυνδες καὶ ὅτι αὐτόχθονες ὡς ἐκαυγῶντο οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἀρκάδες. Αἱ λεπτομέρειαι ὅμως τῶν γεγονότων ἐλησμονήθησαν, ἡ παράδοσις διεκοσμήμη μὲ μύθους καὶ οἱ Δωριεῖς ἔπλασαν τὴν παράδοσιν ὅτι ἡ λεγομένη ἐπιδρομὴ τῶν Δωριέων δὲν ἦτο τίποτε ἄλλο παρὰ ἐπάνοδος εἰς τὴν πατρίδα (κάθιδος ὅπως ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι) τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἡρακλέους, τοὺς δποίους εἶχεν ἐκδιώξει ὁ Εὐρυσθεὺς ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἦτο δηλ. Κάθιδος τῶν Ἡρακλειδῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Η ΕΛΛΑΣ ΤΩΝ ΟΜΗΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
(1000—750 π.Χ.)

Μετά τὴν μετανάστευσιν τῶν Δωριέων ἡ Ἑλλὰς λαμβάνει τὴν δοιδικήν ψοφήν, τὴν ὥποιαν παρουσιάζει κατὰ τοὺς ἴδιοις κρόνους.

Ἄρδον δὲ κατέπαυθεν ὁ σάλος τῶν μεταναστῶν ἐχρειάσθησαν 500 ἔτη προπαραδίκευτης, διὰ νὰ φθάσῃ ἡ Ἑλλὰς εἰς τὴν μεγάλην ἀκμὴν τοῦ Ε' αἰώνος.

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰώνας, ἀπὸ τοῦ 1000—750 περίπου, ἡ Ἑλλὰς εἶναι χώρα γεωργική, ἔχει πρωτόγονον οἰκουνομικὸν ζωὴν καὶ κυβερνάται ἀπὸ τοὺς γαιοκτήμονας εὐγενεῖς, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἐπὶ κεφαλῆς τὸν βασιλέα. Περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν κρόνων τούτων γάρ επιχρειάσθησαν τὰ περιόδυτα ὄμηρικὰ ποιήματα.

Ι ΕΛΛΑΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΔΩΡΙΚΗΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΝ

Τὴν δωρικὴν μετανάστευσιν ἡκολούθησε σημαντικὴ καθυστέρησις τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ παράδοσις τοῦ αλγαιομυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ διεσπάσθη, ἢ λεπτότης τοῦ βίου ἐξηφανίσθη. Οἱ παλαιοὶ προηγμένοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, οἱ Ἀχαιοί, ἢ ὑπεδουλώθησαν εἰς τοὺς Δωριεῖς, ἢ ἔφυγον εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. "Ολα τὰ ενδήματα μαρτυροῦν περὶ τῆς δημιούργησεως τῆς τέχνης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀντὶ τῶν κομψῶν κρητομυκηναϊκῶν ἀγγείων μὲ τὴν εῦθυνδον ἀπομίμησιν τῆς φύσεως ἔχομεν μεγάλα ἀτεγνα ἀγγεῖα, τὰ δροῖα φέροντας ὃς κοσμήματα ἀπλὰ γεωμετρικὰ σχέδια (γραμμάς, κύκλους κτλ.) ἢ ἀτέχνους παραστάσεις. Αὗτὰ εἶναι τὰ λεμόμενα γεωμετρικὰ ἀγγεῖα. Σίδηρος καὶ γεωμετρικὰ ἀγγεῖα μαρτυροῦν τὴν παρουσίαν τῶν Δωριέων. Ἐν τούτοις δὲ ἀγαπήσκος πολιτισμὸς δὲν κατεστράφη τελείως. Λιετηρήθη εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, ὅπου κατέφυγον οἱ παλαιοὶ κάτοικοι καὶ μετ' ὀλίγον θὰ δώσῃ νέαν λάμψιν.

"Άλλ' ἡ κυριαρχία τῆς θαλάσσης διέφυγε τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων καὶ περιῆλθεν εἰς τοὺς Φοίνικας. Διὰ τοῦτο οἱ "Ἑλληνες βραδύτερον

ἐνόμισαν ὅτι οἱ Φοίνικες ἦσαν οἱ ἀρχαιότεροι ναυτικοὶ τῆς Μεσογείου καὶ ὑπέθεσαν ὅτι πᾶν ὅ, τι ἥλθεν ἐκ τῆς θαλάσσης ἦτο φοινικιόν.

Ἡ μετανάστευσις δημοσίως τῶν Δωριέων ἔδωσε τὴν δριστικὴν μορφὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μετ' αὐτὴν ἀλληγορικὰ φυλαὶ ἐγκατεστάθησαν στα-

Γεωμετρικὰ ἄγγεῖα

Συλλογὴ ἀπὸ τὰ λεγόμενα ἄγγεῖα τοῦ Διπύλου, γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ, φέροντα δηλαδὴ κοσμήματα γραμμικά. Ἐμφανίζουν δημοσίως ἥδη καὶ παραστάσεις ζόφων ἡ σκηνὰς τοῦ καθημερινοῦ βίου. Ἡ ἐπεξεργασία είναι ἀκόμη ἄτεχνος.

Μεριδῶς εἰς τὰς χώρας, ὅπου συναντῶμεν αὐτὰς εἰς τοὺς ιστορικοὺς χρόνους, καὶ ἥρχισαν νὰ διαμορφώνωνται τὰ κράτη.

Η ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΕΛΛΑΣ

Μετὰ τὴν δωρικὴν μετανάστευσιν ἐπὶ 2—3 αἰώνας ἡ Ἑλλὰς ἀποτελεῖται ἀπὸ κράτη γεωργικά. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς εὐρώσκεται εἰς πρωτόγονον κατάστασιν. Δὲν ἔχει τεχνίτας, δὲν ἔχει ἀνεπτυγμένην βιομηχανίαν. Μόλις κατὰ τὸ τέλος τοῦ Η' αἰώνος ἀρχίζει νὰ κινεῖται ἡ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριον, ἵδιως εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Τὸν Ζ' αἰώνα δημοσίως ἀρχίζει ἡ οἰκονομικὴ ἀφύπνισις, ἡ δροία φέρει βαθεῖαν μεταβολήν. Διὰ τοῦτο τὰ 500 ἔτη τῆς προπαρασκευῆς, τὰ δροῖα μεσολαβοῦν μεταξὺ τοῦ 1000 καὶ τοῦ 500, διαιροῦνται δύο περιόδους. Ἀπὸ τοῦ 1000—750 ἡ Ἑλλὰς είναι καθαρῶς γεωργική, ἀπὸ τοῦ 750—500 γίνεται ἡ οἰκονομικὴ ἀναγέννησις, δηλ. ὀνάπτυξις ναυτιλίας, ἐμπορίου καὶ βιομηχανίας.

Μετά τὴν δωρικὴν μετανάστευσιν ἡ ἀκμαιοτέρα καὶ μᾶλλον προηγμένη χώρα τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἡ Μ. Ἀσία. Ἐκεῖ κατέφυγον οἱ παλαιοὶ ἀνεπτυγμένοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἀχαιῶν, καὶ ἐγκατασταθέντες εἰς χώραν εὗφορον, κειμένην πλησιέστερον εἰς τοὺς παλαιοτέρους ἀνεπτυγμένους λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, διετήρησαν τὸν

Παράπασις χοροῦ ἐπὶ γεωμετρικοῦ ἀγγείου

Τὰ ἄγγεια τοῦ Διπύλου ἔκτὸς τῶν γεωμετρικῶν σχεδίων ἔχουν καὶ παραστάσεις ἀπὸ τὸν καθημερινὸν βίον, τελετάς, κηδείας, πλεῖα, ναυμαχίας κτλ. Αἱ παραστάσεις αὗται εἰναι πολὺ ἄτεχνοι, σχεδὸν πρωτόγονοι, ως φαίνεται εἰς τὴν ἀνωτέρῳ εἰκόνα, εἰς τὴν δόποιαν παριστάνεται ὁ χορὸς ἑορτῆς. "Εξ ἀνδρες ὅδηγούμενοι ἀπὸ τὸν κιθαριστὴν (εἰς τὸ μέσον) προχωροῦν πρὸς τέσσαρας γυναικας. Πολλαὶ ἀπὸ τὰς μορφὰς ἔχουν ἀνοικτὸν τὸ στόμα, διότι ὑποτίθεται ὅτι τραγῳδοῦν. Ἀνὰ δύο κοματῶν εἰς τὴν γείρα κλαδον. Τὰ κενὰ μεταξὺ τῶν προσώπων ἡ τῶν σκελῶν αὔτῶν ὁ τεχνίτης ἐπλήρωσε μὲ διάφορα κοσμήματα, γραμμάτα, ἄνθη, πτηνά, κατά τὴν συνάθειαν τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης, ἡ δροια «φοβεῖται τὸ κενόν».

παλαιὸν πολιτισμὸν των καὶ προώδευσαν πολὺ ἐνωρίτερον ἀπὸ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Οἱ "Ἑλλήνες τῆς Μ. Ἀσίας, Ἰδίως οἱ εὐγενεῖς, εἶχον ἀνετον ζωὴν, ἥσαν εὐθυμοὶ καὶ πλήρεις νεανικῆς ὀρμῆς. Κατεγίνοντο εἰς τὰ πολεμικά, ἐθεώρουν τὴν πολεμικὴν ἀνδρείαν διὰ τὴν ὑψίστην ἀρετὴν. Εἶχον βασιλεῖς, οἱ δοποῖοι ἐξηκολούθουν νὰ κτίζουν μέγαρα δόμοια μὲ τὰ μυκηναϊκά. Δὲν ἐλήσμοντο διὰ τοὺς πρόγονοι τῶν ἔζησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ βασιλεῖς τῶν ἥσαν ὑπερήφανοι διὰ κατάγονται ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ἀπὸ τὸν Θησέα, τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ τὸν Ἀχιλλέα καὶ τοὺς ἄλλους ἡρωας τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου καὶ διηγοῦντο πολλοὺς μύθους πέρι τῆς ζωῆς καὶ τῶν κατορθωμάτων τῶν προγόνων των. Εἰς τὰ συμπόσια τῶν βασιλέων διακεκριμένοι μουσικοί, οἱ λεγόμενοι ἀιδοί, ἔψαλλον τὰ κατορθώματα καὶ τὰ παθήματα τῶν μυθικῶν ἐκείνων ἡρώων.

ΤΑ ΟΜΗΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Πολλὰ τῶν ποιημάτων τούτων διετηρήθησαν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους Ἑλληνας, οἱ δποῖοι ἡγάπησαν αὐτὰ ἔξαιρετικῶς καὶ ἐτίμησαν ὃς πολύτιμον ἐμνικὴν κληρονομίαν. Ἡσαν κυρίως μακρὰ διηγήσεις ἔμμετροι περὶ τῶν κατορθωμάτων καὶ περιπτειῶν τῶν ἥρωών, ἐπη ὃς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, καὶ εἶχον Ἰδίως ὑπόθεσιν ἐπεισόδια τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου καὶ τὰς περιπλανήσεις τοῦ Ὀδυσσέως. Διεσώμησαν, ὃς φαίνεται, εἰς τὰ στόματα τοῦ λαοῦ καὶ κατεγάραψαν βραδύτερον. Γνωρίζομεν μάλιστα ὅτι διύφαννος τῶν Ἀθηνῶν Πεισίστρατος κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος ἐφρόντισε διὰ τὴν τακτοποίησιν καὶ τὴν καταγραφὴν αὐτῶν, προέβη δηλονότι εἰς τὴν πρώτην πλήρη ἔκδοσιν τῶν ὄμηρικῶν ποιημάτων, ὅπως θὰ ἔλεγομεν σήμερον. Τοιουτοδόπιως τὰ δύο μεγάλα ἐπικὰ ποιήματα, ή Ἰλιάς καὶ ή Ὁδύσσεια ἔλαβον τὴν μορφήν, εἰς τὴν δποίαν διεσώμησαν μέχρι σήμερον.

Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον ὅτι εἶναι ἔργα τοῦ ποιητοῦ Ὄμήρου, διόποιος εἶχε γεννηθῆ εἰς τὴν Σμύρνην ἢ τὴν Χίον καὶ ἔζησε κατὰ τὸν Θ' ἢ Η' αἰῶνα. Κατ' οὐδίσιαν ὄμως οὐδὲν σαφὲς ἐγνώριζον περὶ τοῦ Ὄμήρου καὶ ὑπῆρχον ἦδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πολλοί, οἱ χωρίζοντες λεγόμενοι, οἱ δποῖοι βλέποντες τὴν διαφορὰν τοῦ ὄφους καὶ τῶν ἥθων ἐφρόντινον ὅτι τὰ δύο ποιήματα ἦσαν δύο διαφόρων ποιητῶν. Εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπεχείρησαν, Ἰδίως γερμανοὶ φιλόλογοι, νὰ ἀποδίξουν ὅτι τὰ διμηρικὰ ἐπη ἦσαν ἀρχικῶς αὐτοτελῆ δημώδη ποιήματα βραχυτέρας ἐκτάσεως, τὰ δποῖα βραδύτερον συνηνώμησαν καὶ διεσκευάσθησαν εἰς συνεχῆ ποιήματα. Ἡ γνώμη αὕτη ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς μακρὰς συζητήσεις. Σήμερον παραδέχονται ὅτι τὰ διμηρικὰ ποιήματα περιέχουν τεμάχια ποιηθέντα εἰς διαφόρους χρόνους καὶ οἱ φιλόλογοι

Ο Ἀχιλλεὺς

"Οπως τὸν ἐφαντάσθησαν οἱ Ἑλληνες (παράστασις ἐπὶ ἀγγείου).

κατορθώνουν νὰ προσδιορίσουν κατὰ προσέγγισιν τὴν ἡλικίαν των. Μᾶλιστα τινὰ τούτων εἶναι πολὺ μεταγενέστερα, ἵσως τοῦ Ζ' αἰῶνος, ἐνῶ ἄλλα τεμάχια ἀνάγονται ἵσως εἰς τὸν Ἀχαιοὺς ἢ καὶ εἰς τὸν Αἰγαίους. Συγχρόνως ὅμως ἐπιτρέπεται νὰ παρδεχθῶμεν ὅτι τὸ κεντρικὸν ποίημα καὶ εἰς τὰ δύο ἔργα εἶναι ἐνὸς μεγάλου ποιητοῦ.

"Οπως καὶ ἂν ἔχῃ, ἡ Ἰλίας καὶ ἡ Ὁδόσσεια εἶναι ἔργα μεγάλης ποιητικῆς ἀξίας, ἀπὸ τὰ μανιασιώτερα, τὰ δποῖα ἔπλασεν ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὰ δποῖα μὲ ζωηρότητα καὶ μὲ πρωτοφανῆ παρατηρητικότητα περιγράφονται οἱ ἀνθρώποι καὶ τὰ ἥμη τῶν μακρινῶν ἔκείνων χρόνων.

Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΟΜΗΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Τὰ δημητρικὰ ποιήματα εἶναι μυθικὰ διηγήσεις, εἰς τὰς δποίας ἡ φαντασία κινεῖται μὲ πλήρη ἐλευθερίαν. Διὰ τοῦ ο δὲν ἔχουν ἀμεσον σχέσιν μὲ ἴστορικὰ γεγονότα. Ἄλλος αἱ ζωηραὶ καὶ λεπτομερεῖς περιγραφαὶ ἀναπαριστάνουν εἰς ἡμᾶς τὸν βίον καὶ τὰ ἥμη τῶν χρόνων τοῦ ποιητοῦ.

Ἡ δημητρικὴ κοινωνία δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπὸ τὴν πρωτόγονον γεωργικὴν κοινωνίαν, τὴν δποίαν συναντῶμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἴστορίας ὅλων τῶν λαῶν. Υπάρχουν δύο κοινωνικαὶ τάξεις, οἱ εὐγενεῖς γαιοκτήμονες, οἱ ἄριστοι, καὶ ὁ λαός, δηλ. δουλοπάροικοι γεωργοί. Ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ γεωργία εἶναι τὰ κύρια μέσα τοῦ βιοπορισμοῦ. Ἡ τέχνη εἶναι διλίγον ἀνεπτυγμένη. "Ο, τι ἔκαστος χρειάζεται πλὴν τῆς τροφῆς, ἐνδύματα, κατοικίαν, ὅπλα, κατασκευάζει εἰς τὸ ιτῆμά του διὰ τοῦ ἐπιτηδειοτέρου γεωργοῦ. Μόλις ἀρχίζουν νὰ ἀποχωρίζονται καὶ ἄλλαι κοινωνικαὶ τάξεις, οἱ δημιονογοί, δηλ., οἱ τεχνῖται καὶ οἱ ἀνέν περιουσίας ἔργαται, οἱ θῆτες, οἱ δποῖοι εἶναι οἱ ἀπόκληροι καὶ οἱ περιφρονημένοι.

"Ολα τὰ Ἑλληνικὰ κράτη κατὰ τὸν δημητριοὺς χρόνους κυβερνῶνται ἀπὸ βασιλεῖς κληρονομικοὺς (πατρικὰ βασιλεῖα), οἱ δποῖοι εἶναι οἱ μεγαλύτεροι γαιοκτήμονες τοῦ τόπου καὶ ἀνάγονται τὴν καταγωγὴν τῶν εἰς τὸν μεγάλους ἡρωας καὶ ἐμμέσως εἰς τὸν Δία (διὰ τοῦτο λέγονται διωτρεφεῖς βασιλεῖς). "Οσοι ἀναγνωρίζουν τὸν αὐτὸν προγόνον ἀποτελοῦν τὸ γένος. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν γενῶν, οἱ ἰσχυρότεροι καὶ γεροντότεροι εὐγενεῖς, ἀποτελοῦν τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως καὶ κυβερνοῦν μετ' αὐτοῦ τὸ κράτος. Διὰ τοῦτο λέγονται βουληφόροι, γέροντες, ἥγητορες καὶ μέδοντες. Ἄλλοι οἱ εὐγενεῖς ἔχουν περιορίσει πολὺ τὴν βασιλικὴν ἔξυσίαν. Εἰς πολλὰ μέρη οἱ βασιλεῖς ἔξησθένησαν τόσον,

ώστε πολλοί εὐγενεῖς ἔλαβον τὸν βασιλικὸν τίτλον. Ἡ Ἰθάκη π. χ. ἔχει δεκατρεῖς βασιλεῖς. Ὁ λαὸς οὔτε περιουσίαν ἔχει οὔτε πολιτικὸν δικαίωμα. Ἐργάζεται εἰς τὸ κτῆμα τῶν εὐγενῶν καὶ εἶναι ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν αὐτῶν. Ἡ λεγομένη ἀγορὰ εἶναι συνάθροισις κυρίως τῶν εὐγενῶν. Ὁ λαὸς παρίσταται πολλάκις, ἀλλὰ δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ λάβῃ τὸν λόγον οὔτε βιργύνει ἡ γνώμη του.

Οἱ εὐγενεῖς καταγίνονται μόνον εἰς τὰ πολεμικὰ καὶ ἡ πολεμικὴ ἀνδρεία θεωρεῖται ἡ μεγαλυτέρα ἀρετή. Διὰ τοῦτο ἀρετὴ εἶναι συνώνυμον μὲ τὸ ἀνδρεία. Κατέρχονται εἰς τὸν πόλεμον βαρέως ὠπλισμένοι

‘Ομηρικὴ μάχη

Μονομαχία Ἀχιλλέως καὶ Μέμνονος. Ἐνῶ οἱ δύο ἥρωες, ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ περιφημός νιὸς τοῦ βασιλέως τῆς Λιθιοπίας καὶ τῆς Ἱοῦς Μέμνονος, περιεπλάκησαν εἰς μάχην, ἐπάνω κρίνεται ἡ τύχη των διὰ τοῦ ζυγοῦ. Ὁ Ἐρμῆς (εἰς τὸ μέσον) δηλαδὴ ζυγίζει τὰς ψυχάς των (ψυχοστασία). Ἡ Θέτις (ἀριστερὰ) βλέπουσα τὸν ζυγόν νὰ κλίνῃ ὑπὲρ τοῦ νιοῦ τῆς ἐνδηλώνει τὴν χαράν της, ἐνῷ ἡ Ἡώς, ἡ μήτηρ τοῦ Μέμνονος, φεύγει ἔντορομος. Ἡ εἰκὼν προέρχεται ἀπὸ ἀγγείον τῆς Κάιω Ιταλίας.

καὶ ἔξακολουθοῦν νὰ πολεμοῦν ἐπὶ ἀρμάτων ὅπως οἱ Ἀχαιοί. Εἰς τὸν δηλισμὸν ὅμως ἔγινε σημαντικὴ μεταβολή. Τὰ δρειχάλκινα ὅπλα ἀντικατέστησάν τὰ σιδηρᾶ καὶ ἀντὶ τῆς μακρᾶς καὶ βαρείας μυκηναϊκῆς ἀσπίδος ἔζουμεν στρογγυλήν, ἔλαφράν, εἰς τὸ μέσον κολπουμένην ἀσπίδα.

Οι γεωργοί είναι ύποχρεωμένοι νὰ ἀκολουθήσουν τοὺς κυρίους των εἰς τὸν πόλεμον, είναι ἐλαφρότερον ὡπλισμένοι καὶ πολεμοῦν ὡς πεζοί. Ἀλλὰ δὲν ἔχουν μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἔκβασιν τῆς μάχης, δὲν ὑπολογίζονται εἰς τὸν πόλεμον ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀγοράν.

Οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ εὐγενεῖς κατασκευάζουν ἀνέτους κατοικίας, τῶν δποίων ἡ διάταξις καὶ διακόσμησις ἐνθυμίζουν τὰ μέγαρα τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Τίρουνθος. Ἰδοὺ πῶς περιγράφει ὁ Ὁμηρος τὰ ἀνάκτορα τοῦ μυθικοῦ βασιλέως Ἀλκινόου.

«Οπως λάμπει ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, τοιουτοτρόπως ἀστράπτει μὲ δυνατὴν λάμψιν ἡ ὑψηλὴ κατοικία τοῦ μεγαλοκάρδου Ἀλκινόου. Ἀπὸ τὰ δύο μέρη τῆς εἰσόδου ἐκτείνονται χάλκινοι τοῖχοι ἔως τὸ βάθος τοῦ μεγάρου καὶ ἐπάνω ὁ φριγκὸς εἶναι κατασκευασμένος ἀπὸ κύανον. Λί θύραι εἶναι χρυσαῖ, τὸ κατώφλιον εἶναι ἀπὸ χαλκὸν καὶ τὰ σκαλοπάτια ἀπὸ ἀργυρον. Ἀπὸ ἀργυρον εἶναι ἐπίσης τὸ ὑπέρθυρον, οἱ κρίκοι ἀπὸ χρυσόν. Ἐκατέρωθεν τῆς θύρας ἵστανται δύο σκύλοι ἀπὸ χρυσόν καὶ ἀργυρον, τοὺς δποίους κατεσκένασεν ὁ Ἡφαιστος μὲ τὴν θαυμασίαν τέχνην του, διὰ νὰ φυλάττουν τὴν κατοικίαν τοῦ Ἀλκινόου... Ἐντὸς τοῦ μεγάρου, κατὰ μῆκος τῶν δύο πλαγίων τούχων ἥσαν στημένα καθίσματα, τὰ δποῖα ἐσκέπαζον λεπτὰ καὶ ἐλαφρὰ ὑφάσματα, ἔργα γυναικῶν. Εἰς αὐτὰ κάθηνται οἱ ἀρχοντες τῶν Φαιάκων, ὅταν δίδωνται συμπόσια. Ἐπὶ τῶν βωμῶν ἵστανται χρυσᾶ ἀγάλματα ἐφήβων, οἱ δποῖοι κρατοῦν εἰς τὰς χεῖράς των δῆδας καιομένας καὶ φοτίζουν τὴν νύκτα τοὺς δαιτυμόνας».

Οἱ βασιλεὺς προσκαλεῖ τοὺς εὐγενεῖς εἰς συμπόσιον, τὸ δποῖον ἀρχῖζει διὰ θυσίας καὶ διαρκεῖ συνήθως πολλὰς ὥρας. Οἱ δμητριοὶ ἥρωες τρώγουν πολὺ κρέας, πίνουν τὸν αἴθιοπα (μαῦρον) οἶνον, τέρπονται ἐκ τοῦ ἄσματος τῶν ἀιωδῶν, οἱ δποῖοι φάλλουν τὰ κλέα ἀνδρῶν, τὰ κατορθώματα δηλ. τῶν ήρώων, καὶ εἶναι εὐτυχεῖς, διότι δὲν ἔχουν μεγαλυτέραν ἀπαίτησιν ἀπὸ τὴν ζωήν,

Τὸν νεαρὸν καὶ εὔθυμον αὐτὸν κόσμον μᾶς περιγράφουν μὲ ἀπαράμιλλον τέχνην τὰ δμητρικὰ ποιήματα. Ἡ γεωργικὴ Ἑλλὰς ἐγέννησε δύο ὑπέροχα ἔργα, εἰς τὰ δποῖα ἐξεδηλώθησαν ζωηρότατα αἱ κυριώτεραι ιδιότητες τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς. Διὰ τοῦτο τὰ δμητρικὰ ποιήματα ἔλαβον σπουδαιοτάτην θέσιν εἰς τὸν βίον τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἤσκησαν μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν περαιτέρῳ ἀνάπτυξίν του. Οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ λογογράφοι ἐθεώρησαν τὸν Ὁμηρον πρότυπον, οἱ γλύπται καὶ οἱ ζωγράφοι αὐτὸν είχον ἀκένωτον πηγὴν ἐμπνεύσεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλληνικὴ θρησκεία καὶ ὁ κόσμος τῶν θεῶν καὶ ήρώων εἰς τὰ δμητρικὰ ποιήματα διεφεύλουν τὴν δριστικὴν διαμόρφωσίν των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Ζ' ΚΑΙ ΣΤ' ΑΙΩΝΑ

Κατὰ τὸν διάρκειαν τοῦ Ζ' καὶ ΣΤ' αἰώνος ἔγινε βαθεῖα μεταβολὴ εἰς τὸν οἰκουμενικὸν χώρην τῆς Ἑλλάδος. Εἰς πολλὰ μέρη, ιδίως εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἀνεπτύχθη ἐμπόριον, ναυτιλία καὶ βιομηχανία. Οὕτω σημαντικὸν μέρος τοῦ θηνους ἐγκατέλειψε τὸν ἄγροτικὸν βίον καὶ ἐδημιουργήσε νέους τρόπους βιοποριθμοῦ.

Συνέπεια τῆς μεταβολῆς ἦτο ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῆς παλαιᾶς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς νέας τάξεως τῶν ἐμπόρων καὶ βιομηχάνων, ὁ ὄποιος κατέληξεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν νέου πολιτεύματος, τῆς δημοκρατίας.

Οἱ νέοι δροι τῆς ζωῆς ἔδωσαν ἰδιαγάν τῷ θηνούντιν εἰς τὴν ἀποκτικὴν ἔξαπλωσιν καὶ διὰ ὅμοι τὰ γεγονότα ταῦτα προκαλοῦν τὸν μεγάλην διανοτικὸν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ θηνους κατὰ τὸν Ζ' καὶ ΣΤ' αἰώνα.

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΩΝ ΟΡΩΝ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Τὸν Θ' καὶ Η' αἰῶνα ἡ Ἑλλὰς εἶναι γεωργικὴ καὶ κυβερνᾶται ἀπὸ τοὺς γαιοκτήμονας εὐγενεῖς. Ἄλλὰ ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος εἰς πολλὰ μέρη, ιδίως εἰς τὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, ἀρχίζει τὸ ἐμπόριον μὲ τὰς ξένας χώρας καὶ ζωογονεῖται ἡ ναυτιλία καὶ ἡ βιομηχανία. Ἡ Μίλητος ἀποβαίνει μεγάλῃ ἐμπορικῇ πόλις, πρωτεύουσα τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Μετ' ὀλίγον ἀφυπνίζονται τὰ παράλια τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, αἱ πόλεις τῆς Εύβοίας Χαλκὶς καὶ Ἐρέτρεια, ἡ Κόρινθος καὶ ἡ μικρὰ νῆσος Αἴγινα. Τοιουτορόπως δημιουργεῖται νέον μέσον βιοπορισμοῦ καὶ σημαντικὸν μέρος τοῦ λαοῦ ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν ἔξαρτησιν τῶν εὐγενῶν, ἐνῶ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης διὰ τοὺς ἀκτήμονας ἡ ζωὴ ἦτο δυνατὴ μόνον ὑπὸ τὸν δρον νὰ ἐργάζωνται ὡς δοῦλοι εἰς τὰ κτήματα τῶν εὐγενῶν. Ἀποτέλεσμα τῆς μεταβολῆς ταύτης ἦτο ἡ δημιουργία ἴσχυρᾶς τάξεως ἐμπόρων καὶ βιομηχάνων, τῆς λεγομένης ἀστικῆς τάξεως, ἡ ὅποια ζητεῖ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους.

Η μεταβολὴ αὕτη, ἡ ὅποια ἔγινεν εἰς εὐρεῖαν κλίμακα πρώτην φρογὰν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔχει μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν περαιτέρῳ ἀνάπτυξιν τοῦ ἔθνους.

Η ΠΟΛΙΣ

Τὴν μεταβολὴν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ἐβοήθησε πολὺ ἡ ἀνάπτυξις τῶν πόλεων. Οἱ Ἕλληνες κατ' ἀρχὰς ἐγκατεστάθησαν εἰς κώμας καὶ οἱ ἀνήκοντες εἰς μίαν φυλὴν ἀνεγνώριζον τοὺς Ἰδίους ἀρχοντας, ἀπετέλουν δὴ. ἐν κράτος. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ὁ σύνδεσμος μεταξὺ αὐτῶν ἐχαλαρώθη καὶ μετ' αὐτοῦ ἡ συνοχὴ τοῦ κράτους. Τὸν τύπον τοῦτον τοῦ χαλαροῦ κράτους διετήρησαν τὰ γεωργικὰ διαμερίσματα, ἡ βόρειος καὶ ἡ δυτικὴ Ἑλλὰς καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ηελοπονησίου.

Αἱ κῶμαι ὅμως ἔνεκα τῆς περιωρισμένης περιοχῆς ἦσαν ὑποχρεωμέναι νὰ ἀνταλλάσσουν τὰ προϊόντα των. Ὁθεν εἰς θέσεις κεντρικάς, ἰδίως εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ἀκροπόλεων, ἐδημιουργήθη τόπος ἀντακλαγῆς, ἡ ἀγορὰ, ἡ ὅποια ἀπέβη μετ' ὀλίγον ἀπαραίτητος διὰ τὴν συντήρησιν τῆς περιοχῆς.

Ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἀνεπτύχθη ἡ πόλις, ἡ ὅποια συνεδέθη διὰ τείχους μὲ τὴν ἀκρόπολιν. Ἡ ἀγορὰ ὅμως ἔμεινε πάντοτε τὸ κέντρον τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, ὁ τόπος τῶν συγκεντρώσεων καὶ τῶν πολιτικῶν συζητήσεων. Ὁθεν ἀγορὰ σημαίνει εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν συνάθροισιν.

Εἰς τὴν πόλιν συνεκεντρώθησαν εἴτε ἔκουσίως εἴτε διὰ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἀρχοντος οἱ εὐγενεῖς τῶν πέριξ μερῶν καὶ τοιουτορόποτες ὄλοντος περιφέρεια συνηνώθη ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τῆς πόλεως εἰς ἐν κράτος. Οὗτος εἶναι ὁ λεγόμενος συνοικισμός. Κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦτο ἐπραξενεὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν ὁ Θησεύς, ὃς γράφει ὁ ἴστορικὸς Θουκυδίδης «καταλύσας τῶν ἄλλων πόλεων τά τε βουλευτήρια καὶ τὰς ἀρχάς, εἰς τὴν νῦν οὖσαν ἐν βουλευτήριον ἀποδεῖξας καὶ προτανεῖον, ξυνώκισε πάντας».

Τοιουτορόποτες ἐδημιουργήθη ὁ νεώτερος τύπος τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ἡ πόλις—κράτος, δηλ. μία περιοχὴ συγκεντρωμένη ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τῆς πόλεως, καὶ πόλις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κατήντησε νὰ σημαίνῃ κράτος.

Ο ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων συμβαίνει τὸ ἄλλο σημαντικότατον γεγονός τῆς περιόδου ταύτης, ἡ ἐξάπλωσις τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς ἀποικίας. Κατὰ τὸν Z' καὶ ΣΤ' αἰῶνα ἔγινε μεγάλη ἔξοδος τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῆς μητροπόλεως. Η Μεσόγειος ἀπὸ τοῦ Εὐ-

ξείνουν μέχρι τοῦ Γιβραλτάρ ἐσκεπάσθη ἀπὸ Ἑλληνικὰς ἀποικίας, ή μικρὰ Ἐλλὰς ἐμεγάλωσε καὶ ἐδημιουργήθησαν νέα σημαντικὰ κέντρα Ἑλληνισμοῦ.

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΩΝ

Κατὰ τὸν δημητρικὸν χρόνον δῆλα τὰ Ἑλληνικὰ κράτη εἶχον βασιλεῖς. Βραδύτερον οἱ εὐγενεῖς κατήργησαν τὴν βασιλείαν καὶ ἐκβέρησαν οἱ ἄριστοι. Η μεταβολὴ αὕτη ἔγινε χωρὶς σοβαροὺς κλονισμούς, διότι οἱ εὐγενεῖς ἀφήρεσαν βαθμηδὸν τὰ δικαιώματα τοῦ βασιλέως καὶ ἀνέθεσαν αὐτὰ εἰς αἱρετοὺς ἀρχοντας. Οὕτως ἀντὶ ἑνὸς Ισοβίου ἀρχοντος ἐδημιουργήθησαν πολλοὶ ἀρχοντες ἐκλεγόμενοι δι' ὀρισμένον χρονικὸν διάστημα, δι' ἓν ἕτος συνήθως, ὑπὸ τῶν εὐγενῶν. Τὸν Ζ' αἰῶνα ἡ βασιλεία εἶχε καταργηθῆ σχεδὸν εἰς δῆλην τὴν Ἐλλάδα καὶ μόνον εἰς τὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἡπειρον καὶ εἰς τὴν Κύπρον διετηρεῖτο εἰσέτι, ἐνῶ οἱ δύο βασιλεῖς τῆς Σπάρτης ἀπέβαλον σχεδὸν ὀλοκληρωτικῶς τῆς ἔξουσίαν των. Ἐκτοτε κυβερνοῦν οἱ ἀριστοκρατικοὶ καὶ τὸ πολίτευμα γίνεται καθαρῶς ἀριστοκρατικόν.

Εἰς πολλὰ μέρη ὅμως οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἀναγκάζονται νὰ συμβιβασθοῦν μὲ τοὺς ισχυροὺς τοῦ κροίματος, μὲ τοὺς μεγάλους κεφαλαιοχράτας, ὅπως λέγομεν σήμερον, τοὺς δοπίους ἐδημιουργησε τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία. Πάντοτε ὅμως κυβερνοῦν οἱ δῆλοι καὶ τὸ πολίτευμα λέγεται δημαρχικόν.

Οἱ γεωργὸι ὅμως καὶ οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων, ἔμποροι, τεχνῖται, βιομήχανοι κτλ., ὁ δῆμος ὅπως ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, ἀποκλείεται ἐκ τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο ἀρχίζει σφροδρὸς ἄγων μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων τούτων, δηλ. τοῦ δήμου καὶ τῶν δημαρχικῶν, καὶ κατὰ τὸν Ζ' καὶ ΣΤ' αἰῶνα τὰ Ἑλληνικὰ κράτη ταράσσονται ἀπὸ πολιτικοὺς ἀνταγωνισμούς, ἀπὸ τὰς στάσεις, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι. Εἰς πολλὰς πόλεις, ἴδιως εἰς τὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας ἐπικρατεῖ ὁ δῆμος, λαμβάνει ἀντὸς τὴν ἔξουσίαν καὶ ἐπιβάλλει τὴν δημοκρατίαν.

Ἐν τούτοις μέγα μέρος τοῦ ἔθνους, τὰ γεωργικὰ κράτη τῆς δυτικῆς Ἐλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου, γενικῶς οἱ Δωριεῖς διατηροῦν τὸ παλαιὸν ἀριστοκρατικὸν ἢ δημαρχικὸν καθεστώς.

ΟΙ ΝΩΜΟΘΕΤΑΙ

Ἡ πρόοδος πρὸς τὴν δημοκρατίαν διῆλθεν ἀπὸ διαμέσους σταθμούς. Κατὰ πρῶτον αἱ ἀπαίτησεις τοῦ δήμου ἦσαν πολὺ μετριοπαθεῖς.

Ο λαὸς ἥθελε γραπτοὺς νόμους διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν εὐγενῶν εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κοινοῦ δικαίου. Τὰ δικαιοτήρια δηλ., ἥσαν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀριστοκρατικῶν, οἱ δοῦλοι ἐδίκαζον κατὰ τὰ παλαιὰ ἔθιμα, δηλ. κατὰ τὸ συμφέρον εἰς αὐτούς. Τὸν Ζ' αἰῶνα λοιπὸν βλέπομεν εἰς πολλὰ μέρη τοῦ Ἑλληνισμοῦ νὰ γίνεται προσπάθεια καταγραφῆς τῶν νόμων. Συνήθως ἐκλέγεται ἐπιφανῆς πολίτης μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ τακτοποιήσῃ καὶ νὰ ἀναγράψῃ τοὺς νόμους.

Αρχαιότερος ἐκ τῶν νομοθετῶν ἀναφέρεται ὁ **Ζάλευκος**, ὁ δοῦλος ἐνομοθέτησεν εἰς τὸν Λοκροὺς τῆς Ἰταλίας. Ὁνομαστότερος ἔγινεν ὁ νομοθέτης τῆς Κατάνης **Χαρώνδας**, τοῦ ὅποιου ἡ νομοθεσία εἰσήχθη εἰς πολλὰς πόλεις. Ἡ παράδοσις περὶ τῶν δύο τούτων παλαιοτέρων νομοθετῶν εἶναι ἀναμεμιγμένη μὲ μύθους. Ὁνομαστοί νομοθέται εἶναι ἐπίσης ὁ **Δράκων** καὶ ὁ **Σόλων** εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ **Φειδων** εἰς τὴν Κόρινθον, ὁ **Πιττακὸς** εἰς τὴν Μυτιλήνην. Αἱ νομοθεσίαι αὐτῶν πλὴν ἄλλων εἶχον διατάξεις περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν παίδων καὶ περὶ συμπεριφορᾶς τῶν πολιτῶν κτλ. Τοιουτορόπως σχεδὸν ὅλαι αἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἀπέκτησαν γραπτὴν νομοθεσίαν καὶ μόνον ἡ Σπάρτη ἔξηκολούθησε νὰ κυβερνᾶται κατὰ τὰς παλαιὰς συνηθείας.

Η ΤΥΡΑΝΝΙΣ

Τὸ δεύτερον στάδιον, ἀπὸ τὸ δοῦλον διῆλθε τὸ πολίτευμα διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν δημοκρατίαν, εἶναι ἡ τυραννίς. Κατὰ τὴν ἔξαφιν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ τοῦ δήμου καὶ τῆς ἀριστοκρατίας κατώρθωσαν πολλάκις φιλόδοξοι ἄνδρες, προστάται τοῦ δήμου, ἀνήκοντες συνήθως εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν, νὰ γίνουν κύριοι τῆς ἔξουσίας καὶ νὰ καταστήσουν αὐτὴν κληρονομικὴν εἰς τὴν οἰκογένειάν των. Οὗτοι ὠνομάσθησαν τύραννοι καὶ ἡ ἔξουσία των τυραννίς.

Πολλοὶ τῶν τυράννων ἦσαν ἄνθρωποι εὐφυεῖς καὶ μεγάλης ἀναπτύξεως. Ἐκυβέρνησαν κατὰ τρόπον εὐνοϊκὸν διὰ τὸν λαὸν καὶ ἰδίως ἐφρόντισαν διὰ τὰς κατωτέρας τάξεις καὶ διὰ τὴν πρόοδον τοῦ ἐμπορίου. Ἐξέτειναν τὰς ἔξωτερικὰς κτήσεις τοῦ κράτους καταλαμβάνοντες νέας ἐμπορικὰς βάσεις ἢ ἀποστέλλοντες ἀποικίας. Ἄλλῃ ἡ μεγίστη ὑπηρεσία τῶν τυράννων εἶναι, ὅτι ἀπήλλαξαν τοὺς γεωργοὺς ἐκ τῆς δουλοπαροικίας. Διὰ τοῦτο εἶχον ἀσπόνδυος ἐχθροὺς τοὺς ἀριστοκρατικούς, οἱ δοῦλοι διέσυραν καὶ ἐδυσφήμησαν αὐτούς. Ἐπίσης θανάσιμον ἐχθρὸν εἶχον οἱ τύραννοι τὴν ἀριστοκρατικὴν Σπάρτην, ἡ δοῦλα κατώρθωσε νὰ ἀνατρέψῃ αὐτοὺς σχεδὸν πανταχοῦ.

Οἱ τύραννοι ὑπεστήριξαν τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα καὶ πολλοὶ

ἔξ αυτῶν ἀπέκτησαν μέγα ὄνομα, ὡς δὲ οἱ Περίανδρος τῆς Κορίνθου, πολλοὶ τύχαννοι τῶν σικελικῶν πόλεων καὶ οἱ Πεισίστρατος τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ τυραννίς ἐμφανίζεται εἰς τὰς προηγμένας χώρας καὶ εἶναι συνήθως προάγγελος τῆς δημοκρατίας.

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εἰς ὅσας πόλεις ἐπεκράτησεν ὁ δῆμος κατέλυσε τὴν κυριαρχίαν τῶν εὐγενῶν καὶ κατήργησε τὴν διάκρισιν τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ἡ γῆ ἐμοιράσθη εἰς τοὺς καλλιεργητάς, ἐσχηματίσθησαν μικρὰ κτήματα, εἰς τὰ ὅποια ἔζων οἱ ἀγρόται μὲ τὴν οἰκογένειάν των καὶ εἰργάζοντο τὴν γῆν ὡς ἑλεύθεροι γεωργοὶ μὲ περισσοτέραν προθυμίαν. Τοιουτορόπως ἡ χώρα ἐκαλλιεργήθη καλύτερον καὶ ηὔησεν ἡ ἀπόδοσίς της.

Πολλοὶ ἐκ τῶν κατοίκων ἐστράφησαν εἰς ἄλλα βιοποιιστικά ἐπαγγέλματα, εἰς τὴν ναυτιλίαν, τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν. Οἱ τεχνῖται ἐπλούτησαν καὶ ἐσχηματίσθη ἴσχυρὰ τάξις ἐφοπλιστῶν καὶ ναυτικοῦ πλήθους εἰς τοὺς λιμένας. Παρετηρήθη τότε ἔλλειψις ἐργατικῶν χειρῶν καὶ ἔγινε χρῆσις ἀγοραστῶν δούλων εἰς εὐρεῖαν κλίμακα. Ἡ βιομηχανία τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς της ἦτο κυρίως βιομηχανία δούλων.

Πολιτικῶς οἱ κάτοικοι ἦσαν ἵσοι, είχον τὰ αὐτὰ πολιτικὰ δικαιώματα, συνήρχοντο εἰς κοινὰς συνεδριάσεις, συνέζητον τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, ἔξελεγον τοὺς ἀρχοντας. Κυρίαρχος εἰς τὰς δημοκρατικὰς πόλεις εἶναι ὁ λαός, ὁ δποῖος ἐξασκεῖ τὰ δικαιώματά του ἀπ' εὐθείας καὶ ὅχι δι' ἀντιπροσώπων ὅπως εἰς τὰς νεωτέρας δημοκρατίας.

Η ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ

Ἄποτέλεσμα τῆς μεγάλης αὐτῆς κινήσεως ἦτο ἡ ἀφύπνισις τῆς διανοίας. Οἱ Ἕλληνες τοῦ Ζ' καὶ Ἰδίως τοῦ ΣΤ' αἰῶνος δὲν εἶναι πλέον ὁ ἀφελῆς ἄνθρωπος, ὁ δποῖος κάθεται εἰς τὸ συμπόσιον, πίνει τὸν οἶνον καὶ ἀκροῦται τὰς μυθικὰς διηγήσεις. Ἡ ἀπλοϊκὴ ἐκείνη γαλήνη ἐταράχθη, ὁ ἄνθρωπος ἔγινε λεπτότερος, ἀπαιτητικώτερος καὶ ἀνήσυχος.

Δὲν ἴκανοποιεῖται πλέον ἀπὸ τὴν παλαιὰν μυθολογικὴν ἐρμηνείαν τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὰς μυθικὰς κοσμογονίας. Ἐρευνᾷ διὰ τοῦ λογικοῦ τὰ φαινόμενα καὶ προσπαθεῖ νὰ εὕρῃ τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν ἐκ φυσικῶν αἰτίων. Οἱ Ζ' καὶ ΣΤ' αἰῶνες εἶναι περίοδος μεγάλης διανοητικῆς κινήσεως, ἡ δποία προετοιμάζει τὴν ἀκμὴν τοῦ Ε' αἰῶνος.

ΦΥΛΑΙ ΚΑΙ ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ

Οἱ Ἕλληνες τῶν ἴστορικῶν χρόνων διακρίνονται εἰς τρεῖς φυλάς, τὴν Ἰωνικὴν, τὴν δωρικὴν καὶ τὴν αἰολικὴν. Ιωνες ἦσαν οἱ ἀπόγονοι

'Ιστορία Ελληνική X. Θεοδωρίδου

Ψηφιοποιηθῆκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῶν Ἀχαιῶν, Δωριεῖς οἱ κατακτηταί. Ὅπο τὸ ὄνομα Αἰολεῖς οἱ ἀρχαῖοι περιέλαβον ἴδιως τοὺς ἀναμίκτους πληθυσμούς, (αἰόλος εἰς τὴν ἀρχαίαν σημαίνει ποικίλος, πολύχρωμος), οἱ δοῦτοι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταλεχθοῦν οὔτε εἰς τοὺς Ἰωνας οὔτε εἰς τοὺς Δωριεῖς.

Ἐπίσης διέκρινον τρεῖς διαλέκτους, τὴν Ἰωνικήν, τὴν δωρικήν καὶ τὴν αἰολικήν. Δὲν ὑπῆρχε πλήρης ἀντιστοιχία φυλῆς καὶ διαλέκτου. Διότι εἰς πολλὰ μέρη οἱ Δωριεῖς διαδήσαν τὴν γλῶσσαν τῶν ἐγχωρίων, τοὺς δοποίους ὑπέταξαν, ὅπως εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ Βοιωτίαν. Ἀλλαζοῦ τούναντίον οἱ ὑποτελεῖς παρέλαβον τὴν δωρικὴν διάλεκτον, ὅπως οἱ περίοικοι τῆς Λακωνικῆς.

Τὴν Ἰωνικὴν ὁμιλούν οἱ Ἰωνεῖς τῆς Μ. Ἀσίας, οἱ κάτοικοι τῶν Κυκλαδῶν, τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Ἀττικῆς. Εἰς τὴν δωρικὴν ὅμαδα ἀνήκον αἱ δωρικαὶ διάλεκτοι τῆς Πελοποννήσου, τῶν νήσων, τῆς Κορίτης, τῶν δωρικῶν ἀποικιῶν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς μέσης Ελλάδος (Δωρίδος κλπ.). Αἰολικὴν εἰς τὴν αὐστηρὰν ἔννοιαν θεωροῦν τὴν γλῶσσαν τῶν Θεσσαλῶν, τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν αἰολικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας, εἰς τὴν εὐρυτέραν ἔννοιαν καταλέγουν εἰς αὐτὴν τὴν ἀρκαδικὴν καὶ τὴν κυπριακήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΤΑ ΚΡΑΤΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Οι "Ελληνες δὲν κατώρθωσαν νὰ δημοποιήσουν ἑνιαῖον κράτος, ἀλλὰ ἔζησαν δημοποιέντες εἰς πολλὰ κράτη.

Ἄπο τὰ κράτη τῆς Ἑλλάδος ἀλλα ἔμειναν γεωργικὰ καὶ διετήρησαν τὴν παλαιάν ἀριστοκρατικὴν μορφὴν, ἀλλα ἀνεπύγκησαν εἰς κράτη βιομηχανικὰ καὶ δημοκρατικά.

Δημιουργοί τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ιδίως τὰ βιομηχανικὰ καὶ δημοκρατικὰ κράτη.

Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ

Ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δὲν κατώρθωσε νὰ ἐνωθῇ εἰς κράτος ἑνιαῖον, ὅπως τὰ μεγάλα κράτη τῆς ἀνατολῆς ἢ τὰ κράτη τὰ σημερινά. Παρέμεινε μέχρι τέλους χωρισμένη εἰς μικρὰ κράτη ἢ πολιτείας, αἱ δοποῖαι ζήτημα τιμῆς ἐθεώρουν τὴν διατήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν. Οἱ κυριώτεροι λόγοι τοῦ χωρισμοῦ εἶναι οἱ ἔξης :

1) Εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπῆρχεν ἐκτεταμένη πεδινὴ περιοχή, ἢ δοποία νὰ ἀποκτήσῃ δύναμιν καὶ νὰ ἔξαναγκάσῃ ὅλην τὴν χώραν εἰς ὑποτέλειαν.

2) Τούναντίον τὰ ὅρη, ἢ θάλασσα καὶ αἱ φάραγγες τῶν ποταμῶν χωρίζουν τὴν Ἑλλάδα εἰς διαμερίσματα διακεκριμένα σαφῶς ἀπ' ἄλλήλων. Ἡ γεωγραφικὴ διάσπασις εἶχε φυσικὸν ἐπακολούθημα τὴν πολιτικὴν διάσπασιν.

3) Οἱ "Ελληνες εἶχον τὸ σύστημα τῆς προσωπικῆς διοικήσεως. Συνήθιζον δηλαδὴ νὰ διαχειρίζωνται οἱ ἔδιοι τὰ κοινὰ καὶ ὅχι δι' ἀντιπροσώπων (πληρεξουσίων, βουλευτῶν κλπ.) ὅπως σήμερον. Ἀλλὰ κράτος μεγαλυτέρας ἐκτάσεως καθιστᾶ ἀδύνατον τοιοῦτον σύστημα διοικήσεως.

Τὰ ἔλληνικὰ κράτη ἦσαν κατ' ἀρχὰς γεωργικὰ καὶ ἐκνευρεοῦντο ὑπὸ τῆς ἀριστοκρατίας. Πολλὰ διετήρησαν τὸν τύπον τοῦτον. Ἡλλα ἐδημιούργησαν ἐμπόριον καὶ βιομηχανίαν καὶ ἀνέπτυξαν νέον εἶδος κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην προηγήθη-

σαν αἱ ἀποικίαι, ιδίως αἱ πόλεις τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Σικελίας, καθὼς καὶ αἱ πολιτεῖαι τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, αἱ πόλεις τῆς Εὐβοίας, ή Κόρινθος κλπ. Βραδύτερον πρότυπον βιομηχανικῆς καὶ δημοκρατικῆς πόλεως ἔγιναν αἱ Ἀθῆναι.

Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΛΛΑΣ

Ἡ ἐγκατάστασις τῶν Ἐλλήνων εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας εἶχεν ἀρχίσει εἰς τοὺς χρόνους τῆς θαλασσοχροαρίας τῶν Ἀχαιῶν (1300), συνεπληρώθη ὅμως μετὰ τὴν δωρικὴν μετανάστευσιν. Ἀπὸ τότε οἱ μικρασιάται Ἐλληνες, ιδίως οἱ Ἰωνες, πρωτοστατοῦν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὥστε μόνον καταχρηστικῶς δυνάμεθα νὰ διμιλήσωμεν περὶ ἀποικιῶν τῆς Μ. Ἀσίας, ἐνῶ αὗται εἶναι σημαντικὸν μέρος τῆς μητροπόλεως.

Κατὰ τοὺς ἴστορικους χρόνους οἱ Ἐλληνες τῆς Μ. Ἀσίας διεκρίνοντο κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἔθιμα εἰς τοεῖς φυλάς, τοὺς Αἰολεῖς, τοὺς Ἰωρας, καὶ τοὺς Δωριεῖς.

Οἱ Αἰολεῖς (δηλ. μικτοῦ αἵματος Ἐλληνες) κατεῖχον τὴν μικρασιατικὴν παραλίαν ἀπὸ τοῦ Ἐλλησπόντου μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης. Ἐκ τῶν νήσων ἀνῆκεν εἰς αὐτὸὺς ἡ Τένεδος καὶ ἡ Λέσβος, ἐπὶ τῆς δροίας ἔκειτο ἡ σημαντικωτέρα αἰολικὴ πόλις ἡ Μυτιλήνη.

Οἱ Ἰωνες προερχόμενοι κυρίως ἀπὸ τὴν Εὐβοιαν, τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰ βόρεια τῆς Πελοποννήσου κατέλαβον τὰς Κυκλαδας, τὴν Χίον, τὴν Σάμον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ παράλια τῆς Λυδίας καὶ Καρίας, εἰς χώραν δνομασθεῖσαν Ἰωνίαν, ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Μαιάνδρου. Περὶ τὸ 700 ἡ Ἰωνία ἀριθμεῖ δώδεκα πόλεις, τῶν δροίων αἱ σημαντικώτεραι εἶναι ἡ Μίλητος, ἡ Φώκαια, ἡ Ἐφεσος, ἡ Χίος. Αἱ Ἰωνικαὶ πόλεις ἀνεπτύχθησαν ταχέως καὶ συνηνώθησαν εἰς διμοσπονδίαν, τῆς δροίας κέντρον ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Μυκάλης, τὸ λεγόμενον Πανιώνιον.

Νοτίως τῆς Ἰωνίας δωριεῖς ἀποικοι ἰδρυσαν τὰς δωρικὰς ἀποικίας. Ἡ Δωρίς ἀποτελουμένη ἀρκικῶς ἀπὸ ἐξ πόλεις περιωρίσθη εἰς πέντε, ἀφότου ἡ σπουδαιοτέρα ἐξ αὐτῶν Ἀλικαρνασσὸς προσεχώρησεν εἰς τοὺς Ἰωνας καὶ διμίλησε τὴν Ἰωνικήν. Ἐκ τῶν νήσων κατεῖχον τὴν Ρόδον, τὴν Κῶ κλπ., ἀφοῦ εἰς προγενεστέραν ἐποχὴν εἶχον καταλάβει τὴν Κορήτην καὶ τὰ Κύθηρα. Ἡ δωρικὴ ἔξαπολις συνηνώθη εἰς διμοσπονδίαν, τῆς δροίας κέντρον ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Τριοπίου Ἀπόλλωνος.

Μετά τὴν δωρικὴν μετανάστευσιν πρότη ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἀκμᾶς εἰ ν Ἰωνία. Ἐκεῖ ἀναπτύσσεται ὁ πρώτος Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς τῶν ἴστορικῶν χρόνων, ὁ δοῖος ἥσκησεν ἀνυπολόγιστον ἐπίδρασιν εἰς τὴν περαιτέρῳ πρόσδοτον τοῦ ἔθνους.

Ποιηταὶ καὶ λογογράφοι εξέμινησαν τὸ γλυκὺ κλῖμα καὶ τὸν διαυγῆ οὐρανὸν τῆς Ἰωνίας. Ὁ ἴστορικὸς Ἡρόδοτος γράφει «Οὗτοι δὲ οἱ Ἰωνεῖς, εἰς τοὺς δοῖον ἀνήκει τὸ Πανιώνιον, ἔκτισαν τὰς πόλεις των ὑπὸ τὸν λαμπρότατον οὐρανὸν καὶ τὸ ὡραιότατον κλῖμα ἀπὸ ὅσα γνωρίζομεν νὰ κατοικοῦν ἄνθρωποι». Εἰς τὴν Ἰωνίαν καταλήγουν τινὲς τῶν σημαντικώτερων δόδων τοῦ ἐστερικοῦ, αἱ δοῖοι συνδέουν αὐτὴν μετὰ τῶν μεγάλων λαῶν τῆς Ἀσίας. Ἄφ' ἐτέρου ἀσφαλεῖς λιμένες εἰς τὴν παραλίαν ἐβιόήθησαν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ναυτιλίας. Τὸ ἐμπόριον, ἡ ναυτιλία καὶ ἡ βιομηχανία ἥκμασαν εἰς τὰ Ἰωνικὰ παράλια καὶ ἀνεπύχθησαν ἐπ' αὐτῆς ἀξιόλογοι πόλεις.

Κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα ὑπόδειγμα Ἰωνικῆς πόλεως εἶναι ἡ Μύλητος. Οἱ τέσσαρες ὄρμοι τῆς παρέχουν ἀσφαλές ἀσύλον εἰς τὸ ναυτικόν. Ἡ καρδία τῆς πόλεως εἶναι ὁ μέγας λιμένην, τοῦ δοῖον τὴν εἴσοδον φυλάττουν δύο τεράστιοι λέοντες. Τοεῖς σειραὶ προκυμαιῶν καὶ στοῶν περιβάλλουν τὸν λιμένα καὶ ἀνωθεν δεσπόζει ὁ ναὸς τοῦ δελφινίου Ἀπόλλωνος. Ἡ Μύλητος ὄπως καὶ ἄλλαι Ἰωνικαὶ πόλεις, ἡ Φώκαια, ἡ Ἐφεσος, εἶναι μεγάλη κοσμόπολις, εἰς τὴν δοῖον συναντῶνται ἄνθρωποι πάσης προελεύσεως καὶ πλούσιοι ἐμποροὶ ἐπιδεικνύουν τὴν πολυτέλειάν των.

Ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ ἄλλη ἀνάπτυξις τῆς Ἰωνίας. Ἡ ἀριστοκρατία κατελύθη καὶ καθιδρύθη ἡ δημοκρατία εἰς τὰς πόλεις. Οἱ γλύπται τῆς Σάμου καὶ τῆς Χίου κατασκευάζουν δονιμαστὰ ἔργα. Περίφημος εἶναι ἡ κομψότης καὶ ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τῶν γυναικῶν τῆς Ἰωνίας. Ὁ Ἑλληνικὸς νοῦς ἀφυπνίζεται πρώτην φορὰν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰωνίας. Ὁ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος περιόδεύσας τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς ἀποκτᾷ φήμην μεγάλου σοφοῦ, προλέγει ἔκλειψιν ἡλίου καὶ ὁ μαθητής του Ἀναξίμανδρος ὑποστηρίζει ὅτι ἡ γῆ εἶναι κυκλικὴ καὶ ὅτι ἡ σελήνη τὸ φῶς τῆς λαμβάνει ἀπὸ τὸν ἡλιον. Ἡ Ἰωνία ἔχει ἀξιόλογους ποιητὰς καὶ πεζογράφους, οἱ δοῖοι δημιουργοῦν τὸν πεζὸν Ἰωνικὸν λόγον, τὴν κοινὴν Ἰωνικήν. Ἡ ἐπίδρασίς των εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε οἱ λόγιοι τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἰταλίας γράφουν εἰς τὴν Ἰωνικήν.

‘Αλλ’ αἱ βάσεις τοῦ Ἰωνικοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶναι πολὺ στερεαί. Οἱ

526

Ιωνες κατέχουν μόνον στενὴν λωρίδα γῆς ἐπὶ τῆς παραλίας καὶ συνορεύουν πρὸς ἐπικινδύνους γείτονας. Ἀπὸ τοῦ Ζ’ αἰῶνος ἀναγκασθέντες νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν βασιλέων τῆς Λυδίας ὑποτάσσονται τὸ 526 εἰς τὸν βασιλέα τῆς Περσίας Κῦρον.

Μὴ δυνάμενοι νὰ ζήσουν ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ ἔνονος οἱ καλλιτέχναι καὶ οἱ σοφοὶ τῆς Ἰωνίας διασκορπίζονται εἰς τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Χῖοι καὶ Σάμιοι γλύπται ἐργάζονται εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ σάμιος Πυθαγόρας, ὁ ἐπιβλητικώτερος τῶν Ἑλλήνων σοφῶν, μεταναστεύει εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Ἰωνικὸς πολιτισμὸς μαραίνεται, ἀλλὰ διὰ τῆς διασπορᾶς ἐκείνης, τὸ Ἰωνικὸν πνεῦμα εἰσδύει βαθύτερον καὶ ζωγονεῖ τὴν Ἑλλάδα.

Η ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

‘Η Πελοπόννησος κατὰ τὸ πλεῖστον μένει γεωργικὴ καὶ ἀριστοκρατικὴ καὶ κατ’ ἀκολουθίαν καθυστερημένη πολιτικῶς καὶ πνευματικῶς. Ἡ παραλία τῆς, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀλιμενος, δὲν εὑνοεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ναυτιλίας. Δύο πόλεις μόνον, ἡ Κόρινθος καὶ ἡ Σικυών, ἀκολουθοῦν διάφορον ἀνάπτυξιν.

‘**Η Κόρινθος**, ἡ περίφημος πόλις τοῦ ἴσθμου, δρείλει τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἴσχυν τῆς εἰς τὴν ἔξαιρετικὴν τοποθεσίαν τῆς, διότι κεῖται εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὅδων τῆς Ἑρακλείας καὶ τῆς θαλάσσης. Κευμένη εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, εἰς τὸν πρόποδας ἀποτόμου λόφου, ἐπὶ τοῦ ὅποίου ἔκτισθη ἡ ἀκρόπολις, ἡ περίφημος Ἀκροκόρωνθος, ἔχει δύο τεχνητοὺς λιμένας, τὸ Λέχαιον ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ, τὰς Κεχρεάς ἐπὶ τοῦ Σαρωνικοῦ. Ἡ ἀπόστασις μεταξὺ αὐτῶν εἶναι τόσον μικρά, ὥστε ἡ θαλασσία ὅδος συνεχίζεται διὰ τῆς Κορίνθου. Οἱ ναυτικοὶ διὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν περίπλουν τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸν δυσοίωνον Μαλέαν, ἐκφρατώνουν εἰς τὸν ἴσθμὸν καὶ μεταβιβάζονται διὰ Ἑρακλείας τὰ ἐμπορεύματά των εἰς τὴν ἄλλην θάλασσαν. Ὁ περίφημος τύραννος Περίανδρος ἐσκέψθη μάλιστα νὰ ἔνωσῃ διὰ διώρυγος τὰς δύο θαλασσας. Ἀντὶ ταύτης κατεσκεύασαν ξυλίνην ὅδον, τὴν δίολκον, διὰ τῆς ὅποιας σύρονται τὰ σκάφη ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην θάλασσαν.

‘Ἡ ἴσχυρὰ οἰκογένεια ἐφοπλιστῶν καὶ ἐμπόρων, οἱ **Βακχιάδαι**, κυβερνοῦν τὴν πόλιν. Ἄλλ’ ἔχουν ἀντιπάλους τὸν ὄχλον τοῦ λιμένος. Ἐκ τῶν πολιτικῶν ταραχῶν ὡφελούμενος ὁ **Κύψελος** ἰδρύει τὴν τυραννίδα (655 π.Χ.). Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ του **Περιάνδρου**, ὁ δροῖος ἐκυβέρνηψης ποιοποιήθηκε από το ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νησε 44 ἔτη, ή Κόρινθος εἶδε λαμπρὰς ἡμέρας. Πλουσία ἐκ τοῦ ἐμπορίου, ίσχυρὰ διὰ τοῦ στόλου καὶ τῶν ἀποικιῶν, κεκοσμημένη ὑπὸ τῶν καλλιτεχνῶν τῆς, ἐμφανῖζεται ὡς μεγάλη Ἰωνικὴ κοσμόπολις, ὡς τόπος τρυφῆς καὶ πολυτελείας. Τὰ κομψὰ ἀγγεῖα τῆς, τὰ ἀρώματα, τὰ περιφῆμα ἐξ δρειχάλκου κάτοπτρά της, τὰ εὖδη τῆς πολυτελείας εἰναι περιήτητα πανταχοῦ καὶ εἰσδύοντα εἰς τὰ ἀπότατα ἄκρα τῆς Μεσογείου.

Τὸν Ε' αἰῶνα τὸ πολίτευμα τῆς Κορίνθου εἶναι περιφορισμένη ἀριστοκρατία. Δὲν ἔχει τὴν παλαιὰν λαμπρότητά της, ἀλλὰ παραμένει πάντοτε ἀξία λόγου δύναμις, πόλις εὐδαίμων, μεγάλη ἐμπορικὴ ἀγορά καὶ μία ἀπὸ τὰς πρωτευούσας τῆς Ελλάδος, μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν θὰ ἀποτεφρώσῃ αὐτὴν ὁ Μόρμιος.

Ἡ Σικυών, ή δευτέρα ναυτικὴ καὶ ἐμπορικὴ πόλις τῆς Πελοποννήνησου, εἶναι μικρογραφία τῆς Κορίνθου. Ἀκινάζει ἐπὶ τῶν Ὁρθαγοριδῶν τυράννων κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα. Τὴν ἀριστοκρατίαν ἀποτελοῦν οἱ κατακτηταὶ Δωριεῖς, τὸν δῆμον οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἀχαιῶν. Ἡ τυραννίς ἀνατρέπεται ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οἱ δροῦσι βοηθοῦν τοὺς δωριεῖς ἀριστοκράτας. Κατὰ τοὺς καλοὺς χρόνους ή Σικυών ἔχει δνομαστὴν σχολὴν γλυπτικῆς καὶ ἀναδεικνύει ἀξιολόγους ζωγράφους.

Τὰ λοιπὰ διαμερίσματα τῆς Πελοποννήσου μένουν ἀγροτικὰ καὶ ἀριστοκρατικά. Ἐκ τούτων ή Ἀρκαδία, ὑψηλὸν καὶ ἀπόκεντρον ὁροπέδιον, χωρὶς πρόσοψιν εἰς τὴν θάλασσαν, μένει μία ἀπὸ τὰς πλέον καθυστερημένας χώρας τῆς Ελλάδος. Μέχρι τέλους δὲν κατώρθωσε νὰ ἀποκτήσῃ πολιτικὴν ἐνότητα. Αἱ πόλεις της, ή Τεγέα καὶ ή Μαντίνεια, εἶναι ἀσήμαντοι, ἔχοντα προστριβὰς καὶ προκαλοῦν τὴν ἔνην ἐπέμβασιν.

Ἐπίσης αἱ δυτικότεραι χῶραι, ή Ἀχαΐα καὶ ή Ἡλις, μένουν ἀγροτικαὶ καὶ καθυστερημέναι, οἱ κάτοικοί των, «κοιτόποδες» γεωργοί, καθοικοῦν εἰς κώμας. Μόλις μετὰ τὰ μηδικὰ δημιουργεῖται πόλις ἀξία λόγου ή Ἡλις. Ἀλλὰ πολλοὶ εὐγενεῖς καυχῶνται ὅτι δὲν ἐπάτησαν εἰς τὴν πόλιν. Εἰς τὴν Ἡλιδα δίδει ἔξαιρετικὴν σημασίαν τὸ μέγα προσκύνημα τῶν Ελλήνων, ή Ὀλυμπία, ή δοπία εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους της. Καὶ αἱ τρεῖς χῶραι δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους καὶ οὐδὲν ἀξιού λόγου ἔπραξαν εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας.

Σημαντικότεραι εἶναι αἱ τρεῖς πεδιναὶ χῶραι τῆς Ηελοποννήσου, ή Ἀργολίς, η Μεσσηνία καὶ η Λακωνική. Περιμάχητος διὰ τὴν εὐφορίαν τῆς ή Ἀργολίς, τὸ πολύπινχον καὶ ἵπποβοτον Ἀργος, ὃς λέγει ὁ Ὄμηρος, εἶδεν ἐνδόξους ἡμέρας κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἀχαιῶν. Μετὰ τὴν δωρικὴν κατάκτησιν οἱ παλαιοὶ κάτοικοι ὑπεδούσι λόγησαν, δνομαστὴν φημιστοιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

θέντες γυμνῖται. Ἐλλ' ἡ διάκρισις κατακτηῶν καὶ ὑποτελῶν δὲν διετηροῦμη μέχρι τέλους καὶ εἰς πολλὰ μέρη ἐπεκοάτησε τὸ ἀγαῖκὸν στοιχεῖον ὃς πολυπληθέστερον. Οἱ Δωριεῖς παρέμειναν γαιοκτήμονες ἀριστοκρατικοί, οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἀχαιῶν ἀπετέλεσαν τὸν δῆμον. Τὸν Ζ' αἰῶνα τὸ Ἀργος εἶναι ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένον καὶ ὁ βασιλεὺς Φείδων ἔκτείνει τὴν ἔξουσίαν του μέχρι τοῦ Σαρωνικοῦ. Ἐλλ' αἱ ναυτικαὶ πόλεις Κόρινθος καὶ Σικυών περιορίζουν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Ἀργους, τὴν δύοιαν ὑποσκάπτει Ἰδίως ἡ ἀνάπτυξις τῆς Σπάρτης.

Τὸν Ε' αἰῶνα γίνονται ἐπανείλημμένως ἀπόπειραι πρὸς ἐγκαθίδρυσιν τῆς δημοκρατίας, τὴν δύοιαν ἀντιπροσωπεύει τὸ ἀγαῖκὸν στοιχεῖον. Τὸ Ἀργος δημεύησε πάντοτε ἔχνη τῆς παλαιᾶς ἀναπτύξεως καὶ ἀνέδειξέ τινας τῶν ἀξιολογωτέρων καλλιτεχνῶν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ διμαλὴ ἀνάπτυξις τῆς Μεσσηνίας ἀνεκόπη διὰ τῆς σπαρτιατικῆς κατακτήσεως. Οἱ Σπαρτιάται φοβούμενοι τὴν ἐπικράτησιν τοῦ πολυπληθεστέρου ἀγαῖκοῦ στοιχείου ἐκήρυξαν ἀμείλικτον πόλεμον, τοῦ δούσου ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ὑποδούλωσις τῆς Μεσσηνίας.

Περὶ τῆς Λακωνικῆς, εἰς τὴν δύοιαν ἀνεπτύχθη τὸ ἴσχυροτερον κράτος τῆς Πελοποννήσου, ἡ Σπάρτη, θὰ διιλήσωμεν εἰς ἴδιαίτερον καιφάλαιον.

ΒΟΙΩΤΙΑ ΚΑΙ ΦΑΚΙΣ

Ἡ Βοιωτία εἶναι πεδιὰς ἀρκετὰ ἐκτεταμένη καὶ εὔφορος, τὴν δύοιαν περικλείουν πανταχόθεν τὰ δόνη. Μολονότι ἔχει τρεῖς προσόψεις εἰς τὴν θάλασσαν, ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ τῶν δύο βραχιόνων τοῦ Εὐρίπου, αἱ ἀκταί της στεροῦνται ναυτικῆς ἀξίας. Μόνον ὁ λιμὴν τῆς Αὐλίδος ἔχει σημασίαν τινά. Οἱ Βοιωτοὶ διὰ τοῦτο οὐδέποτε διεκρίθησαν ὡς ναυτικοί.

Ἡ Βοιωτία ἐκ τῆς θαλάσσης ἐδέχθη τὸν πολιτισμόν. Ἐλέγετο ὅτι ὁ Κάδμος ἐκ τῆς Φοινίκης ἐκόμισε τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως καὶ ἡ παράδοσις διέσωσε τὴν ἀνάμνησιν μεγάλου λαοῦ, τῶν *Μινωῶν*, οἱ δόποι είχον ἔξουσιάσει εἰς παλαιοτάτους χρόνους τὴν Βοιωτίαν. Πιθανότατα ὁ Κάδμος καὶ οἱ Μινύαι ἦσαν Αἰγαῖοι. Βραδύτερον ἥλθον οἱ Ἀχαιοὶ καὶ ὁ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς διεδέχθη τὸν αἰγαϊκόν. Περὶ τούτου μαρτυροῦν ἄφθονα ενδήματα, τὸ ἀνάκτορον τῆς Καδμείας, οἱ θολωτοὶ τάφοι, Ἰδίως ὁ λεγόμενος θησαυρὸς τοῦ *Μινύου*. Οἱ Δωριεῖς κατέκτησαν τὴν χώραν, ἀλλ' ὡς ὀλιγαριθμότεροι ἀφωμοιώθησαν καὶ ὠμίλησαν τὴν γλῶσσαν τῶν ἐντοπίων, ὡς

συνέβη τοῦτο καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Διὰ τοῦτο ἡ Βοιωτία καὶ ἡ Θεσσαλία ώμύλουν τὴν αἰολικήν.

Ἡ Βοιωτία, γεωργικὴ καὶ ἀποκλειομένη ὑπὸ τῶν ὁρέων, ἀνεπτύχθη βραδύτερον ἀπὸ τὴν γείτονα Ἀττικήν. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως διέσυρον ἀπὸ πνεῦμα ἀντιζηλίας τοὺς Βοιωτοὺς καὶ παρέστησαν αὐτοὺς ὡς εὐτραφεῖς ἀγρότας, οἵ δοποῖοι ὡς μόνην τέρψιν εἶχον τὴν καλοφαγίαν καὶ τὴν πλουσίαν ἐσοδείαν. Βοιωτὸς εἰς τὴν γλῶσσάν των ἐσήμαινεν ἄνθρωπον, δὲ δοποῖος δὲν ἔννοει τὴν λεπτότητα τῆς τέχνης. Ἄλλος ἡ Βοιωτία ἀνέδειξεν ἀξιολόγους ἄνδρας. Οἱ Ἡσίοδος, ὁ Πίνδαρος, ἡ Κορίννα ἀνήκουν εἰς τὰ μεγάλα ὄντατα τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως, τὰ εἰδώλια τῆς Τανάγρας εἰς τὰ ποιμφότερα προϊόντα τῆς ἐλληνικῆς τέχνης καὶ τὸν Δ' αἰῶνα ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐθεωρήθη ὡς ὁ τελειότερος τύπος Ἑλληνος.

Τὴν πρόοδον τῆς Βοιωτίας φανερώνει ἡ ἀνάπτυξις πόλεων. Πλὴν τῶν Θηβῶν ἔχει καὶ ἄλλας ἀξιολόγους πόλεις, τὴν Χαιρώνειαν, τὸν Όροχεμενόν, τὴν Ἀλίαρτον, τὴν Τανάγραν. Ἡ Βοιωτία ἔνοῦται εἰς δημοσπονδίαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Θηβῶν. Ἄλλος ἡ δημοσπονδία εἶναι χαλαρὸς καὶ αἱ διενέξεις δὲν λέπουν μεταξὺ τῶν πόλεων καταλήγουσαι πολλάκις εἰς αἴματηροὺς πολέμους καὶ ξενικὴν ἐπέμβασιν. Τὴν δημοσπονδίαν διοικοῦν οἱ δύο βοιώταρχοι ἐκλεγόμενοι δι' ἐν ἔτος.

Βορειοδυτικῶς τῆς Βοιωτίας ἡ Φωκὶς εἶναι ἡ χώρα τῶν ἀποκρήμνων ὁρέων καὶ τῶν βαθειῶν καὶ στρογγυλῶν κοιλάδων. Εἰς τὰς κοιλάδας, αἱ δοποῖαι εἶναι καλλιεργήσιμοι, ἔζησεν δὲ φωκικὸς λαός, δὲ δοποῖος ἔμεινε γεωργικὸς κυβερνώμενος ὑπὸ τῶν γαιοκτημόνων καὶ δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους, εἰμὴ κατὰ τὸ τέλος τῶν κλασσικῶν χρόνων. Ὁπως εἰς τὴν Ἡλιδα οὗτοι καὶ εἰς τὴν Φωκίδα σημασίαν ἔδωσε τὸ δεύτερον προσκύνημα τῶν Ἑλλήνων, τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν.

Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Ἡ πλατυτέρα τῶν ἐλληνικῶν πεδιάδων, περικλειομένη μεταξὺ ὑψηλῶν ὁρέων, εἶναι χώρα μᾶλλον μεσογειακή, ψυχρὰ τὸν χειμῶνα, καυστικὴ τὸ θέρος καὶ ἀποτελεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἄλλας ἐλληνικὰς χώρας. Ὁ φραγμὸς τῶν ὁρέων διακόπτεται μόνον εἰς τὸ βάθος τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἥσαν οἱ κυριώτεροι λιμένες τῆς Θεσσαλίας, ἡ Ἰωλκὸς κατὰ τοὺς μυθικοὺς χρόνους, αἱ Παγασαὶ κατὰ τοὺς ἴστορικούς.

Εἶναι παροιμιώδης ἡ εὐφορία τῆς γῆς. Ἡ Θεσσαλία παράγει

ἀφθονα σιτηρά καὶ τρέφει ὀνομαστοὺς ἵππους. Κατὰ τοὺς ἴστορικους χρόνους ἀξιόλογον ἵππικὸν ἔχουν μόνον οἱ Θεσσαλοί. Εἰς τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας συνηθέστατα νικοῦν οἱ ἵπποι τῆς Θεσσαλίας.

Ἡ Θεσσαλία εἶναι ὁ τόπος τῶν μεγάλων κτημάτων. Τὴν χώραν κυβερνοῦν οἱ μεγαλοκτηματίαι εὐγενεῖς, τινὲς τῶν ὅποίων εἶναι τόσον ισχυροί, ὥστε ἰδούσιν ἀληθινὴν δυναστείαν, ὡς οἱ Ἀλευάδαι τῆς Λαοίσης, οἱ Σκοπάδαι τῆς Κρανῶνος, ἐνῶ οἱ δουλοπάροικοι γεωργοὶ διάγουν βίον ἄμλιον. Γεωργικὴ καὶ ἀριστοκρατικὴ, ἔμεινε ἔνη εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀλλης Ἑλλάδος. Δὲν ἔχει μεγάλας πόλεις. Ἡ Φάρσαλος, ἡ Λάρισα, ἡ Κρανώρ, αἱ Φεραὶ εἶναι ἀγροτικαὶ κωμοπόλεις. Ἡ Θεσσαλία δὲν ἀποτελεῖ πολιτικὴν ἑνότητα. Μόλις γατώρθωσε νὰ σχηματίσῃ ὅμοσπονδίαν, ἡ ὅποία ἔμεινε πάντοτε χαλαρά. Οἱ εὐγενεῖς ἐκλέγουν ἔνα ἀνώτατον δοικητὴν τῆς ὅμοσπονδίας, ὁ ὅποῖς εἶναι Ἰσόβιος καὶ λέγεται ταγός. Ἀλλὰ οἱ ταγοὶ τῶν Θεσσαλῶν ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς ἡγεμόνες ἡμιβάρβαζοι.

Ἡ Θεσσαλία δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὸν πνευματικὸν βίον τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Οὐδένα ἀξιόλογον καλλιτέχνην ἢ συγγραφέα παρήγαγε. Μόλις τὸν Δ' αἰῶνα θὰ ἀποκτήσῃ σχετικὴν ἀνάπτυξιν καὶ οἱ ταγοὶ της, ὡς ὁ περίφημος Ἰάσων καὶ ὁ Ἀλέξανδρος τῶν Φερῶν, θὰ φιλοδοξήσουν νὰ παίξουν σημαντικότερον πρόσωπον εἰς τὴν Ἑλλάδα.

ΑΙΤΩΛΙΑ, ΑΚΑΡΝΑΝΙΑ ΚΑΙ ΗΠΕΙΡΟΣ

Αἱ δυτικότεραι χῶραι, ἡ Αἴτωλία, Ἄκαρνανία καὶ Ἡπειρός ἔλαβον ἀκόμη μικρότερον μέρος εἰς τὸν βίον τοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Καὶ εἰς τὰς τρεῖς χώρας εἰσεχώρησαν σὺν τῷ χρόνῳ Ἰλλυριοί, οὗτοι ὥστε παρουσίασαν ὅψιν ἡμιβάρβαρον. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐδυσκολεύοντο νὰ ἐννοήσουν τὴν γλῶσσάν των καὶ ὠνόμαζον τοὺς Αἴτωλοςακαρνᾶνας μιξοβαρβάρους. Ορειναί, δύσβατοι, πεκαλυμμέναι ἀπὸ δάσον, στερούμεναι λιμένος καταλήλου διὰ ναυτιλίαν, ἔμειναν κτηνοτροφικαὶ καὶ γεωργικαὶ κυβερνώμεναι ὑπὸ τῆς ἀριστοκρατίας καὶ οὐδὲν ἀξιον λόγου προσέφεραν εἰς τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΠΟΙΚΙΩΝ

'Απὸ τῶν μέδων τοῦ Η' αἰδνος ἡρκίδε μεγάλη μεταναναθευτικὴ κίνησις εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κατὰ τὴν διάσκειαν τοῦ Ζ' καὶ ΣΤ' αἰδνος δὲν ἡ παραλία τῆς Μεδογείου ἀπὸ τοῦ βάθους τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῶν Ἡρακλείων στηλῶν ἐπληρώθη ἀπὸ Ἑλληνικὰς ἀποικίας.

Αἱ παλαιότεραι ἀποικίαι ιδούθηδαν εἰς πεδινὰς καὶ εὐφόρους χώρας, ὅπως π. κ. εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Κυρήνην, καὶ ήδαν κυρίως γεωργικαὶ ἀποικίαι ἡ, ὅπως λέγουν, ἀποικίαι ἔγκαταδιάθεως.

Βραδύτερον αἱ βιομηχανικαὶ πόλεις κατέλαβον ἐπικαίρα δημείᾳ, ὅπως π. κ. εἰς τὰ παραλία τοῦ Εὐξείνου, διὰ νὰ προμηθεύωνται τὰς πρώτας ὄχλας καὶ νὰ ἔχοδείνουν τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας των. Λέται ήδαν ἀποικίαι ἐκμεταλλεύσεων.

ΘΑΛΑΣΣΟΠΛΟΥΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Οἱ ἀρχαῖοι "Ελληνες εἶναι δι μεγαλύτερος ἀποικιακὸς λαὸς τῆς ἀρχαιότητος. Κατὰ τὸν ἴστορικὸν χρόνον ἐπίστευσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅτι οἱ Φοίνικες ὑπῆρχεν οἱ διδάσκαλοι των εἰς τὰ ναυτικά. Σήμερον γνωρίζομεν ὅτι οἱ Φοίνικες εἶναι ἀπλῶς συναγωνισταὶ καὶ ἀντίπαλοι τῶν Ἑλλήνων, ἐνῷ ποινὸν διδάσκαλον εἶχον τὸν Κρῆτας. Ἀλλὰ μεταξὺ τῆς δράσεως τῶν δύο λαῶν ὑπάρχει διαφορά. Οἱ Φοίνικες εἶναι κυρίως πονηροὶ ἔμποροι, ἀποκρύπτουν ἐπιμελῶς τὰς ὄδοὺς καὶ τὰς χώρας, τὰς δοτίας ἀνακαλύπτουν. Τούναντίον οἱ "Ελληνες συνδυάζουν τὸ κέρδος μὲ τὴν περιέργειαν καὶ τὴν φιλομάθειαν, πλέουν «κατ' ἐμπορίαν καὶ θεωρίαν», ὅπως ἔλεγον, καὶ διηγοῦνται περισσότερα ἀπὸ ὅσα εἶδον. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὃς οἱ πρῶτοι ἔξερευνηταὶ τῆς ἀρχαιότητος. Δὲν ἔμεινε γωνία τῆς Μεσογείου ἢ πτυχὴ τῆς παραλίας, τὴν δοπίαν δὲν ἔξερεύησαν καὶ δὲν διεφώτισαν. Τὸ σκότος τοῦ μυστηρίου διασκορπίζεται, τὰ θαλάσσια τέρατα, ἡ Σκύλλα, ἡ Χάρονβδις, αἱ "Αρπιαι κρημνίζονται ἀπὸ τοὺς βράχους, ἀπὸ τοὺς δοπίους παρεμόνευν τὰ εὔθραυστα σκάφη τῶν πρώτων ναυτιλλομένων.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μετά τὴν ἐξερεύνησιν ἥρχισεν ἡ ἔξοδος τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς ἀποικίας. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ὡς κυριωτάτην αἰτίαν τοῦ ἐκπατρισμοῦ τῶν Ἑλλήνων μεωροῦν τὴν αὐξῆσιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς γῆς. Ἀλλ' ἡ ἀνεπάρκεια τῆς γῆς ὀφείλεται εἰς τὴν κακὴν κατανομὴν τῆς κτηματικῆς περιουσίας. Εἰς πολλὰ μέρη τὰ κτήματα ἐκληρονόμουν μόνον οἱ πρωτότοκοι. Τὰ ἄλλα τέκτα τῶν εὐγενῶν ἦσαν ὑποχρεωμένα ὅπως καὶ οἱ πτωχότεροι κάτοικοι νὰ ζητήσουν νέαν γῆν ἐκτὸς τῆς πατρίδος των. Οἱ Ἑλληνες μετέβησαν εἰς τὰς νέας χώρας, διὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν μονίμως καὶ νὰ καλλιεργήσουν τὴν γῆν καὶ νὰ σχηματίσουν νέαν πατρίδα. Αἱ παλαιότεραι ἀποικίαι λοιπὸν ἦσαν ἀποικίαι ἐγκαταστάσεως.

Τὴν τάσιν ταύτην πρὸς ἐκπατρισμὸν ἐνίσχυσαν αἱ πολιτικαὶ ταραχαί, τῶν ὅποιων θέατρον ἦσαν τὰ Ἑλληνικὰ κράτη κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα. Ὁ ἴστορικὸς Θουκυδίδης γράφει συντόμως: «οἱ ἐκ τῶν στάσεων ἐκπιπτοντες ἔκτιζον τὰς ἀποικίας».

Βραδύτερον, ὅταν ἀνεπτύχθη τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία, βλέπομεν τοὺς Ἑλληνας νὰ διευθύνωνται πρὸς τοὺς τόπους τῆς μεγάλης παραγωγῆς, πρὸς τὴν Αἴγυπτον, τὴν νῆστον Ρωσσίαν, αἱ δοποῖαι παραγοῦν ἄφθονα σιτηρά, τὸν Καύκασον, ὃ ὅποιος δίδει ξυλείαν, τὴν Ισπανίαν, ἡ δοποίᾳ δίδει ἔρια, καὶ νὰ ἰδρύουν εἰς τὴν παραλίαν τῶν χωρῶν τούτων σταθμοὺς ἐμπορικούς. Ταύτας δονομάζομεν ἀποικίας ἐκμεταλλεύσεως.

ΙΔΡΥΣΙΣ ΑΠΟΙΚΙΑΣ

Ἡ ἀποικία εἶναι κατ' οὓσιαν ἰδιωτικὴ ἐπιχείρησις. Τὸ κράτος, ἐννοεῖται, παρέχει συνήθως τὴν ὑποστήριξίν του, ἐνίστε ὅμως περιορίζεται μόνον εἰς τὸ νὰ δώσῃ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐπιχειρήσεως, τὸν οἰκιστήν, ὃ ὅποιος λαμβάνεται ἀπὸ τὰς ἀρχαιοτέρας οἰκογένειας. Ἡ ἀναζώρησις ἐκ τῆς πατρίδος γίνεται κατόπιν ἱεροτελεστίας καὶ ἐν μέσῳ μεγάλης πομπῆς. Οἱ ἀποικοι λαμβάνουν ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἔστίας τὸ ἱερὸν πῦρ, τὸ ὅποιον τοποθετοῦν εἰς τὸν ναόν, τὸν ὅποιον ἰδρύουν εἰς τὴν νέαν πατρίδα των.

Κατὰ τύπους ἡ ἀποικία εἶναι τελείως ἀνεξάρτητος, κατ' οὓσιαν ὅμως ὑπάρχουν πολλοὶ δεσμοὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς μητροπόλεως, ἡ κοινὴ θρησκεία, ἡ κοινὴ γλῶσσα, τὰ ἔθιμα, οἱ νόμοι, οἱ δοποῖοι συνήθως ἀντιγράφουν τὴν νομοθεσίαν τῆς μητροπόλεως. Οἱ ἀποικοι σέβονται τὴν μητρόπολιν, λαμβάνουν μέρος εἰς τὰς ἑορτάς των, ἐν περιπτώσει κιν-

δύνου καταφεύγουν εἰς τὴν συνδρομήν της ἡ βιοηθοῦν αὐτὴν κινδυνεύουσαν. Ἐνίστε ὅμως ἔρχονται εἰς ωῆιν καὶ εἰς αἱματηροὺς πολέμους. Ἀλλὰ πόλεμος ἀποικίας κατὰ τῆς μητροπόλεως θεωρεῖται πορᾶξις ἀσεβής. Γενικῶς παρὰ τὴν φαινομενικὴν ἀνεξαρτησίαν ἡ ἀποικία ἔξαρταται οἰκονομικῶς ἀπὸ τὴν μητρόπολιν.

ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΠΑΡΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης προσείλκυσαν ἐνωδίς τοὺς Ἕλληνας ἐνεκα τῆς ναυπηγησίμου ἔντειας, τὴν δποίαν παρεῖχον τὰ δάση των, καὶ ἐνεκα τῶν μεταλλείων. Αἱ δύο πόλεις τῆς Εὐβοίας, ἡ Χαλκὶς καὶ ἡ Ἐρέτορεια, ἀνέπτυξαν μεγάλην δραστηριότητα πρὸς τὴν διεύθυνσιν ταύτην καὶ ἴδρυσαν πολλὰς ἀποικίας ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου, ἡ δποία ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῆς Χαλκίδος. Ἡ σημαντικωτέρα τῶν χαλκιδικῶν ἀποικιῶν ἦτο ἡ Ὀλυμπος. Οἱ Κορίνθιοι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΣΤ' αἰῶνος ἴδρυσαν τὴν Ποτείδαιαν. Ἐλληνας μετανάστας ἐδέχθη ταυτοχρόνως καὶ ἡ Θρακικὴ παραλία. Πάροι καταλαμβάνουν τὴν Θάσον καὶ ἐκμεταλλεύονται τὰ μεταλλεῖα αὐτῆς καθώς καὶ τῆς ἀπέναντι παραλίας, τῆς Σκαπτῆς ὅλης καὶ τοῦ Ηαγγαίου.

ΑΠΟΙΚΙΑ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΟΣ ΚΑΙ ΕΥΞΕΙΝΟΥ

Οἱ ἑλληνικοὶ μῆδοι τῆς ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας καὶ τῶν Συμπληγάδων διατηροῦν τὴν ἀνάμνησιν τῆς προσπαθείας τῶν Ἑλλήνων νὰ ἔξιχνιάσουν τὸ μυστήριον τῶν στενῶν καὶ τῆς διμιχλώδους θαλάσσης, ἡ δποία ἐκτείνεται ἐκεῖθεν τῶν στενῶν.

Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, δόπτε κατενοήθη ἡ σημασία τῶν πορθμῶν, Λέσβιοι ἴδρυσαν τὴν Σηστὸν ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς παραλίας τοῦ Ἐλλησπόντου, Μιλήσιοι τὴν Ἀβυδορ καὶ Φωκαεῖς τὴν Λάμψακον ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς. Πέραν τοῦ στενοῦ οἱ Μιλήσιοι ἐκτισαν τὸ 675 τὴν Κύζικον καὶ ἐκεῖθεν δρυμώμενοι ἀπόκισαν ὅλην τὴν ἀσιατικὴν ἀπτὴν μέχοι τοῦ Βοσπόρου. Ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας τοῦ Βοσπόρου οἱ Μεγαρεῖς ἴδρυσαν τὴν Χαλκηδόρα καὶ διάγον βραδύτερον τὸ Βυζάντιον ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς.

Οἱ ἀποικισμὸς τοῦ Εὐξείνου εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἔργον τῶν Μιλησίων. Περὶ τὸ 630 ἴδρυσον τὴν Σιρώπην ἐπὶ τοῦ σημείου, εἰς τὸ δποῖον καταλήγει ἡ ἐμπορικὴ δόδος ἡ φέρουσα διὰ μέσου τῆς Μ. Ἀσίας εἰς τὴν Μεσοποταμίαν. Ἡ ἀκμὴ τῆς ἀποικίας ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε αὐτὴ ἀποικίζει τὴν παραλίαν μέχοι τῆς Κολχίδος. Ἡ Ἀμυσδὸς καὶ ἡ Τραπεζοῦς εἶναι αἱ σημαντικώτεραι πόλεις εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

Σχεδὸν συγχρόγως μὲ τὴν Σινώπην οἱ Μιλήσιοι ἴδούσουν τὸν Ἰστρον ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου, δλίγον νοτιώτερον τῶν ἔκβολῶν τοῦ δμωνύμου ποταμοῦ, δηλ. τοῦ Δουνάβεως, τοῦ δποίου ἐκμεταλλεύονται τὸν οοῦν καὶ τὰς δδούς, αἱ δποῖαι διὰ τῆς κοιλάδος αὐτοῦ φθάνουν εἰς τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην. Οἱ Τόμοι καὶ ἡ Ὀδησσός ἴδούνται ἐπὶ τῆς αὐτῆς παραλίας.

Αἱ ἀκταὶ τῆς σημερινῆς νοτίου Ρωσσίας, αἱ κατοικούμεναι ὑπὸ τῶν ἀτιθάσσων Σκυθῶν, ἔλκύονται τοὺς Μιλησίους διὰ τοῦ πλούτου τῶν σιτηρῶν. Ἡ σημαντικότερα ἐγκατάστασις πρὸς τὸ μέρος τοῦτο εἶναι ἡ Ὁλβία. Εἰς τὸ βάθος τῆς Μαιώτιδος λίμνης ἴδούνται τὸ Παντικάπαιον καὶ ἡ Φαραγορία καὶ εἰς τὰς ἔκβολὰς τοῦ δμωνύμου ποταμοῦ (τοῦ σημερινοῦ Δόνη) ἡ Τάρας, τὸ νοτιώτερον σημεῖον τῆς Ἑλληνικῆς ἔξαπλώσεως.

Αἱ ἀποικίαι τοῦ Εὐξείνου εἶναι σταθμοὶ ἐκμεταλλεύσεως. Εἰς τὸ τραχὺ ἐκεῖνο κλῖμα ὁ Ἕλλην αἰσθάνεται ἔαυτὸν ὡς ξένον καὶ παραμένει μόνον διὰ νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὰ πλούσια προϊόντα τοῦ τόπου καὶ νὰ καταναλώσῃ τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας του. Μένουν δμως πάντοτε ἐκτὸς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου μακρὰν ἐκεῖ ὡς τελευταῖοι φρουροὶ αὐτοῦ ἐξηφανισμένοι εἰς τὴν δμίχλην τοῦ βορρᾶ.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟΝ

Εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ὑπῆρχε ζωηρὰ ἐπικοινωνία μεταξὺ Κρήτης καὶ Αἴγυπτου. Ἄλλ' αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀχαιῶν ἔγιναν αἰτία νὰ κλεισθῇ ἡ Αἴγυπτος εἰς τοὺς ξένους. Ἐπὶ μακρὸν αἱ Αἴγυπτιοι αἰσθάνονται ἀποστροφὴν εἰς τοὺς ἀλλοφύλους καὶ ἀντιμετωπίζουν μὲ ὑποψίαν τοὺς Ἕλληνας. Ἄλλὰ μετὰ πολλὰς ἀποπείρας οἱ Μιλήσιοι ἐπιτυγχάνουν νὰ ἀνοιχθῇ πάλιν ἡ Αἴγυπτος εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ βασιλεὺς Ψαμμήτιχος ἐπιτρέπει νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Ναύκρατιν, ἡ δποία γίνεται τὸ σημεῖον ἐπαφῆς Ἕλλάδος καὶ Αἴγυπτου. Ἡ πόλις εἶναι ἀνοικτὴ δι' ὅλους τοὺς Ἕλληνας, δηλ. εἶναι ἡ μόνη διεθνῆς ἑλληνικὴ ἀποικία, καὶ μετ' δλίγον ἀποβαίνει σπουδαιοτάτη ἀγορά, κέντρον ἐμπορίου καὶ βιομηχανίας ἑλληνικῆς.

Η ΚΥΡΗΝΑΪΚΗ

Δωρεῖς ἐκ τῆς νήσου Θύρας ἴδουσαν περὶ τὸ 631 εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς παραλίας τῆς σημερινῆς Τριπόλεως τῆς Ἀφρικῆς τὴν πόλιν Κυρήνην. Ἡ Κυρήνη ἦτο πρότυπον γεωργικῆς ἀποικίας. Τὸ παχὺ ἔδαφός της ποτιζόμενον ἀπὸ περιοδικὰς βροχὰς παρῆγεν ἀφθόνως

κριθήν, σίτον καὶ εἶδός τι δημητριακοῦ, τὸ σύλφιον, ἐνῶ οἱ λόφοι τῆς ἐκαλύπτοντο ἀπὸ ἀμπέλους καὶ καρποφόρα δένδρα. Τέλος οἱ ἐκτεταμένοι λειμῶνες ἔτοεφον μεγάλα κτήνη καὶ ἵππους. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Κυρήνης ἥσαν περίφημοι ἱπποτόροφοι, πολλάκις ἐνίκησαν εἰς τὸν Δελφούς καὶ τὴν Ὀλυμπίαν καὶ ὁ Πίνδαρος διὰ μεγάλης φύσης ἐξύμνησε τὴν νίκην τοῦ βασιλέως Ἀρκεσίλα.

ΚΑΤΩ ΙΤΑΛΙΑ ΚΑΙ ΣΙΚΕΛΙΑ

Ο τόπος, εἰς τὸν δόποιον ἐξαιρετικῶς ηὐδοκίμησαν αἱ ἑλληνικαὶ ἀποκίαι, εἶναι ἡ Κάτω Ιταλία καὶ ἡ Σικελία. Ἡδη τὸν Η' αἰώνα οἱ

Ο βασιλεὺς Ἀρκεσίλας ζυγίζων τὸ σίφλειον

Τὸ περίφημον ἀγγεῖον τοῦ Ἀρκεσίλα (μουσείον Παρισίων). Ἀρχαικὴ παύστασις, Ἰωνεία γελοιογραφία. Ο βασιλεὺς τῆς Κυρήνης με περίεργον ἐνδυμασίαν κάθεται ἐπὶ τοῦ πλοίου καὶ ἐπιβλέπει τὴν φροτώσιν τοῦ σύλφιου. Κάτω ἡ ἀποδήμη τοῦ πλοίου μὲ τὸν φύλακα εἰς τὴν θύραν.

Ἄχαιοί, καθὼς γνωρίζομεν, είχον φθάσει εἰς τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος. Μετὰ τὴν δωρικὴν μετανάστευσιν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἴδρυθησαν τρεῖς σημαντικαὶ ἀποκίαι, τὸ Μεταπόντιον, ἡ Σίβαρις καὶ ὁ Κρότων, αἱ δόποιαι βραδύτερον ἐδέχθησαν ἵσ χυδὸν ἐποίκιοιν δωρικὴν καὶ

ώμηλησαν τὴν δωρικὴν διάλεκτον. Κατὰ τοὺς αὐτὸὺς χρόνους μετανάσται ἀπὸ τὴν Σπάρτην ἔκτισαν τὴν μόνην σπαρτιατικὴν ἀποικίαν, τὸν Τάραντα, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁμωνύμου κόλπου. Αἱ ἀποικίαι τῆς Ἰταλίας οὐκέτι θησαν εἰς πληθυσμόν, ἥκμασαν πολὺ καὶ ἔδωσαν εἰς τὴν χώραν ἐλληνικὴν ὄψιν, ὥστε ωνομάσθη Μεγάλη Ἑλλάς.

Αἱ ἀποικίαι τῆς Σικελίας οὐκέτι θησαν βραδύτερον. Μετὰ σφραδοὺς ἀγῶνας πρὸς τοὺς Καρχηδονίους καὶ τοὺς ἐντοπίους οἱ Ἕλληνες ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν καὶ μεσημβρινὴν παραλίαν τῆς νήσου, ἐνῷ ἡ νοτία καὶ δυτικὴ ἔμειναν εἰς τὰς κεῖσας τῶν Καρχηδονίων. Ηρώτοι ἐφθασαν οἱ Χαλκιδεῖς, οἱ δοποῖοι περὶ τὰ μέσα τοῦ Η' αἰλῶνος ἔκτισαν τὴν Νάξον, τὴν ἀρχαιοτέραν τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν τῆς Σικελίας.

λέας. Ἐκ ταύτης δομώμενοι οἴδουσαν πρὸς νότον τὴν Κατάνην καὶ τοὺς Λεοντίνους, πρὸς βορρᾶν τὴν Ζάγκλην καὶ τὸ Ρήγιον εἰς τὰς δύο παραλίας τοῦ μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Σικελίας στενοῦ καὶ ἔγιναν οὕτω κύριοι τῆς εἰσόδου εἰς τὴν Τυρρηνικὴν θάλασσαν. Ἡ Ζάγκλη δεκθεῖσα βραδύτερον μεσσηνίους φυγάδας ωνομάσθη Μεσσήνη.

Τεσσαράκοντα ἔτη μετὰ τοὺς Χαλκιδεῖς ἐφθασαν οἱ Κορίνθιοι, οἱ δοποῖοι εἰλον ἢδη θέσει στερεάν βάσιν τοῦ ἀποικισμοῦ των εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος οὐδέποτε σπουδαιοτάτην ἀποικίαν ἐπὶ τῆς νήσου Κερούνδας. Βραδύτερον ἡ Κόρινθος θὰ ιδρύσῃ σειρὰν ἀποικιῶν ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Ἰλλυρίας. Εἰς

τὴν Σικελίαν οἱ Κορίνθιοι ἵδρυσαν περὶ τὸ 730 τὰς Συρακούσας, αἱ δῆποιαι θὰ ἀποβοῦν ἡ σημαντικωτάτη ἐλληνικὴ πόλις τῆς δυτικῆς Μεσογείου. Ταχέως ἀκμάσασα ἡ νέα ἀποικία κτίζει νοτίως τῆς νήσου τὴν Καμάριναν καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τὴν Ἀκραν. Σχεδὸν συγχρόνως μὲ τοὺς Κορινθίους ἀποβιβασθέντες οἱ Μεγαρεῖς εἰς τὴν Σικελίαν κτίζουν τὰ Ὑβλαῖα Μέγαρα, τὰ δῆποια ἀποστέλλοντες εἰς τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τὴν Σελινοῦντα. Ρόδιοι καὶ Κορῆτες ἵδρυσαν βραδύτερον τὴν Γέλαν, ἡ δῆποια ἔκτισε τὸν Ἀροάγαντα, τὴν δευτέραν μετὰ τὰς Συρακούσας πόλιν τῆς Σικελίας. Τέλος οἱ Χαλκιδεῖς κύριοι τοῦ στενοῦ ἵδρυσον τὴν μόνην ἐπὶ τῆς βορείου παραλίας ἐλληνικὴν ἐγκατάστασιν, τὴν Ἰμέραν.

Ἐπίσης οἱ Χαλκιδεῖς ἀναπλεύσαντες τὴν Τυρρηνικὴν θάλασσαν ἔκτισαν εἰς τὴν παραλίαν τῆς Καμπανίας τὴν Κύμην, ἡ δῆποια ἀπέβη ζωηρότατον κέντρον ἐλληνικῆς ζωῆς καὶ μετέδωσε τὴν ἐλληνικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸ ἀλφάβητον εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ιταλίας. Οἱ Ρωμαῖοι πολλὰ ἐδιδάχθησαν ἀπὸ τοὺς Κυμαίους.

ΑΚΜΗ ΤΩΝ ΑΠΟΙΚΙΩΝ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΣΙΚΕΛΙΑΣ

Αἱ ἀποικίαι τῆς Ιταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἦσαν προωρισμέναι ἐκ τῆς φύσεως τῶν χωρῶν τούτων νὰ γίνουν κατ' ἔξοχὴν ἀποικίαι ἐγκαταστάσεως. Οἱ Ἐλληνες εὑρισκον ἐδῶ χώραν καθ' ὅλα διοίαν πρὸς τὴν ἴδικήν των, ἀλλὰ ἀσυγκρίτως εὐφοριώτεραν.

Αἱ ἀποικίαι κατ' ἀρχὰς ἀποκλειστικῶς γεωργικαὶ ἀντλοῦν τὸν πλοῦτον ἀπὸ τὴν γῆν. Ἡ Σικελία ἐφημίσθη ὡς μέγας σιτοβολών. Βραδύτερον διώρες ἀνέπτυξεν ἐμπόριον καὶ βιομηχανίαν. Πλούσιαι καὶ πολυάνθρωποι αἱ πόλεις τῆς Ιταλίας καὶ Σικελίας προηγοῦνται τῆς κυρίως Ἐλλάδος εἰς τὴν πολιτικὴν ἀνάπτυξιν. Ἡ ἀριστοκρατία καταλύεται εἰς πολλὰ μέρη καὶ τὴν ἔξουσίαν καταλαμβάνονταν ἰσχυροὶ τύραννοι, οἱ δῆποιοι προπαρασκευάζουν τὸν δόδον εἰς τὴν δημοκρατίαν.

Ο τύραννος τοῦ Ἀροάγαντος Θήρων (489-472) καὶ ὁ Γέλων (485-477) τῶν Συρακουσῶν συνήνωσαν ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν των σχεδὸν ὅλας τὰς πόλεις τῆς Σικελίας. Ἐν στενῇ συνεργασίᾳ ἀπέκρουσαν τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Καρχηδονίων εἰς τὴν περίφημον παρὰ τὴν Ἰμέραν μάχην (479). Ο ἀδελφὸς τοῦ Γέλωνος Ἰέρων συνήνωσε τὰ δύο κράτη καὶ ἀπέβη ὁ ἰσχυρότερος ἥγεμὼν τῆς δύσεως. Ἡ αὐλή του εἶναι διοικητὴ διὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν φιλοξενίαν. Ο ἀθηναῖος ποιητὴς Αἰσχύλος, ο Θηβαῖος Πίρναρος, ο Ἐπίχαρμος, ο δημιουργὸς τῆς σικελικῆς κωμῳδίας, ο Κόρας, ο ἴδρυτης τῆς ορτορικῆς, ἐτυχον θεομῆτης ὑποδοχῆς ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ τυράννου.

Συνέπεια τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐτυχίας εἶναι ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Τὰ ἐρείπια τοῦ Ἀκράγαντος καὶ τῆς Σελινοῦντας εἶναι ἀπὸ τὰ ἐπιβλητικά λείφανα τῆς ἀρχαιότητος. Μεταξὺ αὐτῶν ὑφοῦνται διατηρούμενοι εἰς ἀρχετὰ καλὴν κατάστασιν ἀξιόλογοι ναοὶ δωρικοῦ ρυθμοῦ. Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν αὐτῶν εἶναι τὸ κολοσσιαῖον. Γενικῶς οἱ σικελιῶται Ἐλληνες ἔχουν εἰδός τι «ἀμερικανισμοῦ». Συνηθίζουν νὰ βλέπουν ὅλα μεγάλα, ἀγαποῦν τὴν πολυτέλειαν, τὴν σπατάλην καὶ τὰς ἐπιδείξεις. Ἡ τέχνη των δὲν ἔχει τὴν βαθυτέραν ἀντίληψιν τοῦ μέτρου καὶ τοῦ ἀρμονικοῦ, ἡ οποία χαρακτηρίζει τοὺς Ἐλληνας τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

Εἰς τὰ γράμματα καὶ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν οἱ ἀποικοὶ τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας ἐδέχθησαν, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Ἐλληνες, τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἰώνων. Ἰωνες σοφοί, ὃς δὲ περίφημος Πυθαγόρας, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς ἀποικίας καὶ μετέδωσαν τὴν ἐπιστήμην. Ἄλλα ἡ ἐπιστήμη εἰς τὰς ἀποικίας ἔλαβε πρακτικωτέραν κατεύθυνσιν. Ἐκαλλιεργήθησαν τὰ μαθηματικά, ἡ φητορική, ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη κλπ. Ἡ Ἰταλία καὶ Σικελία παρήγαγον ποιητάς, λογίους καὶ καλλιτέχνας.

ΑΙ ΑΠΟΙΚΙΑΙ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ

Ἐκεῖθεν τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας αἱ ἔλληνικαὶ ἀποικίαι εἶναι σποραδικαὶ καὶ κατεσπαρομέναι ἐν μέσῳ ἀπεράντου βαρβαρικοῦ κόσμου, ὅπως αἱ ἀποικίαι τοῦ Εὐξείνου. Είναι ὅπως ἐκεῖναι ἐμπορικοὶ σταθμοί, ἀποικίαι ἐξμεταλλεύσεως.

Περὶ τὸ 600 π. Χ. οἱ Φωκαεῖς ἵδρυσαν παρὰ τὴν ἐκβολὴν τοῦ Ροδανοῦ τὴν *Μασσαλίαν*. Εἰς αὐτὴν κατέληγεν ἡ ὁδός, ἡ οποία διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ροδανοῦ ἔθετε τὸν ἔλληνικὸν κόσμον εἰς ἐπικοινωγίαν μὲ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Γαλατίας καὶ πέραν αὐτῆς μὲ τὴν Βρεττανίαν. Ἡ Μασσαλία ἀναπτυχθεῖσα ταχέως ἴδρυσε πλῆθος ἐμπορικῶν σταθμῶν εἰς τὰ παράλια τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Ἰσπανίας.

Οἱ Ἐλληνες ἥγγισαν τοιουτοῦρπος τὰς Ἡρακλείους στήλας, τὸ τέρμα τῆς Μεσογείου. Ἐκεῖθεν τοῦ πορθμοῦ ἐκτείνεται ὁ μυστηριώδης ώκεανός, ἀλανῆς, χωρὶς νήσους, τὸ σύνορον τῆς γῆς κατὰ τοὺς ἀρχαίους. Τὸ πολὺ δύναται τις νὰ περιπλεύσῃ τὴν παραλίαν. Οἱ ναυτικοὶ τῆς Μασσαλίας δὲν ὑποχωροῦν πρὸ τῆς τολμηρᾶς ἐπιχειρήσεως. Ὁ *Ἐνθυμένης* ἀκολουθήσας τὴν ἀφρικανικὴν παραλίαν φθάνει εἰς τὴν Σενεγάλην, ὁ *Πυθέας*, ὁ μεγαλύτερος ἔλλην ἔξερευνητής, πλέει πρὸς βορδᾶν καὶ ἔχειχιαίζει τὰς χώρας, αἱ οποῖαι ιρρύπτονται εἰς τὴν διμέχλην καὶ τὰ ρίγη τῶν ἀρκτικῶν θαλασσῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΗΘΙΚΟΙ ΔΕΣΜΟΙ

"Η θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐγεννήθη αὐθορμήτως καὶ ἀνεπτύχθη βαθυπόδιν ἀκολουθοῦσα τὸν ἀνάπτυξιν τοῦ ἔθνους. Εἴναι κυρίως λατρεία τῶν φυσικῶν φαινομένων, τὰ ὅποια οἱ "Ἑλληνες προσωποποιοῦν καὶ φαντάζονται ως ἀνθρώπους, ἀλλὰ τελειοτέρους καὶ ιδεύοντέρους.

Οἱ "Ἑλληνες λατρεύουν ἐπίδης τοὺς προγόνους των. Διετηροῦνται τὸν μνῆμαν τῶν ἐπιφανεστέρων ἐξ αὐτῶν, ἀπέδωσαν εἰς αὐτοὺς θαυμαστὰ κατορθώματα καὶ ὄντος μαδαν αὐτοὺς ἡρωας καὶ ἡμίθεους.

Περὶ τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων διηγήθησαν οἱ "Ἑλληνες πολλοὺς μύθους. Αἱ διηγήσεις αὗται ἀποτελοῦν τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν καὶ φανερώνουν τὴν ἔξοχον καλαιθηθοδίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

"Η κοινὴ θρησκεία, ἡ κοινὴ γλώσσα, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα εἴναι οἱ δεδμοί, οἱ ὅποιοι δυνάδεουν τοὺς "Ἑλληνας καὶ παρέχουν εἰς αὐτοὺς τὴν δυνείδοντιν ὅτι ἀποτελοῦν ἐν ἔθνος.

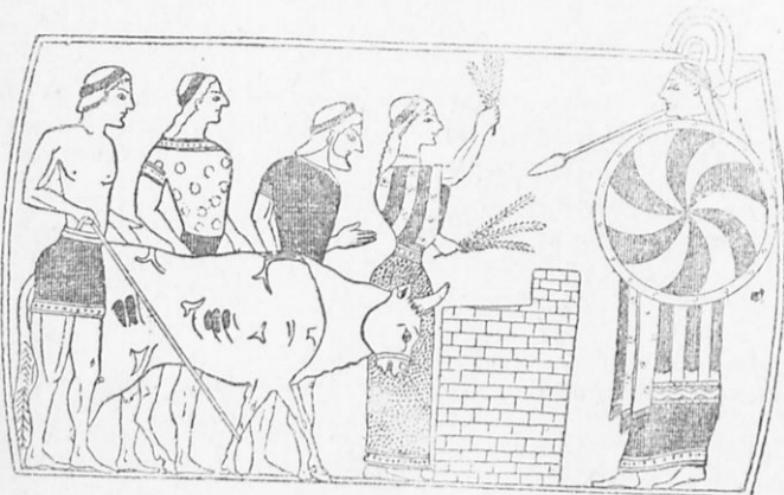
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Είναι πιθανὸν ὅτι οἱ "Ἑλληνες εἰς παλαιοτέρους χρόνους εἶχον ἀπλουστέραν καὶ λαϊκωτέραν θρησκείαν. Ἰσως ἐλάτρευσαν λίθους καὶ ζῷα, δπως πολλοὶ πρωτόγονοι λαοί, καὶ ἔδιδον μεγάλην πίστιν εἰς τὴν μαγείαν. Ἰχνη τῆς πρωτογόνου ταύτης θρησκείας διετηρήθησαν εἰς πολλὰς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας τοῦ λαοῦ κατὰ τοὺς ἴστορικους χρόνους. Γνωρίζομεν ἐπίσης ὅτι παλαιότερον ἐλάτρευον δύο μεγάλας θεότητας, τὴν Γῆν καὶ τὸν Οὐρανόρ. Βραδύτερον ἡ παλαιὰ θρησκεία ἀπώλεσε τὴν σημασίαν της καὶ ἀντικατεστάθη διὰ τῆς λατρείας νέων θεῶν. Τὴν ἀντικατάστασιν ταύτην οἱ "Ἑλληνες ἐφαντάσθησαν ὡς πάλην μεταξὺ τῶν θεῶν. Ο Ζεὺς ἐπὶ πεφαλῆς τῶν νέων θεῶν συντρίβει τοὺς παλαιοὺς τερατομόρφους θεούς, τοὺς Τίτανας καὶ Κύκλωπας, καὶ κατακρημνίζει αὐτοὺς εἰς τὰ Τάρταρα. Ἔκτοτε βασιλεύουν οἱ νέοι, οἱ ἀνθρωπόμορφοι Ἕλληνικοὶ θεοί.

"Η θρησκεία τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν ἀνεπτυγμένην μορφήν της είναι Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λατρεία τῆς φύσεως. Αἱ φυσικαὶ δυνάμεις καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ὁ ἥλιος, ἡ βροντή, ὁ ωκεανός, ἡ τριχυμία, οἱ ποταμοί, αἱ πηγαί, οἱ ἄνεμοι, αἱ βροχαὶ προσωποποιοῦνται, ἀποδίδονται δηλ. εἰς ἀόρατα καὶ μυστηριώδη δῆτα, τὰ δποῖα οἱ Ἑλληνες φαντάζονται ὡς ἀνθρώπους. Ἡ θρησκεία τῶν Ἑλλήνων εἶναι φυσιολατρεία καὶ ἀνθρωπομορφισμός. Οἱ θεοὶ δμοιᾶζονται ἀνθρώπους, ἀλλὰ εἶναι πολὺ μεγαλύτεροι, πολὺ δυνατώτεροι καὶ δραϊότεροι. Δὲν ἔχουν ἀσθενείας καὶ λύπας καὶ δὲν γηράσκουν.

Βραδύτερον οἱ θεοὶ γίνονται προσωποποίησις ἥθικῶν δυνάμεων. Ὁ Ζεύς, ὁ θεὸς τοῦ αἰθέρος ἀρχικῶς, προσωποποεῖ τὴν φρόνησιν, τὴν πατρικὴν φιλοστοργίαν καὶ μακροθυμίαν, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ προσωποποίησις τῆς θυέλλης κατ' ἀρχάς, γίνεται θεὰ τῆς σοφίας, ὁ Ἀπόλλων, ὁ θεὸς τοῦ ἥλιου, γίνεται θεὸς τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως.

Θυσία (ἀγγειογραφία)

Δεξιὰ ἴσταται ἡ Ἀθηνᾶ πάνοπλος. Πρὸ τοῦ βιωμοῦ ἡ ιέρεια ὁντίζει μὲν ὕδωρ καθαρτήριον. Ὅπισθεν αὐτῆς τὸ θῦμα, τὸ δποῖον κρατεῖ ὑπηρέτης δεμένον ἀπὸ τὸν πόδα. Τὰ δύο ἄλλα πρόσωπα εἶναι οἱ προσφέροντες τὴν θυσίαν. "Ολα τὰ πρόσωπα φέρουν στεφάνους καὶ ἑορτάσιμα ἐνδύματα.

Οἱ Ἑλληνες ἔπλασαν τοὺς θεούς των κατ' εἰκόνα καὶ δμοίωσίν των, ἀπέδωσαν εἰς αὐτοὺς τὴν εὑθυμίαν των καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν διάθεσίν των. Περὶ τῆς γεννήσεως, τῆς ἀνατροφῆς καὶ τοῦ βίου τῶν θεῶν διηγήθησαν διαφόρους μύθους, εἰς τοὺς δποίους τὸ εὐκίνητον πνεῦμα καὶ ἡ καλαισμησία τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἔδωσαν μορφὴν ὑψηλῆς ποιήσεως.

Οἱ Ἑλληνες οὐδένα μαῦρον ἢ κακοποιὸν δαίμονα ἔφαντάσθησαν

οὔτε ἔχώσισαν τὸν κόσμον εἰς δύο βασίλεια, εἰς τὸ βασῦλειον τοῦ φωτὸς καὶ τὸ βασῦλειον τοῦ σκότους, εἰς μεοὺς ἀγαθοποιοὺς καὶ εἰς μεοὺς κακοποιούς. Τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν προέρχεται ἀπὸ τὸν αὐτὸν μεόν. Οἱ μεοὶ δογίζονται, εἶναι δυνατὸν νὰ προξενήσουν κακόν, ἀλλ᾽ εὐκόλως μεταβάλλουν γνώμην καὶ ἔξευμενίζονται διὰ μυσιῶν καὶ προσευχῶν. Οἱ Ἑλληνες ἐφαντάσθησαν ὅλους τοὺς μεούς των λευκοὺς καὶ δραίους, ἀστραπτοντας ἀπὸ φῶς καὶ τερπομένους ἐκ τῆς μουσικῆς. Διὰ τοῦτο αἰσθάνονται ἀσφάλειαν ἐνώπιον αὐτῶν καὶ ἔχουν μεγάλην οἰκειότητα πρὸς τοὺς μεούς.

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΠΑΝΘΕΟΝ

Οἱ μεγαλύτεροι Ἑλληνικοὶ μεοὶ εἶναι προσωποποίησις τῶν οὐρανίων φαινομένων. Διὰ τοῦτο κατοικοῦν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶναι οἱ οὐράνιοι μεοί, ἡ εἰς τὸν Ὀλυμπὸν, τὸ μαυμασιώτερον τῶν ἑλληνικῶν δρέων, ὃπου δὲ ἔσχος τεχνίτης Ἡφαίστος κατεσκεύασε τὰ χαλκόστρωτα ἀνάκτορά των.

Πατὴρ καὶ βασιλεὺς τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων εἶναι ὁ Ζεὺς. Μετ' αὐτοῦ βασιλεύει ἡ Ἡρα, ἡ σύζυγός του, ἡ θεὰ τοῦ γάμου. Ἡ Ἐστία εἶναι προστάτις τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου καὶ λατρεύεται εἰς ὅλας τὰς οἰκογενείας. Εἰς τὸν Ὀλυμπὸν ἐπίσης ζῆται ὁ δραιότερος τῶν θεῶν, ὁ Ἀπόλλων, λευκός, ὑψηλός, δυνατός. Θεῖον φῶς περιλούει τοὺς βοστρύχους, οἱ δποῖοι κοσμοῦν τὴν κεφαλήν του. Εἶναι δὲ μεδές ηλιος ἀρχικῶς, δὲ Φοῖβος, βραδύτερον δὲ μεδές τῆς μουσικῆς καὶ τῆς καλλιτεχνίας. Ἡ ἀδελφή του Ἀρτεμις εἶναι ἡ θεὰ τῆς σελήνης, ἀλλὰ καὶ τοῦ κυνηγίου καὶ τῶν δασῶν. Οἱ οὐρανὸς ἔχει τὸν ταχυδρόμον του. Εἶναι δὲ Ἐρμῆς, εὐκίνητος, ζωηρός, φορεῖ πτερωτὰ πέδιλα, μὲ τὰ δποῖα πετᾶ ἐπάνω ἀπὸ βουνὰ καὶ θαλάσσας. Εἶναι καὶ αὐτὸς ὅπως δὲ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἀρτεμις υἱὸς τοῦ Διὸς, ἀλλὰ ἀπὸ ἄλλην μητέρα. Ἄρχικῶς ἦτο ἡ βροχή, ἡ δροία πάπτει ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ εἰσδύει εἰς τὴν γῆν. Διὰ τοῦτο ἔχει σχέσιν μὲ τὸν Ἀδην καὶ τὸν νεκρούς. Οἱ Ἐρμῆς εἶναι δὲ ψυχοπομπὸς μεός. Εἰς τὸν Ὀλυμπὸν οἱ Ἑλληνες ἐτοποθέτησαν τρεῖς μεότητας, τὸν Ἀρην, τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὴν Ἀφροδίτην, οἱ δποῖοι κατ' ἀρχὰς ἦσαν προσωποποίησις ἵκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ Ἀρης εἶναι δὲ ἀγριος μεός τῶν πολέμων, γιγαντόσωμος, πάνοπλος, ἀγριωπός, ἡ Ἀθηνᾶ εἶναι μεὰ τῆς εὐφυΐας καὶ τῶν ἔργων τῆς εἰρήνης, ἀτρόμητος ἐπίσης εἰς τὸν πολέμους, ἡ Ἀφροδίτη, ἡ μεὰ τῆς γυναικείας δραιότητος, ἐλέγετο διὰ τοῦ ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν ἀφρὸν τῆς θαλάσσης. Εἰς τὴν θάλασσαν βασιλεύει δὲ Ποσειδῶν, δὲ ἀδελφὸς τοῦ Διός. Εἰ-

κονίζεται ὃς ἄνθρωπος μεγαλοπρεπής, ὅπως ὁ Ζεύς, ἀλλὰ ἔχει ἔκφραστιν αὐστηροτέραν. Ἡ κόμη του εἶναι ἐν ἀταξίᾳ, ἡ γενειάς του πυκνὴ καὶ δασεῖα. Κρατεῖ τὴν τρίαιναν, μὲ τὴν δροιάν ταράσσει τὴν θάλασσαν, προκαλεῖ τὴν τρικυμίαν καὶ σείει τὴν γῆν. Ἡ μορφὴ τῶν ἀλλων θεοτήτων τῆς θαλάσσης μένει ἀκαθόριστος. Ἡ Ἀμφιτρίτη, ἡ σύζυγος τοῦ Ποσειδῶνος, ἀντιπροσωπεύει τὴν θάλασσαν τῶν αἰγαλῶν, ὁ γέρων Νηρεὺς τὴν γαλήνην, ἡ Θέεις, ἡ ἀργυρόπεζα, προστατεύει τὴν ἐκβο-

Αθηνᾶ καὶ Ποσειδῶν

(ἀπὸ μελανόμορφον ἀμφορέα τοῦ ἀθηναϊκού τεχνίτου Ἀμάσιος,
Ζον ἥμισυ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος)

Ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία, οἱ μῆθοι καὶ αἱ μορφαὶ τῶν Θεῶν ἔξελίσσονται καὶ ἔξευγενίζονται μὲ τὴν γενικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ. Αἱ μορφαὶ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, ὅπως τὰς φαντάζεται ὁ τεχνίτης τοῦ ΣΤ' αἰῶνος, δὲν εἶναι πλέον αἱ ἀπλοϊκαὶ καὶ πρωτόγονοι τῶν παλαιοτέρων αἰώνων, ἀλλὰ δὲν ἔφθασαν ἐπίσης τὴν λεπτότητα τοῦ Ε' ἢ Δ' αἰῶνος.

λὴν τῶν ποταμῶν. Εἰς τὸν πάταιγον τῶν κυμάτων οἱ Ἑλληνες ἀκούοντιν τὴν φωνὴν τῶν Τριπόνων. Τὰ ἥσυχα παραλία, αἱ ἔρημοι νῆσοι, τὰ σπίλαια τῆς παραλίας καὶ τοῦ πυθμένος τῆς θαλάσσης κατοικοῦνται ἀπὸ τὰς Νηρηίδας.

Ἐπίσης ἡ γῆ ἔχει τὰς θεότητάς της. Ἡ μεγαλυτέρα καὶ ἀρχαιοτέρα ἀπ' αὐτὰς εἶναι ἡ Δημήτηρ, προσωποπούσις τῆς γονιμότητος τῆς γῆς, ἡ θεὰ τῶν σιτοφόρων ἀγρῶν. Εἶναι ἀπαρηγόρητος, διότι ὁ θεὸς τοῦ Ἀδου Πλούτων ἥρπασε τὴν θυγατέρα της, τὴν Κόρην, τὴν ὅποιαν θέλει νὰ ἔχῃ σύζυγον. Ἐμεσολάβησεν ὁ Ζεὺς καὶ ἔγινε συμφωνία νὰ ἐπανέρχεται τὴν ἀνοιξιν εἰς τὴν γῆν καὶ τὸ φυτνόπωρον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ θλιβερὰ βασίλεια τοῦ Πλούτωνος, ὃπου βασιλεύει μὲ τὸ ὄνομα Περσεφόνη. Ἀλλ ὁ λαϊκώτερος θεὸς τῆς γῆς εἶναι ὁ Διόνυσος, ὁ θεὸς τῶν ἀμπέλων καὶ τοῦ τρυγητοῦ. Κατῆλθεν ἀπὸ τὴν βόρειον πατρίδα του, τὴν Θράκην, καὶ περιάγει εἰς τὴν Ἑλλάδα τοὺς θιρυβώδεις χο-

Παλαιότεραι μορφαι τεων (ἀγγειογραφία)

Ἡ Ἀθηνᾶ ὠπλισμένη ἔτοιμάζεται ν' ἀναβῇ εἰς τὸ ἄρμα. Πλησίον της εἶναι ὁ Ἀπόλλων κρατῶν τὴν λύραν. Εἰς τὸ μέσον εἶναι ὁ Ἡρακλῆς. Τοὺς ἵππους κρατεῖ ὁ Ἔρμης, ὁ ὄποιος φορεῖ πτερωτὰ πέδιλα.

ρούς του, συνοδευόμενος ἀπὸ Σατύρους καὶ Σειληρούς. Ἀλλοτε φαντάζονται αὐτὸν ὡς ἄνδρα μὲ μεγάλην καὶ δεξεῖαν γενειάδα, ἀλλοτε ὡς νεανίαν θηλυπροεπῆ. Τὴν γῆν στολίζουν καὶ φαιδρύνουν αἱ Νύμφαι τῶν δασῶν, τῶν δένδρων καὶ τῶν κορηῶν.

Εἰς τὸν Ἀδην βασιλεύει ὁ Πλούτων ἡ Ἄδης, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος. Οἱ ἀρχαῖοι ἐφαντάσθησαν τὸν Ἀδην ὡς κοῦλον καὶ βαθὺ σπίλαιον ὑπὸ τὴν γῆν. Δὲν είχον σαφῆ παράστασιν τῆς τοποθεσίας του καὶ τοῦ σημείου τῆς γῆς, ὃπου ἦτο ἡ εἰσόδος του. Συνήθως ἐφαντάζοντο ὅτι ἡ κάθιδος εἰς τὸν Ἀδην γίνεται διὰ τοῦ Ταινά-

ρου. Ἐφαντάζοντο ἔνα τερατώδη κύνα, τὸν Κέρβερον, δ ὅποιος ἐφύλαττε τὴν εἴσοδον, δύο ποταμοὺς σκοτεινοὺς καὶ ἡσύχους καὶ μίαν λίμνην, τὴν Ἀχερονσίαν, τὴν δποίαν διέρχονται οἱ νεκροὶ ἐπιβαίνοντες τοῦ ἀκατίου τοῦ Χάρωνος. Ταῦτα δικαὶος ἦσαν πεποιθήσεις τῶν ἀπλουστέρων. Παράδεισον, ὅπως ἡμεῖς, τόπον δηλ. ὅπου εὑρίσκουν τὴν αἰωνίαν μακαριότητα οἱ δίκαιοι, δὲν ἐφαντάσθησαν οἱ ἀργάσι. Τὰ Ἡλύσια καὶ αἱ Νῆσοι τῶν μακάρων ἦσαν εὐρήματα τῶν σοφῶν καὶ τῶν ποιητῶν καὶ δὲν ἀπέκτησαν διάδοσιν παρὰ τῷ λαῷ.

Ο περίφημος χωλὸς υἱὸς τοῦ Διὸς **Ἡφαίστος** εἶναι ὑποχθόνιος θεός, προσωποποίησις τῆς ἡφαιστιώδους ἐνεργείας, κατεργάζεται εἰς τὰ ὑποχθόνια ἐργαστήριά του τοὺς κεραυνοὺς τοῦ Διός. Εἰς ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν του δ Ζεὺς ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ ἔχῃ κατοικίαν εἰς τὸν **Ολυμπὸν**.

Δώδεκα ἐκ τῶν θεῶν ἐθεωρούμησαν οἱ σπουδαιότεροι, ἐξυψώμησαν εἰς τὸν **Ολυμπὸν** καὶ ἀπετέλεσαν τὸ δωδεκάθεον. Εἶναι δηλ. οἱ δώδεκα **Ολύμπιοι**, οἱ δποῖοι κυβερνοῦν τὸν κόσμον: Ζεύς, **Ἥρα**, **Ἀθηνᾶ**, **Ἄρτεμις**, **Δημήτηρ**, **Ἀφροδίτη**, **Ἄπολλων**, **Ἐριμῆς**, **Ἄρης**, **Ἡφαίστος**, **Ποσειδῶν**, **Ἐστία**. Οἱ **Ἐλληνες** λατρεύονταν τοὺς θεούς των μὲ θυσίας, προσευχάς, μὲ ἄσματα καὶ χορούς. Πρὸς τιμὴν αὐτῶν τελοῦν ἔορτὰς καὶ ἀγῶνας.

ΟΙ ΗΡΩΕΣ

Πλὴν τῶν φυσικῶν δυνάμεων οἱ ἀρχαῖοι **Ἐλληνες** ἐλάτρευσαν τοὺς νεκρούς. Ήσθάνοντο βαθυτάτην εὐλάβειαν πρὸς τοὺς νεκροὺς προγόνους των, ἐτέλουν τακτικῶς θυσίας καὶ σπονδᾶς εἰς αὐτούς, ὥστε πολλοὶ ἴσχυροίσθησαν ὅτι ή ἀρχικὴ θρησκεία τῶν **Ἐλλήνων** ήτο ή λατρεία τῶν νεκρῶν. Οἱ ἀρχαῖοι ἐπίστευον ὅτι οἱ νεκροὶ ἔξακολουθοῦν νὰ ζοῦν εἰς τὸν **Ἄδην**, ὅτι ἀπέκτησαν θεῖκὴν δύναμιν καὶ δύνανται νὰ ὀφελήσουν ἢ νὰ βλάφουν τοὺς ἀνθρώπους. Διεργόμενοι πρὸ τῶν τάφων ἐφιθύριζον «Σύ, ὅστις εἴσαι θεὸς ὑπὸ τὴν γῆν, ἔσο **ἴλεως**». Ἐπίστευον ἐπίσης ὅτι οἱ νεκροὶ ἔχουν ἀνάγκην τροφῆς εἰς τὴν ὑπόγειον κατοικίαν των. Διὰ τοῦτο προσέφερον εἰς αὐτοὺς θυσίας καὶ χοράς. Τόπος λατρείας τῶν νεκρῶν ήτο ἰδιαίτερον δωμάτιον τῆς οἰκίας, ή λεγομένη **ἔστια**, καὶ ιερεὺς ὁ πατήρ τῆς οἰκογενείας ή ὁ πρεσβύτερος υἱός.

Πολλοὶ ἔνδοξοι νεκροὶ τῶν προϊστορικῶν χρόνων, πρόγονοι βασιλικῶν γενῶν, ἰδούται πόλεων, περίφημοι πολεμισταὶ, ἔτυχον εὑρυτέρας λατρείας. Οἱ **Ἐλληνες** ὠνόμασαν αὐτοὺς **ἡρωας** καὶ **ἥμιθέοντος**, διότι ἐπίστευον ὅτι εἴς ἐκ τῶν γονέων των ήτο θεός.

Ἐκάστη πόλις εἶχε τὸν ἐπιτόπιον ἥρωα τῆς, εἰς τὸν δοῖον ἵδρυε βωμοὺς καὶ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἐτέλει ἑορτὰς καὶ θυσίας. Πολλοὶ τῶν ἥρωών τούτων ἔξηλθον ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς πατρίδος των, ἔγιναν γνωστοὶ καὶ ἐτιμήθησαν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἐγιναν δηλ. πανελλήναι ἥρωες. Ο κατ' ἔξοχὴν Ἑλληνικὸς ἥρως εἶναι δὲ Ἡρακλῆς. Ἡρωες τῶν Δωριέων ἀρχικῶς, ἥραπήθη καὶ ἐλατρεύθη ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἑλληνας. Ἐκ τῆς Ἀττικῆς κατήγετο δὲ Θησεύς, δὲ τύπος τοῦ ἴωνικοῦ ἥρωος, δὲ δοῖος ἐκτελεῖ τὰ κατορθώματα ὅχι μόνον διὰ τῆς σωματικῆς ἰσχύος, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐφυΐας. Εἰς τὰς Θήβας μᾶς ὀδηγεῖ δὲ κύκλος τῶν διηγήσεων περὶ Λαβδακίδῶν καὶ τοῦ Οἰδίποδος. Ο Οἰδίπους εἶναι ἡ προσωποποίησις τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας ἀπέναντι τῆς ἀδυνατίτου μοίρας, τὴν δοῖαν οἱ Ἑλληνες ἐφαντάσθησαν ὡς μυστηριώδῃ δύναμιν ἰσχυροτέραν καὶ τοῦ Διὸς ἀκόμη. Υποφέρει δὲ ἀμαρτίματα, διὰ τὰ δοῖα δὲν εἶναι ὑπεύθυνος καὶ τὰ δοῖα προσεπάθησε νὰ ἀποφύγῃ διὰ παντὸς μέσου. Ο μῆδος τοῦ Οἰδίποδος, ἔξαιρετικῶς περιπτειώδης καὶ θλιβερός, ἔγινε τὸ κατ' ἔξοχὴν θέμα τῆς τραγικῆς ποιήσεως.

Ἄλλοι μῆδοι συνδέονται μὲν τὰς προσπαθείας τῶν Ἑλλήνων νὰ ἔξερενήσουν τὴν θάλασσαν καὶ νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὰ πλούτη μακρινῶν χωρῶν. Περίφημος ἔγινεν ἡ ἀργοραντικὴ ἐκστρατεία, τὴν δοῖαν διηγύθυνεν δὲ Θεσσαλὸς ἥρως Ἰάσωρ, διὰ νὰ φέρῃ τὸ χρυσόμαλλον δέρας ἀπὸ τὴν Κοκζίδα.

Ἄλλ' ὁ εὐρύτερος μυθικὸς κύκλος εἶναι τῶν Ἀτρειδῶν καὶ τῆς τρωικῆς ἐκστρατείας. Οἱ Ἀτρεῖδαι ἔχουν τραγικὴν ἴστορίαν δπως οἱ Λαβδακίδαι, ἀλλ' ἐδῶ πρόκειται περὶ φρικτοῦ ἀσεβήματος τοῦ προγόνου των Ταντάλου, τὸ δοῖον πληρώνουν οἱ ἀπόγονοι. Ο ἔγγονος αὐτοῦ Ἀγαμέμνων, δὲν δὲ τοῦ Πέλοπος, δὲ πλούσιος καὶ ἰσχυρὸς βασιλεὺς τῶν Μυκηνῶν, εἶναι δὲ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς Τροίας. Μετὰ τοῦ τρωικοῦ πολέμου συνεδέθησαν αἱ περιπλανήσεις τοῦ Ὀδυσσέως εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὸ ὅλον ἐπεισόδιον διεκοσμήθη καὶ ἀνεπτύχθη εἰς πολύπλοκον καὶ περιπτειώδη μῆδον, τὸν δοῖον ἀπειθανάτισεν ἡ ποίησις τοῦ Ὁμήρου.

Εἰς ἀλλην σφαῖραν ἰδεῶν μᾶς φέρουν οἱ περίεργοι μῆδοι τῶν Ἑλλήνων, οἱ δοῖοι προσπαθοῦν νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν προέλευσιν τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν ἀναφέρεται δὲ βαθυνούστερος τῶν Ἑλληνικῶν μύθων, δὲ μῆδος περὶ Προομηθέως. Ο τιτάν Προομηθεὺς ἔπλασε τὸν ἀνθρωπὸν ζυμώσας ὀλίγην ἄργιλλον. Διὰ νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς τὸ πλάσμα του, ἔκλεψε σπινθῆρα τοῦ οὐρανίου πυρός. Άλλ'

ὅτι Ζεὺς δογματίζεις ἐκάρφωσεν αὐτὸν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Καυκάσου, ὅπου ἄγριος γὺνψ κατατρώγει τὰ σπλάγχνα του.

ΗΘΙΚΟΙ ΔΕΣΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Διεσκορπισμένοι καθ' ὅλην τὴν Μεσόγειον, διηρημένοι εἰς ἀπειρίαν κρατῶν οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀνέκαθεν ζωηρὰν συνείδησιν ὅτι εἶναι μέλη μᾶς μεγάλης οἰκογενείας.¹ Απέναντι τοῦ βαρβαρικοῦ κόσμου τὸ ἔλληνικὸν ἔθνος, τὸ Ἑλληνικὸν, ὅπως ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, ἀπετέλει ἀνωτέρων, ἔξαιρετικὴν φυλήν, τὴν δοπίαν συνδέουν ἀδιάσπαστοι ἡθικοὶ δεσμοί. Οἱ δεσμοὶ οὗτοι εἶναι κοινότης καταγωγῆς, κοινότης γλώσσης, θρησκείας καὶ ἡθῶν, ὅπως ζωηρότατα ἐκφράζεται εἰς τὴν περίφημον ἀπάντησιν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν Σπαρτιάτας. «Τὸ Ἑλληνικὸν ἔὸν δημαιμόν τε καὶ διμόγλωσσον, καὶ θεῶν ἴδονυματά τε κοινὰ καὶ θυσίαι, ἥθεά τε διμότροπα». Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προσθέσωμεν τὴν τέχνην καὶ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν.

Οἱ ίσχυρότεροι τῶν δεσμῶν εἶναι ἡ θρησκεία. Μολονότι ἐκάστη πόλις ἔχει τοὺς ἐπιτοπίους θεούς της, τὴν πολιοῦχον θεότητά της, οἱ κυριώτεροι ἔλληνικοὶ θεοὶ εἶναι πανελλήνιοι καὶ λατρεύονται κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου τρόπον. Υπάρχει λοιπὸν μία πανελλήνιος θρησκεία καὶ μία πανελλήνιος λατρεία. Οἱ Ἕλληνες ἔχουν κοινοὺς ναούς, κοινοὺς τόπους προσκυνήματος, ὅπου συνέρχονται κατὰ περιόδους, διὰ νὰ τελέσουν ἱερὰς καὶ ἀγῶνας.

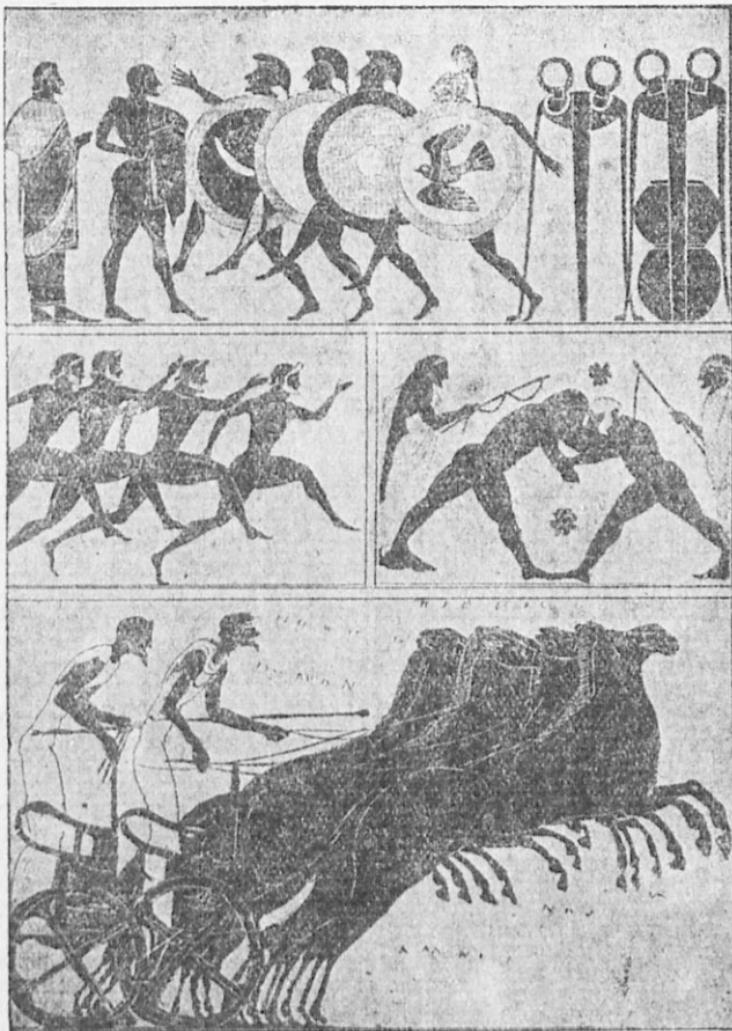
Ἡ γλῶσσα παρὰ τὰς διαλεκτικὰς διαφορὰς δὲν ἐμποδίζει τὴν συνεννόησιν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ζωηρὰ ἐπικοινωνία, τὰ μεγάλα ἐμπορικὰ κέντρα τείνουν νὰ ἔξαφανίσουν τὰς τοπικὰς διαφορὰς καὶ νὰ δημιουργήσουν μίαν κοινὴν πανελλήνιον γλῶσσαν. Ἡ γραφομένη τῆς ἐπικρατεστέρας φυλῆς γίνεται ἡ κοινὴ γραφομένη ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ἡ Ἱωνικὴ τὸν ΣΤ' αἰῶνα, ἀπὸ τοῦ Ε' ἡ ἀττικὴ. Ἡ κοινότης τῆς γλώσσης διευκολύνει τὴν διάδοσιν τῶν προϊόντων τῆς διανοίας. Ἐπίσης γίνονται γνωστὰ καὶ θαυμάζονται ἀπὸ ὅλους τὸν Ἑλληνας τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα. Τοιουτοτρόπως δημιουργεῖται κοινὴ πνευματικὴ ἀνάπτυξις καὶ κοινὴ καλλιτεχνικὴ συνείδησις.

Οἱ Ἕλληνες εἶναι ὑπερήφανοι διὰ τὰ ἀνώτερα, τὰ εὐγενέστερα ἥθη των. Τὸ Ἑλληνικὸν φιλάνθρωπον, λέγει ἀρχαῖος συγγραφεύς. Οἱ οἰκογενειακὸς βίος, ἡ θέσις τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων εἶναι ἀσυγκρίτως ἀνώτερα παρὰ εἰς τοὺς ἄλλους λαούς. Οἱ Ἑλληνες πολὺ ἐνωρίς ἔπαυσαν νὰ διπλοφοροῦν, ἐνῶ οἱ βάρβαροι τὴν «δίαιταν μεθ» ὅπλων ποιοῦνται». Γνώρισμα τῆς ἔξημερώσεως εἶναι ἐπίσης ἡ οἰκειότης μὲ τὸ

γυμνών. Οἱ καλλιτέχναι παριστάνουν γυμνοὺς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρω-
ας, οἱ παῖδες γυμνάζονται γυμνοὶ καθὼς καὶ οἱ ἀγωνισταὶ γυμνοὶ ἀγω-
νίζονται, ἐνῷ ἕδιον τῶν βαρβάρων εἶναι νὰ ἀποστρέφωνται τὸ γυμνόν.

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΙ ΝΑΟΙ ΚΑΙ ΠΑΝΗΓΥΡΕΙΣ

Ζωηρὰν αἴσθησιν τῆς ἑνότητος τοῦ ἔθνους παρείχεν εἰς τοὺς "Ἐλ-

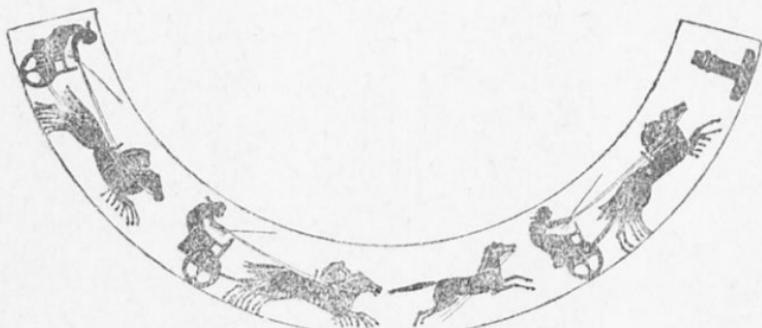

Σκηναὶ ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας

Ἡ πρώτη ἐπάνω εἶναι δρόμος δπλιτῶν, δηλ. οἱ ἀγωνισταὶ τρέχουν μὲ τὸν δπλισμὸν τῶν. Εἰς τὸ ἄκρον περιμένει ὁ ἔλλανοδίκης. Εἰς τὸ μέσον ἀριστερὰ εἶναι δρόμος κοινὸς καὶ δεξιὰ πάλη. Οἱ παλαισταὶ ἔχουν συμπλακή καὶ οἱ ἔλ-
λανοδίκαι προσέχουν νὰ μὴ γίνῃ καμμία ἀπάτη. Κάτω εἶναι τὸ περιφέμον
ἀγώνισμα τέθροιτπον. Δύο ἄρματα μὲ τέσσαρας ἵππους τὸ καθένεν τρέχουν πρὸς τὸ τέρμα. Αἱ εἰκόνες προέρχονται ἀπὸ ἀγγεῖα.

ληνας ἡ συνάθροισις· εἰς τόπους κοινῆς λατρείας καὶ κοινῶν ἑορτῶν. Δύο ἦσαν ἴδιως οἱ κυριώτατοι τόποι προσκυνήματος, ἡ Ὀλυμπία καὶ οἱ Δελφοί. Κατὰ τὸν ἵστορικον χρόνους μεγάλην φήμην ἀπέκτησε τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ θεραπευτήριον τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἐνδὴ ἡ ἑορτὴ τῆς Δήλου εἶχε μᾶλλον περιωρισμένον ἴωνικὸν χαρακτῆρα.

Προπάντων ὅμως προσείλκυν τοὺς Ἑλληνας οἱ μεγάλοι πανελλήνιοι ἀγῶνες, τὰ Νέμεα, τὰ δοῖα ἐτελοῦντο εἰς τὴν Ἀργολίδα πρὸς τιμὴν τοῦ Διός, τὰ Ἰσθμία, τὰ δοῖα ἐτελοῦντο εἰς τὴν Κόρινθον πρὸς

‘Αρματοδρομία (ἀγγειογραφία)

Τὸ ἀγαπητὸν ἀγώνισμα τῶν ἀρχαίων. Τὸ πρῶτον τέθριππον πλησιάζει εἰς τὸ τέρμα, τὸ δοῖον σημειοῦνται ὑπὸ τῆς στήλης. Εἰς ἄπος διαφυγῶν τοῦ ἀρμάτος τρέχει μόνος.

τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος, τὰ Πύθια τὰ δοῖα ἐτελοῦντο εἰς τὸν Δελφοὺς πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, τέλος τὰ Ὀλυμπία, τὰ ὄνομαστότερα πάντων, τελούμενα εἰς τὴν Ὀλυμπίαν πρὸς τιμὴν τοῦ Διός.

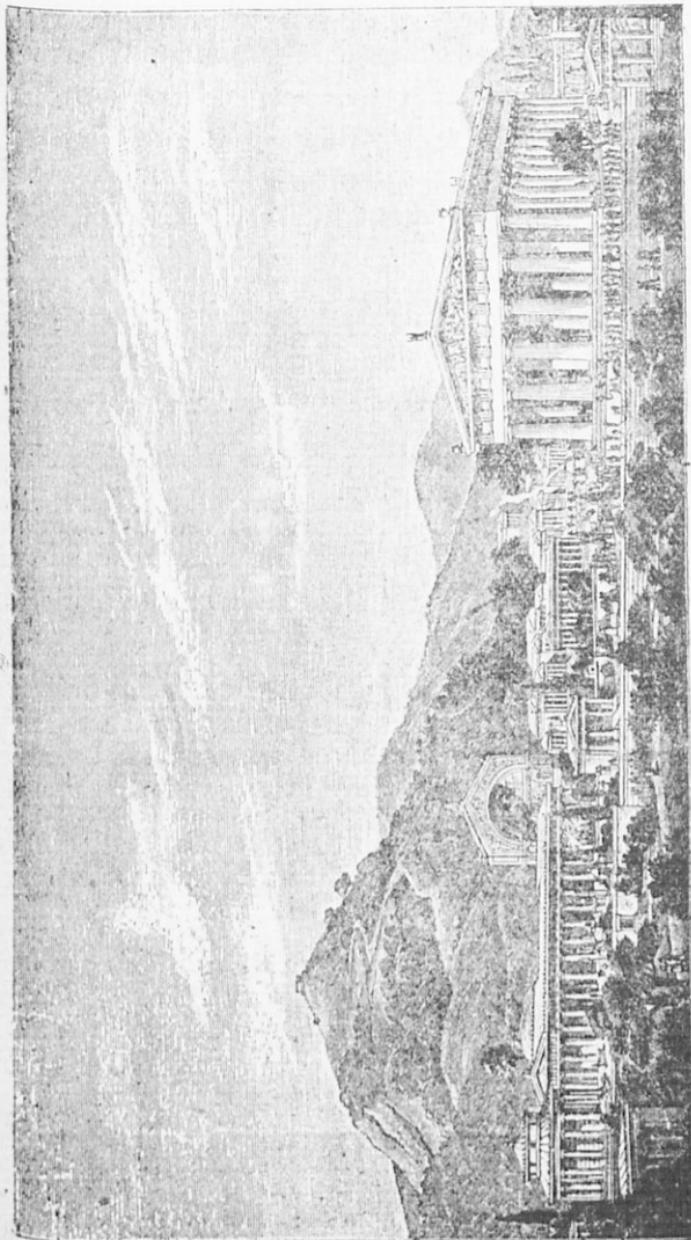
Η ΟΛΥΜΠΙΑ

Κειμένη εἰς τὴν χώραν τῶν Ἡλείων ἐπὶ τῆς συμβολῆς τῶν δύο ποταμῶν Ἀλφειοῦ καὶ Κλαδέου, ἐντὸς πεδινῆς καὶ ἥδιομου τοποθεσίας, μεταξὺ κοιλάδων καὶ καταφύτων γηλόφων, ἡ Ὀλυμπία κατέστη σὺν τῷ χρόνῳ τὸ κατ' ἔξοχὴν προσκύνημα τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἵστορία τοῦ ἰεροῦ εἶναι σκοτεινή. Εἰς προελληνικὸν χρόνους ἀνέρχεται ἡ λατρεία τοῦ Διός, ἐλθοῦσα Ἰωνίας ἀπὸ τὴν Κορίτην. Οἱ Πέλοψ, δοῖοις κατὰ τὴν παράδοσιν ἔγινε κύριος τῆς Ὀλυμπίας νικήσας εἰς ἀρματοδρομίαν

776 τὸν Οἰνόμαον, ἀντιπροσωπεύει τὸν Ἀχαιούς. Οἱ Δωριεῖς ἔφεραν τὸν ἥρωά των Ἡρακλέα, δοῖος ἐπιστεύθη ὅτι ἀναδιωργάνωσε τὸν ἀγῶνας δρίσας ἀπὸ τοῦ ἔτους 776 νῦν τελοῦνται κατὰ τετραετίαν. Απὸ τοῦ ἔτους ἐκείνου ἀρχίζει ἡ Ἑλληνικὴ κατὰ Ὀλυ-

μπιάδας μέτοχης τοῦ ζεύνου, ἐκάστης ὀλυμπιάδος ἀποτελουμένης ἀπὸ τέσσαρα ἔτη.

Οἱ ιερὸι χῶροι, ἐπὶ τοῦ ὅποιου κεῖται ὁ ναὸς τοῦ Ὄλυμπίου Διός

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

• **Η ἀρχαὶ Ὄλυμπία (ἀναπαράστασις)**
 Εἰς ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ διαχωρίουνται κατὰ σειρὰν τὸ **Φιλέππειον**, ὁ γνάς τῆς "Ἡρας", δηλ. τὸ "Ἡραῖον", τὸ μεζόν καὶ κοιλιαῖον οἰκοδόμημα **Πελέσπειον**, διάγον ὅπισθεν αὐτοῦ τὸ **Βηθηρώον**, καὶ εἰς τὸ βάθος σειρὰ μεζόνων οἰκοδόμημά του, τὸ ὄπιον εἶναι οἱ **Θησανοὶ**, διποις ἔλεγον, τῶν διαφόρων Ἕλληνικῶν πόλεων, εἰς τους ὄπιοὺς ἔθετον τὰ ἀγρεόματα. Δεξιὰ είναι ὁ περίρρημος ναὸς τοῦ **Ὀλυμπίου Διός**, οὗτοι τὸ κουσσελεγαντυούμαλιο τοῦ Φειδίου. Οἱα τα οἰκοδόμήματα καὶ ἡ ἀρεούρα τῶν ἀνδριάντων, τὰ ὅπια δὲν φαντοῦνται ὅλα εἰς τὴν εἰκόνα, εὑρίσκοντο εἰς τὴν ἀλλα.

Αριστερὰ ὑψοῦται κατάφυτον καὶ ὑπερηφανον τὸ **Κρόνον**.

καὶ τελοῦνται οἱ ἀγῶνες, ἡ λεγομένη "Ἀλτις, ἐπληρώθη μὲ οἰκοδομάς ναοὺς, βωμούς, ἱρῷ, στοάς, ἀγάλματα κτλ. Ἐκάστη πόλις ἐφίλοτι μήθη ἔξαιρετόν τι νὰ στήσῃ ἐπὶ τοῦ περιβλέπτου χώρου. Ὁ παλαιός, πιθανῶς ξύλινος ναὸς τοῦ Διός, ἀντικατεστάθη δι' ἔξαισίου μαρμάρινου δωρικοῦ ναοῦ, ἐντὸς τοῦ δούοιυ ἐτέθη τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Φειδίου, καὶ ὅλη ἡ περιοχὴ ἔγινεν ἔξαισίον τι θαῦμα.

Οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες ἐτελοῦντο κατὰ τετραετίαν. Ὅταν ἐπλησίαζεν ἡ Ἑορτὴ, ἐκηρύγγετο εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἡ ιερὰ ἐπικεχειρία, ἔπαινε δηλ. πᾶσα ἐχθροπραξία. Κύματα κόσμου συνέρρεον ἀπὸ τὰ ἀπώτατα ἄκρα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὁ περὶ τὸν Ἀλφειὸν χῶρος ἐλάμβανε ζωὴν καὶ οἱ Ἑλληνες ἥσθιάνοντο ἑαυτοὺς ἰσχυροὺς ἐν τῇ συναδελφώσει. Ὁ ὁραιότερος τίτλος τιμῆς ἦτο ἡ νίκη εἰς τὴν Ὀλυμπίαν. Βασιλεῖς καὶ ἴσχυροὶ εὐγενεῖς ἡγωνίζοντο διὰ τὸν κλάδον τῆς ἐλαίας, ὁ δοποῖος ἐδίδετο ὡς ἔπαθλον εἰς τὸν νικητήν. Οἱ νέοι ἐπεδείκνυον τὴν φύμην τοῦ σώματος, οἱ ποιηταί, οἱ σοφοί, οἱ μουσικοί, τὰ προϊόντα τῆς διανοίας των.

ΤΟ ΜΑΝΤΕΙΟΝ ΤΩΝ ΔΕΛΦΩΝ

Εἰς ὅλως διάφορον περιβάλλον μᾶς μεταφέρει τὸ πολυύμνητον ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ προσκύνημα τοῦ Ἀπόλλωνος. Οἱ Ἑλληνες ἐπίστευσαν ὅτι εἰς τοὺς Δελφοὺς ἦτο ὁ ὁμφαλὸς τῆς γῆς. Ἡ κεντρικὴ θέσις του, τὸ ὑψος του, τὰ δάση καὶ οἱ ἀπόκρημνοι βράχοι του, αἱ πηγαὶ του, τὰ σπήλαιά του μὲ τοὺς σταλακτίτας, παρέστησαν τὸν Παρνασσὸν εἰς τὰ ὅμματα τῶν Ἑλλήνων ὡς θαυμαστόν τι καὶ ἀξιον νὰ γνη κατοικία τῆς θεότητος. Ὁχι μόνον ὁ Φοῖβος ἔχει τὴν ἔδραν του, ἀλλὰ καὶ ὁ Διόνυσος μὲ τὰς Μαινάδας, ὁ Πάν καὶ αἱ Νύμφαι εὐχαρίστως διαιτῶνται ἐκεῖ. «Ιεροπορελῆς δ' εστὶ πᾶς ὁ Παρνασσὸς», γράφει ὁ ἀρχαῖος γεωγράφος Στράβων.

Τὸ μαντεῖον κατὰ τὸν ἴστορικον χρόνον εἶχε τεραστίαν φήμην. Ξένοι ἡγεμόνες, ὁ Κροῖσος τῆς Λυδίας καὶ ὁ Ἀμασίς τῆς Αἰγύπτου, καταφεύγουν εἰς τὰ φῶτα τοῦ Ἀπόλλωνος ἢ ἀνοικοδομοῦν διὰ τῆς συνδρομῆς των τὸν πυρποληθέντα ναὸν του. Εἰς τὴν Ἑλλάδα κυβερνήσεις καὶ ἴδιωται οὐδὲν ἐπιχειροῦν πρὶν ἐρωτήσουν τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν. Ἀπειροὶ θησαυροὶ σωρεύονται εἰς τὸν ναὸν καὶ ὁ περὶ αὐτὸν χῶρος μεταβάλλεται· εἰς παρμέγιστον μουσεῖον ἀπὸ καλλιτεχνήματα.

ΤΟ ΘΕΡΑΠΕΥΤΗΡΙΟΝ ΤΗΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

Περισσότερον ἀπὸ τὴν γνῶσιν τοῦ μέλλοντος ἐνδιαφέρει τοὺς Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀνθρώπους ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ βαρείας καὶ δυσιάτους νόσους. Διὰ τοῦτο εἶναι πολυσύχναστοι οἱ γαὶ τῶν θεῶν καὶ ἥρωών, οἱ δῆποι φημίζονται δὴ εἰχούν θεοπευτικὴν δύναμιν. Κατὰ τοὺς ἴστορικοὺς χρόνους μεγίστην φήμην ἀπέκτησεν ὁ ἐν Ἐπιδαύρῳ ναὸς τοῦ ἱατροῦ Θεοῦ Ἀσκληπιοῦ, τὸ Ἀσκληπιεῖον, κείμενον εἰς θέσιν γραφικωτάτην. Οἱ ἀσθενεῖς συρρέοντι ἐκεῖ πανταχόθεν. Κοιμῶνται μίαν ἡ περισσότερας νύκτας ἐντὸς τοῦ ιεροῦ χώρου καὶ περιμένουν νὰ δεῖξῃ τὸ θαῦμά του ὁ θεός. Οἱ θεοπευσόμενοι δὲν παραλείπουν νὰ προσφέρουν ἀφιερώματα εἰς τὸν θεὸν καὶ πολλοὶ ἀναγράφουν ἐπὶ λιθίνης στήλης τὴν ἴστορίαν, τὸ εἶδος καὶ τὸν τρόπον τῆς θεοπείας τῆς νόσου των. Ἐπίσης καὶ ἐνταῦθα ὁ περὶ τὸν ναὸν χωροῦς ἐπληρώθη ἀπὸ οἰκοδομήματα καὶ ἔργα τέχνης, τῶν δούλων πολλὰ ἀνήκουν εἰς τοὺς καλοὺς χρόνους καὶ εἶχον μεγάλην καλλιτεχνικὴν ἀξίαν. Τὰ λείψανα τῆς Θόλου εἶναι ἀπὸ τὰ κομφοτεχνήματα τοῦ Δ' αἰώνος καὶ τὸ περίφημον Θέατρον εἶναι ἀπὸ τὰ τεχνικώτερα καὶ καλύτερον διατηρούμενα.

ΑΜΦΙΚΤΙΟΝΙΑΙ

Πολλὰς τῶν ἑορτῶν τούτων διοργανώνοντι οἱ θρησκευτικοὶ σύγδεσμοι ἀποτελούμενοι ἀπὸ τοὺς περιοίκους λαούς, τοὺς ἀμφικτιονας, οἱ δῆποι διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν ἀμφικτιονάι. Ἡ ἀρχὴ τῶν ἀμφικυνιῶν εἶναι πολὺ παλαιὰ καὶ, ἀν ἐνίστε ἀπέκτησαν πολιτικὴν σημασίαν, ἀρχικῶς ἦσαν σύνδεσμοι θρησκευτικοί. Κατὰ τοὺς ἴστορικοὺς χρόνους σημαντικωτέρα ἦτο ἡ ἀμφικτιονία τῶν Δελφῶν. Περιελάμβανε δώδεκα λαούς, Ἰωνας καὶ δωριεῖς, δῆλ. τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἑλλάδος. "Ἐκαστος λαὸς ἔστελλε δύο ἀντιπροσώπους, τοὺς λεγομένους ἵερομνήμονας καὶ πυλαγόρας, εἰς τὸ ἀμφικτιονικὸν συνέδριον, τὸ δῆποιν εἰχεν ἀρκετὰ εὐρεῖαν δικαιοδοσίαν. Διωργάνωντε τοὺς πυθίκους ἀγῶνας, διεχειρίζετο τὰ κτήματα καὶ τοὺς θησαυροὺς τοῦ θεοῦ. Ἐλάμβανεν αὐστηρὰς ἀποφάσεις κατ' ἐκείνων, οἱ δῆποι διετάρασσον τὰς ἑορτὰς ἢ ἔβλαπτον τὴν ιερὰν περιουσίαν. Κατὰ τῶν ἀσεβῶν τούτων ἐκήρυττε τὸν ιερὸν πόλεμον, εἰς τὸν δῆπον ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ λάβουν μέρος ὅλοι οἱ ἀποτελοῦντες τὸν σύνδεσμον λαοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι. ΤΟ ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Οι Δωριεῖς ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώπα
ἴδονταν ἴδχυρον διφατιωτικὸν κράτος.

Ολιγαριθμότεροι τῶν ἐντοπίων, τοὺς ὅποιους ὑπέταξαν, διετί^{τη}ρονταν τὴν διφατιωτικὴν δργάνωσιν των καὶ ἔζησαν ὡς ἐν διφατοπέδῳ. Διοίκησις, ἀγωγὴ παιῶν, βίος ἀνδρῶν, εἴκε μοναδικὸν δικοπὸν νὰ διατηρήσουν τὴν δυνοχὴν καὶ τὴν μαχιμότητα τοῦ σπαρτιατικοῦ λαοῦ.

Ιδχυροὶ διὰ τοῦ διφατοῦ των οἱ Σπαρτιάται ὑπέταξαν τὴν Μεσσηνίαν καὶ δυνάνωσαν εἰς δυμαχίαν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Πελοποννήσου.

Η ΛΑΚΩΝΙΚΗ

Η Λακωνικὴ, εἰς τὴν διοίκησιν ἀνεπτύχθη τὸ ἵσχυρότερον στρατιωτικὸν κράτος τῆς Ἑλλάδος, εἶναι στενὴ καὶ ἐπιμήκης πεδιὰς περικλειομένη ὑπὸ ὑψηλῶν δρέπων. Πρὸς δυσμὰς ὁ Ταῦγετος κατερχόμενος ἀπὸ τοῦ δροπεδίου τῆς Ἀρκαδίας καταλήγει εἰς τὸ Ταίναρον, πρὸς ἀνατολὰς σειρὰ λόφων ὑφομένη βαθμηδὸν ἀπολήγει εἰς τὸν Πάρνωνα. Τὰ δορικά χαμηλώνουν ἀποτόμως εἰς τὸ μέσον καὶ προσδίδουν εἰς τὴν πεδιάδα δύψιν κοιλώματος. Οὐδὲν «κοίλη Λακεδαίμων» κατὰ τοὺς ἀρχαίους. Εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ ὁ Εὐρώπας κυλίει τὸ ἵσχυρὸν φεῦμά του. Η γῆ τῆς Λακωνικῆς ἀφετὰ εὔφορος παρῆγε σιτηρὰ, εἰς τὰ πετρώδη μέρη ἐφύοντο ἡ ἥλια, εἰς τοὺς λόφους ἡ ἄμπελος καὶ τὰ δορικά ἥσαν κατάλληλα διὰ κτηνοτροφίαν.

Ἐπειδὴ ἡ Λακωνικὴ δὲν ἔχει ἄλλον φυσικὸν πλοῦτον, ἢτο δύσκολον ν' ἀναπτύξῃ βιομηχανίαν. Ἀφ' ἑτέρου ἡ κατασκευὴ τῶν ἀκτῶν τῆς ἀπέκλεισε τὴν ἀνάπτυξιν ναυτιλίας καὶ ἐμπορίου.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Τὴν ἴστορίαν τῆς Σπάρτης γνωρίζομεν ἀτελῶς, διότι ἡ Σπάρτη δὲν εἶχε γραπτὴν παράδοσιν οὕτε συγγραφεῖς. Ἡδη διὰ τοὺς ἀρχαίους ἡ παλαιοτέρα ἴστορία τῆς Σπάρτης ἦτο σκοτεινὴ καὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

παρηλλαγμένη ύπο μύθων καὶ πολλὰ τῶν ἔθιμων καὶ τοῦ βίου τῶν Σπαρτιατῶν ἐφαίνοντο περίεργα καὶ δυσεξήγητα. Αἱ πληροφορίαι μας περὶ τῆς Σπάρτης προέρχονται ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀπὸ μεταγενεστέρους λογίους, οἵ δοποῖοι ποικιλοτρόπως παρεμόρφωσαν τὰ γεγονότα. Διὰ τοὺς δὲ λιγαρχικοὺς τῶν Ἀθηνῶν, τοὺς λακωνίζοντας, δύος ἦτο ὁ Ξενοφῶν π. χ., ἡ Σπάρτη εἶναι τὸ ἴδανικὸν πολιτείας, τὰ ἥμη καὶ ἔθιμά της τὸ τελειότερον ἐξ ὅσων ὑπῆρ-

Ἡ ποιλὰς τοῦ Εὐρώπα καὶ ὁ Ταΰγετος

χον εἰς τὸν κόσμον. Τούναντίον οἱ δημοκρατικοὶ διέσυραν καὶ προσφάτησαν νὰ γελοιοποιήσουν αὐτήν. Διὰ τοῦτο περὶ Σπάρτης ἔγραψαν καὶ ἐπιστεύθησαν τὰ παραδοξότερα πράγματα.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΤΑΞΕΙΣ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ

Τὸ σπαρτιατικὸν κράτος προῆλθέν ἀπὸ κατάκτησιν. Οἱ Δωριεῖς ὑπέταξαν τοὺς παλαιοὺς κατοίκους. Οἱ κάτοικοι τῆς πεδινῆς χώρας ὑπεδουλώθησαν καὶ ὑπερχεώθησαν νὰ καλλιεργοῦν ὡς δουλοπάροικοι τὰ κτήματα τῶν κατακτητῶν. Οὗτοι εἶναι οἱ λεγόμενοι εἴλωτες. Οἱ κάτοικοι τῶν ὁρειῶν καὶ ἀγονωτέρων μερῶν διετήρησαν τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ κτήματά των, ἀλλ᾽ ἔγιναν ὑπήκοοι τῶν Σπαρτιατῶν καὶ δὲν λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Οὗτοι ὀνομάσθησαν περίουκοι καὶ εἶναι οἱ μόνοι ἐκ τῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς, οἵ δοποῖοι καταγίνονται εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς τέχνας.

Μόνοι κυρίαρχοι εἰς τὸ σπαρτιατικὸν κράτος εἶναι οἱ κατακτηταὶ Δωριεῖς, οἱ Σπαρτιᾶται ἢ Λακεδαιμόνιοι, οἱ λεγόμενοι δμοῖοι.

Οἱ Σπαρτιᾶται καταγίνονται μόνον εἰς τὰ πολεμικὰ καὶ θεωροῦν ἔξευτελιστικὸν νὰ ἐκτελέσουν χειρωνακτικὴν ἐργασίαν. Συντηροῦνται ἀπὸ τὸ εἰσόδημα τῶν κτημάτων, διότι ἔκαστος Σπαρτιάτης ἔχει τὸ κτῆμά του, τὸν κλῆρόν του, ὅπως ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, δ ὅποιος ἐκληροδοτεῖτο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, χωρὶς νὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ τὸν πωλήσουν.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΚΑΙ Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Τὸ πολίτευμα καὶ ὁ βίος τῶν Σπαρτιατῶν ἔξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ κατακτηταὶ ἥσαν ἀσυγκρίτως διλγαριθμότεροι ἀπὸ τοὺς ὑποτελεῖς. Φαίνεται ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν γνησίων Σπαρτιατῶν οὐδέποτε ἦτο ἀνώτερος ἀπὸ 9-10 χιλιάδας πολεμιστάς. Ἀπέναντι τούτων ὑπῆρχον τοῦλάχιστον 30 χιλ. περίοικοι καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν εἰλώτων, οἱ ὅποιοι ἐμίσουν θανατίμως τοὺς κυρίους των. Ἐὰν οἱ κατακτηταὶ δὲν ἦθελον νὰ πνιγοῦν εἰς τὸν ὄγκον τῶν ὑποτελῶν, ἐπρεπε νὰ διατηροῦσουν τὴν ισχυρὰν στρατιωτικὴν δραγάνωσιν, ἡ ὅποια εἶχε δώσει εἰς αὐτοὺς τὴν νίκην. Διὰ τοῦτο ἡ Σπάρτη παρέμεινεν ὡς διαφορετική στρατόπεδον καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ὡς στρατευμα ἐντὸς χώρας ἐχθρικῆς.

Τὸ διοικητικὸν σύστημα εἶναι ἀπλούστατον. Ἡ Σπάρτη ἔχει δύο βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι διως ἀπὸ μακροῦ ἔχουν χάσει τὴν ἔξουσίαν. Τὸ κράτος κυβερνᾶται ὑπὸ συμβουλίου εὐγενῶν, τῆς λεγομένης Γερουσίας, ἡ ὅποια κατὰ τοὺς ἴστορικοὺς χρόνους ἀποτελεῖται ἀπὸ 28 μέλη. Τὸν ΣΤ' αἰῶνα ἡ βασιλεία ὑφίσταται νέον περιορισμὸν διὰ τῆς δηγιουργίας νέων ἀρχόντων, τῶν λεγομένων ἐφόρων. Περὶ τῆς προελεύσεως τῶν ἐφόρων ὑπάρχουν ἀντίθετοι γνῶμαι. Φαίνεται μᾶλλον ὅτι ἥσαν ἐκτελεστικὰ δργανα τῆς Γερουσίας. Ἀφοῦ δὲ ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ συνοδεύουν τοὺς βασιλεῖς εἰς τὴν ἐκστρατείαν, περιώρισαν τὴν ἄλλοτε παντοδυναμίαν αὐτῶν εἰς τὸ στρατευμα. Σὺν τῷ χρόνῳ οἱ ἐφόροι, οἱ ὅποιοι τὸν Ε' αἰῶνα εἶναι πέντε, ἀπέβησαν ἡ κυριωτάτη ἀρχὴ τῆς Σπάρτης, ωμομισταὶ τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, καὶ συνέπη πολλάκις νὰ εἰσαγάγουν εἰς δίκην καὶ νὰ καταδικάσουν εἰς θάνατον τοὺς βασιλεῖς.

Ο βίος τῶν Σπαρτιωτῶν εἶναι βίος στρατοπέδου. Νόμοι, ἡθικαὶ διατάξεις, ἀγωγὴ τῶν παίδων, σκοπὸν ἔχουν νὰ διατηρήσουν τὴν συνοχὴν καὶ τὴν μαχιμότητα τοῦ σπαρτιατικοῦ λαοῦ. Ὁ Σπαρτιάτης εἶναι στρατιώτης δι² δλῆς τῆς ζωῆς, ὑποχρεωμένος γ² ἀσκεῖται διαρκῶς, νὰ

παραμένη εἰς τὴν πόλιν, διὰ νὰ εἶναι ἔτοιμος εἰς πᾶσαν πρόσκλησιν. Δὲν δικαιοῦται νὰ ταξιδεύσῃ εἰς τὸ ἔξωτερον ἀνευ εἰδικῆς ἀδείας. "Οπως ἀσκεῖται μὲ τοὺς συνηλικιώτας του, οὗτοι συντρώγει μετ' αὐτῶν εἰς κοινὰ συσσίτια. Τὰ περίφημα συσσίτια δὲν ἔχουν σκοπὸν νὰ συνηθίσουν εἰς τὴν λιτότητα, ἀλλὰ ν' ἀναπτύξουν τὸ συναδελφικὸν πνεῦμα.

Ἄπὸ τοῦ ἑβδόμου ἔτους στρατολογοῦνται οἱ παῖδες καὶ ἀνατρέψονται ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν διδασκάλων, τοὺς δποίους διορίζει ἡ πολιτεία. Κοιμῶνται εἰς τὸ ὑπαιθρον, εἰς τὰς ὅχμας τοῦ «δονακοτρόφου» Εὐρώπης, συνηθίζουν εἰς τὴν σκληραγωγίαν, ἀσκοῦνται εἰς τὸ ἀκόντιον, τὸ ἄλμα, τὸν δίσκον. Εἰς τὴν Σπάρτην δὲν γυμνάζονται, οἱ νέοι διὰ νὰ γίγουν καλοὶ στρατιῶται, τὰ κοράσια διὰ νὰ γεννήσουν εὔδωστα τέκνα. Διὰ τοὺς Ἔλληνας οἱ Σπαρτιᾶται ἥσαν οἱ κατ' ἔξοχὴν διδάσκαλοι τῆς πολεμικῆς τέχνης, «τεχνῦται καὶ σοφισταὶ τῶν πολεμικῶν», ὅπως λέγει ὁ Πλούταρχος. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης γράφει: δῆλη ἡ νομοθεσία τῶν Σπαρτιατῶν προσπαθεῖ ν' ἀναπτύξῃ μίαν ἀρετήν, τὴν πολεμικὴν ἀνδρείαν.

Ἐπειδὴ δῆλη ἡ δογάνωσις τοῦ σπαρτιατικοῦ κράτους, κυβέρνησις, ἀνατροφὴ παιδών, βίος ἀνδρῶν, παρουσιάζει τὴν ἐνότητα ταύτην καὶ δῆλα τείνουν εἰς ἓνα σκοπόν, ὑπέμεσαν βραδύτερον ὅτι ἡτο ἔργον ἐνὸς νομοθέτου, τοῦ *Δυκούνδρου*.

Ο ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Διὰ τῆς μεγάλης προσπαθείας οἱ Σπαρτιᾶται κατώρθωσαν νὰ ἔχουν τὸν καλύτερον στρατὸν τῆς Ἐλλάδος. Τὸ κύριον σῶμα τοῦ στρατοῦ τούτου ἀποτελεῖ τὸ πεζικόν, οἱ δπλῖται. Ἀμυντικὰ ὅπλα ἔχει ὁ δπλίτης δορεικάλκινον θώρακα, περικεφαλαίαν, ἡ δποία προφυλάττει τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον, κνημῖδας καὶ ἀσπίδα κυκλικὴν ἀπὸ δέρμα καλυπτόμενον ἔξωθεν μὲν μέταλλον. Τὰ ἐπιθετικὰ ὅπλα του εἶναι ξίφος βραχὺ καὶ μακρὸν δόρυ. Οἱ δπλῖται παρατάσσονται ὁ εἰς πληησίον τοῦ ἄλλου, ὥστε ἡ δεξιὰ πλευρὰ ἐκάστου νὰ σκεπάζεται ἀπὸ τὸ ἄκρον τῆς ἀσπίδος τοῦ παραστάτου. Τοιουτοτρόπως ἀποτελεῖται πυκνὸν σῶμα, ἡ φάλαγξ, ἡ δποία ἔχει συνήθως βάθος 8—12 ἀνδρῶν. Ἡ σπαρτιατικὴ φάλαγξ εἶναι βαρεῖα πολεμικὴ μηχανὴ, τὴν δποίαν εἶναι δύσκολον νὰ διαρρήξῃ ὁ ἔχωρος. Κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα οἱ Σπαρτιᾶται εἶναι ἴσχυρὰ πολεμικὴ φυλὴ, ὁ σπαρτιάτης πολεμιστὴς ἔχει σῶμα καὶ βραχίονα στιβαρῶν, ἡ μακρὰ ἔξασκησις κατέστησεν αὐτὸν ἐπιδέξιον εἰς τὰς κινήσεις καὶ τὸν χειρισμὸν τοῦ δπλου. Ὁ νόμος δὲν ἐπιτρέπει εἰς ψηφίστοις ιθῆμάν μπὸ τὸ πεδίον τῆς μάχης. Εἰσέρχεται εἰς

τὴν μάχην ὑπὸ τὸν ἥχον αὐλοῦ καὶ μεθύεται ἐκ τοῦ ἐμβατηρίου ἔσματος, τοῦ παιᾶνος. Ὁ σπαρτιατικὸς στρατὸς ἐπὶ δύο αἰῶνας καὶ πλέον ἔμεινεν ἀήττητος καὶ ἔχρησίμευσεν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τοὺς ἄλλους Ἑλληνας. Ἐγειρόμενος μάντος πληγὴν, τὴν δλιγανθρωπίαν, ἀποτέλεσεν πάσχει ὅλοκληρος ἡ Σπάρτη. Ἡ σπάνις ἀνθρωπίνου ὑποκρίσιοῦ ἀναγκάζει τοὺς Σπαρτιάτας νὰ στρατολογοῦν διαρκῶς περισσοτέρους περιοίκους καὶ εἴλωτας. Κατ’ ἀρχὰς οἱ εἴλωτες στρατεύονται ὡς γυναικεῖς πολεμότεροι τῶν Σπαρτιατῶν ἢ ἀποτελοῦνται ἰδιαίτερα σώματα ἑλαφρῶν ὁπλισμένων. Βραδύτερον δημοσίευεται ἡ ἀνάγκη νὰ ὑπηρετηθούν καὶ ὡς δπλῖται. Ἡ πολιτεία δίδει τότε εἰς αὐτοὺς τὴν ἐλευθερίαν καὶ εἶναι οἱ νέοι πολῖται, οἱ γεοδαμώδεις.

ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

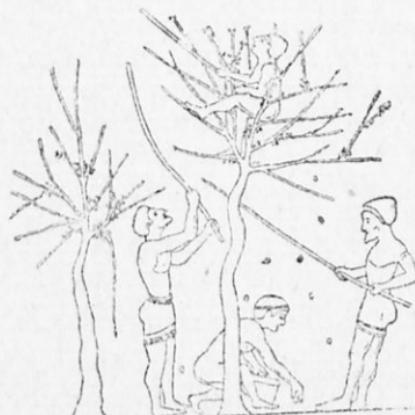
Ἡ αὐστηρὰ στρατιωτικὴ δργάνωσις τῶν Σπαρτιατῶν ἀπέβλεπε κυρίως εἰς τὴν κυριαρχίαν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ. Ἀφοῦ δημοσίευθησαν ἔντονοὶ ἴσχυροὶ, ἔστορεφαν τὰ βλέμματα εἰς τὰς γαίας τῶν γενετόνων. Διὰ δύο μακρῶν πολέμων, τῶν λεγομένων Μεσσηνιακῶν πολέμων (μέσα Η' καὶ Ζ' αἰῶνος), ὑπέταξαν τὴν Μεσσηνίαν καὶ μετέβαλον αὐτὴν εἰς χώραν εἰλάτων, τὴν δποίαν ἐνέμοντο οἱ παρὰ τὸν Εὔρωταν ἐγκατεστημένοι αὐθένται.

Συγχρόνως ἡ Σπάρτη προσέβαλε τοὺς ἄλλους δύο γείτονάς της τοὺς Ἀργείους καὶ τοὺς Ἀρκάδας. Ἀλλὰ πρὸς τὴν διεύθυνσιν ταύτης εὑρε μεγαλυτέραν ἀντίστασιν. Ἐν τῷ μεταξὺ μετεβλήθη ἡ πολιτικὴ κατάστασις εἰς τὴν Πελοπόννησον. Εἰς τὰ βόρεια τῆς χερσονήσου ἐδημιουργήθησαν ἴσχυρὰ κράτη τυράννων. Ὁ Κύψελος καὶ ὁ νιὸς τοῦ Περιάνδρου, οἱ τύραννοι τῆς Κορίνθου, ἥσαν γύριοι μεγάλου κράτους καὶ ἴδρυετο ἡ τυραννία τοῦ Κλεισθένους εἰς τὴν Σικυῶνα. Ἡ Σπάρτη παρηγήθη τότε τῆς κατακτητικῆς πολιτικῆς καὶ ἐζήτησε νὰ ἐκτείνῃ τὴν ἐπιρροήν της διὰ συμμαχιῶν. Τὴν πρώτην συνθήκην συμμαχίας συνῆψε μὲ τὴν Τεγέαν ὑπὸ τὸν ὄρον οἱ Τεγέαται νὰ εἶναι αὐτόνομοι, ἀλλὰ νῦν ἀκολουθοῦν τοὺς Σπαρτιάτας εἰς τοὺς πολέμους (μέσα ΣΤ' αἰῶνος).

Ἡ συνθήκη αὕτη ἔθεσε τὴν βάσιν τῆς λεγομένης Πελοποννησιακῆς συμμαχίας, εἰς τὴν δποίαν προσεχώρησαν βαθμηδὸν ὅλοι οἱ Ἀρκάδες, οἱ Ἡλεῖοι, η Κόρινθος καὶ ἡ Σικυών, τῶν δποίων κατέλυσε τοὺς τυράννους ἡ Σπάρτη βοηθήσασα τοὺς ἀριστοκρατικούς, καὶ ἐκτὸς τοῦ ἴσθμου τὰ Μέγαρα καὶ ἡ Αἴγινα. Τοιουτορόπως ἐδημιουργήθη εἴδος δημοσπονδίας, τὴν δποίαν διηγήθησε συμβούλιον τῶν ἀντιπροσώ-

νια, τῶν συμμάχων, ἡ δποία δμως διετέλει ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Σπάρτης.

Ἄλλος δὲ Σπάρτη δὲν κατώρθωσε νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις εὐρυτέρας πανελλήνιου πολιτικῆς. Ἡ δμοσπονδία, τὴν δποίαν ἐδημούργησεν, ἦτο ἄμορφον κατασκεύασμα, τὸ δποῖον ἀπὸ ἀπόψεως πολιτισμοῦ καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως οὐδὲν ἔπραξε, τούγαντίον ἦτο διαρκῆς ἀπειλὴ κατὰ τῆς προόδου, διότι ἀποτελουμένη ἀπὸ γεωργικὰ καὶ ἀριστοκρατικὰ κράτη, ἐστρέφετο κατὰ τῶν δημοκρατικῶν πόλεων. Ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως δμως ἐφάνη εὐεργετική. "Οταν μετ' δλίγον ὁ ἴσχυρότατος βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἤπειλησε νὰ συντρίψῃ τὴν Ἐλλάδα, ἡ πελοποννησιακὴ συμμαχία ἦτο ἡ μόνη δύναμις, ἡ δποία ἦτο ἡς θέσιν ν ἀντιτάξῃ σοβαρὰν ἀντίστασιν.

Συγκομιδὴ ἔλαιων (ἀγγειογραφία)

Οἱ χωρικοὶ τινάσσουν τὰς ἔλαιας μὲ κοντούς, δπως γίνεται καὶ σήμερον. Ἡ σκηνὴ εἶναι μία ἀπὸ τὰς συνήθεις εἰς τὴν Ἀττικήν, ἡ δποία καὶ τότε πρῆγμα μεγάλην ποσότητα ἔλαιων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

'Αντιθέτως πρός τὴν Σπάρτην εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐδουλιούσθι
κοάτος κατ' ἔξοχὴν ναυτικὸν καὶ ἐμπορικὸν ἔνεκα τῆς εὐνοί^ς
κῆς θέσεως τῆς χώρας.

Μετὰ μακράς ἐμφυλίους ἔριδας μεταξὺ τῆς ἀριστοκρατίας καὶ
τοῦ δῆμου γίνεται προδράθεια διὰ τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλω^{νος}
νὰ διμιτιβασθοῦν αἱ ἀπαιτήσεις τῶν ἀντιμαχομένων.

'Αλλ' αἱ Ἀθηναὶ ἀναπτυχθεῖσαι οἰκονομικῶς καὶ κοινωνί^κ
καὶ ἐπὶ τῆς δινετῆς διοικήσεως τοῦ συγάννου Πειδιτράτοι^δ
διδουν διαρκῶς λαϊκωτέραν μορφὴν εἰς τὸ πολίτευμά των
"Ηδη πρὸ τελειώσης ὁ ΣΤ' αἰών, διὰ τῆς μετασχηματίσεως τοῦ
Κλεισθένους ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς δημοκρατίας, η ὁποίη
φθάνει εἰς πλήρη ἀνάπτυξιν τὸν Ε' αἰώνα.

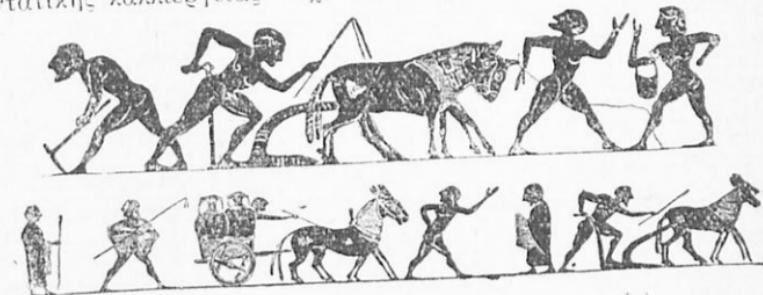
Η ΑΤΤΙΚΗ

Ἡ Ἀττικὴ εἶναι μικρὰ δρεινὴ χερσόνησος ἔχουσα ἔκτασιν μόλις
2600 χιλιόμετρα, τῆς δροίας τὸ ἥμισυ καλύπτουν τὰ ὅρη. Ἡ φύσις
τῆς χώρας παρουσιάζει τὰ γνωρίσματα τῆς ἑλληνικῆς γῆς εἰς ἐντονώ^{τε}

τερον βαθμόν, τὴν μεγάλην ποικιλί^{αν} καὶ τὸν συνδυασμὸν ὅρους, πεδιάδος καὶ παραλίας. Τὰ ὅρη τῆς Ἀττικῆς δὲν εἶναι πολὺ ὑψηλά, ἀλλὰ διακρίνονται διὰ τὴν γραφικότητα καὶ τὴν ἡμερότητα καὶ φέρουν ἔνδοξα ὄνόματα. Οἱ Κιθαιρῶν καὶ οἱ Πάρνηται εἶναι τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς πρὸς τὴν Βοιωτίαν, δὲ Αἰγαίων, προέκτασις τοῦ Κιθαιρῶνος, κατέρχεται εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Σαρωνικοῦ. Πρὸς ἀνατολὰς εἶναι δὲ Υμηττός, δυνομαστὸς διὰ τὸ μέλι

του, καὶ τὸ Πεντελικόν, τὸ δροῖον ἔκρυπτεν εἰς τὰ σπλάγχνα του τὸ
εὐγενὲς ὄλικὸν τῶν ἀμηναῖκων ἀγαλμάτων.

Αἱ τρεῖς ὕξιολογίτεραι πεδιάδες τῆς Ἀττικῆς, ή πεδιάς τῶν Ἀθηνῶν, τὸ λεγόμενον κυρίως Πεδίον, τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Ἐλευσίνος εἶναι κοιλώματα μικρᾶς ἔκτασεως μεταξὺ τῶν δρόμων. Ἡ Ἀττικὴ ἀνέκαθεν ἐχαρακτηρίσθη διὰ διάγον εὐφορος, ως λεπτόγεως, ἀλλὰ διὰ τῆς ἑντατικῆς καλλιεργείας εἶχε καταντήσει ἀρκετὰ παραγωγική. Τὰ

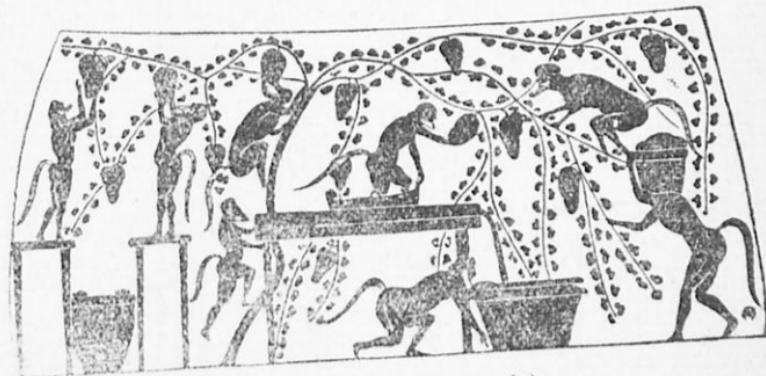

Σκηναὶ ἐκ τοῦ γεωργικοῦ βίου (ἀγγειογραφία)

Εἰς τὸ μέσον τῆς πρώτης εἰκόνος εἰς γεωργὸς ὄδηγει τὸ ἄροτρον, ἀριστερὰ ἀντοῦ εἰς ἐργάτης θραύσει τοὺς βάλους καὶ δεξιὰ δύο σπορεῖς. Εἰς τὴν δευτέραν εἰκόνα ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά ὁ ἐπόπτης τῆς ἐργασίας, πιθανὸν ὁ ἴδιος τίτης, ἅμαξα μὲ δύο ἀμφορεῖς, ὁ σπορεὺς καὶ τὸ ἄροτρον.

πεδινὰ μέρη παρῆγον σίτον καὶ κοιμήν, ἐπὶ τῶν λόφων ἥκμαζεν ή ἀμπελος καὶ τὸ πολυμύνητον φυτὸν τῶν Ἀθηναίων, ή ἥλαια.

Ἄλλ' ἐκεῖνο, τὸ διποῖον ἔδωσεν ἔξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὴν μικρὰν χώραν, ἵτο ή τοποθεσίᾳ τῆς. Ἡ Ἀττικὴ ἐκτείνεται βαθέως εἰς τὸ Αἴγαλον καὶ φαίνεται προωθούμενη νὰ ἔξουσιαζῃ τὴν θαλασσίαν ὅδον, Η διποία ἀγει πρὸς τὴν Θράκην, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Κρήτην. Ἡ

Τρυγητὸς (ἀγγειογραφία)

Ἡ εἰκὼν παριστάνει ἀμπελον, τὴν διποίαν τρυγοῦν Σειληνοῖ, ἀκόλουθοι τοῦ προστάτου τῆς ἀμπέλου Διονύσου. Ἄλλοι κόπτουν τὰς σταφυλάς, ἄλλοι τὰς μεταφέρουν ἐντὸς καλάθων. Εἰς τὸ μέσον εἰς Σειληνὸς πατεῖ ἐντὸς δοχείου σταφυλάς καὶ ὁ οἶνος θέει εἰς ἐν βαθὺ δοχεῖον.

πολυσχιδής παραλία της έχει δόμους ἀσφαλεῖς, οἱ δποῖοι ἡτο δυνατὸν νὰ μεταβληθοῦν εἰς λιμένας. Ἀγρόται κατ' ἀρχὰς οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς, κατέβησαν βραδύτερον εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἔγιναν ἐξαίρετοι ναυτικοὶ καὶ ἔμποροι. Ἡ Ἀττικὴ εἶχε δύο πρωτευούσας, μίαν μεσογειακήν, τὰς Ἀθηναῖς, καὶ μίαν παραθαλασσίαν, τὸν Πειραιᾶ.

Σήμερον τὸ κλῖμα τῶν Ἀθηνῶν εἶναι πολὺ καυστικὸν καὶ παραλίει πᾶσαν ἐργασίαν τὸ θέρος. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡτο πολὺ ἥπιωτερον. Τὰ δορικά καλύπτοντο ἀπὸ δάση, οἱ δύο ποταμοί, ὁ Ἰλισός καὶ ὁ Κηφισός, εἶχον πολὺ περισσότερον ὑδωρ. Οἱ ποιηταὶ ἐξύμνησαν τὸ δροσερὸν ρεῦμα τοῦ Κηφισοῦ καὶ τὰ ποάσινα φυλλώματά του, ὅπὸ τὰ ὅποια ἐψιθύριζε τὸ παθητικὸν ἄσμα τῆς ἡ ἀηδῶν. Ὁ δυτικὸς ἄνεμος πνέων ἀπὸ τὴν θάλασσαν ἐδροίζε τὸ θέρος καὶ ἐθέρμανε τὸν χειμῶνα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐξεθείασαν τὸ γλυκὺ κλῖμα τῆς πατρίδος των, τὸν λεπτὸν ἀέρα καὶ τὸν διαυγέστατον οὐρανόν της. Εἰς ἓν δρῦμα τοῦ Εὑριπίδου ὁ χορὸς φάλλει: «Καλότυχοι οἱ Ἀθηναῖοι. Ζοῦτε μέσα εἰς λαμπρότατον αἴθέρα. Εἰς τὸν τόπον αὐτὸν λέγεται δην ἡ σαρδὴ δρμονία ἐγέννησε τὰς ἱερέα μούσας».

Πρόγραμμα τὸ κλῖμα ἐπέδρασεν εἰς τὸν χαρακτῆρα τῶν κατοίκων. Κατέστησεν αὐτοὺς ζωηρούς, ἐνεργητικούς καὶ ἐλέπτυνεν εἰς βαθμὸν ἀξιοθαύμαστον τὴν καλαισθησίαν των.

ΤΟ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΟΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Ἡ Ἀττικὴ κατ' ἀρχὰς ἡτο γεωργικὴ καὶ δὲν διέφερε διόλου ἀπὸ τὰς ἄλλας πολιτείας τῆς Ἑλλάδος. Εἶχε δύο κοινωνικὰς τάξεις, τοὺς γαιοκτήμονας εὐγενεῖς, τοὺς εὐπατορίδας, καὶ τοὺς δουλοπαροίκους γεωργούς, τοὺς λεγομένους γεωμόρους ἢ ἀργοίκους. Τὸ κράτος ἐκυβέρνα ὁ βασιλεὺς μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν γενῶν, οἱ δποῖοι ἀπετέλουν τὸ συμβούλιόν του, τὸν Ἀρειον Πάγον, ὁ δποῖος ἡτο κατ' ἀρχὰς ὅτι ἡ Γερουσία εἰς τὴν Σπάρτην. Βραδύτερον οἱ εὐγενεῖς κατέλυσαν τὴν βασιλείαν. Ἀπὸ τότε τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως ἔλαβεν ὁ Ἀρειος Πάγος, ὁ δποῖος ἀντὶ τοῦ βασιλέως διώριζεν ἐννέα ἀρχοντας δι' ἓν ἔτος. Εἰς ἑξ αὐτῶν, ὁ λεγόμενος βασιλεὺς, διετήρησε μόνον τὴν θρησκευτικὴν ἔξουσίαν, δ πολέμαρχος ἔλαβε τὴν στρατιωτικήν, δ τοίτος, ἀπλῶς ἀρχων δυνομαζόμενος, ἡτο διοικητὴς τῆς πόλεως καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐλάμβανε τὴν δυνομασίαν τὸ ἔτος. Διὰ τοῦτο δ ἀρχων δυνομάζετο ἐπάρνυμος¹. Οἱ ἄλλοι

1. Ἐλέγετο οὕτω διότι ἔδιδε τὸ δυνομα εἰς τὸ ἔτος. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐχρονολόγουν τὰ γεγονότα κατά ἀρχοντας. Ἐλέγον π. χ. ὅτι ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος ξοκισεν ἐπὶ Πειθοδώρου ἀρχοντος.

Ἐξ ἄρχοντες ὀνομάζοντο θεσμοθέται καὶ ἡσαν κυρίως δικασταί.
Τὸ κράτος ἐκυβέρνων οἱ εὐγενεῖς καὶ αὐτοὶ μόνον ἔξελέγοντο ἄρχοντες ἢ μέλη τοῦ Ἀρείου Πάγου.

ΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΤΑΡΑΧΑΙ

Ἡ κατάστασις αὐτὴ διετηρήθη ἐπὶ αἰῶνας. Ἄλλ' ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας ἐδημιουργησε νέαν κοινωνικὴν τάξιν, ἥ διοπία ἔμελλε νὰ διεκδικήσῃ τὴν ἔξουσίαν πρὸς τοὺς εὐπατριδας.

Τὸν Ζ' αἰῶνα αἱ Ἀθῆναι διεξάγουν ἀξιόλογον ἐμπόριον εἰς τὴν θάλασσαν. Διὰ νὰ ἔξασφαλίσουν τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντά των, καταλαμβάνουν τὸ Σύγειον εἰς τὴν εἰσόδον τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἔχουν προστριβὰς μὲ τὰ ναυτικὰ καὶ ἐμπορικὰ κράτη τῆς Αιγαίους καὶ τῶν Μεγάρων. Ἐπίσης κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχε δημιουργηθῆ, ἰδίως εἰς τὰ δρεινότερα μέρη τῆς Ἀττικῆς, τάξις μικροκαλλιεργητῶν, οἱ λεγόμενοι διάκοποι. Ὁλοι αὐτοὶ οἱ ἐμποροὶ, ναυτικοί, τεχνῖται, ἐλεύθεροι γεωγοί, μὲ ἓν ὅνομα δ δῆμος, εἶναι ἀντίπαλοι τῶν εὐπατριδῶν, οἱ διοπίοι καταπιέζουν καὶ ἐκμεταλλεύονται αὐτούς. Οἱ μικροκαλλιεργηταὶ καὶ οἱ τεχνῖται κατὰ τὰ δύσκολα ἔτη ἀναγκάζονται νὰ δανεισθοῦν ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς μὲ βαρυτάτους ὅρους. Ὁταν δὲν κατορθώνουν νὰ πληρώσουν, δ δανειστὴς δικαιοῦται νὰ πωλήσῃ αὐτοὺς ὡς δούλους ἢ νὰ ὑποχρεώσῃ αὐτοὺς νὰ ἐργασθοῦν εἰς τὸ κτήμα του ὡς ἐπιήμοροι, δηλ. νὰ λαμβάνουν μόνον τὸ τιμωρούντων. Τοῦτο ἦτο τὸ ἐπὶ τοῖς σώμασι δανείζεσθαι. Τοιουτορόπως ὑπῆρχε κίνδυνος οἱ ἐλεύθεροι γεωργοὶ καὶ τεχνῖται νὰ περιπέσουν πάλιν εἰς δουλείαν.

Διὰ τοῦτο ἡ Ἀττικὴ ταραχάσσεται τὸν Ζ' αἰῶνα ἀπὸ ἐσωτερικὰς ἔριδας. Τὰς ταραχὰς ἐπιφελεῖται ὁ νεαρὸς εὐπατριδῆς **Κύλων**, ὀλυμπιονίκης καὶ γαμβρὸς τοῦ τυράννου τῶν Μεγάρων Θεαγένους, καὶ προσπαθεῖ νὰ γίνῃ κύριος τῆς ἔξουσίας. Ἡ ἀπόπειρα ἀποτυγχάνει, δ Κύλων δοαπετεύει, οἱ διπάδοι του πολιορκοῦνται εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ὑπὸ τῶν εὐγενῶν καὶ ἰδίως ὑπὸ τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Ἀκμεωνίδῶν, παραδίδονται ὑπὸ ὅρους, ἀλλὰ φονεύονται παρὰ τὴν συνθήκην. Ἡ βιαία αὕτη πρᾶξις, τὸ κυλώτειον ἄγος, ὡς ὀνομάσθη, προκαλεῖ νέας ταραχάς, οἱ Ἀλκμεωνίδαι ἀναγκάζονται νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν πόλιν ὡς ἐναγεῖς, οἱ εὐπατριδαι δύμως μένουν κύριοι τῆς καταστάσεως.

Διὰ νὰ ἡσυχάσουν τὰ πνεύματα, ἀναθέτουν εἰς τὸν Δράκοντα νὰ ἀναγράψῃ τὰς παλαιὰς συνηθείας καὶ νὰ παρουσιάσῃ αὐτὰς ὡς γραπτὸν νόμους, οἱ διοπίοι ἔγιναν περίφημοι διὰ τὴν αὐστηρότητά των (δρακόντειοι νόμοι).

‘Αλλ’ ἡ ἀπολυταρχία τῶν εὐγενῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαιωνισθῇ μετά τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἀθηνῶν. Αἱ ἀντιμαχόμεναι με-
595 φίδες κατώρθωσαν νὰ συνεννοηθοῦν καὶ ἔξελεξαν τὸν Σό-
 λωνα ἀρχοντα μὲ τὴν ἀπεριόριστον ἔξουσίαν νὰ ωνθμίσῃ
 τὴν πολιτείαν.

‘Ο Σόλων, ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς, λέγεται ὅτι εἶχε χάσει τὰ
 κτήματά του καὶ κατώρθωσε διὰ τοῦ ἐμπορίου νὰ δημιουργήσῃ νέαν
 περιουσίαν. Ἐταξίδευσε πολύ, εἶδε καὶ ἔμαθε πολλά. Εἶχε συμπαθείας
 εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐμπόρων, διότι εἶχεν ἐργασθῆ διὰ τὴν ἔξασφάλισιν
 τῆς κατοχῆς τοῦ Σιγείου καὶ διὰ τῶν ποιημάτων του ἔξήγειρε τοὺς
 συμπολίτας του διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Σαλαμῖνος. Ἄφ’ ἑτέρου οἱ
 εὐγενεῖς εἶχον ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτὸν ἔνεκα τῆς καταγωγῆς του.

Ο Σόλων διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν γαλήνην, ἔλαβε φιζικὰ μέτρα. Διέταξε γενικὴν παραγραφὴν τῶν χρεῶν. ‘Οσοι εἶχον πωληθῆ διὰ χρέη
 ἀνέκτησαν τὴν ἐλευθερίαν των, οἱ φυγάδες ἐπέστρεψαν, τὰ ὑποθηκευ-
 μένα κτήματα ἀπηλλάγησαν πάσης ὑποχρεώσεως. Τοῦτο ὠνόμασαν
 σεισάγθειαν, διότι ὁ λαὸς ἀπηλλάγη ἀπὸ τὰ βάρη του. Διὰ νὰ προλάβῃ
 τὴν δημιουργίαν νέας τάξεως δουλοπαρούχων, ἀπηγόρευσε τὸ ἐπὶ τοῖς
 σώμασι δανείζεσθαι, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ δὲ τὴν δημιουργίαν μεγάλων
 κτημάτων, ἥλλαξε τὸν πληρονομικὸν νόμον καὶ ἐπέτρεψε τὴν διανομὴν
 τῆς περιουσίας εἰς ὅλα τὰ τέκνα. Ἐπίσης ἔδωκε τὸ δικαίωμα εἰς τοὺς
 εὐγενεῖς νὰ πωλοῦν τὸ κτῆμά των.

Τὰ πολιτικὰ δικαιώματα δὲν ἔξετενεν εἰς ὅλους τοὺς πολίτας, διὰ
 νὰ μὴ ἔξερεθίσῃ τοὺς εὐγενεῖς. Διῆρεσε τοὺς κατοίκους εἰς τέσσαρας
 τάξεις λαβὸν βάσιν τὴν κτηματικὴν περιουσίαν, 1) τοὺς πεντακοσιομε-
 δίμους, δηλ. μεγαλοκτηματίας ἔχοντας ἑτήσιον εἰσόδημα πεντακοσίων
 μεδίμων¹, ἦτοι 10.000 δικάδων σίτου, οἷνον ἡ ἐλαύον, 2) τοὺς τρια-
 κοσιομεδίμους ἢ ἵππεῖς, ἔχοντας 300 μεδίμους ἦτοι 6.000 δικάδας
 3) τοὺς διακοσιομεδίμους ἢ ζευγίτας, τοὺς ἔχοντας 200 μεδίμους
 ἦτοι 4000 δικάδες, 4) τοὺς θῆτας, τοὺς ἔχοντας κάτω τῶν 200 μεδίμων.

Οἱ πολῖται ὅλων τῶν τάξεων λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν ἐκκλησίαν
 καὶ ἔχουν δικαίωμα νὰ ψηφίζουν τοὺς ἀρχοντας, ἐκλέγονται δῆμος
 ἀρχοντες μόνον οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰς τρεῖς ἀνωτέρας τάξεις, αἱ ἀνώτε-
 ραι ἀρχαὶ μάλιστα παραμένουν προνόμιον τῶν δύο πρώτων τάξεων.
 Συγχρόνως δῆμος οἱ πολῖται τῶν ἀνωτέρων τάξεων ἔχουν πολὺ μεγαλυ-

(1) *Μέδιμπος*=μέτρον χωρητικότητος ἵσον πρὸς 20 δικάδας περίπου.

τέρας ὑποχρεώσεις, φροδολογοῦνται, ὑπηρετοῦν εἰς τὸν στρατὸν ὃς δπλῖται καὶ ἵππεῖς, ἐνδὲ οἱ θῆτες εἶναι ἀπηλλαγμένοι τῆς ἰστρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἢ ὑπηρετοῦν ως ψιλοί.

Ἡ σολῶνειος νομοθεσία διετήρησε κατὰ ταῦτα ἀριστοκρατικὸν καὶ ἀρχαϊκὸν χαρακτῆρα, ἀφοῦ μάλιστα βάσιν τῆς διαιρέσεως ἔλαβε τὴν κτηματικὴν περιουσίαν. Ἀλλ᾽ ἡ ταχεῖα οὐκονομικὴ ἀνάπτυξις τῆς χώρας ἀνεστάτωσε τὴν βάσιν ταύτην, διότι τὸ κτῆμα καὶ τὸ εἰσόδημα ἥχισαν νὰ ὑπολογίζωνται εἰς χοῦμα καὶ ὅχι εἰς εἶδος. Τοιουτοτρόπως τὸ πολίτευμα ἀνεπτύχθη πολὺ ταχέως εἰς τυμοκρατικὸν καὶ τὰ ὄρια τῶν τάξεων δὲν ἦσαν πλέον αὐστηρῶς χωρισμένα, διότι διανέζανταν τὴν περιουσίαν του τίχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀνέλθῃ εἰς ὑψηλοτέραν τάξιν. Ὁ Ἀνθεμίων ἀφέρεται εἰς τὴν ἀκρόπολιν Ἱππον., διότι ἀνῆλθεν ἐκ τῆς τάξεως τῶν θητῶν εἰς τὴν ἵππεῖς.

Μεγαλυτέραν σπουδαιότητα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς δημοκρατίας ἔχον ἄλλαι διατάξεις τοῦ Σόλωνος. Ἐδωσε μεγαλύτερα δικαιώματα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ διωργάνωσε συστηματικότερον τὴν βουλὴν τῶν τετρακοσίων. Τὰ δύο ταῦτα κυβερνητικὰ διοικητικὰ σώματα, τὰ ὅποια ἔλαβον μεγάλην σημασίαν βραδύτερον, είχον δημιουργηθῆ ἥδη πρὸ τοῦ Σόλωνος, δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς πότε. Ἡ Βουλὴ τῶν τετρακοσίων, ἀποτελουμένη ἀπὸ 400 μέλη, ἐκλεγόμενα κατ' ἕτος ἀπὸ τὰς τρεῖς πρώτας τάξεις, εἶχε κύριον ἔργον νὰ προετοιμάζῃ τὰ ζητήματα, τὰ ὅποια θὰ ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

Διὰ σειρᾶς διατάξεων ἐφρόντισε διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου. Ἐπέτρεψε τὴν ἔξαγωγὴν τοῦ ἔλατον καὶ εἰσήγαγε τὸ μετρικὸν σύστημα τῶν ἄλλων ἐμπορικῶν πόλεων.

Η ΤΥΡΑΝΝΙΣ

Ο Σόλων προσπαθήσας νὰ εὐχαριστήσῃ καὶ τὰς δύο μερίδας δυσηρέστησεν δλους κατ' ἀρχάς. Οἱ εὐγενεῖς ἦσαν ἔξωργισμένοι διὰ τὴν κατάργησιν τῶν χρεῶν, οἱ ἀπορώτεροι, διότι ἀνέμενον διανομὴν τῆς γῆς. Αἱ ταραχαὶ ἐπανελήφθησαν. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν δρεινῶν Πεισίστρατος ἀνήρ ἔξαιρετικῆς εὐφυΐας, κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὴν ἔξουσίαν καὶ νὰ γίνῃ τύραννος τὸ 560.

560

Ἡ τυραννίς δὲν ἐσταμάτησε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἀθηναίων, διότι δ Πεισίστρατος διετήρησε τὴν νομοθεσίαν τοῦ Σόλωνος, μάλιστα ἐστέρεωσεν αὐτὴν ἐφαρμόσας κατὰ τὰ μακρὰ καὶ εἰρηνικὰ ἔτη τῆς κυριαρχίας του. Ὁ Πεισίστρατος ἐκνήρευσε τὰς Ἀθήνας ἐπὶ 33 ἔτη (560—527), ἔδειξε σύνεσιν καὶ μετριοπάθειαν καὶ ἀπέκτησε μεγάλην

δημοτικότητα. Είναι δὲ μῆδος, ὅτι ἔξεδιώχθη ἐπανειλημμένως ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του καὶ ὅτι κατώρθωσε πάλιν νὰ ἐπανέλθῃ. Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του εἶδον ἡμέρας λαμπράς, διότι ὁ Πεισίστρατος θέλων νὰ εἰναι δημοτικὸς ἐφορόντισε νὰ αὐξήσῃ τὸν πλοῦτον τῆς χώρας καὶ νὰ καταστήσῃ εὐχάριστον τὸν βίον. Εἰργάσθη διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μικρᾶς ἴδιοκτησίας ὑποστηρίξας οἰκονομικῶς τοὺς μικροκτηματίας. Ἡ ἀμπελος καὶ ἡ ἔλατα ἐκέρδισαν ἔδαφος, ἡ ἀγγειοπλαστικὴ ἀνεπτύχθη, ἥρχισαν νὰ ἐργάζωνται τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρείου. Περὶ τὴν νέαν ἀγορὰν δημιουργεῖται ὀδόκληρος συνοικία σιδηρουργῶν καὶ κεραμέων, ἡ σφύρα ἀντηγεῖ ἐπὶ τοῦ ἀκμονος, οἱ τροχοὶ στρέφονται ἀπὸ πρωίας μέχρις ἐσπέρας καὶ ὅλη ἡ πόλις ἐργάζεται ὑπὸ τὴν αὐγίδα τοῦ Ἡφαίστου καὶ τῆς Ἀθηνᾶς Ἐργάνης. Κατασκευάζονται ὑδραγωγεῖα καὶ κοῆναι, ἡ Ἀκρόπολις καὶ ἡ κάτω πόλις κοσμοῦνται διὰ ναῶν καὶ ἐργῶν γλυπτικῆς, τὰ δοποῖα ἀπομιμοῦνται τὴν Ἱωνικὴν τέχνην καὶ παρέχουν ἐργασίαν εἰς τὸν λαόν. Έορταὶ ποδὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Ἀθηνᾶς φαιδρύνουν τὴν πόλιν. Ηρώτην φορὰν εἰς τὰς ἑορτὰς ταύτας δίδονται δραματικὰ παραστάσεις. Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Πεισίστρατον συναντῶνται οἱ ἔξοχώτεροι ποιηταὶ τῶν χρόνων τούτων καὶ συντελεῖται ἡ ἔκδοσις τοῦ Ὁμήρου.

Ἄλλ' ἀκριβῶς ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πλούτου ἐπροκάλεσε τὴν πτῶσιν τῆς τυραννίδος. Ὁ Πεισίστρατος ἦτο ἀσφαλής, ἐφόσον εἶχεν ἔχθρους μόνον τοὺς εὐπατοίδας. Ἄλλ' ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἀναπτυχθεῖσα ἀστικὴ τάξις ἥθελησε νὰ ἔχῃ πλήρη αὐτοδιοίκησιν, καὶ ἀνέτοεψε τοὺς διαδόχους του, οἱ δοποῖοι δὲν εἶχον τὴν ἰκανότητά του. Εἰς ἐκ τῶν νῦν του, δῆποτε προσπάθειαν έγινεν τοῦ Ιππαρχοῦ, ἐδολοφονήθη ἔνεκα προσωπικῶν λόγων ὑπὸ τοῦ Ἀριστογείτονος καὶ τοῦ Ἀρμοδίου, δῆποτε προσπάθειαν τοῦ Ιππίας, δῆποτε προσπάθειαν τοῦ Αριστοκράτου, δῆποτε προσπάθειαν τοῦ Αττικὴν προσκληθεῖς ὑπὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν. Ὁ Ιππίας κατέφυγεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας Δαρείου.

Η ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΙΣ ΕΠΙ ΚΛΕΙΣΘΕΝΟΥΣ

Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς τυρρανίδος καὶ μετὰ σφοδρὸν ἀγῶνα οἱ δημοκρατικοὶ ἔγιναν κύριοι τῆς καταστάσεως καὶ ἥλλαξαν οἰζικῶς τὸ καθεστώς τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ ἀρχηγὸς των Κλεισθέρης, εὐπατρίδης, ἀνήκων εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Ἀλκεωνιδῶν, ἀλλὰ τολμηρὸς καὶ ἀπηλλαγμένος προλήψεων, εἰσήγαγε μεταρρυθμίσεις, αἱ δοποῖαι σημει-

ώνουν τὸ ἀποφασιστικώτερον βῆμα πρὸς λαϊκώτερον πολίτευμα κατὰ τὸν ΣΤ' αἰδνα.

Ο Κλεισθένης κατήργησε τὴν παλαιὰν διάκρισιν τῶν κατοίκων εἰς τάξεις καὶ διέταξε νέαν ἀπογραφὴν τῶν κατοίκων. Τὰ χωρία τῆς Ἀττικῆς καὶ αἱ συνοικίαι τῆς πόλεως ἀπετέλεσαν 100 κοινότητας μὲ τοπικὴν αὐτοδιοίκησιν, τοὺς λεγομένους δῆμους. Ἐκαστος κάτοικος ἀδιακρίτως καταγωγῆς καὶ κοινωνικῆς τάξεως ὑπερχεώθη νὰ καταγραφῇ εἰς τὸν δῆμον, ὅπου εἶχε τὴν κατοικίαν του. Οἱ δῆμοι ἀνὰ δέκα ἀπετέλεσαν 10 διοικητικὰς περιφερείας, τὰς λεγομένας 10 φυλὰς. Ἐκτοτε οἱ Ἀθηναῖοι δὲν φέρουν πλέον τὸ ἐπώνυμον τοῦ γένους των, ἀλλὰ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ πατρός των καὶ τοῦ δήμου, εἰς τὰ δοῖα ἐνίστεται καὶ τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς χάριν ἀριθμίας (π.χ. Θεμιστοκλῆς Νεοκλέους Φρεάδορος Λεοντίδος φυλῆς).

Ἐλήφθη ὅμως φροντὶς ὅπως ἡ φυλὴ μὴ περιλάβῃ δήμους μιᾶς περιφερείας μόνον, ἀλλ’ ὅσον τὸ δυνατὸν μεγάλην ποικιλίαν δήμων, δηλ. δήμους τοῦ ἐσωτερικοῦ, τῆς πόλεως, τῆς παραλίας. Η Ἰπποθοντὶς φυλὴ π.χ. συνδέει εἰς μίαν διοικητικὴν ἔνότητα τὴν πεδιάδα τῆς Ἐλευσίνος, τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς καὶ τοὺς δρεινοὺς δήμους τῆς Πάρνηθος. Εἰς τὰς νέας διοικητικὰς δογανώσεις οἱ Ἀθηναῖοι συγχωνεύονται, πλούσιοι καὶ πτωχοί, εὐπατρίδαι καὶ ἀνθρωποι τοῦ λαοῦ, ἔμποροι καὶ γεωργοί, δρεινοὶ καὶ θαλασσινοί. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν αὐτὴν φυλὴν συνέρχονται εἰς κοινὸς συναθροίσεις, συζητοῦν τὰς ὑπόθεσεις τῆς φυλῆς, ἐκλέγουν τοὺς βουλευτάς των, ἐορτάζουν κοινὰς ἑορτὰς καὶ αἰσθάνονται ὅτι ἀποτελοῦν ἔνα λαὸν καὶ ὅτι ἔχουν ἴσα πολιτικὰ δικαιώματα. Τοιουτούρπως ἀρχίζει νέα πολιτικὴ ζωὴ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ δὲν λαὸς παιδεύεται πρὸς δημοκρατίαν.

Αλλὰ μεταβολὴ τόσον φιλικὴ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ χωρὶς κλονισμούς. Οἱ ἀδιάλλατοι ἀριστοκρατικοὶ ἔζητησαν τὴν ἐπέμβασιν τῆς Σπάρτης. Ο βασιλεὺς Κλεομένης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἔξεδιώξε τὸν Κλεισθένην καὶ τοὺς Ἀλκμεωνίδας ὃς ἐναγεῖς. Αλλ’ ὁ λαὸς ἔτηγέρθη διὰ νὰ προστατεύσῃ τὰς ἐλευθερίας του, ὑπερχεώσε τὸν Κλεομένην νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν χώραν καὶ βραδύτερον οἱ Ἀθηναῖοι ἐνίκησαν εἰς λαμπρὰν μάχην τοὺς συμμάχους τῶν Σπαρτιατῶν Βοιωτοὺς καὶ Χαλκιδεῖς.

ΑΡΧΑΙ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Τὰ γεγονότα τοῦτα περιέβαλον μὲ αἴγλην τὴν νεαρὰν δημοκρατίαν καὶ ἀνύψωσαν τὸ φρόνημα τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἥγα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πησαν τώρα περισσότερον τὴν πατρίδα των, διότι ήσαν πολῖται ἐλευθέρας πόλεως καὶ εἶχον ὅλοι ἵσα πολιτικὰ δικαιώματα. Ἐπίστευσαν εἰς τὴν εὐγένειαν τῆς καταγωγῆς των καὶ εἰς τὴν ἴδιαν ἀξίαν. Ἀλλ᾽ ἡ ἐθνικὴ αὐτὴ ὑπερηφάνεια δὲν ἔκαμεν αὐτοὺς ἀποκλειστικούς. Τούναντίον εἶχον τὴν ψυχὴν ἀνοικτὴν εἰς ὅλας τὰς ἐπιδράσεις καὶ ἐδέχοντο προθύμως ὅ,τι καλὸν εὑρισκον εἰς τοὺς ἄλλους. Οἱ Ἀθηναῖοι ποὶν γίνουν διδάσκαλοι τῆς Ἑλλάδος, ἔλαβον μαθήματα ἀπὸ τὰς φυλάς, αἱ δοῖαι ἀνεπτύχθησαν ἐνωφρίτερον.

Κατ' ἀρχὰς ἐδιδάχθησαν πολλὰ ἀπὸ τοὺς Ἰωνας. Ἐκ τῆς Ἰωνίας ἥλθον τὰ ποιήματα τοῦ Ὄμηρου, ἵωνες τεχνῦται ἐδίδαξαν τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ μαρμάρου. Ἡ Ἀκρόπολις ἐπληρώθη ἀπὸ κόρας, ἀπὸ ἀγάλματα δηλ. γυναικῶν, τὰ δοῖα αἱ κυρίαι τῶν Ἀθηνῶν ἀφιέρωνον εἰς τὴν Θεὰν (ἴδε κεφαλ. τέχνης). Ἡ κεραμευτικὴ ἐπίσης ἐδέχθη τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἰώνων. Σχέδια ἐκ τοῦ φυτικοῦ κόσμου, μεγάλα ἄγρια θηρία, πτερωτοὶ δαίμονες, τὰ δοῖα οἱ ἵωνες εἶχον ἀπομιμηθῆ ἀπὸ τὰ ἀσυριακὰ πρότυπα, ἀναμιγνύονται εἰς τὰ ἐντόπια γεωμετρικὰ σχήματα, τὰ δοῖα τέλος παραγωνίζονται. Ἐπὶ Πεισιστράτου ἴδιως αἱ Ἀθῆναι παρουσιάζουν ὅψιν ἰωνικῆς πόλεως συνδυάζουσαι τὴν οἰκονομικὴν ἀκμὴν μετὰ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς τραγανίδος ἀρχῆς ἡ δωρικὴ ἐπίδρασις. Ἀκριβῶς τότε ἡ Ἰωνία ἔχανε τὴν ἀνεξαρτησίαν της, ἐνῶ ἡ Σπάρτη εἶχε γίνει ἡ πρώτη στρατιωτικὴ δύναμις. Ἐκτοτε οἱ Ἀθηναῖοι ἔρχονται εἰς στενωτέραν ἐπαφὴν μὲ τὸν δωρικὸν κόσμον. Οἱ βραχὺς δωρικὸς χιτῶν ἀντικαθιστᾶ τὸν ποδήρη ἰωνικόν, οἱ ἄνδρες ἀφίνουν τὰ κοσμήματα, τὰ δοῖα ἐφόρουν κατὰ τὸν ἰωνικὸν-ἀσιατικὸν συρμόν, ὁ βίος γίνεται αὐστηρότερος, ἡ φυσιογνωμία σοβαρωτέρα. Ἀπὸ τὰ ἀγάλματα ἔξαφανίζεται τὸ ἀφελὲς καὶ διλύγον ἐπιτηδευμένον μειδίαμα, τὸ δοποῖον εἶχον αἱ κόραι. Γλύπται τῆς Αἰγίνης καὶ τῆς Σικυώνος ἐργάζονται εἰς τὰς Ἀθήνας. Μόνον εἰς τὴν λογοτεχνίαν παραμένει κυρίαρχος ἡ ἰωνικὴ ἐπίδρασις, διότι οἱ Δωριεῖς δὲν ἔχουν λογοτεχνίαν.

Ἐκ τοῦ συ-δυασμοῦ τοῦ ἰωνικοῦ καὶ τοῦ δωρικοῦ θὰ διαλάμψῃ τὸ ἀττικὸν πνεῦμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

ΜΗΔΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Ο βασιλεὺς τῆς Ηροδίας, κύριος ἀπεργάντων ἡπειρωτικοῦ κράτους, ἐπεχείρησε νὰ συντρίψῃ τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὅποιοι ἔξουσιάζοντο τὴν θάλασσαν.

Ἡ ὑπαρξία τοῦ ἔθνους ἐκνοῦντεν, ἀλλὰ διὰ τῶν νικῶν τοῦ Μαραθώνος (490), τῆς Σαλαμίνος (480) καὶ τῶν Ηλαταιῶν (479) οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουσαν τὸν ἐπιδροῦντα.

Ἡ νίκη ἔξιψε τὸ φόνηγα τῶν Ἕλλήνων καὶ ἐπετάχεν τὸν ἀνάπτυξιν μεγάλου πολιτισμοῦ.

ΑΙΤΙΑ ΤΩΝ ΜΗΔΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Τὸ ἀχανὲς περσικὸν κράτος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ζῇ, ἢν δὲν ἔξουσίαζε τὴν Μεσόγειον. Διὰ τοῦτο οἱ βασιλεῖς τῆς Ηροδίας δὲν ἦσθανοντο ἕαυτοὺς ἀσφαλεῖς, ἐφόσον εἰς τὴν θάλασσαν ὑπῆρχε τὸ μικρὸν δραστήριον ἔθνος τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰ στενὰ τοῦ Ἐλλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου ἥπειλουν αἱ συνθικαὶ φυλαί, αἱ κατοικοῦσαι τὴν Θράκην καὶ τὰ βόρεια τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Διὰ τοῦτο δὲ βασιλεὺς τῆς Ηροδίας ἐπεχείρησεν ἐπανειλημένως ἐκστρατείας εἰς τὴν Θράκην καὶ προσεπάθησε νὰ συντρίψῃ τὸν Ἕλληνας.

ΙΩΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΣΤ' αἰῶνος δὲ λιχυδότατος καὶ μεγαλοπρεπέστατος βασιλεὺς τῶν Ηροδῶν Δαρεῖος ὁ Υστάσπονς (521—486) ἐπεχείρησε νὰ ἐκτείνῃ τὴν περιοχὴν ἔξουσίαν εἰς τὴν Θράκην. Εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτὰς εἶχε προθύμους ὑποστηρικτὰς τοὺς τωράννους τῶν Ιωνικῶν πόλεων, τοὺς δρούσις αὐτὸς εἶχε δημιουργήσει. Ήερὶ τὸ 514 δὲ Δαρεῖος ἐπεχείρησε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Σκυθῶν, οἱ ὅποιοι κατέφκουν ἐκεῖθεν τοῦ Δουναβίων, καὶ εἰσερχόμενοι εἰς τὰς χώρας τῆς σημερινῆς νοτίου Ρωσίας. Η Θράκη, ἡ Μακεδονία καὶ αἱ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τοῦ Ἐλλησπόντου καὶ τῆς Προποντίδος ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τῶν Ηροδῶν. Τὰ περιστατικὰ ταῦτα ἐξηγάρκασαν τὸν ἀθη-

ναῖον Μιλτιάδην, ὁ δποῖος ἦτο τύραννος εἰς τὴν Θρακικὴν χερσόνησον, νὰ ἀφῆσῃ τὴν θέσιν του καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του.

Βραδύτερον ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου **Ιστιαῖος**, εὐνοούμενος τοῦ Δαρείου καὶ τὸ κυριώτερον στήριγμα τῶν ἐπιχειρήσεών του, ἔχασε τὴν εῖνοιαν τοῦ βασιλέως καὶ προσκληθεὶς εἰς τὰ Σοῦσα ἐκρατήθη ἐκεῖ. Ὁ διάδοχος καὶ γαμβρός του **Ἀρισταγόρας** παρακινηθεὶς ἵσως ὑπὸ τοῦ Ἱστιαίου ἔπεισε τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ιωνικῶν πόλεων, συνηθοισμένους εἰς τὸ Πανιώνιον, νὰ καταλύσουν τοὺς τυράννους καὶ νὰ ἀποσείσουν τὸν περσικὸν Ἑνγόν. "Υστερον περιώδευσε τὴν Ἑλλάδα ζητῶν βοήθειαν. Οἱ Σπαρτιᾶται ἡρούμησαν, διότι ὑπέθεσαν ὅτι πρόκειται περὶ συνήθους ορδιουργίας τῶν τυράννων διὰ προσωπικὰς ὑποθέσεις. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως ἔστειλαν 20 πλοῖα καὶ οἱ Ἐρετριεῖς 5.

498 | Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 498 ὁ στόλος τῶν ἐπαναστατῶν συνηθοισμή εἰς τὴν Ἑφεσον, ὁ δὲ στρατὸς εἰς τὴν πρώτην δομὴν προήλασεν εἰς τὰς Σάρδεις, τὴν πρωτεύουσαν τῆς ιωνικῆς σατραπείας, καὶ ἐπυρπόλησε τὴν πόλιν. Ἀλλὰ τὰ πράγματα ἥλλαξαν, ὅταν ἐκινήθη ὁ περσικὸς στρατός. Οἱ Ἰωνες ἡττήθησαν παρὰ τὴν Ἑφεσον, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἐρετριεῖς ἐγκατέλειψαν αὐτοὺς καὶ ὁ στόλος των ὑπέστη καταστροφὴν παρὰ τὴν νῆσον Λάδην πλησίον τῆς Μιλήτου (495). Ἡ Μίλητος κατελήφθη καὶ κατεστράφη, ἡ Ἰωνία ὑπέκυψεν.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΠΕΡΣΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

"Η ἐπανάστασις κατεστάλη, ἀλλ' ὁ μέγας βασιλεὺς κατενόησεν ὅτι δὲν θὰ είχεν ἡσυχίαν, ἐφόσον ἐκεῖθεν τῆς θαλάσσης ὑπῆρχον ἐλεύθεραι Ἕλληνικαὶ πολιτεῖαι. Οἱ δὲ ἐν τῇ αὐλῇ του φυγάδες Ἑλληνες, ὡς δὲ Ἰππίας, παρέστησαν εἰς αὐτὸν ὡς εὐχερῷ ἐπιχειρησιν τὴν ὑποδούλωριν τῆς Ἑλλάδος.

Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 492 ὁ νεαρὸς γαμβρὸς τοῦ βασιλέως **Μαρδόνιος** διέβη μὲν στρατὸν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἔξησφάλισε τὴν περσικὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ καταστροφὴ τῆς Μιλήτου ἐποξένησε μεγάλην ἐντύπωσιν. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπεκράτησαν οἱ δημοκρατικοὶ καὶ ὁ ἀρχηγός των, ὁ δευτεροκέστατος πολιτικὸς **Θεμιστοκλῆς**, ἐκλεγεὶς ἄρχων τοῦ ἔτους 493[2], ἥρξισε τὴν πολιτικὴν τοῦ ναυτικοῦ ἔξοπλισμοῦ, ἐνῶ οἱ Ἀλκμεωνίδαι ἐπέμενον εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ στρατοῦ τῆς Ἑρακλ. Τότε ἥρξισεν ἡ κατασκευὴ πολεμικοῦ λιμένος εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα προέλαβον τὸν Θεμιστοκλῆν. "Αλλωστε ἡ παρουσία τοῦ Μιλ-

τιάδουν, ὁ ὅποῖς φεύγων τοὺς Πέρσας εἶχε κατέλθει εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐνίσχυσε τὴν ἀντίθετον μερίδα καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς παρηγκωνίσθη.

Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 490 ὁ περσικὸς στρατὸς ἀποτελούμενος τὸ πλεῦστον ἀπὸ ἵπτεις συνηθοίσθη εἰς τὴν Ἑφεσον, ὅθεν ἐπεβιβάσθη εἰς τὰ πλοῖα. Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὸν ἀριθμὸν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ. Οἱ ιστορικὸι τῶν μηδικῶν πολέμων Ἡρόδοτος ἀναβιβάζει αὐτοὺς εἰς 100 χιλ. Γενικῶς ὅμως εἴναι ἔξωγκωμένοι οἱ ἀριθμοί, τοὺς ὅποις μετέδωσαν οἱ ἀρχαῖοι τόσον περὶ τῶν Περσῶν ὅσον καὶ τῶν Ἐλλήνων. Ἀρχηγοὺς τῆς ἐκστρατείας ὁ Δαρεῖος διώρισε τὸν Δᾶτιν καὶ τὸν Ἀρταφέρνην. Οἱ γέρων Ἰππίας εὑρίσκετο εἰς τὸ περσικὸν ἐπιτελεῖον καὶ πολλὰς ἑλπίδας ἔστησιζον οἱ Πέρσαι εἰς τοὺς διπαδούς τους. Οἱ περσικὸι στόλοις ἔπλευσε διὰ τῶν Κυκλαδῶν, αἱ ὅποιαι σχεδὸν ὅλαι ἔδήλωσαν ὑποταγήν, χωρὶς νὰ συναντήσῃ ἀντίστασιν καὶ ἀπεβίβασε στρατὸν εἰς τὴν Εὔβοιαν, ὁ δποῖος ἐκυρίευσε καὶ κατέστρεψε τὴν Ἔρετοιαν. Ὅστερον διηνθύνθη πρὸς τὴν Ἀττικὴν κοὶ ἀπεβίβασε στρατὸν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος.

Η ΕΝ ΜΑΡΑΘΩΝΙ ΜΑΧΗ (490 π.Χ.)

Εἰς τὴν κοίσμον στιγμὴν οἱ Ἀθηναῖοι ἔζητησαν βοήθειαν ἀπὸ τὴν Σπάρτην. Οἱ Σπαρτιᾶται ἥρχισαν ἀμέσως νὰ ἐτοιμάζωνται, ἀλλ᾽ ἡ κινητοποίησίς των ἔγινε βραδέως ὅπως πάντοτε.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ κατάστασις ἦτο ἀκαθόριστος. Οἱ διπαδοὶ τοῦ Ἰππίου ἐκινοῦντο καὶ οἱ Ἀλκμεωνίδαι ἥσαν ὑποπτοι. Τινὲς ἐκ τῶν στρατηγῶν ἐπέμενον νὰ πολεμήσουν ὅπισθεν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τὴν πόλιν ἔσωσεν ἡ ἀκράτητος ὅρμη τῆς νεολαίας καὶ ἡ στρατηγικὴ ἰκανότης τοῦ Μιλτιάδου, ὁ δποῖος ἐγνώριζε τὰς συνηθείας καὶ τὴν πολεμικὴν τέχνην τῶν Περσῶν. Ἐκλεγεὶς στρατηγὸς μὲ ἄλλους ἐννέα ἐπεβλήθη διὰ τοῦ κύρους του καὶ αὐτὸς ὠδήγησε κατ' οὐσίαν τὸν ἀθηναϊκὸν στρατὸν. Ἐπὶ κεφαλῆς 9000 Ἀθηναίων, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, διηνθύνθη κατὰ τῶν Περσῶν εἰς τὸν Μαραθῶνα. Μόνον 1000 Πλαταιεῖς ἥλθον νὰ ἐνισχύσουν τοὺς Ἀθηναίους.

“Οταν ἔφθασαν εἰς τὸν Μαραθῶνα, παρετήρησαν ὅτι ἡ ἀπόβασις ἦτο στρατήγημα, τὸ δποῖον εἶχε σκοπὸν νὰ παρασύρῃ τὸν διμοκρατικὸν στρατὸν ἐπτὸς τῆς πόλεως. Οἱ Πέρσαι εἶχον κρατῆσει τὸ ἱππικὸν καὶ μέρος τοῦ πεζικοῦ εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἥσαν ἐτοιμοι νὰ πλεύσουν κατὰ τῆς πόλεως, τὴν δποίαν θὰ παρέδιδον οἱ διπαδοὶ τοῦ Ἰππίου. Παράφοροι, μεθύνοντες ἀπὸ δργὴν καὶ ἐνθουσιασμὸν οἱ Ἀθηναῖοι ἔφριψαν κατὰ τῶν Περσῶν, διέρρηξαν τὰς τάξεις των καὶ κατεδίωξαν

*Ιστορία Ἑλληνική Χ. Θεοδωρίδου

αὐτοὺς εἰς τὴν παραλίαν. Δὲν κατώρθωσαν ὅμως νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐπιβίβασιν τοῦ ἔχθρου.

Ο περσικὸς στόλος ἐκίνησεν ἀμέσως κατὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ Φαλήρου. Ἀλλὰ μετὰ τὸ λαμπρὸν κατόρθωμα τοῦ Μαραθῶνος οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ κινηθῇ ἐντὸς τῆς πόλεως. Ἀλλωστε ὁ ἀθηναϊκὸς στρατὸς μὲ τὴν αὐτὴν ὁρμὴν ἔσπευσε πρὸς τὴν πόλιν καὶ παρετάχθη παρὰ τὴν φαληρικὴν ἀκτὴν. Βλέποντες ταῦτα οἱ Πέρσαι

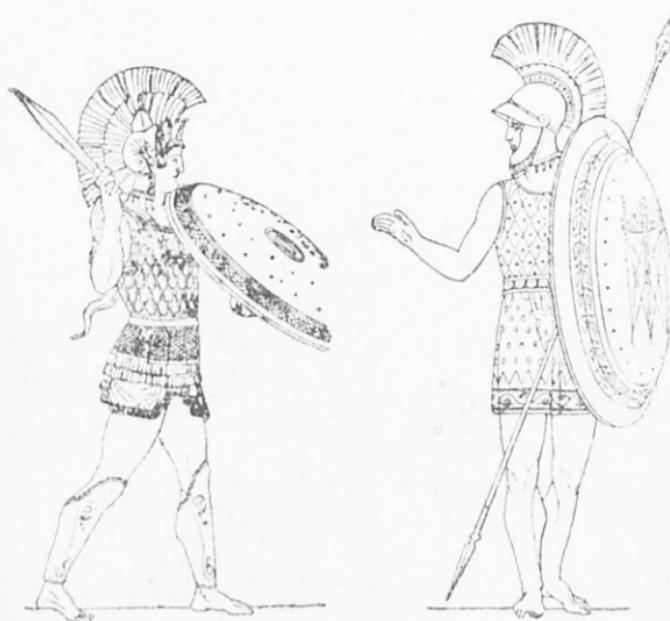
δὲν ἐπέμενον περισσότερον, ἀλλ᾽ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἀλλωστε τὴν στιγμὴν ἐκείνην αἱ σπαρτιατικαὶ φάλαγγες διέβαινον τὸν ἴσθμον καὶ τὴν ἐπομένην τῆς μάχης ὀλόκληρον στρατευμα, 2000 διπλῖται μὲ τοὺς βοηθούς των εὔλωτας καὶ περιοίκους, ἐστρατοπέδευσε πλησίον τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ στιγμὴ ἡτο μεγάλη. Ἡ ἀριστοκρατικὴ Σπάρτη εἶχε σπεύσει νὰ βοηθήσῃ τὴν μικρὰν δημοκρατίαν, ἡ δοκία ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἔμελλε νὰ γίνῃ μεγάλη.

Ἡ νίκη τοῦ Μαραθῶνος εἶχε τεραστίαν σπουδαιότητα. Πρώτην φορὰν Ἑλληνικὸς στρατὸς εἶχε νικήσει εἰς ἀνοικτὴν πεδιάδα τοὺς Πέρσα

μας, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα μόνον ἐνέπνεε τρόμον εἰς τοὺς λαούς. Ἡ λαμπρὰ ἐπιτυχία ἔξυψωσε τὸ φρόνημα τῶν Ἀθηναίων, ἐνέπνευσεν εἰς αὐτοὺς αὐτοπεποίθησιν καὶ ἔξυψωσε τὸ γόητρον τῆς πόλεως εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

ΜΕΤΑΞΥ ΔΥΟ ΠΟΛΕΜΩΝ

Κατὰ τὸ διάστημα τῶν δέκα ἑτῶν, τὰ ὁποῖα ἐμεσολά βῆσαν μεταξὺ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης καὶ τῆς δευτέρας ἐκστρατείας τῶν Περσῶν (490—480), εἰς τὰς Ἀθήνας συνέβησαν ἀξιοσημείωτα γεγονότα.

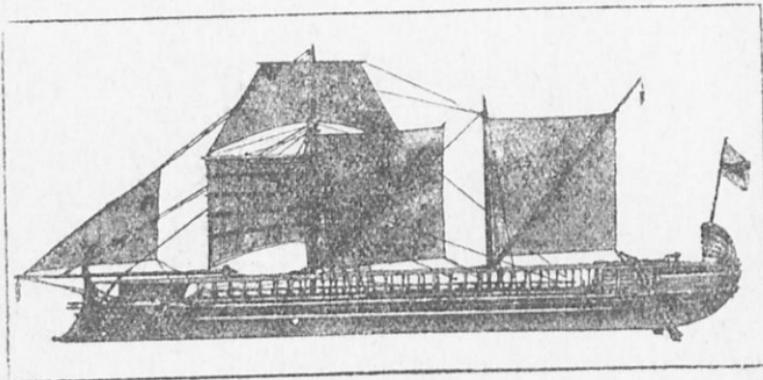
Οπλῖται

Οἱ δολῖται φοροῦν περικεφαλαίαν, θώρακα, ὁ ὁποῖος φθάνει μέχρι τῶν μηρῶν, χειρημάδας εἰς τοὺς πόδας καὶ ἀσπίδα στρογγυλὴν εἰς τὴν ἀριστεράν χειρα. Αὐτὰ τὰ ἀμαντικὰ δολ. Ἐπιθετικά ἡσαν τὸ δόρυ, τὸ ὁποῖον εἶχε μῆκος 2 μ., καὶ κοντὸν ξίφος, τὸ ὁποῖον ἐκρεμοῦσαν πλησίον τοῦ δεξιοῦ μηροῦ.

Οἱ Μιλιτιάδες, ὁ νικητὴς τοῦ Μαραθῶνος, ἀπέθανε μετ' ὀλίγον ἀδοξον θάνατον. Ἀποτυχών εἰς ἐκστρατείαν κατὰ τῆς νήσου Πάρου κατηγορήθη ὑπὸ τοῦ Ἀλκμεωνίδου Ξανθίππου, διότι οἱ Ἀλκμεωνίδαι δὲν ἱνεῖχοντο νὰ ἀναδεικνύωνται ἄλλοι εἰς τὰς Ἀθήνας, κατεδικάσθη εἰς βαρὺν πρόστιμον καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς πληγῆς, τὴν ὁπίαν εἶχε λάβει κατὰ τὴν ἐκστρατείαν.

Νέοι ἄνδρες ἀνῆλθον τότε ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς καὶ πρῶτος Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔξι αὐτῶν ὁ Θεμιστοκλῆς. Τὰ γεγονότα εἶχον δικαιώσει τὰς προβλέψεις του καὶ γενικῶς κατενοήθη ὅτι ἡ πόλις θὰ είναι διαφορᾶς ἐκτεθεῖ μένη, ἐφόσον εἰς τὸ Αἴγαῖον ἔκινεῖτο ἐλευθέρως ὁ περσικὸς στόλος. Τὸ ναυτικὸν πρόγραμμα ἔγινε τὸ φλέγον ζήτημα εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ Ἀθηναῖοι δηλαδὴ εὑρέθησαν πρὸ τοῦ διλήμματος ἂν ἐπρεπε νὰ δώσουν μεγαλυτέραν βαρύτητα εἰς τὸ ναυτικὸν ἢ εἰς τὸν στρατὸν τῆς Ἑρακλείας καὶ ἀκόμη γενικώτερον ἐπόκειτο περὶ τοῦ προβλήματος ἂν ἡ Ἀττικὴ φὰ ἔμενε χώρα γεωργικὴ ἢ θὰ κατέβαινεν δριστικῶς πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ θὰ ἐγίνετο ναυτική. Εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ἐπρεπε νὰ ἐπεκταθῇ καὶ εἰς τὸν θῆτας, οἱ θαλασσινοὶ οἵ ἄνθρωποι τοῦ λιμένος, θὰ ἐκέρδιζον μεγάλην ισχὺν καὶ θὰ ἔχανον

Ἀθηναϊκὴ τριήρης (ἀναπαράστασις)

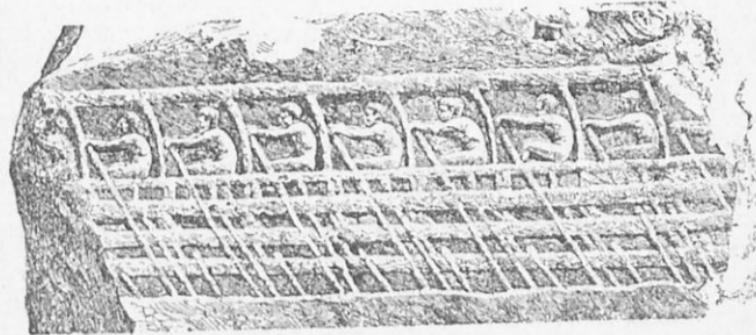
Τὰ παλαιότερα πολεμικὰ πλοῖα τῶν Ἑλλήνων ήσαν μακρὰ καὶ χαμηλὰ μίαν σειρὰν κωπῶν (μακραὶ νῆες). Οἱ Κορίνθιοι πρῶτοι λέγεται ὅτι κατεσκεύασαν τριήρεις, αἱ ὁποῖαι ἐτελειοποιήθησαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Αἱ τριήρεις ήσαν πλοῖα ἑλαιφρὰ μὲ 40—50 μ. αἴκος καὶ μόλις 5 πλάτος. Εἶχον εἰς τρεῖς σειρὰς 170 κωπηλάτας καὶ περὶ τοὺς 30 ἄλλο πλήρωμα. Αἱ κώπαι τῆς ἀνωτέρας σειρᾶς ήσαν πολὺ μακρότεραι τῶν κάτω. Ἡδύναντο νὰ ἀναπτύξουν οημυντικήν ταττητα καὶ εἶχον μεγάλην εύκαμψίαν.

τὰ τελευταῖα προνόμια των οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ ἀγρόται. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐκηρύχθη ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τοῦ ναυτικοῦ καὶ «παρασύρων δλίγον κατ’ δλίγον κατεβίβασε τὴν πόλιν πρὸς τὴν θάλασσαν», ὅποι λέγει ὁ Ηλιούταρχος. Καὶ ὁ Πλάτων ἔγοαφεν ὅτι τοὺς Ἀθηναῖούς «ἄντι μονίμων δπλιτῶν ναυβάτας καὶ θαλασσίους ἐποίησε». Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σχεδίου του ὁ Θεμιστοκλῆς πρὸ οὐδενὸς μέσου ὑπεχώρησεν· Αλλὰ οἱ ἀριστοκρατικοὶ διέσυραν αὐτὸν καὶ ἐσώρευσαν πλῆθος φρε-

δολογιῶν εἰς βάρος του. Ὁ Θεμιστοκλῆς ὑπῆρξεν ὁρισμένως ὁ δεσμόκεστερος καὶ δημιουργικώτερος πολιτικὸς τῶν Ἀθηνῶν.

Τὰ σχέδιά του προσέκρουσαν εἰς τὴν ἀντίδρασιν τοῦ Ἀριστείδου, ὁ δποῖος φύσει συντηρητικὸς καὶ ἡγέτης τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος, δὲν εἶχε τὴν εὐρύτητα τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἀντιπάλου του καὶ ἐφοβεῖτο τοὺς νεωτερισμούς. Ἀπέκτησεν ὅμως μεγάλην δημοτικότητα ἔνεκα τῆς εὐθύτητος τοῦ χαρακτῆρός του καὶ τῆς φημιζομένης δικαιοσύνης. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν ἐφθασεν εἰς μεγάλην δύντητα.

Ἐκτὸς τοῦ ναυτικοῦ προβλήματος ἀπησχόλησε τοὺς Ἀθηναίους ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχῃ ἡ ἐκκαθάρισις τῆς πόλεως ἀπὸ τὰ ὑποπτα στοιχεῖα, τὸν διαδοὺς τῶν τυραννών, οἱ δποῖοι ἀπεδείχθησαν τόσον ἐπικίνδυνοι κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμήν. Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη δ δημος ἐξώρισε πολλοὺς ἐκ τῶν τυραννοφίλων καὶ εὐρύνων κατὰ μικρὸν τὸ μέτρον περιέλαβε καὶ ἄλλα πρόσωπα ὑποπτα διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς πολιτείας. Τοιουτούρως μετὰ τὴν ἐν Μαραθῷ νι μά-

Τρεῖς ηρωικοὶ ἵπατοι ἀνάγλυφοι ἀπὸ τῆς Ἀρρέονος τῶν Ἀθηνῶν.

χην καὶ ὅχι, ὅπως ἐπιστεύθη, ἐπὶ Κλεισθένους καθιερώθη τὸ ἔθιμον τοῦ διστρακισμοῦ. Τέλος δ Θεμιστοκλῆς κατώρθωσε νὰ διστρακισθῇ δ Ἀριστείδης καὶ ἀπέκτησεν ἐλευθερίαν δράσεως.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ὅμως ἐδυσκολεύοντο νὰ πιστεύσουν ὅτι θὰ ἐπανήρχοντο οἱ Πέρσαι. Ἄλλη δ Θεμιστοκλῆς ἐπέινχε νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ ναυτικὸν πρόγραμμα ἐκμεταλλευθείς καταλλήλως τὸ μῆσος τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Αἰγαίων. Τότε κατεσκεύασαν διὰ τῶν προσόδων τοῦ Λαυρίου τὰ 200 πολεμικά, μὲ τὰ δποῖα ἐνάυμάζησαν εἰς τὴν Σαλαμῖνα.

Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΞΕΡΕΟΥ

Καὶ οἱ Πέρσαι ἐπανῆλθον, ὅπως εἶχε προΐδει δ Θεμιστοκλῆς. Ὁ

Ξέρξης, διαδεχθεὶς τὸν ἀποθανόντα τὸ 485 πατέρα του Δαρεῖον, συνεπλήρωσε τὰς παρασκευάς ἑκείνου καὶ ἦτο ἔτοιμος νὰ ἔλθῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος μὲ τεραστίαν δύναμιν.

Πρὸ τοῦ κινδύνου αἱ ἡγέτιδες πόλεις Σπάρτη, Ἀθῆναι, Κόρινθος, ἐπιχείρησαν νὰ ἐνώσουν τοὺς Ἐλληνας εἰς κοινὴν ἄμυναν. Ἀλλὰ ἐφάνη τότε καθαρὰ ἡ ἔλλειψις ἐνότητος μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πρατῶν. Ἡ Θεσσαλία, ἡ Βοιωτία καὶ τὸ Ἀργος ἔδειξαν ἀδιαφορίαν καὶ ἦτο φανερὸν ὅτι δὲν θὰ ἀντιτάξουν ἀντίστασιν. Οἱ ἀντιπόσωποι τῶν ἄλλων πρατῶν συνηθοίσθησαν εἰς τὸν Ἰσθμόν, ὕδριοις ὅτι θὰ πολεμήσουν ἥνωμένοι, κατέπαυσαν τὰς μεταξύ των ἔχθρας καὶ ἀνεγνώρισαν ὃς ἀρχηγοὺς τοὺς Σπαρτιάτας. Ἐπίσης ἔστειλαν πρεσβείας εἰς διαφόρους πόλεις καθὼς καὶ εἰς τὸν Γέλωνα τῶν Συρακουσῶν, ὁ δοποῖς μόνον ὑποσχέσεις ἔδωσεν. Ἀλλωστε μετ' ὀλίγον ὅμοιος κίνδυνος ἤπειλησε τοὺς Ἐλληνας τῆς Σικελίας, οἱ δοποῖοι εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀγωνισθοῦν ὑπὲρ τῆς ἴδιας ἀνεξαρτησίας κατὰ μεγάλης ἐπιδρομῆς τῶν Καρχηδονίων. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔδωσαν γενικὴν ἀμνηστείαν καὶ οἱ ἔξοριστοι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πόλιν καὶ μεταξὺ ἀντῶν ὁ Ἀριστείδης.

Τὸ ἔαρ τοῦ 480 ὁ Ξέρξης ἔξεκίνησεν ἀπὸ τὰς Σάρδεις. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναβιβάζει τὸ πεζικόν του εἰς τὸν μυθώδη ἀριθμὸν τῶν 2.500.000, τὸν στόλον του εἰς 1200 πολεμικὰ καὶ 3000 μεταγωγικὰ καὶ ἀπαριθμεῖ καὶ περιγράφει τοὺς ποικιλωνύμους λαούς, οἱ δοποῖοι ἔλαβον μέρος εἰς τὴν πελωφίαν ἀντὶ τὴν στρατιωτικὴν ἐπιχείρησιν. Οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι εἶναι ἔξωγκωμένοι. Είναι ὅμως βέβαιον ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἐκινητοποίησε πρωτοφανεῖς μάζας ἀνθρώπων, Μήδους, Πέρσας, Ἀσσυρίους, Αἰθίοπας, Ἀραβίας, Ἰνδούς, καὶ ἐπέταξε τοὺς λιμένας τῆς Φοινίκης, τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, διὰ νὰ παρασκευάσῃ ἀνάλογον ναυτικὴν δύναμιν.

Ἡ τεραστία στρατιὰ τοῦ Ξέρξου καὶ ἡ προπορευομένη φήμη διέσπειραν τὸν τρόμον καὶ οὐδεὶς βάσθαρος ἢ Ἐλλην ἐτόλμησε νὰ ἀντισταθῇ μέχοι Θεσσαλίας.

ΘΕΡΜΟΠΥΛΑΙ (480 π.Χ.)

Σοβαρὰ παρασκευὴ δὲν εἶχε γίνει εἰς τὴν ἔηράν, διότι ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη τοῦ Θεμιστοκλέους νὰ ζητήσουν τὴν κρίσιν τοῦ πολέμου εἰς τὴν θάλασσαν. Τὸ ἀρχικὸν σχέδιον νὰ σχηματίσουν πρῶτον μέτωπον ἀμύνης εἰς τὰ Τέμπη ἐγκατελείφθη, ὅταν ἐμήδισαν οἱ Θεσσαλοί. Τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἐσπευσμένως ἔστειλαν τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης **Δεωνίδαν** μὲ 300 Σπαρτιάτας καὶ ὄλλους 7000 Ἐλληνας εἰς τὸ στενὸν

τῶν Θεομοπύλῶν, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν τοῦ ἔχθροῦ εἰς τὴν μέσην Ἑλλάδα.

Ἐγκολώτερον ἐκινητοποιήθη τὸ ναυτικόν. Τὰ 180 πλοῖα τῶν Ἀθηναίων μετὰ τῶν πλοίων τῶν ἀλλών πόλεων ἀπετέλεσαν σημαντικὴν δύναμιν ἐκ 400 πολεμικῶν. Γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στόλου ἦτο ὁ σπαρτιάτης *Εὐρυβιάδης*, ναύαρχος τῶν Ἀθηναίων ὁ Θεμιστοκλῆς. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἔπλευσεν εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς Εύβοίας, εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον, ἀναμένων τὸν περσικόν, ὁ ὥποιος περιπλέων τὴν παραλίαν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Μαγνησίας θὰ ἔφθανεν ἐκεῖ.

“Οταν ἔφθασεν εἰς τὰς Θεομοπύλας ὁ Ξέρξης, ἔμεινε κατάπληκτος,

Τὸ στενὸν τῶν Θεομοπύλων ἐσχηματίζετο μεταξὺ τῆς θαλάσσης, τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, καὶ τῶν ὁρέων τῆς Τραχίνος. Ἡτο τότε ἡ μόνη εὐρύχωρος καὶ διμαλὴ διάβασις πρὸς τὴν Βοιωτίαν. Σήμερον ἐκ τῶν προσχώσεων τοῦ Σπερχειοῦ ἡ ἀκτὴ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν θάλασσαν, εἰς τρόπον ὥστε τὸ μέρος δὲν εἶναι πλέον στενόν. Οἱ Πέρσαι ἐκύκλωσαν τοὺς Ἕλληνας διὰ τῶν διαφόρων διαβάσεων τοῦ ὄρους Καλλιδρόμου. Ὁ Ηρόδοτος ἀναφέρει ὅτι οἱ Πέρσαι ἐβάδισαν διὰ τῆς ἀτραποῦ Ἀροτρίας.

διότι ἡ μικρὰ ἐκείνη διμάς ἀνιδρώπων είχεν ἀπόφασιν νὰ κλείσῃ τὴν ὁδόν. Ἀλλ’ αἱ Θεομοπύλαι δὲν ἔπεισαν, παρὰ ὅταν ὁ ὅγκος τοῦ περσικοῦ στρατοῦ παρακάμψας διὰ τῶν στενοπωριῶν ἐκύκλωσε τοὺς ἥρωϊκούς ὑπερασπιστάς. Ὁ Λεωνίδας ἀπέπεμψε τότε τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, διὰ νὰ ὑπηρετήσουν ἀλλαχοῦ τὴν πατρίδα. «Εἰς ἑαυτὸν δὲ καὶ εἰς Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοὺς Σπαρτιάτας ἐφρόνει ὅτι δὲν εἶναι εὐπρεπὲς νὰ ἀφήσουν τὴν θέσιν, τὴν δούλιαν ἡλθοῦ ἐξ ἀρχῆς νὰ φυλάξουν... Μέρων ἐκεῖ καὶ πλέον μέγα ἥθελον ἀφήσει καὶ ἡ εὐδαιμονία τῆς Σπάρτης δὲν ἦθελεν ἐξαλειφθῆ», ώς γράφει ὁ Ἡρόδοτος. Ἐπηρολούμησεν ἡ μνημειώδης σύγκρουσις, κατὰ τὴν δούλιαν ἐθυσιάσθη ὁ Λεωνίδας καὶ οἱ τριακόσιοι του.

ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἐλληνικὸς στόλος συνεπλάκη πρὸς τὸν περισικὸν περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, ἐσημείωσεν ἐπιτυχίας καὶ ἔβλαψε τὸν ἐχθρόν, ὁ δούλιος εἶχε πάθει ζημίας ἀπὸ τὴν τρικυμίαν. Ἄλλος δταν ἐφθασεν ἡ εἰδησις ὅτι ἔπεσαν αἱ Θερμοπύλαι, διέκοψε τὴν ναυμαχίαν, ὑπεχώρησε διὰ νυκτὸς εἰς τὸν Σαρωνικὸν καὶ ἐστάθμευσεν εἰς τὸ στενὸν μεταξὺ τῆς νήσου Σαλαμῖνος καὶ τῆς Ἀττικῆς. Οἱ Πελοποννήσιοι φοβούμενοι περὶ τῆς χώρας των ἐσπευσαν πρὸς τὸν Ἰσθμόν, τὸν δούλιον εἶχεν ἀρχίσει ἥδη νὰ τειχίζῃ ὁ στρατὸς τῆς Ἕηρᾶς.

Ἡ δόδος πρὸς τὰς Ἀθήνας ἦτο ἀνοικτή, οἱ Θηβαῖοι ἐμῆδισαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀναχαιτίσουν μόνοι τὴν προέλασιν τῶν Περσῶν. Οἱ Ξέρξης κατέλαβε τὴν πόλιν, τὴν δούλιαν εἶχον ἐγκαταλείψει οἱ κάτοικοι, ἐπυρπόλησεν αὐτὴν καὶ κατέστρεψε τὰ ιερὰ τῆς Ἀκροπόλεως.

Η ΕΝ ΣΑΛΑΜΙΝΙ ΝΑΥΜΑΧΙΑ (480 π.Χ.)

Ξέρξην νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλος δταν εἶδον τὰς φλόγας ψηφιοποιηθῆκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῆς πυροπολουμένης πόλεως, ὁ δὲ στόλος τῶν Περσῶν περιπλέων τὴν Ἀττικὴν ἀπέκρουψε τοὺς πέριξ αἰγιαλοὺς καὶ ὁ βασιλεὺς καταβὰς πρὸς τὴν θάλασσαν ἐφάνη μὲν ὅλον τὸν ὄγκον τοῦ στρατοῦ του, οἱ Πελοποννήσιοι ἐδειλίασαν καὶ ἥρχισαν νὰ σκέπτωνται ὅτι ἵστως ἦτο προτιμότερον νὰ πλεύσουν πρὸς τὸν Ἰσθμόν, ὅμεν ἦτο δυνατὸν ἐν ἀνάγκῃ νὰ ἔλκύσουν τὰ πλοῖα διὰ ἔηρᾶς εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον. Τοῦτο θέλων νὰ προλάβῃ ὁ Ξέρξης διέταξεν ἀμέσως τὴν νύκτα μέρος τοῦ στόλου του νὰ ἀποκλείσῃ τὸ στενόν.

Τὴν αὐγὴν τῆς ἐπομένης, τῆς 1ης Σεπτεμβρίου, οἱ Πέρσαι εὑρέθησαν πρὸς στόλου δχι τεταραγμένου καὶ ἐτοίμου πρὸς ὑποχώρησιν, ἀλλὰ ἐν πλήρει τάξει καὶ φλεγομένου ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἐπιτεθῇ. Τὸ σύνθημα ἔδωσαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ μετ' ὀλίγον ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τὰ μικρὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα ὅρμησαν ἐναντίον τῶν μεγάλων περσικῶν σκαφῶν. Οἱ Θεμιστοκλῆς προσέβαλε κυρίως τὰ δύο κέρατα τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, συνώμησεν αὐτὸν εἰς τὸ μέσον καὶ ἔφερε μεγάλην ταραχὴν. Τὰ μεγάλα περσικὰ πλοῖα ἔδυσκολεύοντο νὰ κινηθοῦν εἰς τὸ στενόν, προσέκρουν πρὸς ἄλληλα, ἐνῷ οἱ Ἑλληνες περιπλέοντες ἐβύθιζον αὐτὰ μὲν τὰ ἔμβολά των καὶ ἔθραυν τὰς κώπας των. Πρὸιν τελειώσῃ ἡ ἡμέρα, ἐκρίθη ἡ μάχη. Τὸ ἥμισυ τοῦ περσικοῦ στόλου ἐβυθίσθη ἢ ἐτέθη ἐκτὸς μάχης. Τὸ ὑπόλοιπον ἀπεσύρθη εἰς τὸ Φάληρον ἐν κακῷ καταστάσει.

480

Τὴν μέθην τῆς μεγάλης ἡμέρας διέσωσεν ὁ Αἰσχύλος εἰς τοὺς Πέρσας, τὸ ἔνδοξον δρᾶμά του, τὸ δποῖον ἐπαίχθη δικτὸν ἔτη μετὰ τὴν ναυμαχίαν εἰς τὰς Ἀθήνας.

“Οταν ἡ ἡμέρα μὲν τοὺς λευκοὺς ἵππους τῆς ἐξηπλώθη λαμπρόφωτος εἰς διλην τὴν γῆν, ἀμέσως ἡκούσθη μία φωνὴ ἀρμονικὴ ἀπὸ τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων, ἔνα ἔσμα χαρμόσυνον ποι εὔοίσσον, καὶ ἀπὸ τοὺς βράχους τῆς νήσου ἀντίχησε μεγαλοφώνως ἡ ἡχός. Τρόμος ἐκνοίενε τότε τοὺς βαρθάρους, διότι διεψεύσθησαν οἱ ὑπολογισμοί των. Διότι δὲν ἀνέτεμπον διὰ φυγὴν τὸν πανηγυρικὸν ἐκείνον παιᾶνα οἱ Ἑλληνες, ἀλλὰ διὰ νὰ δομήσουν εἰς τὴν μάχην μὲν γενναίαν ἀπόφασιν. Ἡ δὲ σάλπιγξ μὲ τὴν βοήν τῆς ἀνέφλεγε τὰς τάξεις των. Καὶ εὐθὺς μόλις ἐδόθη τὸ σύνθημα, αἱ κώπαι κτυποῦν ὅλαι μαζὶ τὴν θάλασσαν, σχίζουν ωθητικά τὸ βαθὺ κῦμα καὶ ὅλοι προβάλλουν εἰς τὸ φανερόν. Τὸ δεξιὸν κέρας προπορεύεται μὲ τάξιν, ὅλος δὲ ὁ στόλος ἀκολουθεῖ κατόπιν. Καὶ ἥρκουες τότε μεγάλην φωνὴν ἀπὸ ὅλον τὸ στράτευμα «ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἐμπρός, ἐλευθερώσατε τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναικάς σας, τὰ λερά τῶν πατρικῶν θεῶν καὶ τοὺς τάφους τῶν προγόνων. Τώρα ὁ ἄγων εἶναι ὑπὲρ πάντων».

Τοιουτορόπως διεξήχθη εἰς τὰς γενικὰς γραμμάς της ἡ μεγάλη ναυμαχία. Βραδύτερον ἐπλασαν διαφόρους μύθους, οἱ δποῖοι κυρίως ναυμαχία.

είναι ἀθηναϊκῆς προελεύσεως καὶ σκοπὸν ἔχουν νὰ ἔξαρουν τὴν δρᾶσιν τῶν Ἀθηναίων καὶ νὰ κακολογήσουν τοὺς Σπαρτιάτας. Διηγήθησαν δηλαδὴ ὅτι κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ναυμαχίας ἐφιλονίκησαν οἱ στρατηγοί, ὅτι ὁ Εὐρυβιάδης ἐσήκωσε τὴν ωράδον του διὰ νὰ κτυπήσῃ τὸν Θεμιστοκλέα, ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἡπείρησε νὰ ἐγκαταλεύψῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ κτίσῃ νέαν πόλιν εἰς Ἰταλίαν ἢ Σικελίαν καὶ τέλος ὅτι ὑπερχρέωσε τοὺς Ἑλληνας διὰ παραδόξου στρατηγήματος νὰ μείνουν εἰς τὴν Σαλαμῖνα καὶ νὰ ναυμαχήσουν.

Η ΕΝ ΠΛΑΤΑΙΑΙΣ ΜΑΧΗ (479 π.Χ.)

Μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ στόλου ὁ Ξέρξης δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι οἱ Ἑλληνες, κύριοι τῆς θαλάσσης, ἥδυναντο νὰ διακόψουν τὴν συγκοινωνίαν του μὲ τὴν Ἀσίαν. Ἐπίσης εἶχε λάβει ἀνησυχητικὰς εἰδήσεις ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους του. Διέταξε λοιπὸν τὸν στόλον του νὰ κατευμυνθῇ πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ὁ ἴδιος μετὰ τοῦ πεζικοῦ ἐπέστρεψε διὰ ἔηρας εἰς τὴν χώραν του ἀφῆσας εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Μαρδόνιον μὲ στρατόν, διὰ νὰ ἔξασφαλίσῃ τὴν ὑποχώρησίν του.

Οἱ Μαρδόνιος διαχειμάσας εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἐπεζείρησε τὴν ἀνοιξιν τοῦ 479 νὰ προσεταιρισθῇ τοὺς Ἀθηναίους, ἀφοῦ ἔστειλε τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀλέξαρδον καὶ ὑπερχέμη νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὴν πόλιν των καὶ τὰ ἱερὰ καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἡγεμόνας τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλοι οἱ Ἀθηναῖοι, τῶν δποίων στρατηγὸς ἦτο τῷρα δ Ἀριστείδης, ἔδωσαν τὴν περίφημον ἀπάντησιν, τὴν δποίαν διέσωσεν δ ἰστορικὸς Ἡρόδοτος.

Οἱ Σπαρτιάται ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον προβῆ εἰς σοβαρὰν προετοιμασίαν καὶ δ ἡνωμένος στρατὸς τῶν Ἑλλήνων ἀπετέλεσεν ἀξιόλογον δύναμιν, 100 χιλ. λέγει δ Ἡρόδοτος. Γενικὸς ἀρχιστράτηγος ἦτο δ σπαρτιάτης Πανσανίας, στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων δ Ἀριστείδης. Ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη ἔδόμη διὰ τὴν Βοιωτίαν παρὰ τὰς Πλαταιάς. Ἐκ τῶν διηγήσεων τῶν ἀρχαίων δὲν δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν σαφῆ ἰδέαν τῆς μάχης. Παρὰ τὰς Πλαταιάς συγκρούσθη πρώτην φορὰν δ σπαρτιατικὸς στρατὸς πρὸς τὸν περσικὸν καὶ ἐφάνη πολὺ ἀνώτερος.

479 Οἱ δπλῖται εὑκόλως διέρρηξαν τὰς τάξεις τοῦ ἐχθροῦ, δ Μαρδόνιος ἐφορεύθη, δ στρατὸς του διελύθη. Συγχρόνως οἱ Ἀθηναῖοι ἐνίκησαν τοὺς συμμάχους του Θηβαίους. Ἡ νίκη τῶν Πλαταιῶν ἀπῆλλαξε τὴν Ἑλλάδα τελειωτικῶς ἀπὸ τὴν εἰσβολὴν. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τὴν ἰδίαν ἡμέραν, ὡς λέγει δ παράδοσις,

οι "Ελληνες είχον σημαντικήν ἐπιτυχίαν εἰς τὴν θάλασσαν. Οἱ ἡνωμένοις στόλος ὑπὸ τὸν ἀληγαῖον Ξάνθιππον καὶ τὸν σπαριάτην Λεωτυχίδην ἐνίκησε τὸν περσικὸν στόλον παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Μυκάλης, ἀπεβίβασε στρατὸν εἰς τὴν Ἑηράν, δὲ διεσκόρπισε τὸν ἔκει συγκεντρωμένον περσικὸν στρατόν. Τοιουτοῦρτος ἥρχιζεν ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἰωνίας.

Κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος ἐκοίμη καὶ ὁ ἄγων τῶν Σικελιωτῶν κατὰ τῶν Καρχηδονίων. Η μεγάλη παρὰ τὴν Ἰμέραν νίκην τῶν ἡνωμένων τυράννων Θήρωνος καὶ Γέλωνος ἀπίλλαξε τὴν Σικελίαν ἐκ τῆς καρχηδονικῆς ἐπιδρομῆς.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΗΔΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Οἱ μεταγενέστεροι "Ελληνες ἐφαντάσμησαν τοὺς Πέρσας ὡς βαρβάρους καὶ δώμιλησαν περὶ αὐτῶν μετὰ περιφρονήσεως. Οἱ στρατός των, ἔλεγον, ἦτο ἀσύντακτος ἀγέλῃ ἀνθρώπων. «Πολλοὶ ἀνθρωποι καὶ ὀλίγοι στρατιῶται», λέγει ὁ Ηρόδοτος. Οἱ ἴδιοι περιγράφει τὸ μωσαϊκόν, τὸ δόποιον ἀπετέλει δι στρατὸς τοῦ Ξέρξου, τοὺς Θρῆκας φοροῦντας εἰς τὴν κεφαλὴν δέρμα ἀλόπεκος, τοὺς Χάλυβας ὠπλισμένους μὲ ἀσπίδας ἀπὸ ἀκατέργαστον δέρμα βούς, τοὺς Κόλχους μὲ τὰς ξυλίνας περικεφαλαίας, τοὺς Αἰδίοπας βαιμένους τὸ ἥμισυ τοῦ σώματος μὲ γύψου, τὸ ἄλλο ἥμισυ μὲ μίλτου, ἐνδεδυμένους μὲ δέρμα παρδάλεων καὶ λεόντων καὶ κραδαίνοντας ἀκόντια, τὰ δόποια εἰς τὸ ἀκρον ἔφερον κέρας δορκάδος.

Η εἶκὼν αὐτὴ δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα. Οἱ Πέρσαι τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ Ξέρξου δὲν ἦσαν βάρβαροι. Τούναντίον εἰς πολλὰ είχον μεγάλας δημοιότητας μὲ τοὺς "Ελληνας. Ἀνήκοντες εἰς ἀνωτέραν ἴνδοευρωπαϊκὴν φυλὴν είχον δεῖξει τεραστίαν δραστηριότητα. Υπέταξαν λαοὺς καὶ φυλάς, ἰδουσαν ἀπέραντον αὐτοκρατορίαν, διωργάνωσαν αὐτὴν καλῶς, ἐφάνησαν συνετοὶ καὶ φιλάνθρωποι. Ορμηθέντες ἐκ τοῦ δροπεδίου τοῦ Ἱράν ἥρχοντο νὰ κτυπήσουν τοὺς "Ελληνας εἰς τὴν ὥραν των.

Ἐν τούτοις ἡττήθησαν ὑπὸ τοῦ μικροῦ καὶ διεσπαρμένου εἰς κράτη Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Διότι εἰς τὸν Μαραθῶνα καὶ εἰς τὴν Σαλαμῖνα ἐπολέμησαν δύο κόσμοι. Ἄφ' ἐνὸς πλάγμη ζωῷς πρωτοβουλίαν, συνηθισμένοι νὰ κύπτουν πρὸ τοῦ αὐθέντου, ἄφ' ἑτέρου πολῖται αὐτοκυβερνώμενοι, ὑπερήφανοι διὰ τὴν ἐλευθερίαν των. Τοῦτο δὲν είχον ἐννοήσει οἱ Πέρσαι. «Δὲν φιοῦμαι τοὺς ἀνθρώπους αὐτούς, ἔλεγεν δὲ Κῦρος, οἱ δόποιοι ἔχουν εἰς τὸ μέσον τῆς πόλεως των πλατείαν, εἰς

τὴν δποίαν συναθροίζονται, διὰ νὰ ἔξαπατῷ ὁ εἰς τὸν ἄλλον», ἐννοῶν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου.

Πρὸς τούτοις οἱ Ἑλληνες ἡσαν γυμνασμένοι ἀπὸ παιδικῆς ἥλικας εἰς τὰς παλαίστρας, εἶχον σῶμα εὐκίνητον καὶ στιβαρὸν βραχίονα. Ἡ προηγμένη βιομηχανία των κατεσκεύαζεν ὅπλα καλύτερα καὶ ἦσαν ἐπιτηδεύτεροι ναυτικοί.

Ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων ἔχει κοσμοῦστορικὴν σημασίαν, διότι διαυτῆς ἐσώθη ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός, ὁ ὅποιος θὰ φθάσῃ εἰς τὴν μεγάλην ἀκμήν του ἀμέσως μετὰ τὰ μηδικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

'Αφοῦ ἀπέκρουδαν τὸν ἐπιδογὺν οἱ "Ελληνες, ἔξικολούθηνταν τὸν πόλεμον κατὰ τὸν Περσῶν καὶ κατώρθωδαν νὰ ἐλευθερώδουν τοὺς ὄμογενεῖς τῶν τῆς Μ. 'Αδίας.

Ψυχὴ τοῦ ἐπιθετικοῦ πολέμου ἦδαν οἱ 'Αθηναῖοι, οἱ ὅποιοι δυνήνωδαν εἰς συμμαχίαν τὰς πόλεις καὶ τὰς νήδους τῆς Μ. 'Αδίας.

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου οἱ 'Αθηναῖοι ἐκράτηνταν ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τῶν τοὺς συμμάχους καὶ ἰδρυδαν τοιουτορόπως ἀξιόλογον ναυτικὸν κράτος, τὸ ὅποιον ἐκροδίμευδεν ὡς βάσις τῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ μεγαλείου τῶν.

Ο ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Μετὰ τὴν νίκην οἱ "Ελληνες ἀπέκτημαν συνείδησιν τῆς ὑπεροχῆς τῶν καὶ ἥρχισαν ἐπιθετικὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν. Ἐπομένως δὲ ἀγῶνες εἰσῆλθεν εἰς νέαν φάσιν καὶ διήρκεσεν ἄλλας τρεῖς δεκαετίας (478-448). Άλλα οἱ "Ελληνες δὲν εἶχον ὅμονουαν οὕτε ἐνότητα ἐνεργείας.

Κατ' ἀρχὰς δὲ συμμαχικὸς στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Παυσανίου ἀνέπλευσε νικηφόρος τὸ Αἴγαιον καὶ ἐπολιόρκησε τὸ Βυζάντιον, τὸ δοποῖον παρεδόθη μετὰ ζωηρὰν ἀντίστασιν. Οἱ Παυσανίας ἔστησεν ἐκεῖ τὸ στρατηγεῖόν του. Άλλα τοῦτο ἀνησύχησε τοὺς 'Αθηναίους, οἱ δοποῖοι ἥθελον νὰ βλέπουν ἐλεύθερα τὰ στενὰ ἢ νὰ ἔξουσιαζον οἱ ἴδιοι τὴν σπουδαιοτάτην ἐμπορικὴν ὁδόν, διὰ τῆς δοπίας αἱ 'Αθῆναι ἐπρομηθεύοντο τὸν σῖτον. 'Αφ' ἐτέρου οἱ Σπαρτιᾶται μετὰ δυσφορίας ἔβλεπον τοὺς 'Αθηναίους νὰ κερδίζουν διαρκῶς ἔδαφος.

"Οθεν κατὰ τὴν διαμονὴν τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου εἰς τὸ Βυζάντιο συνέβησαν προστοιβαὶ μεταξὺ τῶν συμμάχων καὶ ἔγινε σημαντικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν συμμαχίαν. Ή παράδοσις παρεμόρφωσε τὰς λεπτομερεῖς τῶν γεγονότων. Φαίνεται ὅμως δτὶ εἰς τὴν Σπάρτην ὑπῆρχε μία μερὶς ἡ δοπία ἥθελε νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὴν πρόοδον τῶν 'Αθηναίων, ἔστι καὶ συνεννοούμενη μὲ τοὺς Πέρσας. 'Υποκινούμενος ὑπὸ τῶν ἀδιαλλο-

κτων τούτων δι Παυσανίας ἥρχισε μυστικὰς συνεννοήσεις μετὰ τῆς περικῆς αὐλῆς. Ἀλλὰ τοῦτο ἐκίνησε τὴν δυσπιστίαν τῶν συμμάχων, οἱ δόποιοι ἐκτὸς τούτου ἥσαν ἔξηρεθισμένοι ἔνεκα τῆς ὑπεροφίας καὶ τῆς ἀποτόμου συμπεριφορᾶς τοῦ σπαρτιάτου στρατηγοῦ. Ὁμενοὶ οἱ Ἰωνεῖς καὶ οἱ Ἑλλησπόντιοι ἐδήλωσαν ὅτι δὲν εἶναι διατεθειμένοι νὰ ὑπηρετήσουν ὑπὸ τοιοῦτον ἀρχηγόν.

Η ΑΘΗΝΑΙΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ

Τὴν εὐκαιρίαν ἔξεμεταλλεύθη ἐπιτηδείως δι ναύαρχος τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου Ἀριστείδης, δι όποιος διὰ τῶν καλῶν τρόπων του εἶχεν ἀποκτήσει πολλὰς συμπαθείας. Οἱ σύμμαχοι ἐστράφησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἀνεγνώρισαν αὐτοὺς ὡς ἀρχηγοὺς τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου. Τοιουτοτρόπως ἐσχηματίσθη ἡ ἀθηναϊκὴ συμμαχία, ἥ όποια, ἐπειδὴ εἶχεν ἔδραν τὴν νῆσον Δῆλον, ὡνομάσθη **Συμμαχία τῆς Δήλου**.

Απὸ τὰ πρῶτα ἔτη ἡ συμμαχία παρέλαβε τὴν Χαλκιδικήν, τὴν Εὔβοιαν, τὰς Ιωνικὰς Κυκλαδας, τὴν Λέσβον, τὴν Χίον, τὴν Σάμον καὶ αἰολικὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Προποντίδος. Ὁ Ἀριστείδης διωργάνωσε τὴν συμμαχίαν δρίσας τὰς ὑποχρεώσεις ἐκάστης πόλεως καὶ λέγεται ὅτι ἐπραξε τοῦτο μὲ τόσην εὐθυκρισίαν καὶ ἴσοτητα, ὥστε ἐφημίσθη ὡς δίκαιος. Ἐκάστη πόλις ὑπερχρεώθη νὰ δίδῃ δωρισμένον ποσὸν πλοίων καὶ ἀνδρῶν ἥ ἀντὶ τούτων χοήματα, τοὺς λεγομένους φόρους. Ἡ πρώτη συνεισφορὰ τῶν συμμάχων ἀνῆλθεν εἰς 460 τάλαντα ἥτοι 2 ἑκατομμύρια χρυσᾶς δραχμᾶς περίπου. Τὴν συμμαχίαν διηγήθησε σύνοδος ἀντιπροσώπων τῶν πόλεων συνερχομένη εἰς τὸν περίφημον ἐν Δήλῳ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅπου ἐφυλάττετο καὶ τὸ ταμεῖον.

ΟΙ ΠΕΡΣΑΙ ΕΚΔΙΩΚΟΝΤΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Τὴν συμμαχίαν ἐδόξασε μετ' ὀλίγον δι Κίμων, δι νίὸς τοῦ νικητοῦ τοῦ Μαραθῶνος Μιλτιάδου. Κάτοχος μεγάλης περιουσίας δι Κίμων ἀπέκτησε τὰς συμπαθείας τῶν συμπολιτῶν του διὰ τοῦ σοβαροῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς γενναιοδωρίας εἰς κοινωφελῆ ἔργα. Κυρίως στρατιωτικός, μὲ τρόπους ἀπλοὺς καὶ αὐστηροὺς ὡς σπαρτιάτης, ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν μερίδα, ἥ όποια ἵσχυε τότε εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀφοῦ δὲ ἦ δύο πρεσβύτεροι πολιτικοί, δι Θεμιστοκλῆς καὶ δι Ἀριστείδης, ἔξελιτον σχεδόν συγχρόνως (470) δι μὲν ἔξορισθείς, δι δὲ ἀποθανών, δι Κίμων ἔγινεν δι ἡγέτης τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς καὶ ἐπὶ 15 περίπου ἔτη ἡγήθησε τὴν συμμαχίαν (476—461).

Ο Κίμων ἀφοῦ ἔξεδίωξεν δριστικῶς τοὺς Πέρσας ἀπὸ τὰς θέσεις, τὰς ὁποίας κατεῖχον ἀκόμη εἰς τὴν Θράκην (475), μετέφερε τὸν πόλεμον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἡ ἀποφασιστικὴ ὅμως μάχη ἐδόθη βραδύτερον. Οἱ Πέρσαι εἶχον συγκεντρώσει στόλον καὶ στρατὸν εἰς τὴν παραλίαν τῆς Παμφυλίας παρὰ τὴν ἐκβολὴν τοῦ Ἐρυνεόδοτος ποταμοῦ. Ὁ Κίμων ἐκυρίευσε τὸν ἐχθρικὸν στόλον, ἀπεβίβασε στρατὸν εἰς τὴν ἔηραν καὶ διεσκόρπισε τὸ πεζικὸν τῶν Περσῶν (φθινόπωρον τοῦ 467 ή 466). Ἡ νίκη αὕτη κατέστρεψε τὴν περσικὴν κυριαρχίαν εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Στόλος περσικὸς δὲν ὑπῆρχε πλέον εἰς τὸ Ἀλγαῖον.

467

ΠΡΟΣΤΡΙΒΑΙ ΜΕΤΑΞΥ ΣΠΑΡΤΗΣ ΚΑΙ ΑΘΗΝΩΝ

Τοιουτορόπως ὁ περσικὸς πόλεμος ἐδημιούργησε νέαν δύναμιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὰς Ἀθήνας. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀποδειχθῆ ἄξιοι πολεμισταὶ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ εἰς τὴν ἔηραν καὶ συγχρόνως εὐκίνητοι καὶ ἀποφασιστικοί. Ὁμενοι οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον λόγους νὰ ἀνησυχοῦν καὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ θέσουν φραγμὸν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἐπικινδύνου ἀντιπάλου.

Κατ’ ἀρχὰς ἐπεχείρησαν νὰ ἐμποδίσουν τὴν τεύχισιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἄλλ’ ὁ Θεμιστοκλῆς διὰ τῆς ἐπιτηδειότητός του κατώρθωσε νὰ ματαιώσῃ τὰ σχέδιά των. Τὸ τεῦχος ἐκτίσθη δλίγον ἐσπευσμένως καὶ ὅπισθεν αὐτοῦ ἡ πόλις ἀνεγεννᾶτο μεγαλυτέρα καὶ ὀραιοτέρα. Ἀφορμὴν εἰς νέας δυσαρεσκείας ἐδωσεν ἡ συμμαχία τῆς Δήλου. Οἱ ἀδιάλλακτοι τῶν δύο πόλεων, οἱ δημοκρατικοὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Θεμιστοκλῆν, εἰς τὴν Σπάρτην ἡ ἀντιαθηναϊκὴ μερίς, ἐφρόνουν ὅτι ἡ διαφορὰ ἔπειτε νὰ λυθῇ διὰ τῶν ὅπλων. Οἱ Σπαρτιᾶται δυσηρεστημένοι ἀπεσύρθησαν ἀπὸ τὴν συμμαχίαν. Ἄλλὰ ὁ Παυσανίας ἥλθεν ὡς ἰδιώτης εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἐπανέλαβε τὰς συνεννοήσεις μετὰ τῶν Περσῶν.

Ἡ σύγκρουσις τῶν δύο πόλεων ἐφαίνετο ἀναπάφευκτος, δόπτε τὴν ἀρχὴν ἔλαβον εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ ἀριστοκρατικοὶ (472), τῶν δροίων ὁ ἱγέτης Κίμων ἥτο δεδηλωμένος φιλολάκων. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐθυσίασαν τότε τὸν Ηαυσανίαν, ὁ δροῖος κατὰ τὴν διαμονήν του εἰς τὸ Βυζάντιον δὲν εἶχε κατορθώσει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ διασύρῃ τὸ ὄνομα τῆς Σπάρτης. Ὁ Κίμων ἔξεδίωξεν αὐτὸν βιαίως ἐκ τοῦ Βυζαντίου καὶ οἱ ἐφοροὶ προσεκάλεσαν αὐτὸν εἰς τὴν Σπάρτην καὶ μετὰ ἐπεισόδιά τινα, τὰ δροῖα δὲν εἶναι σαφῶς γνωστά, κατεδικάσθη εἰς θάνατον (περὶ τὸ 470).

Ἡ πτῶσις τοῦ Παυσανίου παρέσυρε καὶ τὸν Θεμιστοκλέα. Ὁ νικητὴς τῆς Σαλαμῖνος εἶχεν ἀσπόνδους ἐχθροὺς εἰς τὴν πατρίδα του, ἵδιως μεταξὺ τῶν ἀριστοκρατικῶν. Οἱ Ἀλκμεωνίδαι κατεδίωξαν αὐτὸν ὅπως πρὸ εἴκοσιν ἑτῶν τὸν Μιλτιάδην καὶ κατώρθωσαν τέλος νὰ τὸν διστρακίσουν (472). Ἄλλος δὲ ἀνήσυχος φύσις ἔφριψε τὸν Θεμιστοκλέα εἰς νέας περιπτετέας. Ἐγκατασταθεὶς εἰς τὸ Ἀργος ἀνέπτυξεν εὐρυτάτην δομὴν, μὲ σκοπὸν νὰ συνενώσῃ κατὰ τῆς Σπάρτης τοὺς δημοκρατικοὺς τῆς Πελοποννήσου, οἵ δοποὶ εἶχον αὐξῆθη μετὰ τὰ μηδικά. Εἰς τὸ Ἀργος ἐγκαμιδρύθη ἡ δημοκρατία, εἰς τὴν Ἡλίδα ἔγινεν ἔξεγερσις δημοκρατική, ἐκινεῖτο δὲ καὶ ἡ Ἀρκαδία. Ἐφάνη τότε δτι κλονίζεται σοβαρῶς ἡ ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου κυριαρχία τῆς Σπάρτης. Οἱ Σπαρτιάται ὅμως ἐνίκησαν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τοὺς Ἀργείους καὶ τοὺς Ἀρκάδας καὶ ἀποκατέστησαν τὸ γόνητρόν των. Τότε κατήγγειλαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸν Θεμιστοκλέα ἐπὶ μηδισμῷ, δτι δηλ. καὶ αὐτὸς ἦτο περιπεπλεγμένος εἰς προδοτικὰς ἐνεργείας, ὃς εἶχεν ἀποδειχθῆ δῆθεν ἐκ τῆς δίκης τοῦ Παυσανίου. Ἡ ἀντιπολίτευσις κατεδίκασεν ἐρήμην εἰς θάνατον τὸν ἄνδρα, τὸν δοποῖν πρὸ δλίγων ἑτῶν ὅλη ἡ Ἑλλὰς εἶχε χαιρετίσει ὡς σωτῆρα. Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιάται ἔστειλαν ἀνθρώπους πρὸς καταδίωξιν του καὶ μετὰ πολλὰς περιπτετέας ὁ Θεμιστοκλῆς κατέφυγεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Περσίας, ὁ δοποῖος ἔδωσεν εἰς αὐτὸν ὡς τιμάριον τὴν Μαγγησίαν. Ἐκεῖ ἔζησεν δλίγα ἔτη καὶ ἀπέθανεν ὁ ἔξοχος πολιτικός.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα πιθανώτατα δὲν ὑπῆρχον προδόται κατὰ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἐποχὴν, ὑπῆρχον ὅμως δυστυχῶς σκοτεινὰ πάθη κομματικὰ καὶ τώρα ἥρχισε νὰ γεννᾶται ἀδιάλλακτον μῆσος μεταξὺ τῶν πολιτειῶν, τὸ δοποῖν θὰ διδηγήσῃ τὸ ἔθνος εἰς τὴν καταστροφήν.

ΟΙ ΣΥΜΜΑΧΟΙ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΥΠΗΚΟΟΙ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Ἄφοῦ ἔλειψεν ὁ περσικὸς κίνδυνος, οἵ νησιῶται καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι, φιλήσυχοι ἔμποροι κατὰ τὸ πλεῖστον, δὲν ἐφάνησαν πρόδυμοι νὰ ὑπερετοῦν εἰς τὸν στρατόν. Ἐποτίμησαν λοιπὸν ἀντὶ πλοίων καὶ στρατιωτῶν νὰ δίδουν μόνον χρήματα. Οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τῆς φρονολογίας τῶν συμμάχων κατήρτισαν ἴσχυρὸν στόλον, εἰσῆγαγον εἰς τὰ πλοῖα ἰδιούς των ἀνθρώπους καὶ ναύτας μισθοφόρους. Τοιουτορόπως ὁ στόλος κατ' οὐσίαν ἔγινεν ἀθηναϊκὸς καὶ οἱ σύμμαχοι κατήντησαν ὑπήκοοι φόρους ὑποτελεῖς. Ὅταν δὲ μερικαὶ πόλεις, ὅπως ἡ Νάξος καὶ ἡ Θάσος, ἥθελησαν νὰ ἀποσχισθοῦν ἐκ τῆς συμμαχίας, ἐτιμωρήθησαν αὐστηρῶς. Ἐξωτερικῶς ἔγινε φανερὰ ἡ μεταβολὴ διὰ τῆς μεταφορᾶς τοῦ συμμα-

χικοῦ ταμείου ἐκ τῆς Δήλου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὸν Παρθενῶνα. Ἐπίσης κατηργήθη τὸ διοικητικὸν συμβούλιον τῶν συμμάχων, αἱ κοιταὶ σύροδοι, καὶ ἡ διοίκησις τῆς συμμαχίας ἐτέθη ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἀθηναϊκῆς ἐκκλησίας.

452

Τοιουτορόπως ἴδρυθη τὸ ναυτικὸν κράτος τῶν Ἀθηναίων, τὸ δποῖον περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος περιελάμβανε πλὴν τῆς Ἀττικῆς τὴν Εὔβοιαν, τὰς Κυκλαδας, τὰς νήσους καὶ τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, τὸν Ἐλλήσποντον, τὰ παράλια τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ ὑπολογίζεται ὅτι εἶχε πληθυσμὸν περίπου $1 \frac{1}{2}$ —2 ἑκατομμύρια. Ἀλλὰ τὸ μικρὸν τοῦτο κράτος ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα εἰς τὴν ιστορίαν, διότι ἔδωσεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰ ὑλικὰ μέσα νὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ νὰ δημιουργήσουν τὸν ὑπέροχον πολιτισμὸν τοῦ Ε' αἰῶνος.

Ο ΑΓΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΗΓΕΜΟΝΙΑΝ

Μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀθηναϊκῆς δυνάμεως ἐτέθη καθαρῶς τὸ πρόβλημα ποία ἐκ τῶν δύο μεγάλων πόλεων θὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ποία δηλ. θὰ ἔχῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι.

Ἡ εἰρήνη μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν διετηρήθη ἐφόσον τὴν ἀρχὴν εἶχον εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ ἀριστοκρατικοί. Ἀλλὰ μετὰ τὴν μεγάλην βιομηχανικὴν καὶ ἐμπορικὴν ἀνάπτυξιν, ἡ δποία ἡκολούθησε τοὺς πολέμους, δὲν ἦτο δυνατὸν οἱ ἀριστοκρατικοὶ νὰ κρατήσουν ἐπὶ μακρὸν τὴν ἔξουσίαν. Ἡ δημοκρατικὴ μερὶς ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς δραστηρίους ἀρχηγούς, τὸν τολμηρὸν πολιτευτὴν Ἐφιάλτην καὶ τὸν νεαρὸν Περικλέα, τὸν μὲν τοῦ νικητοῦ τῆς Μυκάλης Ξανθίπου, παρουσιάσθη μὲ νέας ἀπαιτήσεις. Ἐσωτερικῶς ἥμελε νὰ καταστήσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν λαϊκώτερον τὸ πολίτευμα, ἐξωτερικῶς νὰ δημιουργήσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν εὐρύτερον κράτος, διότι ἡ ἀθηναϊκὴ βιομηχανία ἐχρειάζετο διαρκῶς νέας ἀγορᾶς. Ἡ ἡμεριαλιστικὴ ἀντὶ πολιτικὴ, ὅπως λέγομεν σήμερον, περιέπλεξε τοὺς Ἀθηναίους εἰς μακροὺς πολέμους ἀφ' ἐνὸς μὲν πρὸς τοὺς Πέρσας, ἀφ' ἐτέρου δὲ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας.

Κατ' ἀρχὰς τὰ πράγματα ἐφάνησαν εὖνοϊκὰ διὰ τὰ μεγάλα σχέδια τῶν Ἀθηναίων. Τὸ θέρος τοῦ 464 ἡ Σπάρτη κατεστράφη ἀπὸ σεισμόν, δ ὅποιος ἔθαψε σημαντικὸν μέρος τῶν κατοίκων ὑπὸ τὰ ἐρείπια (περὶ τὰς 20 χιλ. ὡς λέγεται). Ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς γενικῆς συγχύσεως οἱ εὐλωτες ἐπανεστάτησαν καὶ ὁχυρώθησαν εἰς τὴν Ἰθώμην, ὅπου ἀντέταξαν πείσμονα ἀντίστασιν. Οὕτος εἶναι ὁ λεγόμενος Τοίτος

Μεσσηνιακὸς πόλεμος (464—459). Οἱ Σπαρτιᾶται περιελθόντες εἰς δύσκολον θέσιν ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων καὶ ὁ Κίμων, ὁ ὅποιος εἶχεν ἀκόμη μέγα κῦρος, κατώρθωσε νὰ σταλῇ ἐπὶ κεφαλῆς στρατοῦ. Ἀλλ' ὁ ἀδηναϊκὸς στρατός, δημοκρατικῶν φρονημάτων καὶ συμπαθῶν τοὺς ἐπαναστάτας, ἐκίνησε τὴν ὑποψίαν τῶν Σπαρτιατῶν, οἱ ὅποιοι ἀπέπεμψαν εὐσχήμως τὸν Κίμωνα. Τὸ γεγονός ἐκλόνισε τὴν θέσιν τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ, ὅταν ὁ Κίμων ἥθελησε νὰ ἐναντιωθῇ εἰς τὰς πολιτικὰς μεταρρυθμίσεις, αἱ ὅποιαι εἰζον γίνει κατὰ τὴν ἀπουσίαν του, κατεψηφίσθη καὶ ὠστρακίσθη (461).

Ἡ δημοκρατικὴ μερὶς ἐλθοῦσα εἰς τὴν ἀρχὴν ἀνέπτυξε μεγάλην δραστηριότητα. Ἐκήρυξε διαλυθεῖσαν τὴν μετὰ τῆς Σπαρτης συμμαχίαν, συνεδέθη μετὰ τοῦ Ἀργονοῦς καὶ τῶν Θεσσαλῶν καί, ὅταν τὸ 459 οἱ εἴλωτες ἡναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκατέστησαν αὐτοὺς εἰς τὴν Ναύπακτον καὶ ἐξησφάλισαν τοιουτούρπως σπουδαίαν βάσιν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον. Μειῷ διλίγον τὰ Μέγαρα προσεχώρησαν εἰς τὴν συμμαχίαν των. Συγχρόνως ὅμως ἀνέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι παρατόλμον ἐκστρατείαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ὁ λίβυς προγκυψ Ἰραρος εἶχεν ἐπαναστατήσει ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Ἀρταξέρξου, διαδόχου τοῦ Ξέρξου, καὶ ἐζήτησε τὴν ὑποστήριξιν τῶν Ἀθηναίων. Τὰ 200 ἀθηναϊκὰ πλοῖα, τὰ δποῖα ἐστάθμευνον παρὰ τὴν Κύπρον, ἀνέπλευσαν τὸν Νεῖλον, ἐνίκησαν τὸν περσικὸν στρατὸν καὶ ἐνέκλεισαν αὐτὸν εἰς τὴν Μέμφιν (459). Συγχρόνως ἄλλος ἀθηναϊκὸς στόλος ἀπέκλειε τὴν Αἴγιναν, ἐνῶ τρίτη μοῖρα τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἐκώλυε τὴν διάβασιν διὰ πλοίων εἰς τὴν Πελοπόννησον τοῦ σπαρτιατικοῦ στρατοῦ, ὁ ὅποιος εἶχε μεταβῆ δι' ἐπιχείρησίν τινα εἰς τὴν Δωρίδα. Οἱ πόλεμος ἐγενικεύθη τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνικήθησαν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὴν Ταράγχαν τῆς Βοιωτίας (457), ἀλλ' ἡ μεγάλη νίκη εἰς τὰ Οἰνόφυτα τὸ αὐτὸ ἔτος κατὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν συμμάχων των ἐξήψισε τὸ γόντρόν των.

Ἡ νίκη αὗτη σημειώνει τὴν ὑψίστην ἀκμὴν τῆς ἀθηναϊκῆς δυνάμεως εἰς τὴν ἔηράν. Βοιωτία, Φωκίς καὶ Ὁπούντιοι Λοκροὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου προσεχώρησεν ἡ Ἀχαΐα. Μετ' διλίγον παρεδόθη ἡ Αἴγινα καὶ ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος περιπλέων τὴν Πελοπόννησον ἐκαυσε τὸ Γύθειον, τὸν καύσταθμον τῶν Λακεδαιμονίων (455).

Μετ' δλίγον ὅμως ἐπῆλθε σοβαρὰ μεταστροφή. Ο ἀθηναϊκὸς στόλος ἀπεκλείσθη ὑπὸ τῶν Περσῶν εἰς τὸν Νεῖλον καὶ κατεστράφη, οἱ Πέρσαι ὑπέταξαν τὴν Αἴγυπτον καὶ ἔγιναν ἀπειλητικοὶ εἰς τὴν θάλασσαν, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι χάριν ἀσφαλείας μετέφεραν τὸ συμμαχικὸν ταμεῖον ἀπὸ τὴν Δῆλον. Ο ἴδιος δὲ Περικλῆς ἐνήργησε νὰ ἀνακληθῇ δὲ Κίμων, δὲ δοποῖος ἀναλαβὼν τὴν στρατηγίαν ἔκλεισεν ἀνακωχὴν διὰ πέντε ἔτη μὲ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ παρεσκεύασε τὴν τελευταίαν του ἔκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν. Προσέβαλε τὴν Κύπρον καὶ ἀπέθανε κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Κιτίου (449), ἀλλ᾽ δὲ φοινικικὸς στόλος κατε στράφη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων.

Ο πόλεμος ἦνταψεν ἐκ νέου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπέστησαν σοβαρὰν ἀποτυχίαν εἰς τὴν Κορώνειαν τῆς Βοιωτίας (447), ἡ δοπία εἰχεν ὡς συνέπειαν τὴν κατάρρευσιν τῆς ἀθηναϊκῆς κυριαρχίας εἰς τὴν ἔηράν. Βοιωτοί, Φωκεῖς, Λοκροί, Ἀχαιοί καὶ Μεγαρεῖς ἀπεσύρρησαν ἐκ τῆς ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, ἡ Εὐβοία ὑποκινούμενη ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀπεστάτησε καὶ δὲ σπαρτιατικὸς στρατὸς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικήν. Κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν δὲ Περικλῆς ἀνέπτυξε μεγάλην δραστηριότητα, κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης νὲ ἀποσύρῃ τὸν στρατὸν καὶ ὑπέταξε τὴν Εὐβοιαν.

Μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα δρίμασεν ἡ ἵδεα τῆς εἰρήνης. Η ἡγεμονία τῆς ἔηρᾶς εἶχε διαφύγει δριστικῶς τὰς κεῖδας τῶν Ἀθηναίων, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἀπεδείχθη ἀκλόνητος ἡ κυριαρχία των εἰς τὴν θάλασσαν. Εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κίμωνος πρεσβεία ἀθηναϊκὴ ὑπὸ τὸν Καλλίαν ἀνέβη εἰς τὰ Σοῦσα καὶ συνῆψεν εἰρήνην μετὰ τοῦ Ἀρταξέρξου. Ο μέγας βασιλεὺς ἔλαβε τὴν ὑποχρέωσιν νὸ μὴ στέλλῃ πολεμικὰ πλοῖα εἰς τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ δὲ περισκὸς στρατὸς νὸ μὴ πλησιάζῃ τὴν παραλίαν μέχρις ἀποστάσεως ἡμερησίας πορείας. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη καταχορηστικῶς **Κιμώνειος εἰρήνη.**

449

Ολίγα ἔτη βραδύτερον εἰρήνευσεν ἡ Ἑλλάς. Τὸ 445 «μετ' Εὐβοίας ἄλλωσιν», διπος λέγει δὲ ίστορικὸς Θουκυδίδης, Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιάται κατώρθωσαν νὰ συνεννοθῶσιν καὶ ἔκλεισαν εἰρήνην διὰ τριάκοντα ἔτη, τὰς λεγομένας **Τριακοντούτεις σπονδάς**, αἱ δοποῖαι διετηρήθησαν μόνον 14 ἔτη, δηλαδὴ μέχρι τοῦ 431, διόποτε ἔξεργάγη δὲ καταστρεπτικὸς Πελοποννησιακὸς πόλεμος.

445

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Μετά τὴν μεγάλην οἰκονομικὴν καὶ πνευματικὴν πρόοδον, ἥ
όποια ἡκολούθησε τὰ μηδικά, ἥ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία
λαμβάνει τὴν δριτικὴν διαμέρισθωσίν της.

Ἡ κυριαρχία περιέργεται δριτικῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ
δῆμου, δῆλοι οἱ πολῖται ἀποκτοῦντα ιδότητα πολιτικῶν δικαι-
ωμάτων.

Ἄλλον ἵδοτης περιορίζεται εἰς τὸν γυναικεῖον 'Αθηναϊούς
καὶ ἔχομεν κατ' οὐδίαν διληγαρχίαν μηκόδες σχετικῶς μειονο-
ψηφίας, τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν. Οἱ ἄλλοι κάτοικοι τοῦ
κράτους, δοῦλοι, μέτοικοι καὶ δύμημαχοι εἰναι ὑποτελεῖς
εἰς αὐτούς.

Ἡ ἀνιδότης αὐτὴν ἀποτελεῖ δοβαρὰν ἀδυναμίαν τοῦ ἀθηναϊ-
κοῦ κράτους.

ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Μετὰ τὸν μηδικὸν πολέμους ἀρχίζει ἥ μεγάλη ἀκμὴ τῆς Ἑλλά-
δος. Ἀμέσως μετὰ τὴν νίκην παρατηρεῖται πανταχοῦ διάθεσις πρὸς
δρᾶσιν καὶ δημιουργίαν. Τὰ οἰκονομικὰ τῆς χώρας εὑρίσκονται εἰς ἀν-
θηρὰν κατάστασιν. παρατηρεῖται μεγάλη αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ, αἱ
πόλεις μεγαλώνουν.

Ἡ ἀνθησις εἰναι γενικὴ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἰδίως δημος ἀκ-
μάζουν αἱ Ἀθῆναι, αἱ δῆλοι γίνονται τὸ σημαντικότερον κέντρον
τῆς Ἑλλάδος. Ὁ, τι θεωροῦμεν κυρίως Ἑλληνικόν, ἡμερότης ἡ θῶν, λε-
πτότης βίον, δημοκρατικὸν πολίτευμα, ἀνωτέρᾳ διανόσις καὶ καλλιτε-
χνικὴ δημιουργία, φθάνουν εἰς τὴν ζωηροτέραν ἐκδήλωσίν των τὸν Ε-
αἴῶνα εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐπειδὴ κατὰ τὸν εὐτυχεῖς αὐτοὺς χρόνους
τὴν πόλιν ἐκυβέρνησεν ἀνὴρ ἀνωτέρας ἀντιλήψεως, δο Περικλῆς, δ
δοποῖος ποικιλοτρόπως συνέβαλεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πατρίδος του,
συνήθισαν νὰ δονομάζουν τοὺς χρόνους τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῶν Ἀθη-
νῶν *Ἀλῶνα τοῦ Περικλέους*.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο σταματῶμεν, διὰ νὰ μελετήσωμεν τὸν ἀρχαῖον ἔλληνικὸν πολιτισμὸν εἰς τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις του, τὸ πολίτευμα, τὸν ἴδιωτικὸν βίον, τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα, ὅπως ἐμφανίζονται εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Ε' αἰῶνος.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΤΑΞΕΙΣ

Εἰς τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος ὑπάρχουν τέσσαρες κατηγορίαι ἀνθρώπων, οἱ ἀθηναῖοι πολῖται, οἱ δοῦλοι, οἱ μέτοικοι καὶ οἱ σύμμαχοι.

Ἀθηναῖοι πολῖται εἶναι οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς Ἀττικῆς. Ἐπειδὴ ἡ ἴδιότης τοῦ πολίτου ἀσφαλίζει μεγάλα ὡφελήματα, οἱ Ἀθηναῖοι εἶναι πολὺ φειδωλοὶ εἰς τὴν χορήγησιν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Μόνον οἱ ἔχοντες πατέρα καὶ μητέρα ἀθηναίους, οἱ ἐξ ἀμφοῖν ἀστοῖν, θεωροῦνται γνήσιοι πολῖται. Αὗτοί εἶναι οἱ μόνοι κυρίαρχοι, αὐτοὶ κυβερνοῦν τὴν πολιτείαν καὶ τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος. Ὅπολογίζουν ὅτι ἡ Ἀττικὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους εἶχε περίπου 400 χιλ. κατοίκους. Ἐκ τούτων μόνον 100 χιλ. εἶναι ἀθηναῖοι πολῖται. Ἐὰν ἀφαιρέσωμεν τὰς γυναικας καὶ τὰ παιδία, μένουν τὸ πολὺ 20—25 χιλ. ἀνθρώποι, οἱ δροῖοι κυβερνοῦν κράτος ἀπὸ 2 ἑκατομμύρια. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς εἶναι πλούσιοι ἐργοσιάρχαι ἢ ἐφοπλισταὶ καὶ ἔχουν κτήματα εἰς τὴν πόλιν ἢ εἰς τοὺς ἀγρούς.

Δοῦλοι ἡσαν αἰχμάλωτοι πολέμου, ἀνθρώποι ἥγορασμένοι (ἀνδράποδα=ἀνθρώποι πωληθέντες) ἢ ἀπόγονοι αὐτῶν. Ἡ ἀθηναϊκὴ βιομηχανία χρησιμοποιεῖ μέγαν ἀριθμὸν δούλων. Τινὲς ὑπολογίζουν ὅτι πρὸς ἔνα πολίτην ἀντιστοιχοῦν δέκα δοῦλοι. Πολλοὶ Ἀθηναῖοι εἶχον 50 καὶ 100 δούλους. Ἡ Ἀττικὴ ἐπὶ Περικλέους εἶχε τούλαχιστον 200—300 χιλ. δούλους. Οἱ περισσότεροι ἡσαν ἀσιτάται (Φρύγες, Κᾶρες, Παφλαγόνες) ἀνθρώποι μικρόσωμοι καὶ μελαχροινοὶ, διακρινόμενοι ἐκ τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῆς κουρᾶς τῆς κόμης. Οἱ δοῦλοι οὐδὲν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἔχουν, εἶναι πράγματα, ὅπως τὰ φορτηγὰ ζῆρα. Οἱ κύριοι των ἔχει δικαίωμα νὰ πωλήσῃ, νὰ κακοποιήσῃ ἢ καὶ νὰ φονεύσῃ αὐτούς. Ἀλλ' η πρόοδος τοῦ ἀνθρωπισμοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας κατέστησεν ἀνθρωπινώτερον τὸν βίον τῶν δούλων. Ἰδιαίτερος νόμος ἀπαγορεύει εἰς τὸν κύριον νὰ φονεύῃ τὸν δοῦλον του. Οἱ Ἀθηναῖοι προσπαθοῦν νὰ εἶναι λεπτοὶ πρὸς αὐτούς, ἀποφεύγονταν τὰς προσβλητικὰς ἐκφράσεις, δνομάζουν αὐτοὺς οἰκέτας (δηλ. ἀνθρώπους τῆς οἰκίας) προσφωνοῦν αὐτοὺς—παῖ! Πολλοὶ δοῦλοι μανθάνουν γράμματα καὶ λογιστικὴν καὶ ἡ πολιτεία χρησιμοποιεῖ αὐτοὺς εἰς δλας

σχεδὸν τὰς γραφικὰς καὶ λογιστικὰς ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ τιμωρεῖ αὐτοὺς αὐστηρότατα διὰ τὸ ἐλάχιστον παράπτωμα.

Μέτοικοι εἶναι "Ἐλληνες ἀπὸ ἄλλας πόλεις, οἱ ὅποιοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ Ἰδίως εἰς τὸν Πειραιᾶ χάριν ἐμπορίου. Οἱ Ἀθηναῖοι προσπαθοῦν νὰ προσελκύσουν ξένους εἰς τὴν χώραν των, διότι δίδουν ζωὴν εἰς τὸ ἐμπόριον, πληρώνουν φόρον εἰς τὸ δημόσιον, τὸ μετοίκιον λεγόμενον, καὶ ἐνοίκιον εἰς τὰ κτήματα, τὰ ὅποια μισθώνονται. Οἱ μέτοικοι ἥσαν ὅπως σήμερον οἱ ξένοι ὑπήκοοι. Δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους καὶ δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἀγοράζουν κτήματα. Ἄλλ' εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ὑπηρετήσουν εἰς τὸν στρατόν.

Σύμμαχοι ἥσαν οἱ κάτοικοι τῶν σύμμαχιῶν. πόλεων, ἄνθρωποι ἐλεύθεροι, οἱ ὅποιοι κυβερνοῦν οἱ ἕδοι τὴν πόλιν των, κατ' οὓσιαν δικαίωσην εἶναι ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Οἱ σύμμαχοι δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους.

Η ΦΥΣΙΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Εἰς τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος λοιπὸν ὑπῆρχον κύριοι καὶ ὑποτελεῖς. Η φημιζομένη ἀπεριόριστος δημοκρατία καὶ ισότης δικαιωμάτων περιορίζεται μόνον εἰς τοὺς ἀθηναίους πολίτας. *Η ἀθηναϊκὴ δημοκρατία κατ' οὓσιαν ἦτο διληγαρχία μιᾶς τάξεως τῶν κατοίκων, τῶν ἀθηναίων πολιτῶν.*

Τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος ὅπως ὅλα τὰ κράτη τῆς ἀρχαιότητος, ὅπως τὸ περσικὸν καὶ βραδύτερον τὸ ορωμαϊκόν, εἶναι ἀθροισμα πολλῶν μικροτέρων κρατῶν, τὰ ὅποια συνήνωσε βιαίως τὸ ισχυρότερον. Δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐπαρχίας, τῶν ὅποιων οἱ κάτοικοι ἔχουν τὰ αὐτὰ δικαιώματα, ἐκλέγονται ὅπως εἰς τὰ σημερινὰ κράτη βουλευταί, ὑπουργοί καὶ πρωθυπουργοί ἀκόμη, ἀλλὰ ἀπὸ ἐν κράτος χωρίαρχον καὶ ἄλλα ὑποτελῆ. Οὐ κάτοικοι τῆς Χίου ἢ τῆς Μυτιλήνης π.χ. καίτοι "Ἐλληνες δὲν λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, εἰς τὸ ὅποιον ἀνήκουν. Τοῦτο ἀποτελεῖ μεγάλην ἀδυναμίαν τοῦ κράτους.

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

"Ἄλλὰ μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν ὑπάρχει ἀπόλυτος ισότης δικαιωμάτων καὶ ἰδεώδης ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου. Διὰ τοῦτο ἡ ἀθηναϊκὴ πολιτεία ἐφημίσθη ὡς ὑπόδειγμα ἴδανικῆς δημοκρατίας. Τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην ἔλαβεν ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία εἰς τὰ ἔτη τῆς ὁρ-

μῆς καὶ δημιουργίας, τὰ δποῖα ἡκολούθησαν τοὺς μηδικοὺς πολέμους, ιδίως ἀπὸ τοῦ 470—450, μετὰ σφοδροὺς ἐσωτερικοὺς ἀγῶνας.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ περσικοῦ πολέμου ὁ Ἀρείος Πάγος εἶχεν ἀποκτήσει γόνητρον καὶ ἵσχὺν ἔνεκα τῆς τολμηρᾶς καὶ συνετῆς πολιτικῆς κατὰ τὰς κρισίμους περιστάσεις. Τὴν ἵσχὺν ταύτην διετήρησε σχεδὸν ἐπὶ δύο δεκαετίας, διότι μετὰ τὸν πόλεμον τὴν ἔξουσίαν ἔλαβον οἱ ὀλιγαρχικοί. Ἐνισχυμέντες ὅμως οἱ δημοκρατικοὶ ἐστράφησαν κατὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου. Εἰς τὴν δεξύτητα τοῦ ἀγῶνος ἐδολοφονήθη ὁ περιφημος πολιτευτής **Ἐφιάλτης**, ὁ τρομερὸς ἀντίπαλος τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἀλλ᾽ ἐπεκράτησαν εἰς τὸ τέλος οἱ δημοκρατικοί. Οἱ Ἀρείος Πάγος ἀπεγυμνώθη ἀπὸ τὰ δικαιώματά του, τὰ δποῖα διεμοιράσθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὴν βουλὴν καὶ τὰ ἡλιαστικὰ δικαστήρια.

Μετὰ ταῦτα τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν ἔλαβε τὴν μορφὴν ἀπεριορίστον δημοκρατίας καὶ ὡς τοιαύτη εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἴστορίαν. Αἱ θεμελιώδεις ἀρχαί, ἐπὶ τῶν δποίων στηρίζεται, εἶναι αἱ ἔξης.

1) Κυρίαρχος εἶναι ὁ δῆμος, δηλ. ὅλος ὁ λαὸς καὶ ὅχι μία κοινωνικὴ τάξις, δπως ἄλλοτε οἱ εὐπατρίδαι.

2) Ὄλοι οἱ πολῖται ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγουν καὶ νὰ ἐκλέγωνται εἰς ὅλας τὰς ἀρχάς.

3) Ἡ ἐκλογὴ διὰ τὰς περισποτέρας ἀρχαὶ (έκτὸς ἐκείνων, διὰ τὰς δποίας χρειάζονται εἰδικὰ γνώσεις) γίνονται διὰ κλήρου (κναμεντοί), διὰ νὰ μὴ ἐμποδίζωνται οἱ πολῖται ὑπὸ τῶν φατριῶν καὶ τῶν ἴσχυοτέρων νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν.

4) Εἰσάγεται τὸ σύστημα τῆς ἀποζημιώσεως, τῆς μισθοφορᾶς, διὰ νὰ δύνανται καὶ οἱ ἀπορότεροι νὰ ἔχασκοῦν τὰ δικαιώματά των. Οἱ βουλευταί, οἱ δικασταί, οἱ προσερχόμενοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν, βραδύτερον οἱ μετέχοντες τῶν δημοσίων θεαμάτων λαμβάνουν ἀποζημίωσιν.

5) Οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται, δπως ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες, ἔχασκοῦν μόνοι καὶ αὐτοπροσώπως τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματά των καὶ ὅχι διὰ ἀντιπροσώπων (πληρεξουσίων, βουλευτῶν) δπως σήμερον (προσωπικὴ διοίκησις).

Οἱ κυρίαρχος δῆμος ἔχασκε τὴν νομοθετικὴν ἔξουσίαν διὰ τῆς ἐκκλησίας, τὴν ἐκτελεστικὴν διὰ τῆς βουλῆς, διὰ τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀρχόντων, τὴν δικαστικὴν διὰ τοῦ δικαστηρίου τῶν ἐνόρων, δηλ. τῆς ἡλιασίας.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Εἶναι ἡ συνάθροισις τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, τὸ κυρίαρχον σῶμα, τὸ

δροῖον ψηφίζει τοὺς νόμους, ἐκλέγει τοὺς ἀρχοντας, ἀποφασίζει περὶ πολέμων καὶ εἰρήνης καὶ γενικῶς ἔχει τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τοῦ κράτους. Τοεὶς ἡ πέσσαρας φορᾶς τὸν μῆνα οἱ ἀθηναῖοι πολίται συνέρχονται εἰς κοινὴν συνάθροισιν. "Ολοὶ οἱ ἔχοντες ἥλικιαν δικαιοῦνται νὰ λάβουν μέρος εἰς αὐτήν. Συνήθως ὅμως δὲν προσέρχονται ὅλοι καὶ σπανίως οἱ παρόντες ὑπερβαίνουν τὰς δικαιάδας. Εἰς παλαιοτέραν ἐποχὴν τόπος συναθροίσεως ἦτο ἡ ἀγορά, ἐπὶ Ηφαιστέους τὸν Ε' αἰῶνα συνήρχοντο εἰς τὴν Πνύκα, λοφίσκον ἀπέναντι τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ, ὅταν τὸν Δ' αἰῶνα ἐκτίσθη τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου, αὐτὸς ἔγινε κατ' ἔξοχὴν διόπτρα τῆς ἐκκλησίας.

"Η συνεδρίασις ἀρχίζει διὰ θυσίας. Οἱ κήρυξ ἀπαγγέλλει τὰς προσευχὰς καὶ τὰς ἀρὰς ἐναντίον ἐκείνων, οἱ δροῖοι θὰ ἡθελον νὰ ἔξαπατήσουν τὸν δῆμον. "Υστερον προσκαλεῖ τὸν λαὸν νὰ λάβῃ τὸν λόγον «Τις ἀγορεύειν βούλεται;». "Ολοὶ ἔχουν δικαίωμα νὰ εἴπουν τὴν γνώμην των κατὰ σειρὰν ἥλικιας. Οἱ γήτωρ ἀνέρχεται τὸ βῆμα φέρων στέφανον ἐκ μύρτων, τὸ δροῖον προσδίδει ἰερότητα καὶ ἀπαραβίαστον εἰς τὸ πρόσωπόν του, οἱ Ἀθηναῖοι ἀκούουν ἀπλήστως, ἀλλὰ σιωπηλῶς τοὺς καλοὺς διμιλητάς.

Μετὰ τὴν συζήτησιν διόπτρας εἴτε δι᾽ ἀνατάσεως τῶν χειρῶν (χειροτονία) εἴτε διὰ ψήφων (μνοτικὴ ψυφοφορία δι᾽ δστράκων). Εἰς τὸ τέλος ἐκάστης ἀποφάσεως δρίζεται διὰ μέλλων νὰ ἐκτελέσῃ αὐτήν, ἡ βουλή, ὁ στρατηγὸς ἢ ἄλλος ἐκ τῶν ἀρχόντων. Η Ἐκκλησία τοῦ δήμου λοιπὸν ἔχει περίπου τὴν θέσιν σημερινῆς βουλῆς ἢ μᾶλλον εἶναι διαρκὴς ἐθνοσυνέλευσις.

Η ΒΟΥΛΗ

"Ἐκαστον ἔτος οἱ Ἀθηναῖοι ἐκλέγουν διὰ κλήρου καὶ ἀπὸ τοὺς ὑπερβάντας τὸ τριακοστὸν 500 βουλευτάς, 50 ἐξ ἐκάστης φυλῆς. Άλλὰ πρὸ τῆς ἀναλήψεως τῆς ἀρχῆς ἡ βουλὴ τοῦ λήγοντος ἔτους δοκιμάζει τοὺς κληρωθέντας, ἔξετάζει δηλ. τὸν βίον των, τὸν δημόσιον καὶ ἴδιωτικόν. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συνεδριάζουν ὅλοι διμοῦ, διαιροῦνται εἰς 10 διμίους, οἱ 50 βουλευταὶ δηλαδὴ ἐκάστης φυλῆς ἀποτελοῦν ἴδιαίτερον διμιλον. Ἐπίσης τὸ ἔτος διαιρεῖται εἰς δέκα κυβερνητικὰς περιόδους ἀπὸ 35 ἡμέρας. Οἱ 50 βουλευταὶ μιᾶς φυλῆς κυβερνοῦν ἐπὶ 35 ἡμέρας καὶ διομάζονται τότε πρωτάρεις, ἡ δὲ φυλὴ των πρωταρεύουσα. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο διαιρέγονται διαρκῶς εἰς τὸ πρωταρεῖον (εἰς τὸ ὑπουργεῖον θὰ ἐλέγομεν σήμερον) καὶ τρέφονται ἐκεῖ. Ἐκάστην πρωταρεύουσαν ἔνα πρόεδρον, τὸν λεγόμενον ἐπιστάτην τῶν πρωταρεών. Θ

ἐπιστάτης κρατεῖ τὴν σφραγῖδα τῆς πόλεως καὶ τὰς κλεῖδας τοῦ δημοσίου θησαυροῦ. Προεδρεύει τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, εἶναι δηλ. ἐπὶ 24 ὥρας πρόεδρος τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας.

Κύριον ἔργον τῆς βουλῆς εἶναι νὰ προετοιμάζῃ τοὺς νόμους καὶ τὰ θέματα, τὰ δποῖα θὰ συζητήσῃ ἡ ἐκκλησία, τὸ προβούλευτον, καὶ νὰ ἐκτελῇ τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐκκλησίας. Ἡ βουλὴ τῶν Ἀθηναίων ἔχει περίπου τὴν θέσιν τῆς οιμερινῆς κυβερνήσεως.

ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ

Οἱ ἐννέα ἄρχοντες, ὅργανα τοῦ παλαιοῦ ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος, παρηγκωνίσθησαν τελείως. Ἀπολαύουν ἀκόμη σεβασμοῦ, ἀλλὰ ἀπώλεσαν τὴν ἔξουσίαν των. Εἶναι τὸ πολὺ πρόεδροι τῶν δικαστηρίων. Ἡ δημοκρατία ἐδημιούργησε νέους ἄρχοντας. Ἀνώτεροι λειτουργοὶ τῆς δημοκρατίας εἶναι κυρίως οἱ στρατηγοί, ἀρχηγοὶ τοῦ κατὰ ἔηράν καὶ θάλασσαν στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡγέται τῆς πολιτικῆς κατ' οὖσίαν. Ἐκλέγονται κατ' ἔτος 10 στρατηγοὶ ὅχι διὰ κλήρου, ἀλλὰ διὰ χειροτονίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ (χειροτονητοί), διότι ἡ θέσις των ἀπαιτεῖ εἰδικὰς γνώσεις. Οἱ στρατηγοὶ ἐκτελοῦν πολλὰ ἀπὸ τὰ καθήκοντα τῶν σημερινῶν ὑπουργῶν. Φροντίζουν διὰ τὴν συντήρησιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, τῶν λιμένων, τῶν φρουρίων καὶ τῶν ὄδων, διὰ τὴν προμήθειαν σίτου, δέχονται τοὺς ξένους ἀπεσταλμένους, διευθύνουν τὴν ἔξωτερηκήν πολιτικήν.

ΗΛΙΑΙΑ

“Οπως ἀντὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῶν 9 ἀρχόντων ἡ δημοκρατία ἐδημιούργησε νέα διοικητικὰ σώματα, τοιουτορόπως ἀντὶ τῶν παλαιῶν δικαστῶν, οἱ δποῖοι διετήρουν πάντοτε συνηθείας καὶ ἀντιλήψεις τῶν χρόνων τῆς ἀριστοκρατίας, ἐδημιούργησε νέα δικαστήρια. Ὁ δῆμος δηλονότι ἔλαβεν εἰς χεῖρας τὴν ἔξασκησιν τῆς δικαιοσύνης. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐκλέγουν κατ' ἔτος 6000 πολίτας, οἱ δποῖοι σχηματίζουν τὸ ἡλιαστικὸν δικαστήριον ἢ τὴν ἡλιαίαν. Δι' ἐκάστην δίκην κληρώνουν ὁρισμένον ἀριθμὸν ἐξ αὐτῶν τὴν πρωῖαν τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν δποίαν θὰ συνέλθῃ τὸ δικαστήριον, ὥστε οὕτε οἱ δικαιόμενοι γνωρίζουν τοὺς δικαστάς, οἱ δποῖοι θὰ δικάσουν τὴν ὑπόθεσίν των, οὕτε οἱ δικασταὶ ποίαν ὑπόθεσιν θὰ δικάσουν. Οἱ ἡλιασταὶ δὲν εἶναι ἐξ ἐπαγγέλματος δικασταί, ἀλλὰ πολίται δικάζοντες πολίτας. “Ωστε 2 ½ χιλ. ἔτη ἀπὸ σήμερον οἱ Ἀθηναῖοι είχον εἰσαγάγει τὰ δικαστήρια τῶν ἐνόρκων, τὰ δποῖα θεωροῦνται σήμερον τὸ τελειότερὸν σύστημα ἀποδό-

σεως δικαιοσύνης. Τοῦ δικαστηρίου προήδρευεν εἰς ἐκ τῶν ἐννέα ἀρχόντων. Γενικῶς ὅμως αἱ ποιναὶ ἦσαν αὐστηραί. Διὰ τὰς Ἰδιωτικὰς ὑποθέσεις ἐπέβαλλον χρηματικὰς ποινάς, διὰ τὰς δημοσίας καὶ σωματικάς, θάνατον, ἀειφυγίαν, στέρησιν πολιτικῶν δικαιωμάτων (*ἀπιμίαν*) καὶ δῆμευσιν περιουσίας.

Η ΥΠΑΛΛΗΛΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΜΙΣΘΟΙ

Ἡ διοίκησις τῆς δημοκρατίας καὶ τοῦ κράτους εἶχον ἀνάγκην πολυαρχίμου προσωπικοῦ. Ὁμεν σημαντικὸν μέρος τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς εἶχεν ὡς ἀποκλειστικὸν ἔργον τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους. Εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους περισσότεροι ἀπὸ 20 χιλιάδες πολίται ἐτρέφοντο ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου ὑπηρετοῦντες ὡς ὄπλῖται καὶ ναῦται, ὡς δικασταί, βουλευταί, ἀρχοντες. Τοιουτούρπως ἐμοιρώθη ἡ Ἀθηναϊκὴ ὑπαλληλία, ἡ ὅποια ὅμως δὲν ἐξέπεσεν εἰς γραφειοκρατίαν, διότι διετήρησε τὴν ἀπλῆν καὶ πρακτικὴν δργάνωσιν καὶ διελευταῖος τῶν ὑπαλλήλων διετήρει τὴν πρωτοβουλίαν του.

Γενικῶς οἱ διαχειρισθέντες ἀρχὴν τινὰ ἢ ἄλλην κρατικὴν ὑπηρεσίαν ἦσαν ὑποχρεωμένοι ἐξερχόμενοι ἐξ αὐτῆς νὰ δῶσουν εἰδήντας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν αὐστηροὶ πρὸς τοὺς δημοσίους λειτουργοὺς καὶ ἔγινοντο πολλάκις κατάφοροι ἀδικίαι, διότι δὲν ἔλειπον οἱ φιλονεροὶ καὶ οἱ συκοφάνται. Ἰδίως οἱ δοῦλοι διὰ τὸ ἐλάχιστον παραπτώμα κατεδικάζοντο εἰς ἄγριον θάνατον. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον καὶ τὸ μετακλητὸν τῶν ἀρχόντων, τὸ δόποιον δλίγαι προηγμέναι πολιτεῖαι ἐφαρμόζουν σήμερον. Οἱ ἐκλογεῖς δηλ. εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ παύσουν τὸν βουλευτὴν ἢ ἄλλον δημόσιον λειτουργόν.

ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ

Διὰ νὰ ἔξασφαλίσουν τὴν ὑπακοὴν τῶν συμμάχων καὶ διὰ νὰ ὑπηρετήσουν τὰς μεγάλας φιλοδοξίας των, οἱ Ἀθηναῖοι διετήρουν ἀξιόλογον ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν.

Οὐδέποτε ἐλληνικὴ πόλις ἀπέκτησε θαλασσίαν δύναμιν δοῃν αἱ Ἀθῆναι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ὁ Πειραιεὺς ἦτο μέγας πολεμικὸς λιμὴν μὲν ναυπηγεῖα καὶ τοὺς νωσοίκους, δηλ. τὰ παραπήγματα, εἰς τὰ ὅποια ἐπροφυλάσσοντο αἱ τριήρεις. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐτελειοποίησαν τὴν κατασκευὴν πολεμικῶν πλοίων καὶ τὴν ναυτικὴν τέχνην.

Οἱ Ἀθηναῖοι διέθετον ἐπίσης ἀκμαίαν πεζικὴν δύναμιν. Ὁ στρατὸς ὅπως δλων τῶν ἐλληνικῶν πόλεων ἀπετελεῖτο ἀπὸ πολίτας στρατευομένους ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης. Τὴν στρατολογίαν ἐσυστηματοποίησαν οἱ

⁷Αθηναῖοι καὶ ἡ κινητοποίησις τῶν «⁸Αθηναίων ἐκ καταλόγου» διεκρίνετο διὰ τὴν ταχύτητα. Οἱ πεζικὸς στρατὸς τῶν ἀνήρχετο εἰς 13 περίπου χιλ. καὶ διέπρεψε πάντοτε διὰ τὴν ἀποφασιστικότητα καὶ ἐπινοητικότητα. Οἱ στρατὸς αὐτὸς τῶν ὀπλιτῶν συνεπληροῦτο διὰ τῶν μισθοφόρων (τοξόται, σφενδονῆται, ἀκοντισταὶ), ξένων πάσης προελεύσεως.

⁹Άλλ' ὁ πεζικὸς τῶν ¹⁰Αθηναίων δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀπορούσῃ ἐπίθεσιν τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας. Διὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ ἔνδεχόμενον μεγάλης ἐπιδρομῆς κατὰ ξηρᾶν, οἱ ¹¹Αθηναῖοι ἔκτισαν τὰ *Μακρὰ τείχη* τοῦ Πειραιῶς καὶ τοῦ Φαλήρου. Τοιουτορόπως ἡ πόλις συνεδέθη μετὰ τοῦ λιμένος, μετεβλήθη εἰς κολοσσιαῖον φρούριον καὶ ἀπέβη εἶδος νήσου.

Διὰ νὰ ἔξασφαλίσουν τὴν κατοχὴν ἐπικαίρων σημείων καὶ νὰ ἐπιβλέπουν τοὺς συμμάχους, οἱ ¹²Αθηναῖοι εἰσήγαγον τὸ σύστημα τῶν *κληρουχιῶν*. Οἱ κληροῦχοι ἦσαν ἀποικοὶ ἀθηναῖοι, οἱ δποῖοι ἐγκαθίσταντο εἰς σημεῖα, τὰ δποῖα ἔξελεγεν ἡ κυβέρνησις. Εἰς τὴν Εὐβοιαν, εἰς Θράκην (Αμφίπολιν), εἰς πολλὰς νήσους, εἰς τὸν Θρακικὸν χερσόνησον ἔγνατεστάθησαν ἀθηναῖοι κληροῦχοι. ¹³Αντιθέτως πρὸς τοὺς ἄλλους ἀποίκους οἱ κληροῦχοι διετήρουν τὸν τίτλον καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀθηναίου πολίτου.

ΟΙ ΠΟΡΟΙ

Διὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰς μεγάλας δαπάνας τῆς διοικήσεως καὶ τοῦ *ἔξοπλισμοῦ*, οἱ ¹⁴Αθηναῖοι είχον ἀνάγκην πολλῶν χορημάτων. Οἱ πόροι τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ἦσαν τὰ εἰσοδήματα τῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρίου, τῆς Θάσου καὶ τῆς Θράκης, ἵδιως ὅμως οἱ φόροι τῶν συμμάχων, οἱ δποῖοι ἀνήρχοντο εἰς 600 τάλαντα, ἐπίσης ἡ φορολογία τῶν μετοίκων, τῶν ἐμπορευμάτων κτλ.

¹⁵Ἐκτὸς τούτου ἡ πολιτεία ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς πλουσίους ὠρισμένας ὑποχρεώσεις, τὸν *ἔξοπλισμὸν* καὶ τὴν συντήρησιν τριήρων, τὴν ἐκγύμνασιν καὶ τὴν διατροφὴν μουσικῶν καὶ δραματικῶν χορῶν κτλ. Αἱ ὑποχρεώσεις αὗται ὠνομάζοντο *λειτουργίαι*. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἐλέγετο *τριηραρχία*, εἰς τὴν δευτέραν *χορηγία*.

Ο ΠΕΡΙΚΛΗΣ

¹⁶Αφότου ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἔγινε τὸ κυρίαρχον σῶμα, ἦτο φυσικὸν ὁ καλὸς διμιλητής, ὁ δξὺς τὴν ἀντίληψιν καὶ πειστικός, νὰ ἀποκτήσῃ μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ πλήθους. Οἱ πολιτευόμενος λοιπόν, δ-

δημαγωγός, ὁ ρήτωρ, ὅπως ἔλεγον τότε, ἔγινε πανίσχυρος, ὁ καθαυτὸν οὐθιμιστὴς τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς.

‘Ο μικρὸς λαὸς τῶν ἀθηναίων πολιτῶν ἦτο πλήρης αὐτοπεποιθήσεως, ὑπερήφανος, διότι ἐκυβέρνα ὁ ἕδιος τὰς ὑποθέσεις του καὶ δὲν εἶχεν ἐπὶ κεφαλῆς βασιλέα ἢ ἄλλον ἀνώτερον ἀρχοντα. Ἀλλὰ ἤκουε προθύμως ἐκείνους, οἵ δοποῖοι ἔδιδον σοφάς καὶ ὀφελίμους συμβουλάς. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη οἱ Ἀθηναῖοι σύμβουλον καὶ ὀδηγὸν είχον τὸν Περικλέα.

‘Ο Περικλῆς

καὶ δὴ ἡ συμπεριφορά του ἐδείκνυεν ὅτι δὲν καταδέχεται νὰ κολακεύσῃ τὸ πλῆθος, ἀλλὰ νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὸν διὰ τῆς λογικῆς. Ἡ ορθοφική του δὲν ἐγνώριζε τὰς μεγάλας χειρονομίας οὔτε ἐκρήξεις φωνῆς, ἀπευθύνετο μᾶλλον εἰς τὸ λογικόν.

Οἱ Ἀθηναῖοι εῦρισκον αὐτὸν πειστικώτατον. ‘Οταν ὅμιλη, ἔλεγον, ἀστραπτει, βροντᾶ καὶ συγκλονίζει τὴν Ἑλλάδα. Ἐκτὸς τῶν φυσικῶν χαρισμάτων ὁ Περικλῆς ἔτυχεν ἐξαιρέτου μορφώσεως. Ὁ κυριώτερος

πολιτικὸς ἄνδρες τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν τότε κατήγετο καὶ ὁ Περικλῆς ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν εὐπατριδῶν. Ἄνηκε μάλιστα εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην οἰκογένειαν τῶν Ἀλκμεωνιδῶν. Ἡτο γενέσης τοῦ Ξανθίππου, τοῦ νικητοῦ τῆς Μυκάλης, καὶ εἶχε μητέρα ἀνεψιὰν τοῦ Κλεισθένους. Ἐγεννήθη περὶ τὸ 500 π. Χ. καὶ τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς νεότητός του διέπλασαν τὸν χαρακτῆρα καὶ ἐξύψωσαν τὸ φρόνημά του. Ὁ Περικλῆς εἶναι πρότυπον τοῦ ἀθηναίου κατὰ τοὺς χρόνους, οἵ δοποῖοι μεσολαβοῦν μεταξὺ τῶν μηδικῶν καὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ τύπος τοῦ ἀνθρώπου, ὃπως εἶχε τελειοποιηθῆ κατὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην δημιουργικὴν περίοδον.

Περιεβάλλετο ἀπὸ ἔξαιρετα χαρίσματα. Τὸ πρόσωπόν του ἦτο ἐπιβλητικόν, ἡ ὅμιλία του σοβαρὰ καὶ πειστική. Εἶχε τρόπους ἀρχοντικούς

διδάσκαλός του ἦσαν τὰ μεγάλα γεγονότα, τὰ δύοια διεδραματίσθησαν περὶ αὐτόν. Κατὰ τὴν νεότητά του διδάσκαλον εἶχε τὸν Ἀναξαγόραν, τὸν σοφὸν ἐκεῖνον, ὃ δύοις εἶχεν ἀφιερώσει τὴν ζωήν του εἰς τὴν ἀφιλοκερδῆ μελέτην τῆς φύσεως. Παρ’ αὐτοῦ ἐδιδάχθη νὰ ἔξετάζῃ ψυχραίμως τὰ πάντα διὰ τοῦ λογικοῦ καὶ νὰ μὴ θιορυβεῖται ἀπὸ τὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς. Τοιουτοτρόπως ὁ Περικλῆς ἔγινεν ὁ ἄνθρωπος, ὃ δύοις ἐπίστευεν ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτάξῃ τὰ πάντα εἰς τὴν λογικὴν καὶ τὴν βούλησίν του. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐθαύμαζον τὴν γαλήνην καὶ τὸ ἐπιβάλλον τοῦ καὶ ὠνόμαζον αὐτὸν Ὁλύμπιον.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κίμωνος ἔγινεν ὁ ἀδιαφιλονίκητος ἥγετης τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη. Δὲν εἶχεν ἔξαιρετικὸν ἀξίωμα, ἀλλ’ οἱ Ἀθηναῖοι ἔξέλεγον αὐτὸν κατ’ ἕτος στρατηγὸν καὶ ἀνέθεσαν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπιστασίαν τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων. Ἀλλὰ μὲ τὴν ἴσχυρὰν προσωπικότητα καὶ τὸ ὑψηλὸν φρόνημά του ἀπέκτησε δύναμιν σχεδὸν μονάρχου καὶ ὠδήγησε τοὺς συμπολίτας του εἰς ἔργα ὑψηλὰ καὶ ὡραῖα. Ὁ ιστορικὸς Θουκυδίδης λέγει : τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν ἦτο «λόγῳ μὲν δημοκρατίᾳ, ἔργῳ δὲ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Η ανεδις, τὴν ὅποιαν ἔξησθάλιζεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἡ ἀνεπτυγμένη βιομηχανία καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ ναυτικοῦ κράτους των, ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ νὰ λεπτύνονται τὸν βίον των.

Τὰ μέδα τοῦ βίου τότε δὲν παρεῖχον εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰς εὔκολίας, τὰς ὅποιας ἔχουν οἱ ἀνεπτυγμένοι λαοὶ σύμμερον. 'Αλλ' ὁ ἀνθρώπος τῶν περικλείων χρόνων κατώρθωσε μὲ τὰ γέδα, τὰ ὅποια διέθετε, νὰ φθάσῃ εἰς βαθὺδὸν ἀνθρωπισμοῦ, τὸν ὅποιον βλέπομεν σύμμερον μὲ συγκίνησιν καὶ ἀγάπην.

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

Τὸν Ε' αἰῶνα προχωρεῖ βαθύτερον ἡ μεταβολὴ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, ἡ ὅποια εἶχεν ἀρχίσει τὸν Ζ' καὶ ΣΤ' αἰῶνα. Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος παραμελεῖται ἡ γεωργία καὶ ἀναπτύσσεται ἡ βιομηχανία. Μετ' ὀλίγον ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν πόλεων τίθενται αἱ Ἀθῆναι, ἐνῶ ἡ Σπάρτη μένει γεωργικὴ μέχρι τέλους καὶ περιφρονεῖ τὰς «βαραύσους τέχνας».

Ο Πειραιεὺς κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Ε' αἰῶνος εἶναι ἥδη μεγάλη ἀγορά, εἰς τὴν ὅποιαν συναντῶνται οἱ ἐμποροὶ ὅλης τῆς Μεσογείου. Τὰ προϊόντα τῆς ἀττικῆς βιομηχανίας κατακτοῦν διαρκῶς νέας ἀγοράς. Τὸ ἀττικὸν νόμισμα γίνεται δεκτὸν πανταχοῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ίδιως οἱ μέτοικοι, οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἀναπτύσσουν τὸ ἐμπόριον τοῦ χοίματος. Οἱ τραπεζῖται πλούτιζον διὰ τοῦ τοκισμοῦ καὶ ἄλλων χοηματιστικῶν ἐπιχειρήσεων. Ο τόκος εἶναι ἀρκετὰ ὑψηλός, 12—18%, ὑψηλότερος ἀκόμη ἐπὶ ναυτοδανείων.

Οις ἐμποροῖ, ὡς ἐφοπλισταί, ὡς τοκισταί καὶ βιομήχανοι οἱ Ἀθηναῖοι ἔξασφαλίζουν σημαντικὰ κέρδη. Ἀλλὰ τὸν πλοῦτον τῶν Ἀθηναίων πρέπει νὰ ἐκτιμήσωμεν ἀναλόγως τῶν τότε σύνθηκῶν τοῦ βίου. Ἐπὶ Δημοσθένους (μέσα Δ' αἰῶνος) τὸ σύνολον τῆς περιουσίας τῶν Ἀθηναίων ὑπολογίζεται εἰς 6000 τάλαντα (36 ἑκατομμύρια φράγκα). Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ο ἔμπορος Πασίων θεωρεῖται υπέροχλουτος, διότι ἔχει 50—60 τάλαντα (δηλ. 300 χιλ. φράγκα περίπου). Ἐπίσης ὅμως γνωρίζομεν ὅτι εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Σωκράτους τετραμελής οἰκογένεια πρὸς διατροφὴν καὶ ἴματισμὸν δὲν ἔχοιειάζετο περισσότερον ἀπὸ 350 φρ. τὸ ἔτος! Τὸ ἔργατικὸν ἡμερομίσθιον ἦσαν 2 δριβοί (30 λεπτά)!

Ἡ μεταβολὴ τῶν ὅρων τῆς ζωῆς ἔχει συνέπειαν τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν ἀνάγκην εἰσαγωγῆς ἔνους σίτου. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ Δ' αἰῶνος ἡ Ἀττικὴ εἰσάγει 800 χιλ. μεδίμνους σίτου (420210 ἐκατόλιτρα), ἐνῶ ἡ ἐγχώριος παραγωγὴ δὲν ἔφθανε τὸ ἥμισυ τοῦ ποσοῦ τούτου.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ

Ἡ θέσις τοῦ Πειραιᾶς ἦτο ἐπικαιροτάτη διὰ τὸ ἔμπόριον τῶν τότε χρόνων. Ἡ ναυτιλία κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦτο κυρίως ἀκτοπλοΐα. Ὅσα πλοια λοιπὸν κατέπλεον ἀπὸ τὸν Εὔξεινον καὶ ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μ.

Σκηνὴ ἔμποροίου

Εἰς τὸ μέσον μεγάλη ζυγαριά, κρεμαστὴ ἀπὸ τὴν στέγην, μὲ τὴν ὁποίαν ζυγίζουν δέματα. Εἰκὼν ἐπὶ ἄγγειον.

Ἀσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ παρέπλεον διὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ἦσαν υποχρεωμένα νὰ προσεγγίσουν εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἄνεμοι εἰς τὸ Αἴγαιον πνέουν κανονικῶς, ἡ ἄφιξις καὶ ἀναχώρησις τῶν ἵστιοφόρων ἐγίνετο εἰς ωρισμένον χρόνον καὶ οὕτῳ τὸ ἔμπόριον τῶν Ἀθηναίων εἶχε μεγάλην κανονικότητα.

Οἱ Ἀθηναῖοι εἰσῆγον ἐκ τοῦ ἔξωτεροικοῦ τρόφιμα, σίτου, λαχανικὰ, ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ἀλίπαστα καὶ πρώτας ὕλας διὰ τὴν βιομηχανίαν των, ἔύλα διὰ τὴν ναυπηγίαν, κάνναβιν διὰ τὰ σχοινία, πίσσαν, λινᾶ, πάπυρον τῆς Αἰγύπτου, ἔρια, δέρματα, σίδηρον, χαλκὸν, κασσίτερον, χρυσόν. Ἀπέναντι τούτων ἔξηγον τὰ προϊόντα τῆς πλουσίας βιομηχανίας των.

Διὰ νὰ ἔξασφαλίσουν τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντά των, οἱ Ἀθηναῖοι κατέλαβον ἐπικαίρους θέσεις ἢ συνῆψαν συμβάσεις μὲ ἔνους ἡγεμόνας. Τὸ ἀθηναϊκὸν ἐμπόριον ἔχει διαφόρους κατευθύνσεις. Διὰ νὰ ἔξασφαλίσουν τὸ ἐμπόριον τοῦ Εὖξείνου, δόποντεν εἰσάγοντεν σῖτον, κατέλαβον τὴν Θρακικὴν χερσόνησον ἐγκαταστήσαντες ἐκεῖ κληρούχους. Διὰ νὰ ἔξασφαλίσουν τὸν πλοῦν διὰ τοῦ Βοσπόρου, συνεννοήθησαν μὲ τὸν βασιλέα τῶν Σκυθῶν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Ὁ Εὔξεινος πλὴν τῶν σιτηρῶν δίδει τὰ περίφημα ἄλιπαστα καὶ ἀφθόνους πρώτας ὕλας. Ἀπὸ τὴν Χαλκιδικὴν προμηθεύονται ναυπηγήσιμον ἔυλείαν.

Πρὸς ἀνατολὰς τὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων κατευθύνονται εἰς τοὺς

Σιδηρουργεῖον

Μιὰ πολὺ ἡσηφάνη εἰκὼν ἡσηφατισμένη ἐπίσης εἰς ἀγγεῖον. Μᾶς παρουσιάζει ἐν σιδηρουργεῖον. Εἰς τὸ μέσον δοῦλος κρατεῖ σίδηρον, τὸν δόποιον εἶναι ἔτοιμος νὰ κτυπήσῃ ἄλλος δοῦλος μὲ τὴν σφύραν. Δεξιὰ εἶναι ὁ καταστημάτορχης, ὁ δόποιος ὁδηγεῖ τὴν ἐργασίαν. Εἰς τὸ βάθος εἶναι ἄλλος ἀνθρώπος, ὁ δόποιος φαίνεται νὰ εἶναι ἐπισκέπτης. Εἰς τὸν τοῦχον εἶναι κρεμασμένα διάφορα ἔργα σκελετα.

λιμένας τῆς Μ. Ἀσίας, εἰς τὴν Ἔφεσον, τὴν Φώκαιαν, τὴν Σμύρνην, τὴν Μίλητον. Ἐκεῖθεν λαμβάνουν ἔρια καὶ τάπητας τῆς Μιλήτου καὶ διὰ τῶν λιμένων τούτων ἐπικοινωνοῦν μὲ τὸ περσικὸν κοράτος. Νοτιώνηση ιστοριογράφη από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τερον τὰ ἀθηναϊκὰ πλοῖα φθάνοντα εἰς τοὺς λιμένας τῆς Φοινίκης, εἰς τὴν Τύρον, τὴν Σιδῶνα, τὴν Βύβλον, ὅθεν φορτώνουν ἐυλείαν τοῦ Λιβάνου καὶ πορφυρᾶ ὑφάσματα. Ἀπὸ τοὺς λιμένας τῆς Αἰγύπτου λαμβάνουν τὰ προϊόντα τῆς πλουσίας ποιλάδος τοῦ Νείλου, ιδίως σῦτον, συγχρόνως ὅμως προμηθεύονται προϊόντα τῆς ἀπωτέρας Ἀνατολῆς, τῶν Ἰνδῶν καὶ τῶν νήσων τοῦ Ἰνδικοῦ ὥκεανοῦ, ἀρώματα, κανέλλαν, γαρύφαλον, μοσχοκάρδιον, ἐπίσης λιβανωτὸν τῆς Ἀραβίας.

Πρὸς δυσμὰς εἰς τὴν Μ. Ἑλλάδα συνίντησαν ἴσχυρὸν συναγωνιστὴν τὴν Κόρινθον, ἡ οποία εἶχε προηγηθῆ εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν μερῶν

Ἐργαστήριον ὑποδηματοποιοῦ

Εἰκὼν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μελανομόρφου ἀγγείου. Ὁ ὑποδηματοποιὸς (ἀριστερὰ) λαμβάνει μέτρον δ' ὑπόδημα τῆς κυρίας, ἡ οποία ἔχει ἀνέλθει ἐπὶ τῆς τραπέζης, κόπτον τεμάχιον δέρματος διὰ σιδάλων μὲ τὸ ἡμισεληνοειδὲς ἐργαλεῖόν του. Εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τῆς τραπέζης ὁ βοηθός του, δοῦλος πιθανῶς, ώς φαίνεται ἐκ τοῦ ἔνεικον τύπου τῆς κεφαλῆς, κάμπτει τεμάχιον δέρματος, τὸ δόποιον θὰ δοκιμασθῇ ὡς πρόσωπον τοῦ ὑποδήματος. Ὁ λευκόθριξ ἄνθρωπος (δεξιά), δ' ὁ δόποιος δῷμιος καὶ μὲ ἐκτεταμένην χεῖρα δίδει δόηγίαν, εἴναι εἴτε ὁ συνοδεύων τὴν κυρίαν εἴτε ὁ καταστηματάρχης. Εἰς τὸν τοῦχον τεμάχια δέρματος, καλαπόδια καὶ καλάθιαν, ὑπὸ τὴν τράπεζαν λεκάνη χρησιμεύουσα διὰ τὸ κατάβρεγμα τῶν δερμάτων, καὶ ἵσως σανδάλιον ἡμιτελές.

ἐκείνων. Οἱ ἄποικοι τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας, τὸ πλεῖστον Δωριεῖς, ἐπροτίμων τοὺς Κορινθίους. Βραδύτερον οἱ ἀθηναῖοι ἐγκατέστησαν

κληρούχους εἰς τοὺς Θουρίους καὶ εἰσέδυσαν διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν Ἰταλίαν. Συγχρόνως ὅμως ἔριψαν τὰ σπέρματα τῶν ἐρίδων, αἱ δοποῖαι θὺν καταλήξουν εἰς τὴν κατύ τῆς Σικελίας ἐκστρατείαν καὶ τὴν μεγάλην καταστροφήν. Εἰς τὴν δυτικὴν Μεσόγειον συνήντησαν ἀντιμετώπους τοὺς Καρχηδονίους. Ἐν τούτοις τὰ πλοῖα τῶν ἐφθανον μέχρι Μασσαλίας καὶ ἔξεμεταλλεύθησαν τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰσπανίας.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Ἄλλα Αθηναὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς εἶναι μεγάλη βιομηχανικὴ πόλις. Τὰ ἐργαστήρια διευθύνονται ἐκεύθεροι πολῖται, ἀλλ᾽ ή ἐργασία γίνεται ὑπὸ τῶν δούλων. Ἡ ἀθηναϊκὴ βιομηχανία εἶναι κυρίως βιομηχανία δούλων. Οὐχ ἴττον ὁ τεχνίτης διευθυντὴς τοῦ ἐργαστηρίου

Τὸ ἐσωτερικὸν ἐργαστηρίου ἀγγειοπλαστικῆς

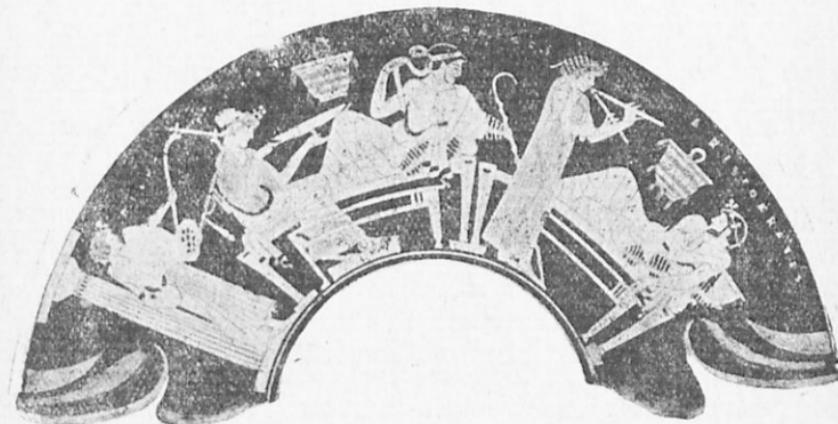
Ἡ ἔξαίρετος εἰκὼν προέρχεται ἀπὸ ἐρυθρόμορφον ἀγγείον. Τέσσαρες ζωγράφοι, ἐκ τῶν ὁ ποιῶν μία γυνὴ (δεξιὰ εἰς τὸ ἄκρον), καταγίνονται εἰς τὴν εἰκονογράφησιν ἀγγείων, τὰ ὅποια ἔχουν τὰ προσφιλῆ εἰς τοὺς Ἀθηναίους σχῆματα. Ὁ δεύτερος ἔχει πρὸ αὐτοῦ δύο κανθάρους καὶ ἐντὸς ἐνὸς ἔξ αὐτῶν μίαν οἰνοχόην, οἱ τρεῖς ἀλλοι διαφόρους τύπους κρατήρων. Εἰς τὸν τοῖχον εἶναι κρεμασμένος εἰς κάνθαρος καὶ μία οἰνοχόη. Ἡ Ἀθηνᾶ μὲ δύο Νίκας ἡλθεν αὐτοπροσώπως εἰς τὸ ἐργαστήριον διὰ νὰ στεφανώσῃ τοὺς ἐπιδεξίους τεχνίτας. Ἐντύπωσιν προέσενει ἡ εὐγένεια τῶν μορφῶν. Λεπτότης καὶ ἀπαράμιλλος ἀτικὴ χάρις εἶναι χυμένη εἰς ὅλην τὴν παράστασιν.

διατηρεῖ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πρωτοβουλίαν του καὶ εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι κατὰ τὴν ὥραιαν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ ὁ ἀσημότερος ἀκόμη τεχνίτης φιλοδοξεῖ νὰ φθάσῃ τὸ τέλειον καὶ ἀβιάστως, ἀπὸ φυσικὴν προδιάθεσιν, δημιουργεῖ μικρὰ ἀριστοτεχνήματα.

Τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν βιομηχανίαν τῶν Ἀθηνῶν κατέχει ἡ ζεραμευτική. Μετ' αὐτὴν ἔρχεται ἡ βιομηχανία τῶν μετάλλων, οἰκιακῶν σκευῶν, ὅπλων. Τὰ βυρσοδεψεῖα παρέχουν τὰ κατειργασμένα δέρματα, τὰ ὑποδηματοποιεῖα ὑποδήματα. Αἱ Ἀθῆναι, ὅπως εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ Παρίσιοι, ἐπρομήθευν ὅλα ὅσα χρειάζονται διὰ τὸν κομφότερον βίον, εἴδη πολυτελείας, ἀρώματα, ἐνδύματα, βιβλία.

Ο ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ, ΚΑΤΟΙΚΙΑ—ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ

Ο βίος τῶν Ἑλλήνων διεκρίθη ἀνέκαθεν διὰ τὴν λιτότητα. Ζῶντες εἰς κλῆμα θερμὸν δὲν εἶχον μεγάλας ἀνάγκας. Η κατοικία των ἦτο

Συμπόσιον (Ἐρυθρόμορφον ἄγγειον τεῦχος)

Οσον ἄπλα ἡσαν συνήθως τὰ γεύματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τόσον πολυτελῆ κατήντησαν σὺν τῷ χρόνῳ τὰ συμπόσια των. Οἱ προσκεκλημένοι ἀφοῦ ἔλοντο, ἡλείφοντο μὲν μύρα, ἐνεδύοντο λεπτὰ καὶ καθαρὰ ἐνδύματα, ἔξηπλοῦντο ἐπὶ κλινῶν, ἔτρωγον καὶ ἔπινον ἀνακεκλιμένοι. Τὰ συμπόσια διήρκουν πολλάκις μακρὸς ὥρας, ἐνίστε μέχρι πρωΐας, καὶ διεξήγοντο μὲν ἀκραν εὐθυμίαν. Οἱ συνδαιτημόνες ἔτρωγον, ἔπινον, ἔψαλλον καὶ διεσκέδαζον. Πολλάκις εἰσήγοντο γυναικες αὐλήτριδες καὶ κιθαρίστραι, αἱ δόποιαι μὲ τὴν μουσικήν, μὲ τὸ ἄσμα καὶ τὸν χορὸν ἐφαίδρυνον τὰ δεῖπνα. Ἐνίστε ἡ συνομιλία ἐλάμβανε σοβαρότερον τόνον καὶ συνεζητοῦντο ὑφίστης σπουδαιότητος ζητήματα, πολιτικά, καλλιτεχνικά, λογοτεχνικά, φιλοσοφικά, ὅπως π. χ. εἰς τὸ περίφημον Συμπόσιον τοῦ Πλάτωνος.

ἄπλουστάτη, ἐπίσης ἡ ἐνδυμασία καὶ ἡ τροφή των. Μόνον εἰς τὰς βιομηχανικὰς πόλεις καὶ ιδίως εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ βίος κατέστη πολυτελέστερος καὶ λεπτότερος. Οἱ Περικλῆς εἰς τὸν περίφημον ἐπιτάφιον τους κανχᾶται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι κατεσκεύασαν ἀνέτους κατοικίας, αἱ

δποῖαι αὐξάνουν τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς καὶ μετριάζουν τὰς λύπας της. Ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀθηναίων δὲ ίδιωτικὸς βίος δὲν δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν βίον τῶν λαῶν τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ.

Αἱ Ἀθῆναι ὅπως ὅλαι αἱ πόλεις τῆς ἀρχαιότητος ώμοιάζον μὲ τὰς ἐπαρχιακὰς πόλεις τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος. Οἱ δούμοι ἥσαν στενοί, ἀνώμαλοι, ἀκάθαρτοι καὶ σκοτεινοὶ τὴν νύκτα. Ἔκαστος ἔκτιζε τὴν

'Ἐνδυμασία γυναικῶν'

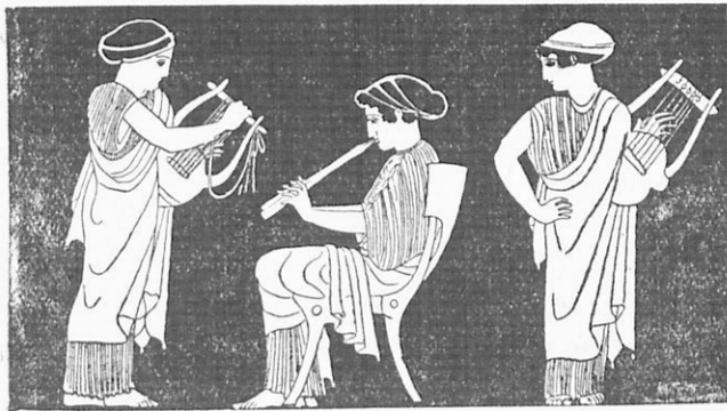
Τὰ ἐνδύματα τῶν ἀνδρῶν καθὼς καὶ τῶν γυναικῶν εἰναι δύο εἰδῶν, δὲ τών, δηλ. τὸ συνηθισμένον ἔνδυμα, τὸ δποῖον φοροῦν ἀπὸ κάτω, καὶ τὸ ἱμάτιον τὸ δποῖον φοροῦν ἀπὸ πάνω, ὅπως τὸ σημερινὸν ἐπανιφέροιον. Ἀπὸ τὰς γυναικας αἱ δύο φοροῦν χιτῶνα, ἡ τρίτη ἀριστερὰ ἔχει καὶ ἱμάτιον. Αἱ γυναικες ἔκτενιζον ὠραία τὴν κόμην καὶ ἥσαν πολὺ κομψαί, πρὸ πάντων αἱ γυναικες τῆς Ἰωνίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ ἱμάτια ἐσχημάτιζον ὠραίας πτυχάς.

οἰκίαν του ὅπου ἥδύνατο καὶ ὅπως ἥθελε. Μετὰ τὴν πυροπόλησιν ὑπὸ τῶν Περσῶν αἱ Ἀθῆναι ἀνεκαινίσθησαν, ἐκτίσθησαν μεγαλύτεραι κατοικίαι, ἐφυτεύθησαν δένδρα. Ἀλλ' αἱ κατοικίαι κατὰ μέγα μέρος ἥσαν πάντοτε πενιχραί.

Ἄλλ' ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία εἶχε φθάσει εἰς μεγάλην λεπτότητα. Εἰς τὴν ἐνδυμασίαν, εἰς τοὺς τρόπους καὶ τὴν ὁμιλίαν των οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ίδιαιτέραν χάριν καὶ ἀβρότητα. Καθαροὶ, εὐθυτενεῖς, ζωηροί, εὔθυμοι μὲ τὴν ἄμεμπτον περιβολήν των ἥσαν πραγματικῶς κύριοι εἰς τὴν στάσιν, τὸν χαιρετισμὸν καὶ τὴν ὁμιλίαν.

Γνωρίζουν νὰ καταστήσουν εὐχάριστον τὴν ζωήν, μοιρᾶσθαι τὸν
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ιρόνον των μεταξὺ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ψυχαγωγίας. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶναι εὔθυμοι ὅπως οἱ σημερινοὶ Εὐρωπαῖοι, λατρεύουσιν τὴν

Γυναῖκες ἐπιδιδόμεναι εἰς τὴν μουσικήν

Ἡ λύρα καὶ ὁ αὐλός ἦσαν τὰ συνηθέστερα μουσικὰ ὅργανα τῶν ἀρχαίων. Ἡ εἰκὼν μᾶς δίδει ιδέαν τῶν ὄργάνων τούτων καὶ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὥποιον ἐπαιζόντο, καὶ συγχρόνως μᾶς δεινύνει ὅτι καὶ αἱ γυναικες ἐπεδίδοντο εἰς τὴν μουσικήν.

Γυναικες εἰς τὴν βρύσιν (εἰκὼν ἀπὸ ἄγγειον)

Ἐξ γυναικες ποδὸς τῆς δημοσίας κρήνης, ἡ ὅποια κοσμεῖται μὲν κίονα καὶ κεφαλὴν λεόντος. Ἐνῶ γεμίζουν τὰς ὑδρίας των, δεν παραλείπουν νάνακοινώσουν ἡ μία εἰς τὴν ἄλλην τὰ νέα τῆς ἡμέρας. Φέρουν τὸν ἔλληνικὸν τύπον, εἰναι ὑψηλαὶ, λευκαί, μὲν κανονικὸν σῶμα καὶ λεπτὰ χαρακτηριστικά. "Οἵτις ἐκτὸς μᾶς φοροῦν ἴματιον. "Αξιος προσοχῆς είναι ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὥποιον βαστάζουν τὰς πλήρεις καὶ τὰς κενὰς ὑδρίας.

ζωὴν καὶ τὰς ἀπολαύσεις της. Τελοῦν μὲ πολλὴν φαιδρότητα τὰς ἑορτὰς καὶ τὰ συμπόσια των ἔχουν ἔξαιρετικὴν χάριν.

Ἡ ἐνδυμασία τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν ἔχει ἀπλότητα καὶ χάριν. Οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ δποῖοι ἐφόρουν ἀνέκαθεν τὴν ἰωνικὴν ἐνδυμασίαν, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ε' αἰῶνος ἐδέχθησαν τὴν πολὺ ἀπλουστέραν δωρικήν. Ἡ ἐνδυμασία τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν ἀποτελεῖται κατ' οὐσίαν ἀπὸ τὸν χιτῶνα καὶ τὸ ἱμάτιον. Ἡ κομφότης συνίσταται εἰς τὸν τρόπον τῆς περιβολῆς τοῦ ἱματίου καὶ εἰς τὰς περιτέχνους πτυχώσεις.

ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

Οἱ Σπαρτιᾶται ἥθελον νὰ καταστήσουν τὰ τέκνα των ωμαλέα καὶ τολμηρὰ εἰς τοὺς πολέμους. Οἱ Ἀθηναῖοι τεῦναντίον ἐπεδίωξαν τὴν ἀρμονικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος. Μετὰ τὰ μηδικὰ

Σκηνὴ γάμου (εἰκὼν ἐπὶ ἄγγειον Ἐρετρίας)

Αἱ φίλαι τῆς νύμφης φέρουν δῶρα τὴν ἐπομένην τοῦ γάμου. Ἡ νύμφη εἰς τὴν δεξιὰν ἄκραν στηρίζεται ἐπὶ τῆς κλίνης. Ἀπὸ τὰς φίλας ἡ τρίτη ἔξ αὖ στερεῶν ἐκόμισεν ὑψηλὴν λουτροφόρον, ἀγγεῖον δηλαδὴ, μὲ τὸ δποῖον ἐφερον τὸ ὅδωρ διὰ τὸν νυμφικὸν λουτρόν. Αἱ δύο ἄλλαι ἐφεραν ἐπίσης ἄγγεια, τὰ δποῖα δπως καὶ αὐτὴ στολίζουν μὲ ἄνθη. Ὁλαι είναι ἐστεφανωμέναι. Στέφανοι κχέμανται καὶ εἰς τοὺς τοίχους. Ἄξια προσοχῆς ἡ χάρις τῶν προσώπων τῶν γυναικῶν καὶ ἡ λεπτότης τῶν ἐνδυμασιῶν.

ὁ βίος ἔγινε πολὺ πλοκώτερος καὶ ἡ μόρφωσις τῶν νέων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀρκεῖται εἰς τὴν παλαιὰν ἀπλότητα. Ἐχρειάζοντο τώρα περισσότεραι γνώσεις καὶ προσάσκησις διὰ τὴν ζωήν. Οὕτω βλέπομεν ἡ ἀγωγὴ τῶν παίδων νὰ γίνεται σπουδαῖον μέλημα τῶν γονέων εἰς τὰς Ἀθήνας. Κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως μένει τὸν Ε' αἰῶνα ἴδιωτικὴν ὑπόθεσις.

Μέχρι τοῦ ἔβδομου ἔτους οἱ παῖδες μένουν εἰς τὴν οἰκίαν μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ ἔχουν ἐλευθερίαν νὰ παίζουν δπως θέλουν. Ἐπὶ τῶν ἀγ-

γείων βλέπομεν μικρὰ παιδία νῦν παιζούν μὲ τὰ χώματα, νῦν κατασκευάζουν διάφορα πράγματα μὲ τὴν λάσπην, νῦν ζευγγύουν εἰς τὰ ἀμάξια σκύλους καὶ πάπιες. Μετὰ τὸ ἔβδομον ἡ ζωή των γίνεται σοβαρωτέρα. Ἀρχίζουν νῦν μανθάνουν τὰ πρῶτα γράμματα. Οἱ ἀρχαῖοι δὲν εἶχον

Σχολεῖον

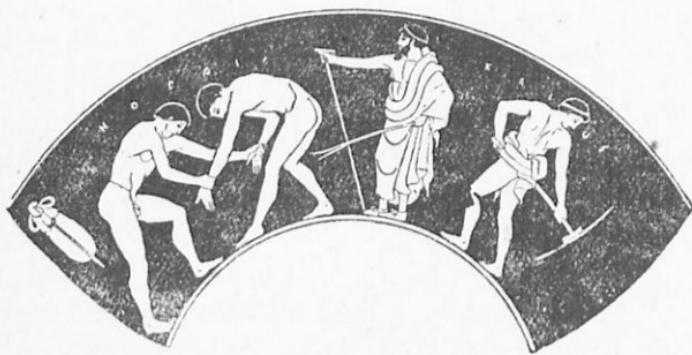
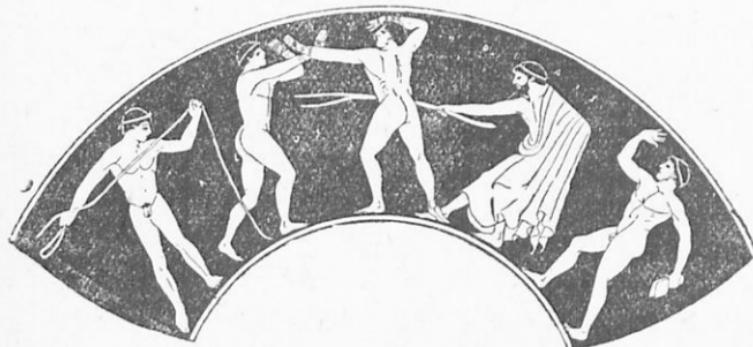
Ωραία είκὼν ἀπὸ ἐρυθρόμορφον κύλικα τοῦ Δούριδος, ἡ ὅποια παριστάνει σχολεῖον τῆς ἀθηναϊκῆς ἐποχῆς. Εἰς τὸ μέσον κάθεται ὁ διδάσκαλος, κρατεῖ χειρόγραφον ποίημα καὶ ἀκούει τὸν μαθητήν, ὁ ὅποιος ἀπαγγέλλει δειλά. Ὁπίσω ἀπὸ τὸν μαθητήν εἶναι ὁ Παιδαγώγος, ὁ ὅποιος ἡτο συνήθως δοῦλος καὶ συνάδει τὰ παιδία εἰς τὸ σχολεῖον, εἰς τὴν παλαίστραν κλπ. Εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερὰ κάθεται ὁ διδάσκαλος τῆς μουσικῆς καὶ ἀκούει τὸν μαθητήν, ὁ ὅποιος ἀσκεῖται εἰς τὴν κιθάραν. Εἰς τὸν τοῦχον εἶνοι κρεμασμένα δργανα μουσικά.

δημόσια σχολεῖα ὅπως ἡμεῖς σήμερον, ἀλλὰ μερικοὶ συνήθως πτωχοὶ γραμματοδιάσκαλοι συνήθουσιν τὰ παιδιὰ τῆς συνοικίας των εἰς τὴν οἰκίαν των καὶ ἐδίδασκον ἀνάγνωσιν, γραφήν, δλίγην ἀριθμητικήν, συγχρόνως διμος μουσικὴν καὶ ποίησιν. Ἀπὸ παιδικῆς ήλικίας οἱ ἀρχαῖοι ἐδιδάσκοντο τὰ ἔργα τῶν μεγάλων ποιητῶν καὶ ἀπήγγελλον αὐτὰ ἐν συνοδείᾳ λύρας ἢ αὐλοῦ. Ἐδιδον μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν μουσικήν, διότι ἐφρόνοντο ὅτι αὐτὴ ἀνυψώνει καὶ ἔξευγενίζει τὰ συναισθήματα.

Ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου ἔτους τὰ παιδιὰ ἀρχίζουν τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις εἰς τὰς παλαίστρας. Ἀσκοῦνται εἰς τὴν πάλην, εἰς τὴν πυγμήν, εἰς τὸν δρόμον, μανθάνουν νῦν ὁρίποιν τὸν δίσκον καὶ τὸ ἀκόντιον. Τώρα οἱ παιέρες λαμβάνουν τοὺς νεούς των μενδέας ἑαυτῶν καὶ εἰσάγουν αὐτοὺς εἰς τὰς συναναστροφὰς μετὰ τῶν ἀνδρῶν, διὰ νῦν τημίσουν εἰς τὴν σοβαρωτέραν σκέψην καὶ συμπεριφοράν.

Ἀπὸ τοῦ δεκάτου ὀγδόου ἔτους ἐγγράφονται εἰς τὸν κατάλογον τοῦ δήμου καὶ ἀρχίζουν τὴν ζωὴν τοῦ ἐφύβον. Λαμβάνουν τὰ ὅπλα

ἀπὸ τὴν χείρα τοῦ ἄρχοντος καὶ δίδουν τὸν περίφημον ὄρον τοῦ ἐφῆβου «οὐ καταισχυνθῇ δῆλα τὰ ἱερά, οὐδὲ καταλείψω τὸν παραστάτην καλπ.». Ἐξησκοῦντο εἰς τὰ πολεμικὰ ὑπὸ τὴν ὄδηγίαν τοῦ στρατηγοῦ, ἐμάνθανον τὴν τακτικὴν τοῦ πολέμου, τὴν τέχνην τῆς στρατοπεδεύσεως, τὴν χρῆσιν τῶν πολεμικῶν μηχανῶν καὶ τὴν διοίκησιν πολεμικῶν πλοίων.

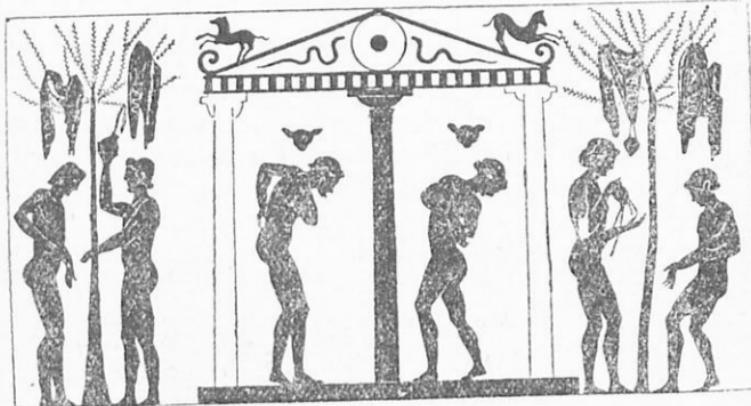

Ἀσκήσεις ἐφῆβων

Ἐξωτερικὴ διακόπησις ἐρυθρούρωφου φιάλης, σταματάνουσα τὴν ζωὴν εἰς τὰς παλαίστρας. Οἱ ἐφῆβοι ἐπιδίδονται εἰς διάφορα γυμνάσματα. Εἰς τὴν πρώτην εἰζόνα δύο νέοι γυμνάζονται εἰς τὴν πυγμαχίαν ὑπὸ τὴν ὄδηγίαν τοῦ γυμναστοῦ (παιδοτρόφου). Ἀριστερά ἄλλος νέος συναθροίζει σκοινίον, δεξιὰ τέταρτος τρέχει κρατῶν ἀλτῆρας. Εἰς τὴν δευτέραν δύο ἐφῆβοι παλαίσουν, ἀριστερὰ ἄλλος νέος ξητεῖ νὰ καράξῃ γραμμήν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Εἰς τὸ μέσον είναι ὁ παιδοτρόφης.

Συγχρόνως συνεπλήρωνον τὴν πνευματικὴν μόρφωσίν των. Ο ἀρχαῖοι δὲν είχον ἀνώτερα σχολεῖα, ἀλλ᾽ ή πόλις, Ἰδίως αἱ Ἀθῆναι, ἥσαν εὐρὺν παιδευτήριον, εἰς τὸ δποῖον ὁ νέος ἀνεπτύσσετο συναναστρεφόμενος μετὰ τῶν ἀνδρῶν εἰς τὰς παλαίστρας καὶ συγνάζων εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ εἰς τὰ θέατρα. Αἱ Ἀθῆναι ἥσαν τότε μέγα

πνευματικὸν κέντρον καὶ οἱ νέοι εὗρισκον πόρχειρον πᾶν εἶδος συγγράμματος εἰς τὰ βιβλιοπωλεῖα καὶ είχον πολλὰς εὐκαιρίας νὰ ἀναπτυχθοῦν. Φύσει φιλομαθεῖς, ἐξηκολούθουν νὰ διδάσκωνται καὶ νὰ προάγουν τὰς γνώσεις των μέχρι γήρατος.

Παλαίστρα

Ἡ εἰκὼν παριστάνει σχηνὴν ἀπὸ τὸ γυμναστήριον, τὴν *Παλαίστραν*, ὅπως τὴν ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι. Εἰς τὸ μέσον εἶναι μία στοὰ μὲ δύο βρόσεις καὶ δύο νέοι, οἱ ὅποιοι λούονται. Λεξίᾳ καὶ ἀριστερὰ ἀλείφονται μὲ ἔλαιον καὶ μύρον. Εἰς τὰ δένδρα εἶναι κρεμασμένα τὰ ἐνδύματά των.

Τὰ τέκνα τῶν πλουσιωτέρων ἐδιδάσκοντο τὴν πολιτικὴν καὶ οητορικὴν ἀπὸ εἰδικοὺς διδασκάλους, οἱ δρόποιοι ὀνομάζοντο σοφισταὶ καὶ είχον ἔλθει ἀπὸ διάφορα κέντρα τῆς Ἑλλάδος, Ἰδίως ἀπὸ τὰς ἀποικίας.

Οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἐμάνθανον πολλὰ γράμματα εἰς τὰς γυναικας. Ήθελον τὰ κοράσια νὰ γίνουν ποδὸς πάντων οἰκοδέσποιναι, νὰ γνωρί-

Παιδιά μὲ σφαῖραν (ἀπὸ μελανόμορθον λήκυφον τῆς Γέλας).

Δὲν ἔννοοῦμεν πῶς ἀκριβῶς διεξάγεται ἡ παιδιά. Εἰς τὰ ἀριστερὰ εἶναι ὁ γυμναστής, ὁ δρόποιος φροεῖ τὸ ἱμάτιον καὶ στηρίζεται διὰ τῆς ράβδου εἰς τὴν γῆν ὑψώνων διὰ τῆς χειρὸς τῆς σφαῖραν. Οἱ γυμναζόμενοι νέοι εἶναι γυμνοί.

ζουν καλῶς τὰς οἰκιακὰς ὑπηρεσίας, νὰ είναι σεμναί, νὰ διμιλοῦν[]] δλίγον καὶ νὰ μὴ γίνεται θόρυβος περὶ τὸ ὅνομά των.

Ἡ ωραία αὐτὴ ζωὴ ἔχει καὶ τὸ τέλος της. Ὁ ἀρχαῖος Ἑλλην ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὴν ζωὴν ὡς ἀπὸ συμπόσιον. Αἰσθάνεται βαθεῖαν θλῖψιν, διότι ἀποχαιρετᾷ τὸ γλυκύτερον αὐτὸ πρᾶγμα, τὴν ζωὴν, ἀλλ᾽ ἡ θλῖψις του είναι σεμνὴ καὶ μετρημένη. Ἐχει καὶ αὐτὴ λεπτότητα καὶ χάριν. Εἰς τὰ ἐπιτύμβια μνημεῖα, τὰς εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι παριστάνουν κηδείαν καὶ θανάτους, δὲν βλέπομεν ἀγρίας κινήσεις καὶ κοπετούς. Τὸ πένθος των είναι κόσμιον καὶ συγκεκρατημένον καὶ δι' αὐτὸ βαθύτερον καὶ περισσότερον συγκινητικόν.

Ἑγησὼ

Τὸ περιφημον ἐπιτύμβιον μνημεῖον ἀπὸ τοὺς λεγομένους Τάφους τοῦ Κεραμεικοῦ (Δ' αἰών). Ἡ νεαρὰ γυνὴ παριστάνεται ὡς ἀποχωρίζομένη ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς, τὰ δοποῖα συμβολίζει τὸ περιδέραιον. Ἡρεμος καὶ λεπτὴ παράστασις τῆς θλίψεως. Χαρακτηριστικὰ προσώπου, κόμμωσις, ἐνδυμασία, ἀποπνέοντα εὐγένειαν καὶ χάριν. Αξία προσοχῆς ἡ διαφορὰ χαρακτηριστικῶν τῆς ἀθηναϊκῆς κυρίας καὶ τῆς δούλης, ἡ δοποία ἔφερε τὴν πυξίδα τοῦ κοσμήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

‘Ο Ε’ αιδον είναι οι χρόνοι της μεγαλυτέρης ακμῆς του έλληνικού πολιτισμού.

Μετά τοὺς γηποιούς πολέμους ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς προχωρεῖ ταχέως εἰς δύοντας τοὺς καθάδους καὶ κατὰ τὸ δεύτερον ὑμισύ τοῦ Ε’ αιδονος αἱ τέχναι καὶ τὰ γράμματα φθάνουν εἰς ἀξιοθαύμαστον τελειότητα.

‘Η ἄνθησις είναι γενικὴ εἰς δύον τὸν Ἑλλάδα, ιδίως δύος ἀκμάζουν αἱ Ἀθήναι, αἱ ὅποιαι ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων γίνονται ἡ πνευματικὴ ἔστια του έλληνιδμού.

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

‘Η δωρικὴ μετανάστευσις, ὡς γνωστόν, διέκοψεν ἀποτόμως τὴν ἄνθησιν τῆς κορητομυκηναϊκῆς τέχνης. Ἡκολούθησαν τότε χρόνοι παρακμῆς, κατὰ τοὺς δροίους ἐπεκράτησεν ὁ σκληρὸς καὶ ἄκαμπτος γεωμετρικὸς ρυθμός. Ἐκ τούτου ἀναπτύσσεται βραδέως ἡ κυρίως Ἑλληνικὴ τέχνη. Ἄλλα τὰ προϊόντα τῆς είναι κατ’ ἀρχὰς ἄτεχνα, ἔχοντας δὲ μαρτὰ προσπάθεια καὶ ἐπίπονος ἀσκησις, διὰ νὰ φθάσουν οἱ τεχνῖται εἰς τὴν τελειότητα τοῦ Ε’ αιδονος. ‘Η προπαρασκευαστικὴ αὕτη ἔργασία γίνεται ἰδίως τὸν Ζ’ καὶ ΣΤ’ αἰδῶν, κατὰ τοὺς χρόνους δηλ. τῆς ἀναπτύξεως του ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας. Τὴν περίοδον αὐτὴν τῆς προπαρασκευῆς ὠνόμασαν ἀρχαϊκὴν τέχνην.

ΙΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΔΩΡΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Καθὼς εἰς τὴν γενικὴν ἀνάπτυξιν οὗτοι καὶ εἰς τὴν τέχνην προηγήθησαν οἱ Ἰωνεῖς. Τὸν Ζ’ καὶ ΣΤ’ αἰδῶνα ἡ Χίος, ἡ Σάμος, ἡ Μῆλητος καὶ ἄλλαι πόλεις τῆς Ἰωνίας ἐπιδίδονται μὲν μεγάλην δραστηριότητα εἰς τὰς τέχνας. Ἄλλα καὶ ἡ Πελοπόννησος δὲν καθυστερεῖ. Τὸν Ἀργος, ἡ Σικυών, ἡ Κόρινθος καὶ αὐτὴ ἡ Σπάρτη ἔχουν τὰ ἔργαστηριά των. Τοιουτορόπως διακρίνονται σαφῶς δύο τάσεις, ἡ Ἰωνικὴ καὶ ἡ δωρική. Ἄλλοι οἱ τεχνῖται τῆς Πελοποννήσου δὲν προέρχονται κυρίως ἀπὸ τοὺς δωριεῖς κατακτητάς, οἱ δροῖοι τέλους μένουν στρατιωτοί

καὶ περιφρονοῦν πᾶσαν τέχνην. Εἶναι ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν κατοίκων, τῶν Ἀχαιῶν, διατηροῦν ἀναμνήσεις τῆς μυκηναϊκῆς τέχνης καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν ἴδιοσυγκρασίαν ἐκείνων. Διὰ τοῦτο ἡ πελοποννησιακὴ τέχνη ἀναπτύσσεται ἴδιως εἰς τὰς πόλεις, ὅπου τὸ ἔγχωριον στοιχεῖον ἔχει σχετικὴν ἀνεξαρτησίαν, ὅπως εἰς τὴν Κόρινθον καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸ Ἀργος καὶ τὴν Σικυῶνα.

Αἱ δύο τεχνοτροπίαι, ἡ Ἰωνικὴ καὶ ἡ δωρικὴ, παρουσιάζουν ζωηρὰς διαφοράς. Ἡ Ἰωνικὴ τέχνη ἔχει τὴν ἐπίδρασιν τῆς κορητικῆς καὶ τῆς τέχνης τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν. Ἀπὸ τοὺς Κορῆτας παρέλαβε τὴν ἀγάπην τῆς φύσεως, τὰ φυτικὰ κοσμήματα, τὴν ποικιλίαν καὶ τὰς ζωηρὰς κινήσεις. Ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον τὰ φύλλα καὶ τὰ ἄνθη τοῦ λωτοῦ, ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους τὰ ἄγρια θηρία κλπ. Γενίκως ἡ τέχνη τῶν Ἰώνων εἶναι τρυφερὰ καὶ συναισθηματική, ὅπως ἡ Ἰωνικὴ φυλή, ἀγαπᾷ τὰς ἀπαλὰς γραμμάς, τὴν πολυχρωμίαν καὶ τὴν ποικιλίαν. Διὰ τοῦτο παριστάνει κατὰ προτίμησιν γυναικεῖα σώματα μὲν λεπτοϋφάντους ἐνδυμασίας καὶ ἀποφεύγει τὸ γυμνόν. Περίφημα εἶναι τὰ ἀγάλματα γυναικῶν μὲ τὸν πολύπτυχον Ἰωνικὸν χιτῶνα, αἱ λεγόμεναι Κόραι. Οἱ Ἰωνεῖς τεχνῖται προτιμοῦν τὸ μάφιμον ὡς καταλληλότερον διὰ τὴν παράστασιν τῆς λεπτῆς καὶ ἀπαλῆς εὐρούσας.

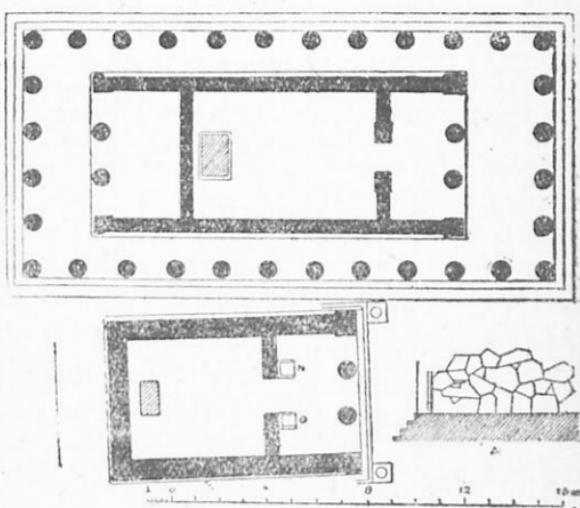
Τουναντίον ἡ δωρικὴ τέχνη παριστάνει τὴν ἀνδρικὴν ρώμην. Τὰ κυριώτερα προϊόντα τῆς εἶναι ἀγάλματα ἀθλητῶν, τελείως γυμνά, μὲ ίσχυροὺς μῆνας, καὶ τοὺς θεοὺς παριστάνει ὡς εύσάρκους ἀθλητάς. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ Κορῆοι, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν ἀντίθεσιν πρὸς τὰς Κόρας τῆς Ἰωνίας. Διὰ τοῦτο οἱ δωριεῖς τεχνῖται προτιμοῦν τὸν ὀρείχαλκον, διότι τὸ βαθὺ χρῶμά του ἀρμόζει περισσότερον εἰς τὴν παράστασιν τοῦ ἀνδρικοῦ σώματος, τὸ ὅποιον κατέστησε μελαψφὸν ὁ ἀὴρ τῆς παλαίστρας. Οἱ Δωριεῖς ἀγαποῦν τὸ λιτὸν καὶ τὸ σύμμετρον. Τὸ ὡραῖον δι' αὐτοὺς συνίσταται εἰς τὴν ἀπλότητα καὶ ὅχι εἰς τὸ πολύπλοκον. Τὴν ἀντίθεσιν ταύτην τῆς Ἰωνικῆς καὶ τῆς δωρικῆς τέχνης διακρίνομεν σαφῶς εἰς τὰ κατωτέρω παρατιθέμενα ἀγάλματα κορῶν καὶ κούρων καθὼς καὶ εἰς τὸν δωρικὸν καὶ Ἰωνικὸν κίονα.

“Αλλ’ αἱ δύο τάσεις δὲν ἔμειναν χωρισμέναι μέχρι τέλους, ἀλλὰ ἐπέδρασαν ποικιλοτρόπως ἡ μία ἐπὶ τῆς ἀλλῆς. Ἐκ τοῦ ἀρμονικοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο ἐγεννήθη ἡ κυρίως κλασσικὴ τέχνη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Οἱ συνδυασμὸι οὗτοι ἔγινε πρώτην φοράν εἰς τὰς Ἀθήνας.

τῶν θεῶν, ἔλαβον ὡς ὑπόδειγμα τὰ ἀνάκτορα τῶν βασιλέων. Εἰς παλαιοτέρους χρόνους ἔκτισαν ἀτέχνους ξυλίνους ναούς, βραδύτερον μετεχειρίσθησαν τὸν πῶδον καὶ τέλος τὸ μάρμαρον. Γενικῶς οἱ ναοὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἦσαν πολὺ μικροί, διότι δὲν ἔχοησίμευον ὡς τόπος συναθροίσεως τῶν πιστῶν, ὅπως αἱ σημεριναὶ ἐκκλησίαι, ἀλλὰ ὡς κατοικίαι τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ δεχθοῦν τὸ ἄγαλμά του. Ἀποτελοῦντο ὅπως τὸ ἀνάκτορον ἀπὸ ἐν ὁρογύνιον δωμάτιον, τὸ δῆποιον εἶχεν εἰς τὴν πρόσοψιν στοὰν μὲ δύο ἢ περισσότερους κίονας. Ο τοιοῦτος ναὸς ἐκαλεῖτο πρόστυλος. Βραδύτερον ποσεόθεσαν στοὰν καὶ εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν καὶ ὁ ναὸς ἔγινεν ἀμφιπρόστυλος. Τέλος περιέβαλον αὐτὸν πανταχόμεν μὲ κίονας καὶ οὕτω διεμορφώθη ὁ τελειότερος τύπος τοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ, ὁ πρεστινός.

Χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ εἶναι ἡ μεγάλη συμμετρία, αἱ εὐθεῖαι γραμμαὶ καὶ πρωτίστως οἱ κίονες. Σὺν τῷ χρόνῳ διεμορφώθησαν τρεῖς τύποι κίονων καὶ κατ' ἀκολουθίαν τρεῖς οἰκοδομικοὶ τόποι, τρεῖς ουθμοί, ὅπως λέγουν.

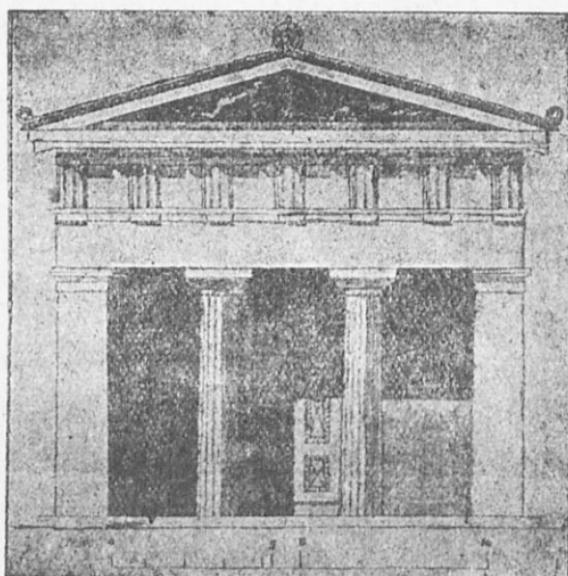
Ο ἀρχαιότερος καὶ ὁ πλέον διαδεδομένος εἶναι ὁ Δωρικὸς κίων, ὁ δῆποιος στηρίζεται ἀπ' εὐθείᾳ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, δὲν ἔχει δηλαδὴ βάσιν, καὶ τὸ κιονόκρανόν του εἶναι πολὺ ἀπλοῦν. Εἶναι ὁ ἀπλούστερος καὶ ἴσως ὁραιότερος κίων καὶ παρέχει τὴν ἐντύπωσιν τῆς ισχύος καὶ τῆς σοβαρότητος. Ὅταν ἥθελον ὑψηλοτέρους κίονας, κατε-

Ἀράπτυξις τοῦ ναοῦ

Εἰς τὸ κάτω σχέδιον ἔχομεν τύπον ἀρχαιοτέρου ναοῦ, ὁ δῆποιος διατηφεῖ μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὸ μυκηναϊκὸν ἀνάκτορον (πρβ. σ. 52). Ἀποτελεῖται δηλαδὴ ἀπὸ ὁρογύνιον δωμάτιον (τὸν σηκὸν) καὶ ἀπὸ τὸν πρόναον (εἶδος αἰθούσης) καὶ ἔχει δύο κίονας εἰς τὴν μίαν πρόσοψιν. Ο ἐπάνω εἶναι ἀνεπτυγμένος ναὸς μὲ κίονας εἰς δλας τὰς πλευρὰς καὶ διαιρεῖται εἰς πρόναον, σηκὸν καὶ ὀπισθόδομον. Πρότοι ἀρχαιοτέρου ναοῦ (κάτω) ἔχομεν δεῖγμα τοιχοδομίας τῶν χρόνων ἐκείνων (X. Τσούντα, Ἰστορία, Αρ. Ἑλλ. Τέχνης, σ. 92).

σκεύαζον βάσιν καὶ εἰς τὸ κιονόκρανον προσέθετον κοσμήματα, τὰ δῆποια ἔλεγον Ἑλικας. Αὐτὸς εἶναι δὲ Ἱωνικὸς κίων. Ἐκ τούτου ἀνεπτύχθη βραδύτερον δὲ Κορινθιακὸς κίων, δῆποιος εἶχεν ἐπίσης βάσιν καὶ περίκοσμον κιονόκρανον μὲ σχῆμα ἀκάνθης. Ἐπίσης τὸ οἰκοδόμημα ὑφίσταται τροποποιήσεις ἀναλόγως τοῦ κίονος. Διὰ τοῦτο διακρίνομεν τρεῖς χυθμοὺς τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὸν Δωρικόν, τὸν Ἱωνικὸν καὶ τὸν Κορινθιακόν.

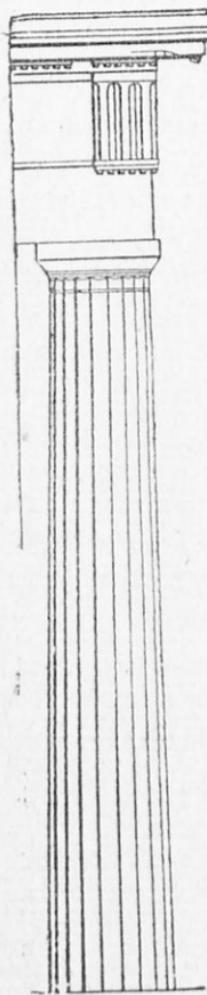

Ναὸς πρόστυλος

Τύπος ἀρχαιοτέρου ναοῦ μὲ δύο κίονας μόνον εἰς τὴν μίαν πρόσοψιν. Πιθανὴ ἀναπαράστασις τοῦ παλαιοτέρου Ἑκατομπέδου τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Μόνον τὸ ἀέτωμα ἔχει γλυπτικὸν διάκοσμον, ἐνῶ αἱ μετόπαι δὲν φέρουν ἀνάγλυφα. (X. Τσούντα, Ἰστορ. Ἀρχ. Ἑλλ. Τέχνης, σ. 84).

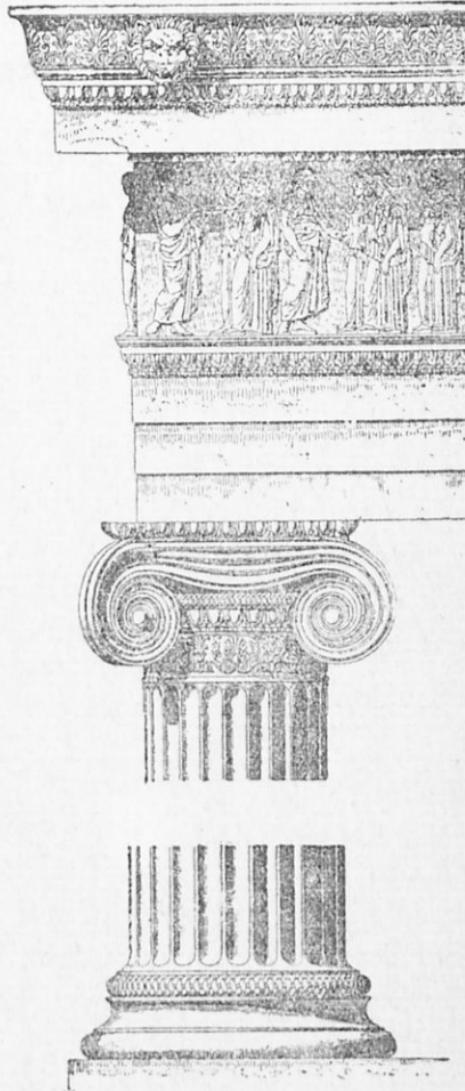
Ἡ στέγη τοῦ ναοῦ εἶναι ἐπικλινὴς πρὸς τὰς δύο πλευρὰς καὶ σχηματίζει δύο τρίγωνα εἰς τὴν ἐμπροσθίαν καὶ διπλήματα, τὰ δῆποια λέγονται ἀετώματα. Εἰς παλαιοτέρους χρόνους ἔμετον ἐντὸς αὐτῶν ἀγάλματα, βραδύτερον ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ κοσμοῦν μὲ ἀνάγλυφα τὸ μάρμαρον τοῦ ἀετώματος. Τὸ ἀέτωμα εἶναι δὲ κατ' ἔξοχὴν γλυπτικὸς διάκοσμος ναοῦ. Ἄλλος ἐκτὸς αὐτοῦ δὲ ναὸς ἔχει καὶ ἄλλα κοσμήματα γλυπτικὰ ὑπεράνω τῶν κιόνων. Καὶ αὐτὸς δὲ κίων εἶναι μᾶλλον ἔργον γλυπτικῆς καὶ φέρει διαβδώσεις, αἱ δῆποιαι δίδουν εἰς αὐτὸν μεγάλην χάριν. Ἐκτὸς τούτου οἱ ἀρχαῖοι ἐκόσμουν τὰ γλυπτικὰ τοῦ

ναοῦ καθὼς καὶ τὰ ἀγάλματα διὰ ποικίλων καὶ ζωηρῶν χρωμάτων. Μεταξὺ τῶν κιόνων εὑρίσκεται ὁ κυρίως ναός, ἡ σηκός, τοῦ δποίου οἱ τοῖχοι ἦσαν ἀπλούστατοι χωρὶς ἴδιατερον στόλισμα καὶ δὲν εἶχον παράθυρα παρὰ μόνον μεγάλην θύραν εἰς τὴν ἀνατολήν πήλιν πρόσοψιν.

Ιωνικὸς κίων

μὲ τεμάχιον θριγκοῦ
(τέλος ΣΤ' αἰῶνος)

Ιωνικὸς κίων

μὲ τεμάχιον θριγκοῦ (ἡ βορεία γωνία τοῦ Ἐρεχθείου, τέλος τοῦ Ε' αἰῶνος).
Οἱ ιωνικὸς κίων καθὼς καὶ ὁ κορινθιακὸς ἔχουν ἴδιατεραν βάσιν.

"Ολος διάκοσμος τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ εἶναι εἰς τὸ ἔξωτερικόν. Τὸ ἔσωτερικὸν δὲν ἔχει διάκοσμον. Πολλάκις καὶ οἱ λίθοι δὲν εἶναι καλῶς ἔξειργασμένοι ἔσωθεν, διότι διὰ λαὸς δὲν εἰσήρχετο ἐντὸς τοῦ ναοῦ ὅπως σῆμερον. Αἱ τελεταὶ ἐγίνοντο πρὸ τοῦ ναοῦ, ὅπου ἦτο καὶ διὰ βωμός, ἐπὶ τοῦ ὅποιον ἐτελοῦντο αἱ μυσίαι.

*Κορινθιακὸς κίων
μὲ τεμάχιον θριγκοῦ. (Απὸ
τὴν Θόλον τῆς Ἐπιδαύρου,
Δ' αἰών.)*

Η ΓΛΥΠΤΙΚΗ

Ἐπίσης δὲ γλυπτικὴ ἀνεπτύχθη βραδέως. Εἰς παλαιοτέρους χρόνους οἱ Ἑλληνες κατεσκεύαζον κακότεχνα εἴδωλα ἀπὸ κορμοὺς δένδρων, τὰ λεγόμενα ξόαρα, τὰ δοπῖα ἐνέδυν καὶ ἐστόλιζον διὰ ἀνθρώπους. Βραδύτερον ἐδοκίμασαν μαλακωτέρους λίθους καὶ τέλος ἐτὸ μάρμαρον. Τὸν Ζ' αἰῶνα οἱ τεχνῖται τῆς Σάμου διδάσκονται ἀπὸ τοὺς Αιγαῖούς νὰ χύνουν ἀγάλματα ἀπὸ δρείχαλκον. Ἀπὸ τότε τὸ μάρμαρον καὶ δρείχαλκος ἔγιναν τὸ κύριον ὄλικὸν [τῆς Ἑλληνικῆς γλυπτικῆς. Αἱ πρῶται μορφαί, τὰς δοπίας παρίστανον, ἥσαν ἀκόμη ἄτεχνοι, μόλις ἐχωρίζετο διὰ γραμμῆς δὲ κε-

Ἀνθέμια, λωτοί, μαίανδροι

Οἱ ναοὶ πλὴν τῶν ἀγάλμάτων καὶ τῶν ἀναγλύφων παραστάσεων κοσμοῦνται καὶ μὲ γραμμικὰ ἡ φυτικὰ κοσμήματα, τὰ δοπῖα εἶναι ἄλλοτε γραπτὰ (ζωγραφισμένα) καὶ ἄλλοτε γλυπτά. Τὰ ἀνωτέρῳ εἰς τὸ μέσον ἔχουν ἀνθέμια καὶ λωτούς, τὸ δεύτερον (δεξιά) καὶ μαίανδρους εἰς τὸ περιθώριον.

φαλὴ καὶ τὰ μέλη ἀπὸ τὸν κορμόν. Παριστάνοντο εἰς στάσιν προσοχῆς, κατὰ μέτωπον ὅπως λέγοντ, ἄκαμπτοι καὶ ἀκίνητοι. Ἄλλ. δὲ

ἀνθρωπομορφιστικὴ θρησκεία ἀπήτει μορφὰς εὐγενεστέρας. Οἱ Ἑλλῆνες ἐφαντάσθησαν τοὺς θεοὺς ὡραιοτέρους καὶ ἥδη ὁ Ὄμηρος¹ καὶ οἱ ἄλλοι ποιηταὶ εἰχον δόσει ὡρισμένους τύπους καὶ πλαστικὰς μορφὰς εἰς τοὺς θεούς. Ἐπόκειτο τώρα οἱ τεχνῖται νὰ ἐνσαρκώσουν τὰς μορφὰς ἐκείνας εἰς τὸ μάρμαρον. Ἐπὶ γενεὰς ἐποσπάθησαν νὰ ἔμψυσήσουν πνοὴν ζωῆς εἰς τὸν λίθον, νὰ δώσουν κίνησιν εἰς αὐτὸν χωρὶς νὰ τὸ κατορθώσουν τελείως.

Δωρικὸς ναὸς (ἀναπαράστασις)

‘Ο ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐν ἀπὸ τὰ κλασικὰ ὑποδείγματα τοῦ δωρικοῦ ϕυλμοῦ.

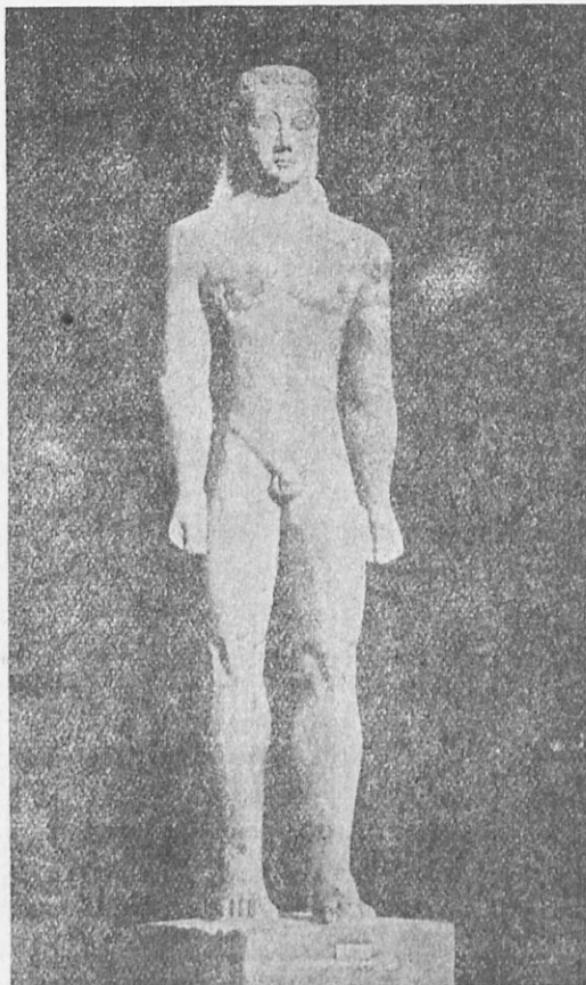
‘Αλλὰ μετὰ τὰ μηδικὰ ἡ τέχνη προχωρεῖ ταχέως ὡς νὰ ἥθελε νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν καθυστέρησιν. Τὸ μάρμαρον καὶ ὁ δρείχαλκος λαμβάνει τότε ζωὴν καὶ κίνησιν καὶ οἱ τεχνῖται ἀμιλλῶνται νὰ δώσουν τολμηρὰς στάσεις εἰς τὰ ἔργα των. ‘Ο Ε’ αἰώνειναι περίοδος δρμῆς καὶ δημιουργίας. Εἰς πλεῖστα κέντρα τῆς Ἑλλάδος ἔχομεν ἔργαστήρια, τὰ διοῖα ἔργαζονται μὲν μεγάλην δραστηριότητα. Η Ἑλλὰς ἀνέδειξε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πολυαρίθμους καλλιτέχνας. Οἱ ἐνδοξότεροι ἔξι αὐτῶν εἶναι ὁ Πολύκλειτος, ὁ Μύρων καὶ ὁ Φειδίας.

'Ο Πολύκλειτος εἶναι ὁ διασημότερος ἀντιπρόσωπος τῆς πελοποννησιακῆς τέχνης κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα. Γεννηθεὶς εἰς τὴν Σικυῶνα εἰργάσθη εἰς τὸ "Αργος, ἵτο κυρίως γάτης καὶ προίγαγε τὴν τεχνικὴν τοῦ δρειχάλκου εἰς μεγάλην τελειότητα. Κατεσκεύασε κυρίως

'Αρχαϊκὸν Ἀγαλμα

Τὸ παλαιότερον δεῖγμα ἀρχαϊκῆς τέχνης (τέλος Ζ' αἰῶνος), εὑρεθὲν εἰς τὴν Δῆλον. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο καθὼς καὶ τοῦ Κούρου καὶ τῆς Κόρης δίδουν ἔννοιαν τῆς ἀρχαϊκῆς γλυπτικῆς καὶ τῆς βαθμού αἵας ἀναπτύξεώς της.

Kοῦρος

Δεῖγμα παλαιοτέρας δωρικῆς τέχνης.

γυμνοὺς νεανίας, ἀθλητὰς μὲ στιβαρὸν σῶμα. Πρότυπον τοιούτου ἀγάλματος εἶναι ὁ Διορυφόρος, ὁ δοῦλος διὰ τὴν μεγάλην συμμετρίαν ὀνομασθεὶς καρών. Ἐπίσης ὄνομαστὸς ἥτο καὶ ὁ Λιαδούμερος.

'Ο Μύρων είναι δι πρῶτος εἰς τὴν σειρὰν τῶν μεγάλων καλλιτεχνῶν τῆς Ἀττικῆς. Χύτης καὶ αὐτὸς ὁρειχαλκίνων ἀγαλμάτων, ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς πελοποννησιακῆς τέχνης. Οἱ ἀρχαῖοι ἔθαύμασαν τὴν χαλκῆν ἀγελάδα του, ἡ δούια ἵστατο πλησίον τῆς Ἀκροπόλεως,

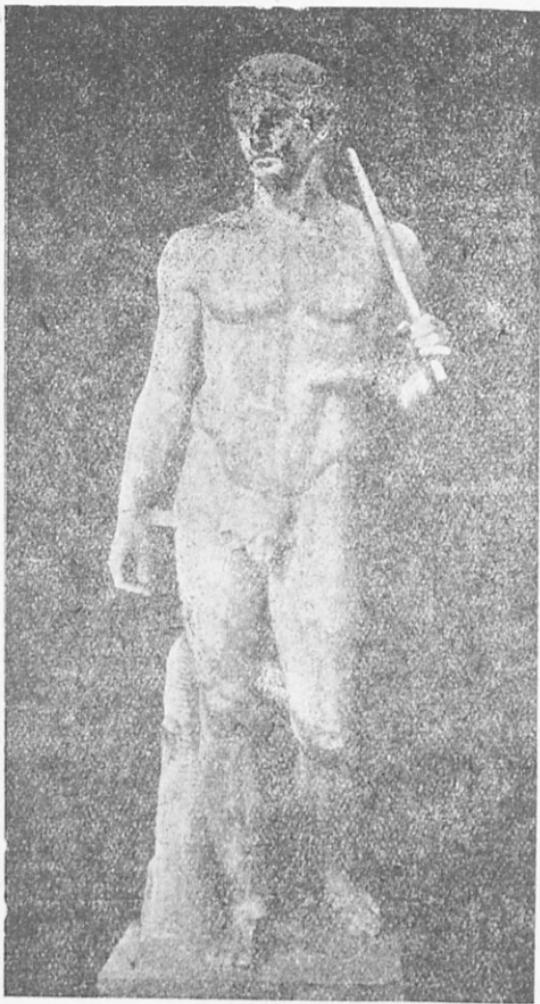

Κόρη (δεῖγμα ιωνικῆς γλυπτικῆς)

καὶ διηγήθησαν μυθώδη διὰ τὴν φυσικότητά της, ὅτι δηλ. μόσχοι ἐπλησίαζον διὰ νὰ θηλάσουν καὶ οἰστροί διὰ νὰ κεντήσουν αὐτήν.
Ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἵστατο τὸ σύμπλεγμα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ *Maq-*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σύνου, τῶν δποίων σώζονται ἀπομμέσεις ἀπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους.
Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι ἡ κυρία τάσις τοῦ Μύρωνος ἦτο νὰ εἰκονίσῃ
τὰ σώματα ἐν ταχείᾳ κινήσει. Τὸ τελειότερον προϊὸν τῆς τάσεως ταύτης
εἶναι ὁ Δισκοβόλος του, ὁ δποῖος σημειώνει τὴν τελειωτικὴν νίκην τῶν
δυσκολιῶν, μὲ τὰς δποίας ἐπάλλαισεν ἡ τέχνη κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν.

Δισκοφέρος

Καταφανῆς ἡ τελειότης τοῦ ἀγάλματος ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ προηγούμενα.
Είναι μαρμάρινον ἀντίγραφον τοῦ χαλκίνου πρωτότυπου, τὸ δποῖον ἔχαθη.
Ἐλάχιστα πρωτότυπα τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων ἐσώθησαν. Τουναντίον πολλῶν
ἀγαλμάτων ἔχομεν δύο καὶ περισσότερα ἀντίγραφα.

Ἄλλ' ὁ περιυμνητος ἀθηναῖος καλλιτέχνης τοῦ Ε' αἰῶνος εἶναι
ὁ **Φειδίας**. Ὁλίγον νεώτερος τῶν δύο, προάγει τὴν τέχνην τῆς ἐπεξερ-
γασίας τοῦ μαρμάρου καὶ διὰ τῆς ἀνωτέρας ἴδιοφυΐας του φθάνει εἰς

Δισκοβόλος

Ἐπίσης μαρμάρινον ἀντίγραφον χαλκίνου πρωτοτύπου Ἡ τέχνη ἔχει προο-
δεύσει καὶ δίδει τολμηρὰς στάσεις εἰς τὰ δημιουργήματά της.

τελειότητα ἄγνωστον ἥως τότε. Ο Φειδίας δὲν ἀντιγράφει τὴν φύσιν,
ἀλλὰ παριστάνει τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα ἔξιδανικευμένα, δηλ.

τελειότερα καὶ ώραιότερα παρ' ὅτι εἶναι εἰς τὴν φύσιν, καὶ προσδίδει

Κεφαλὴ Διὸς Ὀλυμπίας

Τὸ περίφημον χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Φειδίου κατεστράψθη. Ἀπομιμήσεις αὐτοῦ ἐσώθησαν ἐπὶ νομισμάτων τῶν Ἡλείων.

εἰς αὐτὰ εὐγένειαν καὶ γαλήνην. Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς τὴν Ὁλυμπίαν, τὸν δοῖον καρέστησε γαλήνιον καὶ μεγαλοπρεπῆ, μὲ μορφὴν αὐστηρὰν, ἀλλὰ ἀποπνέουσαν φιλοστοργίαν καὶ ἐπιέκειαν. Τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα ἐπανενούσκομεν εἰς τὰ σφεζόμενα ἀντίγραφα ἄλλων ἔργων του, ὡς τῆς Λημαρίας Ἀθηνᾶς κτλ. Τὴν παράδοσιν ταύτην ἔξακολουθεῖ ὁ ἄξειος μαθητὴς του Ἀλκαμένης. Ἄλλη τελειότερα ἐκδήλωσις τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Φειδίου εἶναι τὰ ἀριστουργήματα τῆς Ἀκροπόλεως.

ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΑΓΓΕΙΟΓΡΑΦΙΑ

Οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες εἶχον προηγμένην ζωγραφικήν. Ἄλλὰ ἀπὸ τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς σκεδὸν οὐδὲν διεσώθη. Ὁ Πολύγνωτος, ὁ Ζεῦξις, ὁ Παρράσιος, ὁ Ἀπελλῆς εἶναι δι' ημᾶς

Ιωνικὸς ἀμφορεὺς

Παλαιοτέρα ἀττικὴ ὑδρία

Βοιωτικὴ ὑδρία

δονόματα μόνον, ἐνῶ τὰ ἔργα των ἔχαθησαν σχεδὸν χωρὶς νὰ ἀφήσουν ἔχνος.

Ἐννοιαν τῆς Ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς σχηματίζομεν ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα καὶ ἀπὸ ἄλλα μικροτεχνήματα (σφραγίδας, νομίσματα κτλ.). Ἐσώθησαν χιλιάδες ἀγγεῖα, τὰ δποὶα πληροῦν τὰ μουσεῖα τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Ἐπίσης πλῆθος ἀγγείων εὑρίσκονται καὶ εἰς τὰ μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος. Τὰ ἀγγεῖα δὲν εἶναι κυρίως ἔργα τέχνης,

Συλλογὴ κορινθιακῶν ἀγγείων

Τὸν γεωμετρικὸν χρυμὸν (σελ. 55—56) διαδέχεται ὁ λεγόμενος ἀσιατίζων ρυθμός. Οἱ Ἑλληνες δηλ. κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἀσιατικῶν λαῶν ζωγραφίζουν ἐπὶ τῶν ἀγγείων ἄνθη λωτοῦ, φοίνικος καὶ πρὸ πάντων μεγάλα θηρία, λέοντας, πάνθηρας καὶ φανταστικὰς μορφάς, δηλ. σφίγγας κτλ. Ἀπὸ τοὺς Ἰωνας, οἵ δποιοι πρῶτοι παρέλαβον τὰ ἀσιατικὰ σχέδια, μετεόρθησαν εἰς τὴν Κόρινθον, τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς δῆλην σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα, ὡς βλέπομεν εἰς τὰ ἀγγεῖα σελ. 166—167.

ἄλλα προϊόντα βιομηχανίας. Ἄλλὰ κατὰ τὴν γόνιμον ἐκείνην ἐποχὴν καὶ ὁ τελευταῖος τεχνίτης ἐφιλότιμεῖτο νὰ φθάσῃ τὸ τέλειον. Διὰ τοῦτο πολλὰ τῶν ἀγγείων εἶναι κομψοτεχνήματα. Τὰ ἀγγεῖα τῶν ἀρχαίων ἔχουν ποικιλότατα σχήματα καὶ διάφορα δονόματα ἀναλόγως τοῦ σχήματος καὶ τοῦ προορισμοῦ. Αἱ παραστάσεις, μὲ τὰς δποίας κοσμοῦνται, εἶναι πλήρεις χάριτος καὶ χορησμένουν ὡς ἀκένωτος πηγὴ πληροφοριῶν περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων.

Εἰς τὰ τέσσαρα ἄκρα τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρχον ἔργαστήρια κεραμευτικῆς, ἰδίως ὅμως ἔχέουν τὰ ἀγγεῖα δύο πόλεων, τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Κατ' ἀρχὰς ἡ ἐπιφάνεια τῶν ἀγγείων ἔμενεν ἐρυθρὰ

καὶ αἱ μορφαὶ ἦσαν μέλαιναι, βραδύτερον ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ ἀφήνουν ἔρυθροὺς τὰς μορφὰς καὶ νὰ μαυρίζουν τὴν πέριξ ἐπιφάνειαν. Διὰ τοῦτο τὰ ἀρχαῖα ἄγγεια διακρίνονται εἰς μελετόμορφα καὶ εἰς ἔρυθρόμορφα. Τὰ τελειότερα ἀττικὰ ἄγγεια εἶναι ἔρυθρόμορφα.

Ἀθηναϊκὸς ἀμφορεὺς

Τὸ ὄνομαστὸν ἄγγειον τοῦ Φρανσοὰ ἐνδισκούμενον εἰς τὴν Βενετίαν. Εἶναι χαρακτηριστικόν, διότι σημειώνει τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ ἀσιατίζοντος ρυθμοῦ εἰς τὸν ἀττικόν. Εἰς τὰ ἀττικὰ ἄγγεια δηλαδὴ ὑποχωροῦν σὸν τῷ χρόνῳ αἱ ἀσιατικαὶ παραστάσεις καὶ κυριαρχεῖ ἡ ἀγάπη τῆς ἀφηγήσεως καὶ περιγραφῆς ἀνθρωπίνων πρᾶξεων. Ἀπὸ τότε ἡ μυθολογία καὶ ὁ βίος τῆς πόλεως δίδουν εἰς τὸν ἀθηναϊὸν τεχνίτην ἀνεξάντλητον πηγὴν ἐμπνεύσεως. Εἰς τὸ ἀνωτέρῳ ἀγγεῖον ἐμφανίζονται μὲν θηρία καὶ ἄλλα ἀσιατικὰ κοσμήματα, συγχρόνως ὅμως καὶ μυθολογικαὶ παραστάσεις ἀρκετὰ ἐπιτυχεῖς, Δείγματα παραστάσεων μυθολογικῶν καὶ τοῦ ἴδιωτικοῦ βίου δίδομεν εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο-

Η ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

‘Ο Περικλῆς καὶ ὁ φίλος του Φειδίας μετεχειρίσθησαν ἐπὶ 25 ἔτη τὸν πόρους τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους καὶ τὰ μάρμαρα τῆς Πεντέλης, διὰ νὰ στήσουν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τὸ τελειότερον καλλιτεχνικὸν σύμπλεγμα ὅλων τῶν αἰώνων. Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς

παλαιοτέρους χρόνους ἥτο φρούριον καὶ κατοικία τῶν βασιλέων. Βραδύτερον, ὅταν κατελύθη ἡ βασιλεία, ἀφιερώθη διόκληρος εἰς τὸν θεούς. Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν περσικῶν πολέμων ὑπῆρχον ἐπ' αὐτῆς τοῦλάχιστον τρεῖς ναοὶ καὶ μέγας ἀριθμὸς βωμῶν, ἀγαλμάτων καὶ ἄλλων ἀφιερωμάτων. Οἱ Πέρσαι τοῦ Ξέρξου τὸ 480 ἔκανσαν τοὺς ναοὺς καὶ συνέτριψαν τὰ μνημεῖα. Μετὰ τὴν νίκην ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν νὰ ἀνοικοδομήσουν τὴν Ἀκρόπολιν λαμπροτέραν καὶ νὰ ὑψώσουν ἐκεῖ περικαλλὲς μνημεῖον πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς πολιούχου ἡ πολιάδος, εἰς τὴν δροίαν ἐπίστευον ὅτι ἔχοεωστείτο ἡ σωτηρία τῆς πόλεως. Ἡ ἐργασία, ἡ δροία εἶχεν ἀρχίσει ἐπὶ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Κίμωνος, συντελέσθη κυρίως ἐπὶ Περικέους καὶ οὗτῳ τὸ παλαιὸν φρούριον μετεβλήθη εἰς τέμενος ἱερόν, τὸ δροῖον ἐκάλυψαν μνημεῖα καὶ ἀγάλματα.

Ἀνέβαινέ τις εἰς τὴν Ἀκρόπολιν διὰ μεγαλοπρεποῦς εἰσόδου, τὴν δροίαν ὧνόμαζον Προπύλαια. Τὰ Προπύλαια εἶναι ὑψηλὴ μαρμάρινη στοὰ στηριζομένη ἐπὶ δωρικῶν καὶ ιωνικῶν κιόνων. Δεξιά, ἐπὶ τινος προεκτάσεως, ἥτο δικρόδιος ἀμφιπρόστυλος ναὸς τῆς Ἀπτέρους Νίκης, κομφοτέχνημα ιωνικοῦ ρυθμοῦ, οἰκοδομηθὲν σχεδὸν συγχρόνως μὲ τὸν Παρθενῶνα. Προχωρῶν τις εἴχεν εἰς τὴν ἀριστερὰν τὸ κολοσσιαῖον ὀρειχάλκινον ἀγαλμα τῆς Ηρομάχου Ἀθηνᾶς, ὕψους 12 μέτρων, ἔογον τοῦ Φειδίου, τοῦ δροίου οἱ περιπλέοντες τὸ Σούνιον ἔβλεπον τὴν αἰχμὴν τοῦ δόρατος. Δεξιὰ ὑψοῦτο τὸ σεβαστότερον μνημεῖον τῆς ἀρχαίτητος, διὸ Παρθενών, καὶ ἀριστερὰ τὸ Ἑρέχθειον, ναὸς ιωνικοῦ ρυθμοῦ, διὸ δροῖος ἐκτίσθη μετὰ τὸν Παρθενῶνα.

Οἱ Παρθενῶν εἶναι τὸ δόνομαστότερον μνημεῖον τῆς ἀρχαίτητος, διὰ πολλοὺς ἡ τελειοτάτη ἐκδήλωσις τοῦ ὁραίου «τὸ ὁραιότερον πρᾶγμα, τὸ δροῖον ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον», γράφει διὸ γάλλος ἀρχαιολόγος Ραινάκ. Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ εἶναι τόσον καλῶς συνηρμοσμένα, ὡστε νομίζει τις ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα ὅγκον μαρμάρου. Ἐχει μῆκος 66 μ. πλάτος 30 καὶ ὕψος 20, εἶναι δηλ. ἀσυγκρίτως μικρότερος

Παναθηναϊκὸς ἀμφορεὺς

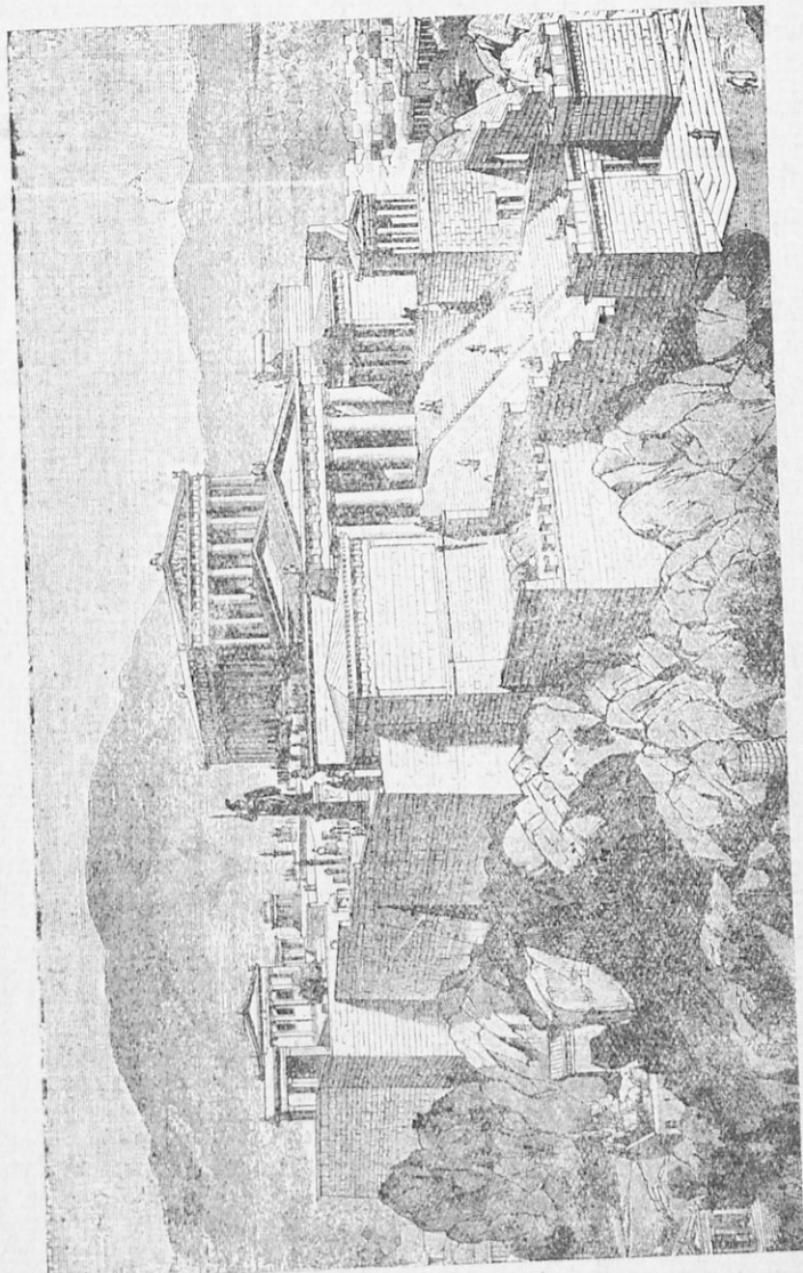
ἀπὸ τοὺς μεγάλους χριστιανικοὺς ναούς, μολονότι εἶναι ἐκ τῶν μεγαλυτέρων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ή σχέσις τοῦ πάχους καὶ τοῦ ὑψους τῶν κιόνων, τὸ ὄψος τοῦ ἀετώματος καὶ τῶν ἄλλων μερῶν τοῦ ναοῦ ὑπελογίσθησαν μὲ τόσην τέχνην, ὥστε νὰ μὴ φαίνεται οὕτε πολὺ βαρύς, οὕτε πολὺ ἔλαφρός. Αἱ δὲ γραμματικαὶ ἔχουν τόσην συμμετρίαν, ὥστε δίδουν τὴν ἐντύπωσιν δυνάμεως καὶ κομψότητος συγχρόνως. Μὲ ἀνυπέθετον τέχνην εἶναι κατεσκευασμένα τὰ γλυπτικὰ κοσμήματα τοῦ ναοῦ, τὰ δποία εἶναι ἐργασία τοῦ Φειδίου ἢ κατεσκευάσθησαν ὑπὸ τὴν ὅδηγίαν του, ἐνῶ ἀρχιτέκτων τοῦ ναοῦ ἦτο ὁ Ἰκτῖνος. Οἱ Παρθενώνες ἐκτὸς τῶν συνηθισμένων γλυπτικῶν κοσμημάτων τοῦ δωρικοῦ ναοῦ ἔχει τὴν ζωφόρον, ἡ δποία ὡς πλατεῖα ταινίᾳ περιβάλλει τὰ ἀνώτερα μέρη τῶν τεσσάρων τοίχων τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἀπετέλει μίαν συνεχῆ παράστασιν. Εἰς αὐτὴν εἰκονίζετο ἡ Πομπὴ τῶν Παναθηναίων. Αἱ μετόπαι τοῦ Παρθενῶνος ἐκοσμοῦντο μὲ παραστάσεις ἐκ τῆς μάχης τῶν θεῶν καὶ τῶν Γιγάντων ἢ τῶν Λαπιθῶν κατὰ τῶν Κενταύρων. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἀέτωμα εἰκονίζετο ἡ γέννησις τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ δποία κατὰ τὸν μῦθον ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ Διὸς πάνοπλος, εἰς τὸ δυτικὸν ἡ φιλονικία τῆς Ἀθηνᾶς μετὰ τοῦ Ποσειδῶνος διὰ τὴν ὀνομασίαν τῆς πόλεως. Αἱ παραστάσεις αὗται εἶναι ἀπὸ τὰ τελειότερα προϊόντα τῆς ἔλληνικῆς γλυπτικῆς.

Ἀήνυνθος λευκὴ

Ἄπὸ τὰ λεπτότερα προϊόντα τῆς ἀθηναϊκῆς κεραμευτικῆς. Τὸ ἔθνικὸν μουσεῖον ἔχει μεγάλην συλλογὴν τῶν ὄραιωτάτων τούτων ἀγγείων. Τὰ λευκὰ λεγόμενα ἀγγεῖα εἶναι περαιτέρῳ ἀνάπτυξις τῶν ἐρυθρομόρφων.

438. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐκτίσθη τὸ χαριέστατον καὶ κομψότατον τῶν οἰκοδομημάτων τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ λεγόμενον Ἐρέχθειον, τὸ δποῖον εἶναι ἴναδες ιωνικοῦ ρυθμοῦ μὲ διάγονον περίπλοκον σχέδιον. Ἐχει κομψοτάτους ιωνικοὺς κίονας

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

•Αναπράστασις τῆς 'Ακροπόλεως

καὶ εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν προεξοχὴν, τῆς δποίας τὴν στέγην βαστάζουν ἀντὶ κιόνων κόραι, αἱ λεγόμεναι Καρφάτιδες.

Εἰς ταῦτα πρόπει νὰ προσθέσωμεν τὸ πλῆθος τῶν ἀφιερωμάτων καὶ τὸν πλοῦτον τῶν χρωμάτων, μὲ τὰ δποῖα ἐκάλυπτον τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα οἱ ἀρχαῖοι. Σήμερον δὲ κόσμος αὐτὸς τοῦ ὡραίου εἶναι θλιβερὸν ἐρείπιον, ἀλλ᾽ ήτοι Ἀκρόπολις ἔξακολουθεῖ νὰ εἶναι τὸ ἱερὸν προσκύνημα ὅλων τῶν λαῶν, ὅσοι ἔχουν ἀντίληψιν τοῦ ὡραίου καὶ τοῦ ὑψηλοῦ.

ΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΠΑΝΗΓΥΡΕΙΣ

Ἡ Ἀκρόπολις ἐλάμβανεν εἰς ὕρισμένας ἡμέρας ἔξαιρετικὴν ζωη-

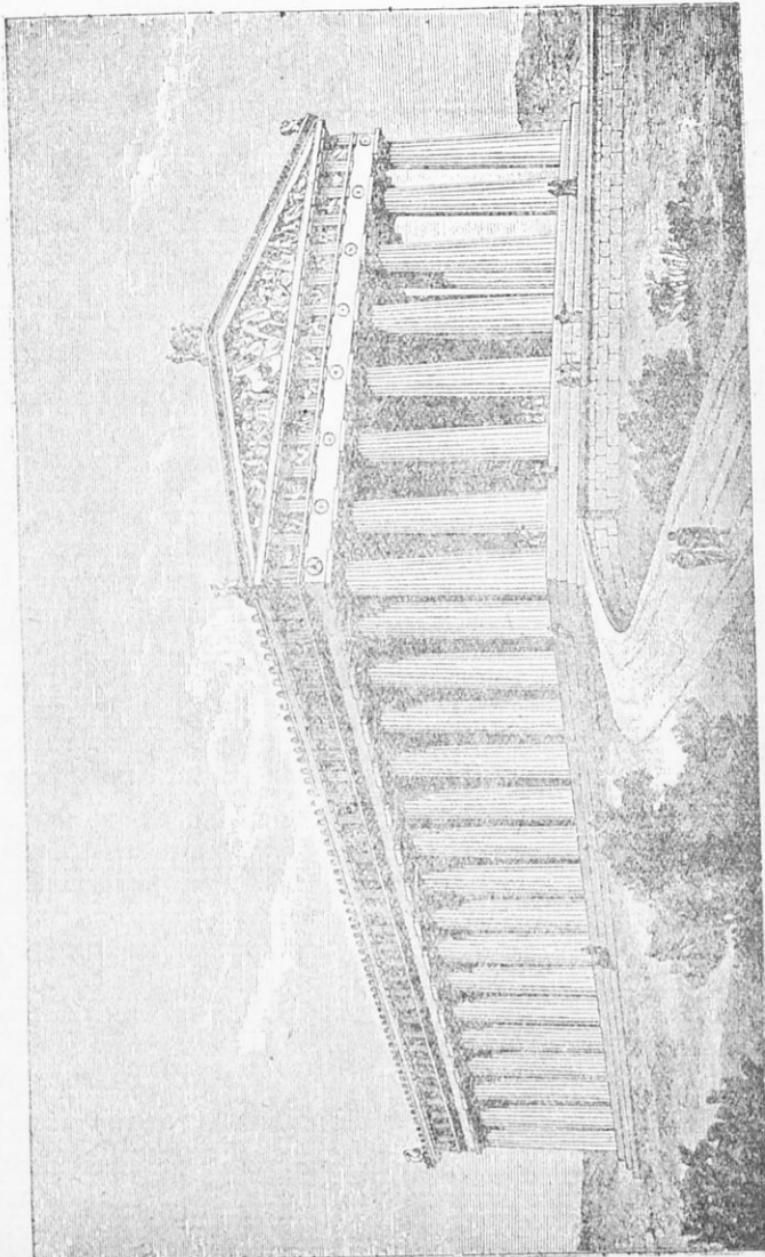

Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς

Πιθανὴ ἀναπαύστασις τοῦ περιφήμου ἀριστουργῆματος τοῦ Φειδείου ὃπως ιστάτο ἐντὸς τοῦ σηκοῦ τοῦ Παρθενῶνος.

ὅρτητα, δσάκις δηλ. δὲ λαὸς ἀνέβαινεν ἐκεῖ νὰ προσκυνήσῃ τὴν Ἀθηνᾶν κατὰ τὰς πανδήμους ἑορτάς. Οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν κατ’ ἔξοχὴν φιλέορτοι. Ὁ γδοίκοντα ἡμέραι τούλαχιστον τοῦ ἔτους ἦσαν ἀφιερωμέναι εἰς τὰς ἑορτάς. Ἰδίως δὲ μως ἡ πόλις ἐλάμβανε πανηγυρικὴν ὅψιν κατὰ

τὰς μεγάλας ἑορτάς. Ἐγίνοντο τότε ἀγῶνες, ἐδίδοντο συναυλίαι καὶ θεατρικαὶ παραστάσεις καὶ ἡ πολιτεία ἐμοίραζε χρήματα εἰς τοὺς πτωχοὺς, διὰ νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν κοινὴν εὐθυμίαν. Αἱ σημαντικώ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τεραι ἀπὸ τὰς ἑορτὰς ἦσαν τὰ Παναθήναια, τὰ ὅποια ἐτελοῦντο πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς, τὰ Διονύσια πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου καὶ τὰ Ἐλευσίνια πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος.

Τὰ Παναθήναια ἦσαν ἡ ἔθνικὴ ἑορτὴ τῶν Ἀθηναίων, ἐτελοῦντο ἐκάστην τετραετίαν κατὰ μῆνα Ἰούλιον καὶ ἔδιδον εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιδείξουν τὸν πλοῦτον καὶ τὴν κομφότητά των. Ἡ ἑορτὴ ἥρχιζε δι᾽ ἐπιδείξεως μουσικῆς εἰς τὸ Ὁρεῖον. Οἱ ραψῳδοὶ

Ναὸς ἀπέρεον Νικῆς

ἀπήγγελλον τὰ ποιήματα τοῦ Ὄμηρου καὶ ἐγίνοντο ἀγῶνες αὐλητῶν, κιθαριστῶν κτλ. Κατὰ τὰς ἐπομένας ἡμέρας ἐτελοῦντο γυμνικοὶ καὶ ἴππικοὶ ἀγῶνες, δοχῆσεις ἐνόπλων, ἀγῶνες εὐανδρίας, εἰς τὸν δρόποιον ἐγίνα καὶ φυλὴ ἡ ἐπιδεικνύουσα τοὺς θαλεωτέρους γέροντας. Οἱ ἀγῶνες ἐτελείωνον διὰ τῆς πανηγύριδος, κατὰ τὴν δρόποιαν ἐτελεῖτο ἡ λαμπαδηδρομία.

Τὴν ἐπομένην ὥλη ἡ πόλις ἀνήρχετο εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἐν μεγάλῃ πομπῇ, διὰ νὰ προσφέρῃ τὸν πέπλον, τὸν δρόποιον ὕφαινον αἱ κόραι τῶν

μεγαλυτέρων οίκογενειῶν. Ἡ πομπὴ ἔξεκίνει ἀπὸ τὸν Κεραμεικὸν καὶ διὰ τῆς ἀγορᾶς ἀνέβαινεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἐπὶ κεφαλῆς ἐπορεύοντο οἱ ἄρχοντες καὶ εἰς ἵερεῖς, ἥκολούθουν τὰ κοράσια φέροντα κάνιστρα, τὰ δποῖα περιεῖχον διάφορα χρειώδη διὰ τὴν θυσίαν, ἥρχοντο κατόπιν οἱ θεωροί, δηλ. ἀντιπρόσωποι τῶν ἀποικιῶν καὶ τῶν συμμάχων, οἱ γέροντες κρατοῦντες κλάδους ἑλλαίας, οἱ μέτοικοι μὲ τὰς γυναικάς των, αἱ δποῖαι ἔφερον τὰ ἱερὰ ἀγγεῖα, ἥκολούθουν τὰ πρός θυσίαν ζῷα, πρόβατα καὶ βόες, τέλος ἥρχοντο οἱ ἔφηβοι ἔφιπποι προσπαθοῦντες νὰ κρατήσουν τὴν δομὴν τῶν ἡπτών των. Ὁ πέπλος ἔφερετο ὡς ἰστίον εἰς τὴν κεραίαν πλοίου κινουμένου ἐπὶ τροχῶν. Ἡ Ἑορτὴ ἐτελείωνε μετὰ τὴν θυσίαν διὰ γενικῆς εὐωνυμίας, κατὰ τὴν δποίαν ἔπινον ἀπὸ ίδιαίτερα μεγάλα δοχεῖα, τὰ παναθηγραῖκὰ λεγόμενα.

Τὰ *Διονύσια* είχον εὐθυμιμότερον χαρακτῆρα καὶ ἐτελοῦντο θορυβωδέστερον, ὅπως ἦτο γενικῶς ὁ χαρακτὴρ τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ, ὁ δποῖος εἶχε κατέλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὰς βροειοτέρας φυλάς. Πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἐτέλουν οἱ Ἀθηναῖοι διαφόρους Ἑορτάς, ἐκ τῶν δποίων σημαντικώτεραι ήσαν τὰ *Μεγάλα Διονύσια*. Κατὰ τὴν Ἑορτὴν χοροὶ μετημφιεσμένων, οἱ δποῖοι παρίσταντον σατύρους, τοὺς ἀκολούθους τοῦ Διονύσου, περιέφερε τὸ ἀρχαῖον ἔδανον τοῦ Θεοῦ. Ἡ πομπὴ ἔφεραν εἰς τὸν παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως ναὸν τοῦ Διονύσου, ὅπου ὁ χορὸς ἔφαλλε ἄσματα σχετιζόμενα μὲ τὸν βίον καὶ τὰς περιπτείας τοῦ θεοῦ. Τὸ ἄσμα τοῦτο, τὸ δποῖον εἶχε μᾶλλον χαρακτῆρα ἀπαγγελίας συνοδευομένης ὑπὸ αὐλοῦ, ψνομάσθη διθύραμψος. Ἔχει δὲ μεγίστην σπουδαιότητα εἰς τὴν ἰστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, διότι ἐξ αὐτοῦ ἐγεννήθη τὸ θέατρον καὶ ἡ δραματικὴ ποίησις.

Βαδυτέραν ἔννοιαν είχον παρὰ τὴν φαινομενικὴν εὐθυμιάν τὰ *Ἐλευσίνια*, τὰ δποῖα ἐτελοῦντο κατὰ τὸ φυινόπωδον πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Περσεφόνης, τῶν θεῶν τῆς βλαστήσεως καὶ τοῦ μαρασμοῦ. Ἀφοῦ ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἐγίνοντο προσευχαὶ καὶ ἔξιλαστήριοι θυσίαι εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ πομπὴ ἔξεκίνει διὰ τὴν Ἐλευσῖνα, διήρχετο διὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ Κεραμεικοῦ, ἐστάθμιενεν εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Κηφισοῦ καὶ διὰ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ ἔφεραν περὶ τὸ μεσονύκτιον εἰς τὸν ναὸν τῆς Δήμητρος εἰς τὴν Ἐλευσῖνα. Ὁ ἵερεὺς τοῦ ναοῦ ἀπεκάλυπτε τότε εἰς τοὺς δλίγους μεμυημένους τὰ λεγόμενα ἐλευσίνια μυστήρια, δηλ. μύθους καὶ γνώμας περὶ τῆς προελεύσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς.

“Οπως αἱ τέχναι οὕτω καὶ τὰ γράμματα ἔφθασαν εἰς μεγάλην τελεί-
ότητα κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ἰδίως εἰς τὰς Ἀθήνας. Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ Περι-
κλέους εἶχον μεγάλους ποιητὰς καὶ πεζογράφους. Ἀλλὰ καὶ τῆς ἀκμῆς
τῶν γραμμάτων προηγήθη μακρὰ περίοδος προπαρασκευῆς κατὰ τὸν
Ζ' καὶ ΣΤ' αἰῶνα. Ἐστία ζωηρᾶς διανοητικῆς ἀναπτύξεως ἦσαν τότε
αἱ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας.

Ἡ ἀγροτικὴ καὶ ἀριστοκρατικὴ Μ. Ἀσία εἶχε δημιουργίσει, κα-
θὼς γνωρίζομεν, τὰ ἔξοχα δημορικὰ ποιήματα τὸν Θ' καὶ Η' αἰῶνα.
Μετὰ δύο περίου αἰῶνας εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἀνεπτύχθη ἡ ποί-
ησις τοῦ Ἡσιόδου. Ὁ πατὴρ τοῦ ποιητοῦ κατήγετο ἀπὸ τὴν Κύμην
τῆς Αἰολίδος. Ἐκεῖθεν μετῆνάστευσε καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν μικρὰν
βοιωτικὴν κώμην, τὴν Ἀσκραν. Ἐκεῖ ἐγεννήθη ὁ Ἡσιόδος περὶ τὸ
700 π. Χ. καὶ ἔζησεν ὡς γεωργὸς εἰς τὸ μικρὸν κτῆμά του. Ὁ βίος
εἰς τὴν Βοιωτίαν ἦτο τραχύτερος καὶ ἐπιπονώτερος ἀπὸ τὴν εὐφορον
Ἰωνίαν. Διὰ τοῦτο ὁ Ἡσιόδος δὲν ζῇ εἰς τὸν κόσμον τοῦ μύθου, ἀλλ᾽
ἐγγύωρισε τὴν πικρὰν πραγματικότητα. Εἰς τὸ περίφημον ποίημά του
Ἐργα καὶ Ἡμέραι δὲν ψάλλει τοὺς ἥρωας, ἀλλὰ τὰς ἐνασχολήσεις καὶ
τοὺς κόπους τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Ἡ πνευματικὴ κίνησις εἶναι πολὺ ἐντονωτέρα ἔξω τῆς κυρίως
Ἑλλάδος. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεὶ ἔξηλθεν ἀπὸ τὴν παλαιὰν ἀπλότητα, ἐνδι-
αφέρεται περισσότερον διὰ τὸν ἑαυτόν του παρὰ διὰ τοὺς μυθικοὺς
ἥρωας τοῦ παρελθόντος. Ψάλλει τὰ ἴδικά του συναισθήματα, τὴν
λύπην, τὴν χαράν του, τὰς ἐλπίδας καὶ τοὺς μυμούς του καὶ σατυρίζει
τοὺς ἐζηθούς του. Ἡ ποίησις λοιπὸν ἔγινε λυρικὴ καὶ σατυρικὴ ἢ
ἰαμβικὴ, ὅπως ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι. Δημιουργοῦνται ποιήματα μικροτέ-
ρας ἐκτάσεως, ὅμοιοι εἰς τοὺς θεοὺς ἢ ἔλεγεῖαι, ποιήματα, τὰ δοπιὰ
ἐκφράζουν τὰ ἀτομικὰ συναισθήματα ἢ συμβουλεύουν τοὺς πολίτας.
Ἐξοχος λυρικὸς καὶ ἱαμβικὸς ποιητὴς ἦτο ὁ πάριος Ἀρχίλοχος, ζήσας
περὶ τὰ μέσα τοῦ Ζ' αἰῶνος, τὸν δόπιον οἱ ἀρχαῖοι ἐτίμησαν πολὺ¹
καὶ ἔθετον πλησίον τοῦ Ὄμηρου. Ὁ Ἀρχίλοχος ἐδημιούργησε νέα
μέτρα καὶ συνέθεσε ποικιλώτατα ποιήματα. Ὁλίγον μεταγενέστεροι
ἦσαν οἱ δύο περίφημοι λέσβιοι ποιηταί, δ. Ἀλκαῖος καὶ ἡ Σαπφώ, οἱ
ὅποιοι διεκρίθησαν εἰς τὴν μελικὴν ποίησιν, ἐποίησαν δηλ. φδὰς ψαλ-
λομένας ἐν συνοδείᾳ τῆς λόρας. Ἀπὸ τὰ δλίγα σφζόμενα τεμάχια
κρίνομεν πόσον πάθος καὶ χάριν εἶχον τὰ ἄσματά των.

Ἀλλὰ τὸ κυριώτερον εἶδος λυρικῆς ποιήσεως τῶν ἀρχαίων ἦτο ἡ
λεγομένη Χορικὴ ποίησις, ποιήματα δηλ. ἐκτενέστερα, τὰ δοπιὰ ἐνε-

πνέετο ὁ ποιητὴς ἀπὸ τὰς μεγάλας ἐθνικὰς πανηγύρεις, ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας καὶ ἀπὸ τὰς τελετὰς εἰς τοὺς ναούς. Τὰ ποιήματα ταῦτα ἐψάλλοντο ὑπὸ χοροῦ ἐν συνοδείᾳ μουσικῆς. Ἀνεπτύχθη δὲ ἡ χορικὴ ποίησις κυρίως εἰς τὰς δωρικὰς χώρας καὶ εἶχεν ὡς διάλεκτον τὴν δωρικήν. Τὸ εἶδος τοῦτο ἐσυστηματοίησε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΣΤ' αἰῶνος ὁ Στησίχορος γεννηθεὶς εἰς τὴν Ἰμέραν τῆς Σικελίας. Ἀλλὰ τὴν μεγαλυτέ-

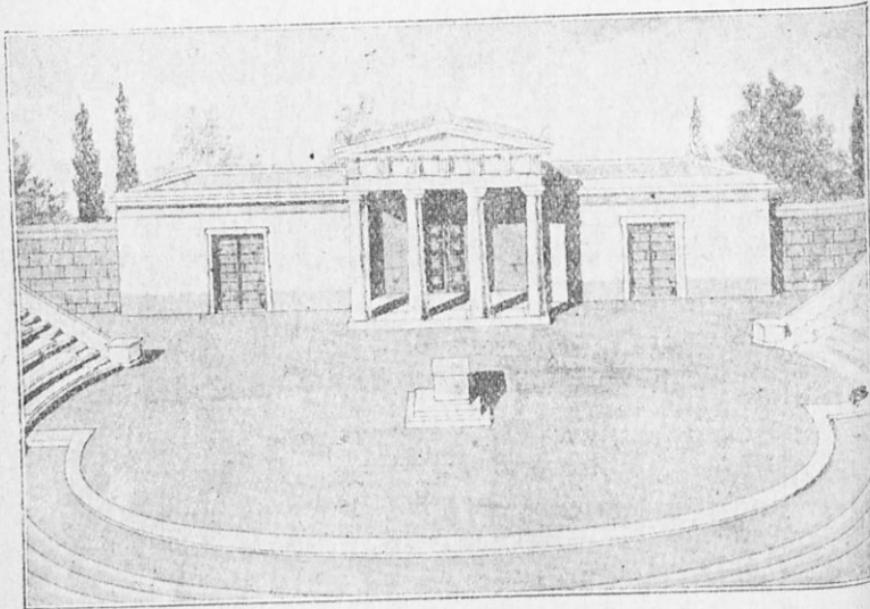
Ἀλκαῖος καὶ Σαπφώ

‘Απὸ ἐρυθρόμορφον ἀγγεῖον προηγμένης τέχνης.

θαν λαμπρότητα ἀπέκτησεν ἡ χορικὴ ποίησις εἰς τὴν μητρόπολιν κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΣΤ' καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ε' αἰῶνος, δτε ἔζησαν δύο ἔξοχοι ποιηταί, ὁ Σιμωνίδης ἀπὸ τὴν μικρὰν νῆσον Κέων καὶ ὁ Θηβαῖος Πίνδαρος, ὁ κορυφαῖος τῶν λυρικῶν. Τοῦ Σιμωνίδου διεσώθησαν δλίγα ἀποσπάσματα, τὰ περίφημα ἐπιγράμματα εἰς τοὺς νικητὰς τῶν μηδικῶν πολέμων, τοὺς Μαραθονομάχους καὶ τὸν Λεωνίδαν, καὶ δλίγα λυρικὰ τεμάχια, τὰ δποῦ δικαιολογοῦν τὴν μεγάλην φήμην του. Τοῦ Πινδάρου δμως ἔχομεν 40 φδὰς πρὸς τιμὴν τῶν νικητῶν εἰς τοὺς Πανελλήνιους ἀγῶνας, αἱ δποῖαι μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸ ὑψος τῶν νοημάτων καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐκφράσεως. Τελευταίως δὲ εἰς τοὺς τάφους τῆς Αλγύπτου ἀνεκαλύφθησαν τὰ ἐπινίκεια τοῦ Βακχυλίδου, ὁ δποῖος ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Σιμωνίδου καὶ σύγχρονος τοῦ Πινδάρου.

Η ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

Άλλα τὸ πρωτοτυπώτερον προϊὸν τοῦ Ε' αἰῶνος εἰς τὴν λογοτεχνίαν εἶναι ἡ δραματικὴ ποίησις. Τὸ δρᾶμα ἀνεπτύχθη εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τὰς θρησκευτικὰς τελετάς, ίδιως ἀπὸ τὰς ἑορτὰς τοῦ Διονύσου. Τὸ θέατρον τῶν Ἀθηνῶν διέφερε πολὺ ἀπὸ τὸ σημερινόν, διότι αἱ παραστάσεις ἦσαν πάνδημος ἔορτή, τὴν δούιαν διωργάνων τὸ κράτος καὶ εἰς τὴν δούιαν ἐπρεπε νὰ λάβουν μέρος δῆλοι οἱ πολῖται. Τὸ θέατρον ἦτο ὑπάθριον, ἔχωρει πολλὰς κιλιάδας θεατῶν καὶ οἱ ἥθη ποιοὶ

‘Ελληνικὸν θέατρον τοῦ Ε' αἰῶνος

Πιθανὴ ἀναπαράστασις τοῦ Ἐλληνικοῦ θεάτρου κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα. Η σκηνὴ εἶναι ἀκόμη ἀπλοῦν τετράγωνον μονόροφον οἰκοδόμημα. Τὸ δρᾶμα παίζεται ἐπὶ τοῦ πρὸ τῆς σκηνῆς χώρου, εἰς τὸ μέσον τοῦ δούιον εἶναι ὁ βωμός, ἡ λεγομένη Θυμέλη. Λογιστον, δηλαδὴ ὑψηλοτέρα ἐξέδρα, δὲν ὑπάρχει.

ἥσαν ἄνδρες μετημφιεσμένοι φοροῦντες προσωπίδας. Ἐκτὸς τούτου εἶχε πάντοτε μουσικὴν, δηλ. τὸν χορόν, δ ὅποιος ἔψαλλε ἔξοχα λυρικὰ τεμάχια. Κατ' ἀρχὰς οἱ Ἀθῆναι ιοὶ εἶχον πρόχειρα θέατρα, ἀλλὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἔκτισαν ἔξαρχον μαρμάρινον οἰκοδόμημα διὰ τὰς παραστάσεις, τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου. Τὸ δρᾶμα μετεδόθη ἀπὸ τὰς Ἀθήνας εἰς τοὺς ἄλλους Ἑλλήνας καὶ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἔκτισαν κομφότατα θέατρα.

Παρίστανον δὲ κυρίως δύο εἶδη δραμάτων, ἥ σοβαρὰ καὶ συγκινητικά, τὰς λεγομένας τραγῳδίας, ἥ ἀστεῖα καὶ σατυρικά, τὰς λεγομένας κωμῳδίας. Ἡ τραγῳδία εἶχεν ἀναπτυχθῆ τὸν ΣΤ' αἰῶνα ἥδη ἀπὸ τὸν διθύραμβον, ὁ δοποῖος ἐψάλλετο κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Διονύσου. Κατ' ἀρχὰς εἶχεν ἔνα ἡθοποιὸν καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος κατεῖχε τὸ ἄσμα τοῦ χοροῦ. Βραδύτερον ηὔξηθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡθοποιῶν, περιωρίσθησαν τὰ χορικὰ καὶ ἐδόθη μεγαλύτερον μέρος εἰς τὸν διάλογον. Ἀλλὰ ἡ ἀρχαία τραγῳδία ἔμεινε πάντοτε μουσικὸν δρᾶμα, διετήρησε τὸν θρησκευτικὸν καὶ τελετουργικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐλάμβανε τὰς ὑποθέσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν. Ἡ κωμῳδία ἐπίσης ἀνεπτύχθη ἀπὸ τὰς ἑορτὰς τοῦ Διονύσου, ἐλάμβανε τὰς ὑποθέσεις ἀπὸ τὸν σύγχρονον πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐσατύριζε τοὺς πολιτευομένους καὶ ἄλλα διακεκριμένα πρόσωπα.

Σοφοκλῆς

Τὸ θέατρον ἐποόδευσεν ἀμέσως μετὰ τὰ μηδικὰ καὶ οἱ δραματικοὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐδημιούργησαν μερικὰ ἀπὸ τὰ τελειώτερα ἔργα τῆς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀρχαιότητος. Τοεῖς ἦσαν οἱ μεγαλύτεροι τραγικοὶ ποιηταὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τούτων διεσώμησαν τὰ ἔργα μέχρι σήμερον. Ὁ ἀρχαιότερος ἔξι αὐτῶν εἶναι ὁ *Αἰσχύλος* (425—546 π. Χ.), μαραθωνομάχος καὶ σαλαμινομάχος, πράγματι μεγάλης δυνάμεως ποιητής. Τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς ἐποχῆς του ἔξυψωσαν τὸ φρόνημα καὶ ἔδωσαν τροφὴν εἰς τὴν φαντασίαν του. Συνέθεσε τραγῳδίας μὲν ὑπομέσεις ἀπλᾶς, αἱ δποῖαι ὅμως φθάνουν εἰς μέγα λυρικὸν ὑψος. Ὁ *Προμηθεὺς Δεσμώτης*, οἱ *Πέρσαι*, ἡ *Τριλογία Οὐρέστεια* εἶναι ἀπὸ τὰ δυνατώτερα δημιουργήματά του. Λεπτὴ καλλιτεχνικὴ φύσις ἦτο ὁ *Σοφοκλῆς* (495—405), ὁ γνησιώτερος ἵστος ἀντιπρόσωπος τοῦ μέτρου καὶ τοῦ ἀρμονικοῦ, τὰ δποῖα διέκρινον τοὺς Ἀθηναίους τῶν περικλείων χρόνων. Τὰ περίφημα δράματά του, *Οἰδίποντος Τύραννος*, ἡ Ἀιτιγόνη, ἡ Ἡλέκτρα κτλ. εἶναι ἀπὸ τὰ πολυτιμότερα πράγματα, τὰ δποῖα ἐκληρονομήσαμεν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Φιλόσοφος καὶ βαθὺς γνώστης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ τοῖτος, ὁ νεώτερος τραγικὸς ποιητὴς *Εὐριπίδης* (480—405). Πνεῦμα ἀνήσυχον, νεωτεριστής, διλύγον εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἔγραψεν δνομάστας τραγῳδίας, ὅπως τὴν *Μήδειαν*, τὸν *Ιππόλυτον*, τὰς *Φοιτίσσας*, τὴν *Ιφιγένειαν* κτλ.

Ἄπὸ τοὺς κωμικοὺς μόνον τοῦ *Ἀριστοφάνους* ἐσώμησαν ἀκέραια ἔργα. Αἱ *κωμῳδίαι* του σατυροῦσιν ἔξεχοντα πρόσωπα τῆς ἐποχῆς του, τὸν Κλέωνα, τὸν Σωκράτην, τὸν ποιητὴν Εὐριπίδην κτλ. Ὁ *Ἀριστοφάνης* εἶναι ἔξοχος καλλιτέχνης, χειρίζεται μανιμάσια τὴν γλῶσσαν καὶ φθάνει πολλάκις εἰς μέγα ὑψος, ἀλλ᾽ αἱ κωμῳδίαι του περιέχουν ἐνίστε μέρη ἀκαλαίσθητα καὶ χονδροειδῆ ἀστεῖα.

Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ—ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ

Τὰ πρῶτα λογοτεχνήματα τῶν Ἑλλήνων ὅπως ὅλων τῶν λαῶν εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἦσαν ποιήματα. Βραδύτερον, ὅταν ἀνεπτύχθησαν, δὲν ἴκανοποιοῦντο πλέον μὲ τὰ δημιουργήματα τῆς φαντασίας, ἀλλὰ ἥθελον γνώσεις ἀκριβεστέρας καὶ γλῶσσαν καταληλούτεραν. Τοιουτοτόπως ἐμορφώθη ὁ πεζὸς λόγος. Τοῦτο ἔγινε πρώτην φορὰν εἰς τὴν Ιωνίαν. Πρῶτοι ἔγραψαν τὰς σκέψεις των εἰς πεζὸν λόγον οἱ φιλόσοφοι, ἀλλὰ σχεδὸν συγχρόνως ἥρχισαν πολλοὶ νὰ καταγράψουν καὶ τὰ ἀξιολογώτερα πολιτικὰ γεγονότα. Οὕτω διεμορφώθη ἡ *Ιστοριογραφία*. Τὸν ΣΤ' αἰῶνα ἔγιναν αἱ πρῶται ἀπόπειραι πρὸς συγγραφὴν ιστορίας. Ἀλλ' οἱ συγγραφεῖς δὲν ἦσαν ἀκόμη ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τὰς μυθικὰς παραδόσεις, δὲν είχον δηλ. κριτικὸν πνεῦμα διὰ νὰ χωρίζουν τὴν ἀλή-

θειαν ἀπὸ τοὺς μύθους. Τοὺς ἀρχαιοτέρους αὐτοὺς ἴστορικοὺς ὀνόμασαν λογογράφους.

Τὸν Ε' αἰῶνα ἐφάνη ὁ πρῶτος ἄξιος λόγου ἴστορικὸς τῆς Ἑλλάδος, δ. Ἡρόδοτος (484—425). Ἐγεννήθη περὶ τὸ 484 εἰς τὴν Ἀλικαρνασσὸν καὶ ἡ παιδική του ἡλικία συνέπεσε μὲ τοὺς χρόνους τῶν μηδικῶν πολέμων, οἵ δοποῖοι ἐποξένησαν βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τὴν φαντασίαν του. Διὰ τοῦτο ἔθεσε σκοπὸν τῆς ζωῆς νὰ διηγηθῇ τὰ μεγάλα γεγονότα καὶ νὰ γνωρίσῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας τοὺς λαοὺς, οἵ δοποῖοι ἥλθον μὲ τὸν Ξέρξην νὰ πολεμήσουν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον περιηγήθη τὴν Αἴγυπτον, τὴν Βαβυλωνίαν καὶ ἄλλα μέρη τοῦ περσικοῦ κράτους, συνέλεξεν ἀπείρους πληροφορίας περὶ τῶν λαῶν τῆς Ασίας καὶ συνέγραψε τὴν περίφημον ἴστορίαν του. Οἱ Ἡρόδοτος δὲν ἔχει τὴν αὐστηρὰν κριτικὴν μέθοδον. Μολονότι προσπαθεῖ νὰ ἔξιχνιάσῃ τὴν ἀλήθειαν, παρασύρεται ἀπὸ τὰς μυθικὰς διηγήσεις, ἀγαπᾷ τὰς μακρὰς παρεκβάσεις. Μόλια ταῦτα τὸ ἔργον του ἔχει μεγάλην ἀξίαν, εἶναι ἀκένωτος πηγὴ πληροφοριῶν καὶ ἐν τῶν ἀξιολογωτέρων μνημείων τοῦ ἀρχαίου πεζοῦ λόγου. Οἱ ἀρχαῖοι ὀνόμασαν αὐτὸν «πατέρα τῆς ἴστορίας» καὶ ἔδωσαν τὰ ὀνόματα τῶν ἐννέα Μουσῶν εἰς τὰ ἐννέα μέρη τῆς ἴστορίας του.

Ἄλλ' ὁ ἔξοχώτερος τῶν Ἑλλήνων ἴστορικὸς Θουκυδίδης (460-395) ἦτο ἀθηναῖος, καὶ ἔζησεν εἰς τὴν λαμπροτέραν ἐποχὴν τῶν Ἀθηναίων, εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ηερικλέους, ὅτε ὁ νοῦς τῶν Ἑλλήνων εἶχε φθάσει εἰς μεγάλην ὀριμότητα. Οἱ Θουκυδίδης συνέγραψε τὴν ἴστορίαν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἡ δοπία δεικνύει δεξύτητα διανοίας καὶ ἀσυνήθιστον κριτικὴν ἵκανοτητα. Εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ χρεωστοῦμεν τὴν βαθυτέραν κατανόησιν τῆς ἀρχαιότητος.

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Εἶναι φυσικὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ θέλῃ νὰ μάθῃ πόθεν προέρχεται ὁ κόσμος, ποῖα εἶναι τὰ αἴτια τῶν διαφόρων φαινομένων καὶ τί ἀξίαν ἔχει ἡ ζωὴ του. Ἄλλ' οἱ παλαιότεροι ἄνθρωποι ἤσαν ἵκανοποιημένοι μὲ τὰς φαντασικὰς ἔξηγήσεις, τὰς δοπίας ἔδιδον οἱ ποιηταὶ καὶ ἡ μυθολογία. Πέραν τούτου δὲν ἐπροχώρησαν οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς. Πρῶτοι ἐπεχείρησαν οἱ Ἕλληνες νὰ ἔξηγήσουν τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου καὶ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως ἀπὸ φυσικὰς αἰτίας καὶ μὲ τὸ λογικόν. Τοιουτούρπως ἐγεννήθη ἡ φιλοσοφία. Εἰς τὴν Ἰωνίαν ἔζησαν οἱ πρῶτοι σοφοί, δ. Θαλῆς καὶ δ. Ἀναξίμανδρος εἰς τὴν Μήλητον, δ. Ἡράκλειτος εἰς τὴν Ἐφεσον, δ. Δημόκριτος εἰς τὰ Ἀβδηρα κτλ.,

οἱ δποῖοι ἐπροσπάθησαν νὰ δώσουν λογικὴν ἔρμηνείαν εἰς τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως. Οἱ Ἐλληνες σοφοὶ εἶχον μεγάλην φιλομάθειαν, ἐμελέτησαν τὰ οὐρανία φαινόμενα καὶ προώδευσαν εἰς τὴν γεωμετρίαν καὶ τὴν ἀριθμητικήν. Ὁ σάμιος **Πυθαγόρας** ἀπέκτησε μεγάλην φήμην διὰ τὰς μαθηματικὰς του γνώσεις.

“Οταν αἱ Ἀθῆναι ἔγιναν τὸ κέντρον τῆς Ἑλλάδος, συνέρρευσαν ἔκει σοφοὶ καὶ λόγιοι ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη. Ἡλθον Ἰωνες, ὅπως ὁ **Ἀναξαγόρας**, διὰ τοῦ Περικλέους, οἱ δποῖοι προσεπάθησαν διὰ τῆς διδασκαλίας των νὰ διαφωτίσουν τὸν λαὸν καὶ νὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὴν πλάνην καὶ τὰς δεισιδαιμονίας περὶ ἀστρῶν καὶ οὐρανίων φαινομένων. Ὁ **Ἀναξαγόρας** ἐδίδασκε π. χ. ὅτι ἡ σελήνη εἶναι βράχος καὶ ὁ ἥλιος σφαῖρα πυρακτωμένη ἑπτάκις μεγαλυτέρα τῆς Πελοποννήσου. Ταῦτα δημοσίες ἐσκανδάλιζον τὸν λαόν, ὁ δποῖος εἶχε συνηθίσει νὰ πιστεύῃ ὅτι ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη εἶναι θεοί. Ἀπὸ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἴδιως ἀπὸ τὴν Σικελίαν ἥλθον οἱ λεγόμενοι σοφισταί, διὰ **Γοργίας**, διὰ **Πρόδικος**, διὰ **Πρωταγόρας** κτλ., οἱ δποῖοι ἀνέλαβον νὰ διδάξουν τὸν νέον τῶν Ἀθηνῶν τὴν οητορικὴν καὶ τὴν πολιτικήν. Οἱ σοφισταὶ ἦσαν ἀνθρώποι τολμηροί, εἶχον μεγάλην ἐμπιστοσύνην, εἰς τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν οητορικὴν δεινότητα, ὀμήλουν μὲ περιφρόνησιν περὶ τῶν παλαιῶν συνηθειῶν καὶ ἐδίδασκον τὸν μαθητάς των ὅτι ὁ ἔξυπνος ἀνθρώπως κατορθώνει τὰ πάντα καὶ δύναται νὰ παρουσιάσῃ τὸ δίκαιον ὡς ἀδικον καὶ τὸ ἀδικον ὡς δίκαιον.

Κατὰ τῆς διδασκαλίας τῶν σοφιστῶν ἔξηγέρθη ὁ πρῶτος ἀθηναϊός φιλόσοφος, διὰ περίφημος **Σωκράτης** (469 – 399). Ὁ Σωκράτης εἶχε μεγίστην φιλομάθειαν. Ἔγγροισε τὴν διδασκαλίαν τῶν σοφιστῶν τῆς Ἰωνίας, ἥκουσε μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον τὸν σοφιστὰς καὶ τέλος ἀφιέρωσε τὴν ζωήν του εἰς τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας, ὅπως ἔλεγε. Παρημέλησε τότε τὸ μαρμαρογλυφεῖον, τὸ δποῖον εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὸν πατέρα του, καὶ περιήρχετο τὰς παλαιόταρας, τὸν τόπον τῶν συγκεντρώσεων, τὰ καταστήματα τῶν τραπέζιτῶν, διὰ νὰ συζητήσῃ περὶ τῶν ζητημάτων, τὰ δποῖα ἀπησχόλουν τότε τὸν ματαιοπονία νὰ ἐρευνᾷ τις τὰ οὐρανία καὶ τὰ ὑπὸ τὴν γῆν, ἐνῶ ἐπρεπεν δ ἀνθρώπως πρῶτον νὰ γνωρίσῃ τὸν ἑαυτόν του. Διὰ τοῦτο εἶχεν ὡς ἀρχὴν τὸ γνῶθι σαντόν. Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὸν σοφιστὰς ἐδίδασκεν ὅτι ὑπάρχει ἐν δίκαιον καὶ μία ἀλήθεια, τὴν δποίαν δυνάμεθα νὰ εῦρωμεν μὲ τὸ λογικόν μας. Συγχρόνως παρεκίνει τὸν μαθητῶν πρῶτον νὰ εἶναι ἐγκρατεῖς, νὰ ἀγαποῦν

τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ σέβωνται τοὺς νόμους. Ἐπειδὴ ὁ Σωκράτης διμί-
λει κατὰ τῶν φυσικῶν φιλοσόφων καὶ τῶν σοφιστῶν, οἵ δοποῖ ήσαν
ἄκοι δημοκρατικοί, οἵ ἀριστοκρατικοί τῶν Ἀθηνῶν ἐνόμισαν ὅτι ἡ
διδασκαλία του εὐνοεῖ τὴν ὀλιγαρχίαν καὶ πολλοὶ ήλικιωμένοι καὶ νέοι

Σωκράτης

ἐκ τῆς ἀριστοκρατίας, ὅπως ὁ Κρίτων, ὁ Πλάτων, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Ἀλκι-
βιάδης, ὁ Κριτίας κ. ἄ. ἔσπευσαν νὰ τὸν ἀκούσουν καὶ πολλοὶ ἔγιναν
πιστοὶ μαθηταί του. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ Σωκράτης ἔγινεν ὑπο-
πτος εἰς τὸν δημοκρατικὸν καὶ μετὰ τὰ δυστυχήματα τῆς πατρίδος του
ἔθεωρ ὅτι εἶναι καὶ αὐτὸς ἐκ τῶν ὑπατίων τῆς καταστροφῆς. Τὸ
399 κατηγορήθη ὅτι εἰσάγει νέους θεοὺς καὶ ὅτι διαφθείρει τὸν
νέοντας καὶ κατεδικάσθη νὰ πίῃ τὸ κώνειον. Ἡ διδασκαλία του ὅμως
εἶχε μεγίστην ἐπίδρασιν εἰς τὸν μαθητάς του καὶ ἀπὸ τὸν Σωκράτην
ῶς ἀπὸ ἵσχυρὸν κορυφὴν ἐβλάστησεν ὅλη ἡ φιλοσοφία τῶν ἐπομένων
αἰώνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Πεντάκοντα ἔτη μετά τὴν ἐν Σαλαμίνι ναυμαχίαν τὰ Ἑλληνικὰ κράτη περιεπλάκισαν εἰς καταστρεπτικοὺς ἐγένεντος πολέμους, οἱ δόποιοι διήρκεσαν περίπου ἕνα αἰώνα καὶ ἐξαντλήθησαν τὴν Ἑλληνικὴν φύσιν.

Ηρότος τις τὴν δειράν εἶναι ὁ ἄγριος Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ὁ δόποιος διήρκεδε 27 ἔτη (431—404) καὶ ἐδόρευσεν ἑρείπια εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Αἵτια τοῦ πολέμου ἦτο ὁ φέδος τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν δυμάχων τῶν ἔνεκα τῆς προτούσης αὐξήσεως τῆς Ἀθηναϊκῆς δυνάμεως.

Κατ' ἀρχὰς οἱ Ἀθηναῖοι κατώρθωσαν νὰ ἀγυνθοῦν κατὰ τοῦ πελοποννησιακοῦ δυναστιδόμου, ἀλλὰ μετὰ τὴν καταστροφὴν εἰς τὴν Σακελίαν ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τῶν δυμάχων ὑπέκυψαν εἰς τοὺς ἐχθρούς.

ΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Ἡ ἀκμὴ τῆς Ἑλλάδος δὲν διήρκεσε πολὺ, διότι ὁ ἔλληνικὸς κόσμος ὑπὸ τὴν μεγάλην λαμπρότητα ἔκρυπτε τὰ σπέρματα τῆς ἀποσυνθέσεως. Οἱ Ἑλληνες δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἀντίληφιν τῆς στενῆς πατρίδος. Ἀκόμη καὶ οἱ Ἀθηναῖοι παρὰ τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν καὶ τὴν νοημοσύνην των δὲν ἀπέκτησαν τὴν ἔννοιαν τοῦ εὐρυτέρου κράτους καὶ μετεχειοίσθησαν τοὺς συμμάχους των ὧς ὑποτελεῖς. Ἀνύψωσαν μάλιστα εἰς ἀξίωμα τὴν γελοίαν ἀρχήν, ὅτι εἶναι φυσικὸς νόμος ὃ ἵσχυροτερος νὰ διατάσσῃ καὶ ὁ ἀδύνατος νὰ ὑπακούῃ. "Οθεν οὐδὲν ὑπελείπετο εἰς τὰς πόλεις ἢ νὰ λύσουν τὰς διαφοράς των διὰ τῶν ὅπλων. Ἀπὸ τοῦ 431 λοιπὸν ἀρχίζει μαρῷ περίοδος ἐμφυλίων πολέμων, οἱ δόποιοι θὰ διαρκέσουν περίπου ἕνα αἰώνα, θὰ ἐξαντλήσουν καὶ θὰ διδηγήσουν εἰς τὴν κατάπτωσιν τὴν ἔλληνικὴν φυλήν.

Κατ' ἀρχὰς περιεπλάκησαν αἱ δύο μεγάλαι πόλεις, Σπάρτη καὶ Ἀθῆναι καθὼς καὶ οἱ σύμμαχοί των εἰς τὸν καταστρεπτικώτατον Πε-

λοπονησιακὸν πόλεμον (431—404). Διὰ τοῦ πολέμου τούτου κατεστράφη ἡ δύναμις τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐκνιγιάζησαν οἱ Σπαρτιάται. Ἄλλὰ καὶ αὐτοὶ ἦσαν ἔξηντλημένοι καὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀγνέξουν, ὅταν ἔξηγέρθησαν κατ' αὐτῶν οἱ παλαιοὶ σύμμαχοί των. Ἡρόεις τότε νέα περίοδος ἐμφυλίων πολέμων, οἱ δροῖοι διήρκεσαν περισσότερον ἀπὸ 30 ἔτη (395—362). Κατ' αὐτὴν ἐπάλλαισαν κυρίως ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Θῆβαι. Τὸ κράτος τῶν Σπαρτιατῶν κατελύθη, ἀλλὰ καὶ ἡ κατάστασις τῶν ἄλλων πόλεων δὲν ἦτο καλυτέρα, ὥστε δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀντιταχθοῦν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον, ὃ δροῖος περὶ τὰ μέσα τοῦ Δ' αἰῶνος ἐπεζείρησε νὰ ὑποτάξῃ τὰς Ἑλληνικὰς πολιτείας. Μετὰ μακροὺς πολέμους ὁ Φίλιππος συνέτριψε τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Θηβαίων εἰς τὴν Χαιρώνειαν τὸ 338. Τοιουτοδόπως ἐπὶ ἓνα αἰῶνα σχεδὸν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Ηελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τῆς ἐν Χαιρώνειᾳ μάχης (431—338) ἡ εἰρήνη, τὴν δροῖαν ἐλάτευσαν οἱ Ἑλληνες καὶ ωνόμασαν μητέρα τοῦ πλούτου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἐφυγαδεύθη ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ μόλις μετὰ ἑκατὸν ἔτη ἐπεβλήθη ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ.

ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ο Θουκυδίδης, ὁ ἔξοχος ἱστορικὸς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὃς κυριωτάτην αἰτίαν αὐτοῦ θεωρεῖ τὸν φθόνον καὶ τὴν ἀνησυχίαν τῶν Σπαρτιατῶν ἐκ τῆς προϊούσσης αὐξήσεως τῆς ἀθηναϊκῆς δυνάμεως. Η Σπάρτη δμως κατὰ βάθος δὲν ἦτο φιλοπόλεμος, διότι ἐφοβεῖτο τὰς συνεπείας μακροχρονίου πολέμου, διὰ τὸν δροῖον δὲν ἦτο παρεπικευασμένη. Δὲν εἶχε τὸν κυριώτερον μοχλὸν τοῦ πολέμου, τὸ χρῆμα. Αφ' ἑτέρου ὁ ἀγὼν πρὸς τὸν Ἀθηναίους θὰ διεξῆγετο κυρίως εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἡ Σπάρτη στόλον δὲν εἶχε. Τέλος ἡ κυρίαρχος τάξις ἐφοβεῖτο τοὺς νεωτερισμούς, οἱ δροῖοι ἀκολουθοῦν μοιραίως τοὺς πολέμους.

Εἰς τὸν πόλεμον παρέσυραν τοὺς Σπαρτιάτας οἱ Κορίνθιοι, οἱ δροῖοι ἔβλεπον νὰ ἀπειλοῦνται σοβαρῶς τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντά των ἐκ τῆς ἔξαπλώσεως τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Ἀθηναῖοι κυριαρχήσαντες στρατιωτικῶς καὶ οἰκονομικῶς εἰς τὸ Αἴγαιον καὶ τὸν Εὔξεινον ἐστρέφοντο ἥδη πρὸς τὸ Ἰόνιον καὶ πρὸς τὰς πλουτοφόρους ἀκοικίας τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας, τὰς δροῖας ἔξεμεταλλεύοντο ἔως τότε ἀποκλειστικῶς οἱ Κορίνθιοι. Μετ' ὀλίγον ἐδόθη εὐκαιρία νὰ ἐπέμβουν ἐνεργότερον εἰς τὸ Ἰόνιον.

Οἱ Κορίνθιοι ἔχοντες ἀνέκαθεν διαφορὰς πρὸς τοὺς ἀποίκους των

Κερκυραίους περιεπλάκησαν εἰς πόλεμον ἔνεκα τῆς ἀποικίας Ἐπιδάμνου. Οἱ Κερκυραῖοι κατὰ τὴν ναυμαχίαν περὶ τὴν Δευνίμην (435) ἀπέκρουσαν τὸν κορινθιακὸν στόλον, ἀλλὰ φοβούμενοι νέαν ἐπίθεσιν κατέφυγον εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγνώριζον δὲ, ὃν ἐδέχοντο τοὺς Κερκυραίους, ἡ πελοποννησιακὴ συμμαχία θὰ ἐθεώρει τοῦτο ὃς ἐχθρικὴν πρᾶξιν. Δὲν ἥθελον δῆμος ν̄ ἀφήσουν τὴν λαμπρὰν εὐκαιρίαν νὰ προσλάβουν πόλιν τόσον σημαντικήν, ἡ δοπία εἶχεν ἀξιόλογον στόλον καὶ ἔκειτο εἰς ἐπικαιροτάτην θέσιν. Μία λέξις τῶν πρόσθεων τῆς Κερκύρας ἡλέκτρισε τὴν ἀθηναϊκὴν ἐκκλησίαν. Ἡ θέσις τῆς πόλεως μας, εἶπον, ἔξασφαλίζει τὴν συγκοινωνίαν μὲ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν «τῆς τε γὰρ Ἰταλίας καὶ Σικελίας καλῶς παράπλον κεῖται». Ἀλλοι τε οἱ Ἀθηναῖοι ἐφρόνοντο δὲ ὃ πόλεμος πρὸς τοὺς Πελοποννησίους ἦτο ἀναπόφευκτος. Ἐδέχθησαν λοιπὸν τοὺς Κερκυραίους. Εἰς τὴν μεγάλην ναυμαχίαν παρὰ τὰς νήσους Σύβοτα οἱ Κορίνθιοι ἐνίκησαν τοὺς Κερκυραίους, ἀλλ᾽ ἡ ἐμφάνισις μοίρας τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου ἔσωσεν αὐτὸν ἀπὸ τὴν καταστροφὴν (φθινόπ. 433).

Οἱ Κορίνθιοι διὰ νὰ φέρουν ἀντιπερισπασμόν, ἐκίνησαν εἰς ἀποστασίαν τὴν ἀποικίαν τῆς Χαλκιδικῆς Ποτείδαιαν καὶ ἔστειλαν στρατὸν διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς στασιαστάς. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκλεισαν τὴν πόλιν καὶ τοὺς πελοποννησίους βοηθοὺς καὶ συγχρόνως ἀπηγόρευσαν εἰς τοὺς Μεγαρεῖς νὰ ἐμπορεύωνται εἰς τὰς ἀγορὰς τοῦ ποάτους των, διότι εἶχον βοηθήσει τοὺς Κορινθίους ἐναντίον τῶν Κερκυραίων.

Τότε οἱ Κορίνθιοι βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Μεγαρέων καὶ τῶν Αιγινητῶν κατώρθωσαν νὰ παρασύρουν τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τὴν Πελοποννησιακὴν συμμαχίαν εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Σπαρτιάται παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τῶν εἰρηνοφύλων, τῶν δοπίων προΐστατο ὁ βασιλεὺς Ἀρχίδαμος, ἀπεφάσισαγ τὸν πόλεμον (431). Μετά τινας διαπραγματεύσεις, αἱ δοπίαι σκοπὸν εἶχον νὰ κερδίσουν

431

χοόνον, οἱ Πελοποννήσιοι ἐζήτησαν διὰ τελεσιγράφου ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους νὰ διαλύσουν τὴν συμμαχίαν των καὶ νὰ ἀφήσουν ἐλευθέρας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις. Ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος λοιπὸν εἶχε κατὰ βάθος λόγους οἰκονομικοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ ἔγινε διὰ τὰς ἀποικίας, δπως ὁ τελευταῖος εὐδωπαϊκὸς πόλεμος.

ΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΩΝ ΕΜΠΟΛΕΜΩΝ

Ο πόλεμος διήρεσε τοὺς Ἐλληνας εἰς δύο στρατόπεδα. Μὲ τοὺς Σπαρτιάτας ἦσαν ὅλη ἡ Πελοπόννησος πλὴν τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Ἀχαιῶν, οἱ Μεγαρεῖς, οἱ Βοιωτοί, οἱ Φωκεῖς, οἱ Λοκροὶ καὶ αἱ κο-

ρινθιακαὶ ἀποικίαι τοῦ Ἰονίου. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐκτὸς τῶν ὑπηκόων των εἶχον δὲ λίγους συμμάχους, τὴν Κέρκυραν, τὴν Ζάκυνθον, τὴν Ναύπακτον, τὴν Πλάταιαν, τοὺς Ἀκαρνᾶνας καὶ τοὺς Θεσσαλούς, οἱ δοποῖοι δμῶς δὲν ἦσαν πολὺ σταθεροί.

Ἡ δύναμις τῆς Σπάρτης ἐστηρίζετο εἰς τὸ καλῶς ὠργανωμένον πεζικόν της, τὸ δοποῖον μετὰ τοῦ πεζικοῦ τῶν συμμάχων ἀνήρχετο εἰς 40 χιλ. περίπου καὶ ἔξησφαλίζε τὴν ὑπεροπλίαν κατὰ ἔηράν. Τοῦναντίον οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν πολὺ ἴσχυρότεροι εἰς τὴν θάλασσαν. Διέθετον ἐκατοντάδας πολεμικῶν, εἶχον ναύτας ἔξησκημένους καὶ μεγάλην πειραν εἰς τὰ ναυτικά. Ὁ πεζὸς στρατός των ἀνήρχετο εἰς 13 χιλ. ἐκτὸς τῶν μισθιοφόρων. Ἐπίσης εἶχον τὴν οἰκονομικὴν ὑπεροχήν. Τὸ ἐπήσιον εἰσόδημα τῶν συμμάχων ἀνήρχετο εἰς 600 τάλαντα, ἐκτὸς τούτων εἶχον ἀποταμίευμα 6000 τάλαντα. Πρὸς τούτοις ὑπερεῖχον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν. Εἰς δὲ λους τοὺς κλάδους διέθετον πλῆθος ἵκανῶν ἀνθρώπων. Τέλος εἶχον ἐνότητα ἐνεργείας κυβερνώμενοι ὑπὸ ἀντέροις ἀνδρός, τοῦ Περικλέους, ἐνῶ οἱ ἀντίπαλοι δὲν κατώρθωντο νὰ συνεννοθοῦν.

Αἱ συμπάθειαι δμῶς ἐστρέφοντα πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, διότι ἐκῆργεν δὲν ἄγωνται διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος, δπως αἱ δυτικαὶ δυνάμεις κατὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν πόλεμον διεκήργουν δὲν πολεμοῦν διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν μικρῶν λαῶν. Οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων ἐμίσουν αὐτοὺς καὶ ηὔχοντο νὰ ἐπιτύχουν οἱ ἀντίπαλοι των καὶ οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῶν Ἀθηνῶν συνεννοοῦντο μὲ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος των. Τοιουτορόπως ή Ἑλλὰς εἰς τὴν μεγάλην πλειονότητά της ἐστρέφετο κατὰ τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου, δ δοποῖος εἶναι δ κυριώτερος καὶ ἀξιομαύμαστος ἥρως τῆς μεγάλης αὐτῆς τραγῳδίας.

ΑΙ ΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ο πόλεμος ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις ἐκταθεὶς ἀπὸ τὴν Θράκην μέχρι τῆς Σικελίας. Ξέναι δυνάμεις, οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Καρκηδόνιοι, ἐπενέβησαν εἰς αὐτὸν καὶ τοιούτορόπως ἔλαβε παγκόσμιον χαρακτῆρα δπως δ τελευταῖος εὐρωπαϊκὸς πόλεμος.

Ο πελοποννησιακὸς πόλεμος παρουσίασε τρεῖς κυρίως φάσεις :

1) *Δεκαετής ή ἀρχιδάμειος πόλεμος* (431—421) ἦτοι τὰ πρῶτα δέκα ἔτη, κατὰ τὰ δοποῖα δ πόλεμος εἶναι ἀκαθόριστος καὶ μᾶλλον ἐπικρατοῦν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἡ περίοδος αὕτη, ή δοποία ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ κυριωτέρου ἀρχηγοῦ τῶν Σπαρτιατῶν, τοῦ Ἀρχιδάμου, τελειώνει διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Νικίου.

2) **Ἡ εἰς Σικελίαν ἐκστρατεία** (415—413). Μετὰ βραχεῖαν φαινομενικὴν εἰδήνην οἱ Ἀθηναῖοι ἀναλαμβάνουν τὴν καταστρεπτικὴν κατὰ τῆς Σικελίας ἐκστρατείαν.

3) **Δεκελειαὶ πόλεμος** (413—404). Οἱ Σπαρτιᾶται τειχίζουν τὴν Δεκέλειαν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐνισχυθέντες διὰ περσικοῦ χρήματος κατασκευάζουν στόλον καὶ συντούθουν τὴν ἀθηναϊκὴν δύναμιν.

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (431—421)

Οἱ πόλεμος ἥρχισε διὰ νυκτερινῆς ἐπιθέσεως τῶν Θηβαίων κατὰ τῶν Πλαταιῶν (Μάρτιος 431). Ἡ ἀπόπειρα ἀποτυγχάνει, ἀλλ᾽ εὐθὺς ὁ πελοποννησιακὸς στρατὸς διέρχεται τὰ σύνορα καὶ εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἀττικὴν (τέλος Μαΐου), ἐνῶ ὁ τελευταῖος ἀπεσταλμένος τῆς Σπάρτης ἀφίνει τὸ ἔδαφος τῆς Ἀττικῆς λέγων: «*Ἡδε ἡ ἡμέρα τοῖς Ἑλλησι μεγάλων κακῶν ἀρξεῖ*». Οἱ πελοποννησιακὸς στρατὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλέως Ἀρχιδάμου καταστρέφει τὴν χώραν, (τέμνει τὴν γῆν), ἥ δοιά διὰ μακρᾶς καὶ ἐπιμελοῦς ἐργασίας εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἀπέραντον δενδρόκηπον.

Οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ συμβουλὴν τοῦ Περικλέους ἔξεκένωσαν τὴν ὑπαίθρον χώραν εἰσκομίσαντες ἐντὸς τῶν τειχῶν τὰς οἰκογενείας των καὶ πᾶν ὅ, τι ἦτο δυνατὸν νὰ μεταφέρουν. Τὸ στρατηγικὸν σχέδιον τοῦ Περικλέους ἦτο νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν σύγκρουσιν εἰς τὴν ξηράν, διὰ νὰ διατηρήσῃ ἀκέραιον τὸν πεζὸν στρατόν, ὁ δοιοῖς τοιουτοτόπως ἦτο εἰς θέσιν νὰ κρατήσῃ εἰς πειθαρχίαν τοὺς ὑπηκόους. Συγχρόνως ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος θὰ ἀπέκλειε τὴν Πελοπόννησον καὶ θὰ ἔβλαπτεν αὐτήν. Τοιουτοτόπως ὁ πόλεμος θὰ ἦτο μακρᾶς διαρκείας καὶ θὰ ἔκαμπτε τὴν Σπάρτην.

Ἐφόσον ἦτο εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ Περικλῆς, ἐφήδησε μὲ ἀκρίβειαν τὸ πρόγραμμα τοῦτο. Μετ' ὀλίγον ἀπεδείχθη ὅτι ἡ πολλάκις ἀπειλήθεῖσα εἰσβολὴ τῶν Πελοποννησίων δὲν εἶχε μεγαλυτέρας συνεπείας, ἀπὸ ὅσας εἶχον προῖδει οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ τῶν Ἀθηναίων, ἐνῶ ὁ ἀποκλεισμὸς καὶ αἱ ἐπιθέσεις τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἔβλαπτον καιρίως τὸν ἔχθρον. Διὰ τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν αἰσιόδοξοι καὶ, ὅταν τὸν χειμῶνα ἔθαψαν δημοσίᾳ τὰ πρῶτα θύματα τοῦ πολέμου, ὁ Περικλῆς ἀπήγγειλε τὸν περίφημον ἐπιτάφιον του, ὁ δοιοῖς ἀποπνέει θάρρος καὶ αὐτοπεποίθησιν καὶ ὑπερηφάνειαν ἔθνικήν.

Μετ' ὀλίγον ὅμως ὑψώθησαν θολὰ σύννεφα. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 430 οἱ Πελοποννήσιοι εἰσέβαλον πάλιν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ εὐθὺς ἐνέσκη-

ψεν εἰς τὰς Ἀθήνας καταστρεπτικὴ ἐπιδημία, δὲ λοιμός, ὅπως ὀνόμασαν αὐτήν, εἶδος ἔξανθματικοῦ πυρετοῦ, δὲ διοῖς μεταδοθεὶς ἀπὸ τῶν γωρῶν τῆς ἀνατολῆς, ἔλαβε τρομακτικὴν διάδοσιν μεταξὺ τοῦ πλήθους τοῦ συσσωρευμένου ἐντὸς τῆς πόλεως. Ὁ Θουκυδίδης μᾶς δίδει φρικαιαστικὴν περιγραφὴν τῆς νόσου.

«Οὔτε ίατροί ἡσαν εἰς θέσιν νὰ ώφελήσουν θεραπεύοντες νόσον ἄγνωστον, ἀλλὰ οἱ ἴδιοι ἀπέθηκσον, μάλιστα ὅσοι ἐδείκνυντο αὐτοθυσίαν πλησιάζοντες τοὺς ἀσθενεῖς, οὕτε ἄλλη ἀνθρωπίνη τέχνη. Παρακλήσεις εἰς τοὺς ναοὺς καὶ καταφυγὴ εἰς τὰ μαντεῖα, ὅλα ἀπεδίχθησαν ἀνωφελῆ καὶ τέλος καμφύντες ὑπὸ τοῦ κακοῦ παρήγησαν ὅλα. Ἐκεῖνο δὲ, τὸ διοῖον ἐχειροτέρευσε τὸ κακόν, ἦτο ἡ συσσωρευσις τῶν ἀγροτῶν εἰς τὴν πόλιν. Οἱ νεοελθόντες ἐδοκιμάσθησαν περισσότερον. Μή εὐδίσκοντες οἰκίας ἡναγκάζοντο νὰ ζῶσιν εἰς καλύβας πνιγηρὰς ἐν μέσῳ τοῦ θέρους. Διὰ τοῦτο ἀπέθηκσον σωρηδόν. Οἱ νεκροὶ ἔκειντο ὁ εἰς ἐπὶ τοῦ ἄλλου. Ἐβλεπέ τις τοὺς δυστυχεῖς νὰ κυλίωνται εἰς τοὺς δρόμους καὶ νὰ σύρωνται ἡισθανεῖς εἰς τὰς κοήνας κατατρυχόμενοι ὑπὸ τῆς δύψης. Τὰ ίερά, εἰς τὰ διοῖα κατεσκήνωνταν, ἡσαν πλήρη πτωμάτων, διότι οἱ ἀνθρώποι καταβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ μεγέθους τοῦ κακοῦ, είχον χάσει τὸν σεβασμὸν εἰς τὰ ίερά καὶ τὰ ὄσια. Διεταράχθησαν δὲ ὅλαι αἱ συνήθειαι, τὰς διοίας ἐτήρουν ἔως τότε εἰς τὰς κηδείας. Ἐθαπτον δῆπος ἡδύνατο ἔκαστος. Πολλοὶ κατέφυγον εἰς ἐπαίσχυντα μέσα, ἐπειδὴ εἰς πολλὰς οἰκογενείας ἔξελιπον τὰ πρὸς ταφὴν χρειώδη ἔνεκα τῶν ἐπανειλημένων θανάτων. Ἄλλοι μὲν ἔθετον τὸν νεκρὸν ἐπὶ ξένης πυρᾶς καὶ προλαμβάνοντες ἔκεινους, οἱ διοῖοι είχον ἐτοιμάσει αὐτῆν, ἔθετον πῦρ, ἄλλοι πάλιν ἐνῷ ἔκαίετο ἄλλος, ἔρριπτον ἐπ' αὐτοῦ τὸν ιδικόν των καὶ ἐτρέποντο εἰς φυγήν» (Θουκυδίδης Β, 47-52).

Οἱ λοιμὸς διαρκέσας ἐν ἕτοι περίπου ἐπροξένησε μεγάλην φθορὰν καὶ ἔδωσε τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὴν ἔκλυσιν τῶν ἥμαντων. Καὶ αὐτὸς δὲ Περικλῆς ἀπέθανε καμφύντες ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ἀτυχημάτων, ἀφοῦ εἶδε νὰ ἀποθάνουν οἱ δύο υἱοί του καὶ ἦ ἀδελφή του. Δὲν ἐκλόνισεν δῆμος τὴν ἀντοχὴν καὶ τὴν μαχητικὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων.

ΚΛΕΩΝ ΚΑΙ ΝΙΚΙΑΣ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους ἐπεκράτησαν οἱ ἄκροι δημοκρατικοί, διαδοὺ τοῦ πολέμου μέχρις ἐσκάτων. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν, διορίφημος **Κλέων**, βυρσοδέψης ἐργοστασιάρχης πλουτήσας εἰς τὸν πόλεμον, ἦτο ἀνθρωπος ὅρμητικὸς καὶ γίαος, δὲ πρῶτος δημαγωγός, δὲ διοῖος δὲν προήρχετο ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν. Ὁ Κλέων ἦτο λαϊκῆς προελεύσεως, γέννημα τῆς ἀγορᾶς, καὶ είχε τρόπους λαϊκούς. «Οταν ὁμίλει εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐφώναζε καὶ συνάδευε τοὺς λόγους του διὰ μεγάλων χειρονομιῶν. Ἄλλος δὲ παράδοσις παρεμόρφωσε τὴν εἰκόνα τοῦ περιφήμου δημαγωγοῦ. Ὁ Κλέων ἦτο βίαιος, ἀλλὰ τίμιος καὶ ἔδειξε συνέπειαν εἰς τὴν πολιτικὴν του. Θιασώτης τοῦ πολέμου

έλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς αὐτὸν καὶ ἐπεσεν εἰς τὸ πεδίον τῆς τιμῆς.

Οἱ ἀντίπους τοῦ Κλέωνος ἦτο ὁ **Νικίας**, ἡγέτης τῆς ἀγροτικῆς μερίδος καὶ τῶν πλουσίων, οἱ δόποιοι καμπτόμενοι ὑπὸ τὸ βάρος τῶν λειτουργιῶν ἐπροτίμων νὰ εἰρηνεύσουν. Ὑπέρπλουτος, ἵκανὸς στρατηγός, ἀγαπητὸς εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὸν λαὸν διὰ τὰς γενναιοδωρίας του, ἦτο σεμνὸς καὶ ἀξιαγάπητος. Ἐπιφυλακτικὸς ὅμως καὶ δειλός, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ κατισχύσῃ τοῦ δρμητικοῦ ἀντιπάλου του.

Η ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΕΠΙΘΕΣΙΣ

Οἱ Κλέων διηγύθυνε μὲ σθένος τὴν ἀθηναϊκὴν πολιτικὴν καὶ ἐπροσπάθησε μὲ ἀκρίβειαν νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ στρατηγικὸν σχέδιον τοῦ Περικλέους. Οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγὸι ἀνέπτυξαν μεγάλην δραστηριότητα καὶ ἐξετέλεσαν σειρὰν ἐπιχειρήσεων, αἱ δόποιαι ἐκλόνισαν τὴν θέσιν τοῦ ἔχθροῦ. Ἰδίως ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ στρατηγοῦ **Δημοσθένους** εὗρε τολμηρὸν ἐκτελεστὴν τῶν σχεδίων του.

Τὸν χειμῶνα τοῦ 330²⁹ ἐπεσεν ἦτο Ποτείδαια. Ἄλλὰ τὸ θέρος τοῦ αὐτοῦ ἔτους Σπαρτιᾶται καὶ Θηβαῖοι ἀπέκλεισαν τὴν Πλάταιαν, ἡ δόποια παρεδόθη μετὰ πείσμονα ἀντίστασιν δύο ἑτῶν, κατὰ τὰ δόποια πολιορκηταὶ καὶ πολιορκούμενοι ἐξήντηλησαν ὅλα τὰ μέσα τῆς τότε πολιορκητικῆς τέχνης. Οἱ παραδοθέντες 200 Πλαταιεῖς καὶ 25 Ἀθηναῖοι ἐσφάγησαν (427). Ἡ Μυτιλήνη στασιάσασα κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἐτιμωρήθη σκληρῶς, ἐνῶ ὁ πελοποννησιακὸς στόλος, ὁ προωρισμένος νὰ βοηθήσῃ τὴν πόλιν ἐτρέπετο εἰς ἄτακτον φυγῆν.

Μετ' ὅλιγον ἦτο ἀθηναϊκὴ στρατηγικὴ ἐθριάμβευεν εἰς τὴν Σφακτηρίαν. Τὸ 425 ὁ στρατηγὸς Δημοσθένης ὀχύρωσε τὸν λιμένα τῆς Πύλου ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς ἀκτῆς τῆς Πελοποννήσου. Τὸ σημεῖον ἦτο ἐπικαιρότατον, διότι ἐξ αὐτοῦ δρμάμενοι ἥδναντο νὰ κινήσουν εἰς στάσιν τοὺς εἴλιτας καὶ τοὺς Μεσσηνίους. Οἱ Σπαρτιᾶται κατανοήσαντες τὴν σημασίαν τοῦ ἀντιπερισπασμοῦ ἀνεκάλεσαν τὸν στρατὸν ἐκ τῆς Ἀττικῆς, ἔσπευσαν νὰ προσβάλουν ἀπὸ τὴν γῆν καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν τὸ ὀχύρωμα καὶ ἀπεβίβασαν εἰς τὴν νῆσον Σφακτηρίαν, ἡ δόποια κλείει τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος, 400 δριτίας. Μετ' ὅλιγον ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος διεσκόρπισε τὰ πλοῖα τῶν Πελοποννησίων καὶ οἱ δριτίαι τῶν Σπαρτιατῶν ἀπεκλείσθησαν εἰς τὴν νῆσον.

Τὸ συμβάν παρήγαγε μεγάλην αἰσθησιν εἰς τὴν Σπάρτην, διότι οἱ ἀποκλεισθέντες εἰς τὴν Σφακτηρίαν ἀνῆκον εἰς τὰς μεγαλυτέρας οἰκογενείας καὶ ἀπὸ μακροῦ ἦτο αἰσθητὴ ἡ ἔλλειψις ἀνθρώπων εἰς τὴν Σπάρτην. Ἐστειλαν λοιπὸν ἀμέσως πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐξήτη-

σαν ἀνακοχὴν καὶ ἡρχισαν ἀμέσως διαπραγματεύσεις εἰρήνης. Ἀλλ' ἡ εἰρήνη ἐματαιώθη ἔνεκα τῶν ὑπερβολικῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Κλέωνος. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἐπὶ τῆς Σφακτηρίας δὲν παρεδίδοντο, ἐδέησεν αὐτο-προσώπως νὰ ἔκστρατεύσῃ ὁ δημαγωγός. Ὅπερ σχέμη διὰ τοῦτος εἴκοσιν ἡμερῶν θὰ φέρῃ τοὺς Σπαρτιάτας δεσμίους, ἐφόρτισεν ὅμως νὰ λάβῃ συνεργάτην τὸν Δημοσθένην. Τὸ τόλμημα ἐπέτυχε καὶ ὁ Κλέων ἐπανῆλθε φέρων τοὺς ὑπολειφθέντας 300 Σπαρτιάτας. Τὸ γεγονός ἐπροξένησε τεραστίαν ἐντύπωσιν, διότι πρώτην φοράν Σπαρτιάται παρεδίδοντο ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἐκτοτε οἱ Σπαρτιάται δὲν ἐτόλμων νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Ἀττικὴν φορούμενοι περὶ τῆς Ξωῆς τῶν αἰχμαλώτων, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι διεξῆγον ἐντονώτερον τὴν ἐπίθεσιν. Τὸ θέρος τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ Νικίας κατέλαβε τὰ Μέθανα καὶ εἰς τὴν Κέρκυραν οἱ δημοκρατικοὶ βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου κατέβαλον τὴν ἔξεγερσιν τῶν δλιγαρχικῶν, ἔξετράπτησαν ὅμως εἰς ἀκανομάστους βιαιοπραγίας. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 424 ὁ Νικίας κατέλαβε τὰ Κύθηρα καὶ τὴν Θυρέαν ἐπὶ τῆς πελοποννησιακῆς ἀκτῆς.

ΠΡΟΣΤΙΑΘΕΙΑ ΠΡΟΣ ΔΙΑΣΠΑΣΙΝ ΤΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ

Τοιουτοτόπως οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκλεισαν τὴν Πελοπόννησον ἐντὸς κλοιοῦ, δχνρωμάτων. Τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦτον ἐπεχείρησε νὰ διασπάσῃ ὁ Βρασίδας, ὁ μόνος ἄξιος λόγου ἀνήρ, τὸν δποῖον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ Σπάρτη, προσβάλλων τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος εἰς τὸ τρωτόν του σημείον. Προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Χαλκιδικῶν πόλεων καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Περδίκκου διεπέρασε μὲ στρατὸν ἀπὸ εἴλωτας καὶ μισθοφόρους τὴν μέσην Ἑλλάδα καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἔφθασεν εἰς τὰς ἐπὶ τῆς Θράκης κτήσεις τῶν Ἀθηναίων. Ἀμέσως προσεχώρησαν πολλαὶ πόλεις καὶ μετ' δλίγον ὁ Βρασίδας κατέλαβε τὴν Ἀμφίπολιν, τὴν κλεῖδα τῶν ἀθηναϊκῶν κτήσεων εἰς τὸ σημεῖον ἔκεινο.

Ο Κλέων ἔξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως. Ἀλλ' ὁ περιβόητος δημαγωγὸς δὲν ἦτο στρατηγὸς ἀντάξιος τοῦ Βρασίδα. Κατὰ τὴν συμπλοκὴν παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν ὁ στρατός του ὑπέστη μεγάλην φθορὰν καὶ ὁ ἔδιος ἐφονεύθη. Συγχρόνως ὅμως ἔπεσε καὶ ὁ Βρασίδας.

Η ΝΙΚΙΕΙΟΣ ΕΙΡΗΝΗ (421)

Αφοῦ τοιουτοτόπως ἔξέλιπον ὁ Κλέων καὶ ὁ Βρασίδας, οἱ δπαδοὶ τοῦ πολέμου μέχρις ἐσκάτων, τὸ ἔργον τῶν εἰρηνοφύλων κατέστη εὐχερέστερον. Διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ Νικίου συνωμολογήθη εἰρήνη

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διὰ πεντήκοντα ἔτη ὑπὸ τὸν ὅρον οἱ ἀντίπαλοι νὰ διατηρήσουν τὰς πρὸ τοῦ πολέμου κτήσεις. Ἡ εἰρήνη ὅμως ἦτο μόνον φαινομενικὴ καὶ βραχείας διαρκείας. Ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὅρων προσέκρουσεν εἰς πολλὰς δυσκολίας καὶ οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν εἰρήνην καὶ ἐδημιουργήθη ψυχρότης μεταξὺ αὐτῶν.

ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ

Οἱ πολιτικοὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐνόμισαν ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν εὐκαιρίαν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου εἰς τὰς Ἀθῆνας εἶχεν ἐνηλικιωθῆναν γενεὰ πολιτευομένων, οἱ ὄποιοι ἐμεώρουν τὸν πόλεμον ὡς φυσικὴν κατάστασιν καὶ μέσον πρὸς ἐπικράτησιν καὶ ἴκανοποίησιν τῶν φιλοδοξιῶν. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Ἀλκιβιάδης, νεανίας ἀπὸ μεγάλην οἰκογένειαν, συγγενῆς τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Κλεισθένους, πλούσιος, εὐειδῆς καὶ κομψός, εἶχεν ἀκούσει τὸν σοφιστὸν καὶ τὸν Σωκράτην καὶ ἔγινε γνωστὸς περισσότερον μὲν τὰς ἐκκεντρικότητάς του παρὰ μὲν πραγματικὰς ὑπηρεσίας. Ἔγινεν ἡγέτης τῆς δημοκρατικῆς μερίδος, διότι ἐπίστευεν ὅτι ἦτο δυνατὸν διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ διακριθῇ εὐκολώτερον καὶ νὰ ἐπιβληθῇ ταχύτερον. Ἐκλεγεὶς ἥδη τὸ 420 στρατηγὸς ἥμέλησε νὰ δημοκοπήσῃ προσβάλλων μεγάλα δῆθεν σχέδια. Ἐπεχείρησε δηλ. νὰ πλήξῃ τὴν Σπάρτην εἰς τὴν καρδίαν τῆς ἔξεγείων κατ' αὐτῆς τὴν Ηελοπόννησον. Διὰ πολυπλόκων οδιονυργιῶν κατώρθωσε νὰ συνάψῃ συμμαχίαν μετὰ τοῦ Ἀργους, εἰς τὴν δροίαν προσεχώρησεν ἡ Μαντίνεια καὶ ἡ Ἡλις, ἐνεφανίσθη μὲν στρατὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἔξεγείῃ τὸν δημοκρατικὸν τῆς χώρας. Οἱ Σπαρτιᾶται ὅμως ἐνίκησαν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τὸν Ἀργείους καὶ Ἀρκάδας, ὁ ἀντισπαρτιατικὸς συνασπισμὸς διελύθη καὶ ἤρχισεν ἡ ὀλιγαρχικὴ ἀντίδρασις, ἡ ὃποια εἶχεν ἀντίκτυπον ἀκόμη καὶ εἰς τὰς Ἀθῆνας, ὅπου αἱ μυστικαὶ ἐταιρεῖαι τῶν ἀριστοκρατικῶν ὑπέσκαπτον τὴν δημοκρατίαν.

Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΕΙΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝ (415 - 413)

Ἀποτυχών εἰς τὴν πελοποννησιακὴν πολιτικὴν ὁ Ἀλκιβιάδης ἔξωθησε τὴν πατρίδα του εἰς τὴν περιπέτειαν τῆς Σικελίας, διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν κλονισμέναν ἐπιρροήν του. Τὸ ὄνομα τῆς Σικελίας ἔξήσκει γοητείαν εἰς τὸ πλῆθος τῶν Ἀθηναίων, μολονότι οἱ πλεῖστοι δὲν εἶχον σαφῆ ἰδέαν περὶ τῆς νήσου. Ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας εἰς τὴν Σικελίαν, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Καρχηδόνα, ἀπετέλει ἀπὸ καιροῦ ἥδη μέρος τοῦ προγράμματος τῶν ἀκρων δημοκρατικῶν. Τὴν διάθεσιν ταύτην ἐκμεταλλευόμενος ὁ Ἀλκιβιάδης παρέστησεν εἰς τὸ πλῆθος

τῶν Ἀθηναίων διότι εὐχερῆ ἐπιχείρησιν νὰ κυριεύσουν τὰς δωρικὰς πόλεις τῆς Σικελίας καὶ, ἀφοῦ γίνουν κύριοι τῆς δυτικῆς Μεσογείου, νὰ ἀποκλείσουν καὶ ἀπὸ δυσμῶν τὴν Πελοπόννησον, διότε εὐκόλως θὰ ἐκάμπητο ἡ Σπάρτη. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπείσθησαν παρὰ τὴν σφοδρὰν ἀντίρησιν τοῦ Νικίου, διότιος ὑπέδειξε τὰς δυσχερείας καὶ τοὺς κινδύνους τῆς ἐπιχειρήσεως, ἔξελλεξαν αὐτοκράτορας στρατηγοὺς 415 τὸν Ἀλκιβιάδην, τὸν Νικίαν καὶ τὸν Λάμαχον καὶ ἀμέσως ἤχισαν τεραστίαν προετοιμασίαν. Τὸ θέρος τοῦ 415 ἔξεπλευσεν ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ διότιος μεγαλειώδης στόλος ἐν μέσῳ ἐπισήμου καὶ συγκινητικῆς τελετῆς.

«Οὐδέποτε στρατὸς Ἑλληνικὸς τόσον πολυτελῆς καὶ τόσον λαμπρῶς ἐφωδιασμένος εἶχεν ἔξελθει ἀπὸ τὸν λιμένα. Οἱ τριήραρχοι εἶχον στολίσει τὰ πλοῖα των μὲ πλούσια ἐμβλήματα, οἱ στρατιῶται εἶχον ἄμιλλαν ποῖος νὰ φορέσῃ τὰ καλύτερα ἐνδύματα καὶ τὰ λαμπρότερα ὅπλα. Ἀφοῦ δὲ ἔληξεν ἡ ἐπιβίβασις, ἡ σάλπιγξ διέταξε σιωπὴν καὶ ἀπήγγειλαν τὰς νενομισμένας εὐχάς πρὸ τοῦ ἀπόπλου ὅχι ἕκαστον πλοίον χωριστά, ἀλλὰ ὅλοι ὥμοι διὰ τοῦ κήρυκος. Εἰς δὲν τὴν στρατιὰν ἐπλήρωσαν μὲ οἶνον τοὺς κρατῆρας. Ἀρχηγοί καὶ στρατιῶται ἔκαμπαν σπονδάς μὲ ποτήρια χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ. Τὸ πλῆθος, τὸ διόποιον παρέμενεν εἰς τὴν παραλίαν, συνήνωσε τὰς εὐχάς του μὲ τὰς εὐχάς τοῦ στρατεύματος.» (Θουκυδίδης ΣΤ', 32)

«Ο στόλος παραλίθων τοὺς συμμάχους, οἱ διόποιοι εἶχον συγκεντρωθῆνεις τὴν Κέρκυραν (ἐν δλφ 134 τριήρεις, 30 σιταγωγά, 100 φορτηγά, 5100 ὅπλῖται, ἐκ τῶν διοίων 1500 Ἀθηναῖοι, πρὸς τούτους 1300 ψυλοὶ μισθοφόροι) καὶ παρακάμψας τὴν ἄκραν ἵστησεν ἔφθασεν εἰς τὸ Ρήγιον τῆς Ἰταλίας. Τότε ὅμως ἐφάνησαν αἱ μεγάλαι δυσχέρειαι τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἐν τούτοις διαπεραιωθεῖς διότιος Ἀλκιβιάδης εἰς τὴν Σικελίαν ἔγινε κύριος τῆς Κατάνης.

«Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔφθασεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας τὸ ταχυδρομικὸν πλοῖον, διότιος τὴν διαταγὴν νὰ ἐπιστρέψουν διότιος Ἀλκιβιάδης καὶ διάλογοι φύλοι του διὰ νὰ ἀπολογηθοῦν. Ὁλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ ἀπόπλου τοῦ στόλου ἄγνωστοι εἶχον συντρίψει τὴν νύκτα τοὺς Ἐρυμᾶς, δηλ. τὰς λιθίνας στήλας μὲ τὴν προτομὴν τοῦ θεοῦ Ἐρυμοῦ, τὰς διοίας εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι πρὸ τῶν θυρῶν καὶ εἰς τὰς γωνίας τῶν δδῶν. Τὸ ἀσέβημα παρήγαγε μεγάλην αἴσθησιν, διότι πολλοὶ ἐπίστευσαν ὅτι πρόκειται περὶ σκοτεινῆς συνωμοσίας διὰ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος καὶ κατέλυσιν τοῦ δήμου. Ἡ ἀνάκρισις περιέπλεξε καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην, περὶ τοῦ διοίου κατηγγέλθη, ὅτι μετὰ τῶν φύλων του παρῳδεῖ καὶ διασύρει τὰ ἐλευσίνια μυστήρια. Οἱ δημαρχοὶ λοιπόν, τοὺς διοίους εἶχεν ἐπισκιάσει, κατεσυκοφάντησαν αὐτὸν κατὰ

τὴν ἀπονοίαν του καὶ ἔπεισαν τὰς ἀρχὰς νὰ τὸν καλέσουν εἰς ἀπολογίαν.

Οἱ Ἀλκιβιάδης προσποιηθεὶς ὅτι ὑπακούει ὑκολούθησε μέχρι τινὸς τὴν Σαλαμινίαν ἐπὶ τοῦ πλοίου του, ὕστερον ἐδραπέτευσε μετὰ τῶν φίλων του καὶ διεπεραιώθη εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἔσπευσε νὰ γίνῃ σύμβουλος τῶν ἐκθόῶν τῆς πατρίδος του. Οἱ Ἀθηναῖοι κατεδίκασαν αὐτὸν εἰς θάνατον, ἐδήμευσαν τὴν περιουσίαν του καὶ οἱ ιερεῖς ἀπήγγειλαν ἀρχὰς σείοντες ἐρυθρὰ ὑφάσματα πρὸς ἥλιον δύοντα.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

'Ερμῆς

Οἱ Ἀθηναῖοι μετά τινα ἀργοπορίαν ἀκολουθοῦντες τὴν ἀποφασιστικὴν τακτικὴν τοῦ Λαμάχου προσέβαλον τὴν μεγαλυτέραν δωρικὴν πόλιν, τὰς Συρακούσας, καὶ ἀπέκλεισαν αὐτήν. Οἱ Συρακούσιοι ἐσκέπτοντο περὶ παραδόσεως, ὅπότε ἐφθασε μὲ ἐπικουρίας ὁ στρατηγὸς Γύλιππος, τὸν δοποῖον εἶχον στείλει οἱ Σπαρτιᾶται κατὰ συμβουλὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου. Τὰ πράγματα ἦλλαξαν τότε. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνικήθησαν ἐπανειλημμένως καὶ ὁ σιόλος των, ἵνα γκασμένος νὰ ναυμαχῇ ἐντὸς τοῦ στενοῦ λιμένος, ὑπέστη καὶ αὐτὸς ἀποτυχίας. Ἡ θέσις τοῦ Νικίου, δοποῖος εἶχε μείνει μόνος στρατηγός, φονευθέντος τοῦ Λαμάχου, ἵτο δυσχερεστάτη. Ἡ σημαντικωτάτη ἐπικουρία, τὴν δοπίαν ἔστειλαν οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δημοσθένην (75 πλοῖα, 5000 ὄπλιται) δὲν κατώρθωσε νὰ μεταβάλῃ τὴν κατάστασιν. Μετὰ τὰς ἀποτυχίας ταύτας ὅλῃ ἡ νῆσος συνησπίσθη ἔναντίον τῶν ἐπιδρομέων. Οἱ Συρακούσιοι ἐλίκησαν ἐπανειλημμένως τὸν ἀθηναϊκὸν στόλον καὶ ἐνέκλεισαν ἐντὸς τοῦ λιμένος φράζαντες διὰ πλοίων τὴν εἴσοδον αὐτῶν.

ποῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι κατέστρεψαν ἴδιοχείρως τὰ πλοῖα τῶν καὶ ἐν ἀπογνώσει ἐπεζείρησαν νὰ ὑποχωρήσουν διὰ ἔηρᾶς. Ἀλλὰ μετὰ πέντε ὥμερῶν πορείαν ἡναγκάσθησαν νὰ παραδοθοῦν, πρῶτον δὲ Δημοσθένης, ἔπειτα δὲ Νικίας.

413

Ἡ ἐκδίκησις τῶν Συρακουσίων ἦτο τρομερά. Οἱ στρατηγοὶ ἐσφάγησαν εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς πόλεως, οἱ αἰχμάλωτοι, 7000 περίπου, ἐργάζομέν τους ἕπειτα, ὅπου ὑπέστησαν θλιβερὸν μαρτύριον. Μετά τινα χρόνους οἱ ἐπιζῶντες εἴτε ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι εἴτε ἐνεκλείσθησαν εἰς τὰς δημοσίας φυλακάς.

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (412-404)

Ἡ καταστροφὴ τῆς Σικελίας εἶχε σοβαρωτάτας συνεπείας. Δικαίως δὲ Θουκυδίδης θεωρεῖ αὐτὴν ὡς τὸ σημαντικότατον γεγονός τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ δὴ τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Τοία νέα περιστατικὰ ἐπεδείνωσαν τὴν θέσιν τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ εἰς τὰ τοία διακρίνομεν τὸν δάκτυλον τοῦ Ἀλκιβιάδου, δὲ οὗτος ἐκηρύχθη ἀναφανδὸν ἐχθρὸς τῆς πατρίδος του.

1) Κατ’ ισήγησιν αὐτοῦ αἱ Σπαρτιάται ἥδη ἀπὸ τοῦ 413 ἐγκαθίστανται εἰς τὴν Δεκέλειαν καὶ διεξάγουν ἐπίμονον πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ συγκοινωνία τῆς πόλεως μετὰ τῆς ὑπαίθρου χώρας καὶ τῆς Εὐβοίας δυσχεραίνεται. Τὸ δὲ χειρότερον ἀρχίζει ἀνθρόα αὐτομόλησις τῶν δούλων εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ἡ οἵοια παραλύει τὴν ἀθηναϊκὴν βιομηχανίαν.

2) Οἱ ὑπήκοοι τῶν Ἀθηναίων θεωροῦν κατάλληλον τὴν στιγμὴν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἐκ τῆς κυριαρχίας των. Οἱ σημαντικότεροι ἔξι αὐτῶν Εὔβοια, Λέσβος, Χίος, Ἐρυθραὶ συνεννοοῦνται ἥδη τὸν χειμῶνα τοῦ 413/2 μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 412 δὲ Ἀλκιβιάδης καὶ ὁ Σπαρτιάτης Χαλκιδεὺς πλέουν μὲν πέντε πλοῖα, διὰ νὰ ἐπανασταθῆσουν τοὺς Ἰωνας, Χίος, Ἐρυθραὶ καὶ Κλαζομεναὶ ἀποστατοῦν, ἡ δὲ Τέως καὶ ἡ Μίλητος ἀκολουθοῦν τὸ παράδειγμά των. Μοίρα τοῦ στόλου τῶν Συρακουσίων ὑπὸ τὸν Ἐρμοκράτην ἐνισχύει τοὺς Σπαρτιάτας.

3) Ξέναι δυνάμεις, οἱ Πέρσαι εἰς τὴν ἀνατολήν, οἱ Καρχηδόνιοι εἰς τὴν δύσιν, ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς ἐξασθενήσεως τῶν Ἀθηναίων ἐπεμβαίνουν εἰς τὸν πόλεμον. Οἱ Σπαρτιάται συνάπτουν συμμαχίαν μετὰ τῶν Περσῶν, διὰ νὰ πολεμήσουν ἀπὸ κοινοῦ τοὺς Ἀθηναίους. Ὁ Τισσαφέρων, σατράπης τῶν Σάρδεων, ὑποστηρίζει οἰκονομικῶς τοὺς Σπαρτιάτας, οἱ δόποι φαίνονται πρόμυσμοι νὰ παραδώσουν εἰς τὸν μέγαν βασιλέα τοὺς Ἑλληνας τῆς Μ. Ἀσίας.

4) Ἡ κατάστασις περιπλέκεται εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τῆς ἔξεγέρσεως τῶν ἀριστοκρατικῶν.

Η ΑΘΗΝΑΙ' ΚΗ AMYNA

Συνελθόντες ἐκ τῆς πρώτης καταπλήξεως οἱ Ἀθηναῖοι διωργάνωσαν τὴν ἄμυναν. Ὁ τραγικὸς ἥρως τῆς στιγμῆς εἶναι ὁ ἀθηναϊκὸς δῆμος. Ἐξηντλημένος, ἐγκαταλειμένος ὑπὸ τῶν συμμάχων, προδιδόνος ὑπὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἔδειξε σθένος ψυχικὸν καὶ ἀντοχὴν θαυμασίαν. Ἐπάλαισεν ἐπὶ δικτὸν ἔτη ἀκόμη ἐναντίον ὀλοκλήρου χόσμου ἔχθρων, διέποαξεν ἀξιοθαύμαστα κατορθώματα καὶ ἐβράδυνε τὴν καταστροφήν. Ἄλλα δὲν ἦτο δυνατὸν τὰ ἀποτρέψῃ τὸ μοιραῖον, ἀφότου τὸ περσικὸν χρῆμα ἐνίσχυσε τὸν ἀντίπαλον.

Οἱ ἀθηναϊκὸι στόλοι ἔχουν δομητήριον τὴν Σάμον, ἡ δοιά ἔμεινε πιστὴ μέχοι τέλους, διεξάγει ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα καὶ ἔχει πολλὰς

411

ἐπιτυχίας. Ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς ταραχῆς ἔξεγείρονται οἱ δλιγαρχικοὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐγκαθιδρύουν δλιγαρχικὴν κυβέρνησιν, τὴν λεγομένην κυβέρνησιν τῶν τετρακοσίων (411). Ἄλλοι στόλοι μένει πιστὸς εἰς τὴν δημοκρατίαν καὶ μετ' δλίγον ἐπιβάλλεται καὶ διαλύει τὴν δλιγαρχίαν. Ἀφ' ἑτέρου μετὰ σφροδρὸν ἀγῶνα πρὸς τοὺς Πελοποννησίους ἔλευθερώνει νὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἔξασφαλίζει οὕτω τὸν ἐπισιτισμὸν τῆς πόλεως. Οἱ Ἀλιβιάδης ἐλθῶν εἰς ρῆξιν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας προσφέρει τὰς ὑπηρεσίας τον εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ διὰ μυρίων συνδυασμῶν κατορθώνει νὰ ἀνακληθῇ, γίνεται δεκτὸς ἐν μέσῳ ἀκρατήτου ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ διορίζεται αὐτοκράτωρ στρατηγός. Ἄλλος ἀποτυχὼν εἰς τὰς πρώτας ἐπιχειρήσεις γίνεται ὑποπτος, καθαιρεῖται καὶ ἔκτοτε ζῆι βίον τυχοδιωτικὸν χωρὶς ὅμως νὰ παύσῃ τὰς φαδιουργίας.

Ἄλλα μετ' δλίγον ὁ νέος ἀθηναϊκὸς στόλος, συγκροτηθεὶς ἵδιως ἀπὸ μετοίκους καὶ δούλους, καγήγαγε σημαντικὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὰς Ἀργινούσας νήσους, πλησίον τῆς Λέσβου. Οἱ λακεδαιμόνιος ναύαρχος **Καλλικρατίδας** ἐφονεύθη, μέρος τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου κατεστραφῆ. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως ἐφάνησαν ἀχάριστοι εἰς τοὺς νικητὰς στρατηγούς. Κατηγορήθησαν ὡς ἐναγεῖς, διότι ἔνεκα τρικυμίας δὲν κατώρθωσαν νὰ περισυλλέξουν τὰ ναυάγια καὶ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας (406).

Ο ΛΥΣΑΝΔΡΟΣ ΚΑΙ Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Αἱ ἐπιτυχίαι τῶν Ἀθηναίων ὀφείλοντο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν δλίγην προθυμίαν τοῦ Τισσαφέροντος νὰ ὑποστηρίξῃ χοηματικῶς τοὺς Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σπαρτιάτας. Άλλὰ ἀπό τυνος είχε κατέλθει εἰς τὴν Ἰωνίαν διορισθεὶς σατράπης τῆς Λυδίας, τῆς μεγάλης Φρυγίας καὶ τῆς Καππαδοκίας, διεύτερος νίδος τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας **Κῦρος**, ἀνθρωπος φιλόδοξος, ἔχθρὸς τῶν Ἀθηναίων, ὁ ὅποιος ἐφάνη πολὺ πρόθυμος νὰ ὑποστηθεῖ τοὺς Σπαρτιάτας.

Διὰ περσικῶν χρημάτων λοιπὸν ἐνίσχυσαν σημαντικῶς τὸν στόλον τῶν οἱ Σπαρτιάται καὶ εὔρον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Λυσάνδρου ἵκανώτατον στρατηγὸν καὶ διπλωμάτην, ἀνθρωπὸν θελήσεως καὶ δράσεως. Οἱ **Δύσανθροις** καταλαβὼν τὴν Λάμψακον εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἐπετέμη αἰφνιδιαστικῶς κατὰ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου, ὁ ὅποιος ἦτο ἡγκυροβολημένος εἰς τὴν ἀπέναντι παραλίαν, εἰς τοὺς **Αἴγαδος ποταμούς**, καθ' ἣν στιγμὴν τὰ πληρώματα εἶχον ἀποβιβασθῇ εἰς τὴν ἔηράν. Χωρὶς ναυμαχίαν ἐκυρίευσεν δόλοκληρον τὸν ἀθηναϊκὸν στόλον, ὑχμαλότισε σχεδὸν ὅλον τὸ πλήρωμα καὶ κατέσφαξε 3000 ἀθηναίους αἵχμαλώτους. Μόνον ὁ στρατηγὸς **Κόρων** κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ μὲ 8 πλοῖα καὶ ἐσώθη εἰς τὴν Κύρον.

Μετὰ τὴν ἐν Αἴγαδος ποταμοῖς καταστροφὴν αἱ Ἀθῆναι δὲν εἶχον πλέον στόλον. Οἱ Λύσανδροις ἀπέκλεισε τὸν Πειραιᾶ, ἐνῶ σπαρτιατικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν βασιλέα Παυσανίαν ἀπέκλεισε τὴν πόλιν ἀπὸ ἔηρᾶς. Η πολιορκία διήρκεσε 5 μῆνας. Δεκατιζόμενοι ὑπὸ τῆς πείνης, καταπροδιδόμενοι ὑπὸ τῶν δλιγαρχικῶν, οἱ ὅποιοι ἀνέλαβον νὰ μεσολαβήσουν καὶ ἐπράξαν τὸ πᾶν διὰ νὰ κάμψουν τὴν ἀντοχὴν τοῦ δήμου, οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχθησαν τοὺς ὅρους τῶν νικητῶν. Εἰς τὸ συνέδριον τῶν συμμάχων οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Θεβαῖοι ἀπήτησαν νὰ καταστρέψουν τὴν πόλιν καὶ τοὺς κατοίκους νὰ πωλήσουν ὡς δούλους. Οἱ Σπαρτιάται ὅμως ἐφάνησαν διπλωματικῶτεροι. Διεκήρυξαν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔξαφανίσουν «πόλιν, ἡ ὅποια είχε προσφέρει τόσον μεγάλας ὑπηρεσίας, καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἑλλὰς εὑρίσκετο ἐν κινδύνῳ». Αἱ Ἀθῆναι ὑπερχρεώθησαν νὰ παραδώσουν τὸν στόλον ἐκτὸς δώδεκα πλοίων, νὰ κρημνίσουν τὰ μακρὰ τείχη καὶ τὰ δυνατά τοῦ Πειραιῶς, νὰ ἀνακαλέσουν τοὺς ἔξορίστους δλιγαρχικοὺς καὶ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν σπαρτιακὴν συμμαχίαν. «Μετὰ δὲ ταῦτα Λύσανθρος τε κατέπλει εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ οἱ φυγάδες κατῆσαν καὶ τὰ τείχη κατέσκαπτον ὑπὸ αὐλητρίδων πολλῆ προθυμίᾳ, νομίζοντες, ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἄρχειν τῆς ἐλευθερίας». Ταῦτα γράφει ὁ Ξενοφῶν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ μὲ γαρὰν, τὴν δοπίαν δὲν κατορθώνει νὰ συγκαλύψῃ, διότι ἦτο δλιγαρχικῶν φρονημάτων καὶ φύλος τῶν Σπαρτιατῶν.

404

Η ΚΑΡΧΑΔΟΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΙΑΣ

Τέσσαρα ἔτη μετά τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Σικελίαν ὁ στρατηγὸς τῶν Καρχηδονίων Ἀννίβας, ἔγγονος τοῦ Ἀμύκα, τοῦ πεσόντος ποδὶ 70 ἔτῶν εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἰμέραν μάχῃν, ἀπεβίβασθη μετὰ ἴσχυροῦ στρατοῦ εἰς τὸ Λιλύβαιον καὶ ἐβάδισε κατὰ τῆς Σελινοῦντος, ἡ δοπία ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπὸ τῶν Συρακουσίων καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἐκυριεύμη τὴν θην ἡμέραν, ἐλεηματήθη καὶ οἱ κάτοιτοικοί της ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι (409). Τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέστη μετ' ὀλίγον ἡ Ἰμέρα. Τὸ 406 ὁ Ἀννίβας προσέβαλε μὲ τεραστίαν δύναμιν τὸν Ἀκράγαντα. Ὁ ἴδιος ἀπέθανεν ἐκ τῆς ἐπιδημίας, ἀλλ' οἱ Ἀκραγαντῖνοι ἔντρομοι ἐξεκένωσαν τὴν πόλιν καὶ κατέφυγον εἰς τὴν Γέλαν.

Αἱ ἀποτυχίαι αὐταὶ ἔξηγειραν τὴν κοινὴν γνώμην καὶ οἱ σικελῖται Ἐλληνες ἐθεώρουν ὑπευθύνους τοὺς στρατηγοὺς τῶν Συρακουσῶν. Κατ' αὐτῶν ἔξηγέρθη ὁ νεαρὸς συρακόσιος Διονύσιος, ἀνὴρ τολμηρός, εὐφρέστατος καὶ δραστήριος καί, ἀφοῦ ἐκέρδισε μεγάλην δημοτικότητα, ἔγινε τύραννος τῶν Συρακουσῶν μὲ τὸ πρόγραμμα νὰ συνενώσῃ τὰς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων τῆς νήσου καὶ νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἐπιδομήν. Καὶ τὴν μὲν Γέλαν καὶ Καμάριναν δὲν κατώρθωσε νὰ σώσῃ, βραδύτερον διωργανώσας ἀξιόλογον δύναμιν διεξήγαγε πείσμονα πόλεμον κατὰ τῶν Καρχηδονίων καὶ ἔξυμνήθη ὡς σωτῆρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Σικελίας. Τὸ 396 ἐκινδύνευσαν αἱ Συρακοῦσαι, ἀλλ' ὁ Διονύσιος ἀπέκρουσεν δριστικῶς τοὺς Καρχηδονίους τῇ βοηθείᾳ τοῦ στόλου, τὸν δποῖον ἔστειλαν οἱ Σπαρτιᾶται. Ἔκτοτε ὁ δυνάστης τῶν Συρακουσῶν ἀπέκτησε μεγίστην αὐγὴν καὶ δχνδώσας τὰς Συρακούσας μετέβαλεν αὐτὰς εἰς τεράστιον φρούριον.

ΣΥΝΕΠΕΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ο πελοποννησιακὸς πόλεμος ἦτο μεγάλη συμφορὰ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Η χώρα κατεστράφη εἰς μεγάλην ἔκτασιν, οἱ ἀγροὶ ἡρημώθησαν, πόλεις ἀκμάζουσαι κατεστράφησαν, ὁ πλημυρός, τὰ ποίμνια καὶ ὁ ὑλικὸς πλοῦτος ὑπέστησαν φοβερὰν μείωσιν.

Ο μαρῷος καὶ ἄγριος πόλεμος ἐπέδρασεν ὀλευθρίως εἰς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ ἥθη τῶν Ἑλλήνων. Η περίφημος ἔλληνικὴ φιλανθρωπία ἐξηφανίσθη καὶ οἱ Ἐλληνες ἐδείχθησαν ποδὸς ἀλλήλους ὡς οἱ ἔσχατοι τῶν βαρβάρων λησμονήσαντες δεσμοὺς συγγενείας καὶ σχέσεις παλαιάζ.

Ο πόλεμος διεξήχθη μὲ πρωτοφανῆ σκληρότητα. Οἱ αἰχμάλωτοι συνήθως φονεύονται ἢ πωλοῦνται ὡς δοῦλοι, δὲν γίνεται διάκρισις

δπλοφόρων καὶ ἀόπλων κατοίκων, δλόκληροι πληθυσμοὶ ἐκριζώνονται, τὸ ἔδαφος τῶν οὐδετέρων παραβιάζεται, ἢ εἰσβολὴ τοῦ ἔχθροῦ συνοδεύεται ἀπὸ καταστροφὴν καὶ λεηλασίαν. Ἡ ἔξαρις τῶν παθῶν κατέρριψεν ἀκόμη καὶ τὰ προσκήματα. Οἱ ἀθηναῖοι στρατηγοὶ λέγουν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς μικρᾶς νήσου Μήλου: «Περὶ δικαίου γίνεται λόγος, ὅταν οἱ ἀντίπαλοι εἶναι ισοδύναμοι.» Άλλως ὁ δυνατὸς διατάσσει, ὁ ἀδύνατος ὑπακούει». Τὰ κομματικὰ πάθη φθάνουν εἰς πρωτοφανῆ ἔντασιν. Αἱ πολιτικαὶ φατοίαι συνενοῦνται μὲ τοὺς ἔχθρούς. Οἱ διλγαρχικοὶ τῶν Ἀθηναίων εἶναι πρόδυμοι νὰ ὑποτάξουν τὴν πατρίδα των εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, διὰ νὰ ἔξοντώσουν τοὺς δημοκρατικούς.

Μὲ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον ἀρχίζει ἡ καταστροφὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων θὰ παρακολουθήσωμεν μὲ θλιψιῶν τὴν διάλυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ θάνατος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

ΑΠΟΣΥΝΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ

Μετά τὸν Ηελοποννησιακὸν πόλεμον ἐπεκράτησαν εἰς τὰν Ἑλλάδα οἱ Σπαρτιάται, ἀλλ' ἡ κυριαρχία τῶν ταχέως ἔξετράπη εἰς τυραννίαν. Εἰκόνα τῶν τρομοκρατικῶν μέσων τῆς Σπαρτιατικῆς ὑγεμονίας ύστερος δίδει ἡ ἀρχὴ τῶν τριάκοντα ἐν Ἀθήναις.

Βραδύτερον ἡ Σπάρτη συνεννούθη μὲ τοὺς Ηέρδας καὶ ἐπεχειρήθη διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν νὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Αλλ' ἡ βιαία πολιτικὴ τῆς Σπάρτης ἔξυγειρε γενικὴν ἀγανάκτησιν. Οἱ Θηβαῖοι κατώρθωσαν νὰ διοργανώσουν τὴν Βοιωτίαν καὶ συνέτριψαν τὴν δύναμιν τῆς Σπάρτης. Τὸ κράτος τῶν Σπαρτιατῶν κατελύθη.

Αλλὰ καὶ αἱ Λοιπαὶ πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἦσαν ἔξηνταν μένεναι καὶ πορχίδεν ἡ ἐδωτερικὴ ἀποδύνθεσις τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν.

ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Αμέσως μετὰ τὴν νίκην εἰς τοὺς Ἀλγὸς ποταμοὺς ὁ Λύσανδρος, διότι ἄξιος λόγου πολιτικός, τὸν δρόπον ἀνέδειξεν ἡ Σπάρτη, κατέλυσε τὰς δημοκρατίας εἰς τὰς συμμαχικὰς πόλεις, παρέδωσε τὴν ἀρχὴν εἰς δέκα πολίτας ἐκ τῶν δλιγαρχικῶν, εἰς τὰς λεγομένας δεκαρχίας, ἐγκατέστησεν εἰς αὐτὰς φροντίδαν καὶ στρατιωτικὸν διοικητὴν σπαρτιάτην, λεγόμενον ἀρμοστήρ, καὶ ὑπερχέωσε τὰς πόλεις νὰ πληρώσουν φόρον εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ὅπως ἄλλοτε εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Τοιουτοῦτοποιεὶς ἡ Σπάρτη ἐγίνετο κληρονόμος τοῦ ναυτικοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ὁ Λύσανδρος ἐγνώριζεν διὰ τὴν πατρίς του διὰ νὰ ἔχῃ ἀξίωσιν ὑγεμονίας, ἐπρεπε νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐθνικὴν ἀποστολὴν τῆς προστασίας τῶν Ἕλλήνων τῆς Μ. Ἀσίας. Συγχρόνως δημοσίευσεν ἡτο ἀνάγκη, διὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν σχέδια τόσον μεγάλα, νὰ μετασχηματισθῇ ἐσωτερικῶς ἡ Σπάρτη. Διὰ τοῦτο ὁ Λύσανδρος ἐσκέφθη περὶ σοβαρῶν μεταρρυθμίσεων.

‘Αλλ’ ή Σπάρτη κατὰ τὴν μεγάλην στιγμὴν ἐφάνη ἀνίκανος νὰ νεωτερίσῃ. Ή στενόψυχος δλιγαρχία, ή δποία ἐκυβέρνα τότε τὴν πόλιν, ἐκηρύχθη ἐναντίον πάσης μεταρρυθμίσεως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἀντὶ τοῦ μεγάλου ναυτικοῦ κράτινος ἐπροτίμησε τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τὴν κυριαρχίαν ταύτην ἐπέβαλον μὲ ποωτοφανῆ ἀδεξιότητα οἱ Σπαρτιάται. Ἐπενέβησαν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν ἄλλων πόλεων, ἐπέβαλον δλιγαρχικὰς κυβερνήσεις καὶ μετεχειρίσθησαν τρομοκρατικὰ μέσα, τὰ δποῖα ἐκίνησαν γενικὴν ἀγανάκτησιν.

ΑΡΧΗ ΤΩΝ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ζωηρὰν εἰκόνα τῆς βιαίας πολιτικῆς τῶν Σπαρτιατῶν μᾶς δίδει ή ἔργη τῶν τοιάκοντα ἐν Ἀθήναις. Ο Λύσανδρος ἀφοῦ ἔγινε κύριος τῶν Ἀθηνῶν, παρέδωσε τὴν ἀρχὴν εἰς τοιάκοντα ἐκ τῶν φανατικωτέρων δλιγαρχικῶν. Οἱ ἔξεχοντες μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν δ Θηραμένης, δ δποῖος εἶχε δράσει κατὰ τὴν δλιγαρχικὴν ἐξέγερσιν τοῦ 411 καὶ τελευταίως κατὰ τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν παραδόσιν τῆς πόλεως εἶχε παίξει αἰσχρὸν πρόσωπον, καὶ δ Κριτίας, ἀνθρωπος δραστήριος καὶ μεγάλης μορφώσεως, ἀνήκων εἰς παλαιὰν οἰκογένειαν εὐπατριδῶν, γνωστὸς ὡς ποιητής, λογοτέχνης καὶ ρήτωρ, δ δποῖος εἶχεν ἀκούσει τοὺς σοφίστας καὶ τὸν Σωκράτην, δλιγαρχικὸς ὅμως ἐκ πεποιημέσεως, ὥπουλος καὶ ἐμπαθῆς.

Οἱ νέοι ἀρχοντες κατ’ ἀρχὰς ἔδειξαν προσποιητὴν μετριοπάθειαν καὶ ἀπέκτησαν σχετικὴν δημοτικότητα καταδιώξαντες τοὺς ἐξ ἐπαγγέλματος «συκοφάρτας», οἱ δποῖοι εἶχον καταντήσει πληγὴ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου. Ταχέως ὅμως ἔδειξαν τὰς πραγματικὰς διαθέσεις των. Ἡρχισαν τότε αἱ μηνύσεις καὶ καταδίκαι. Ἐντὸς δλίγου χούνου ἐφονεύθησαν 1500 ἐκ τῶν εὐπορωτέρων πολιτῶν καὶ ή περιουσία των κατεσχέθη. Πολλοὶ ἔφυγον τότε ἀπὸ τὰς Ἀθήνας καὶ διεσκορπίσθησαν εἰς διαφόρους πόλεις.

Εἰσηγητὴς τῆς τρομοκρατικῆς πολιτικῆς ἦτο δ Κριτίας, ἐνῶ μετριοπαθέστερος δ Θηραμένης ἐπέμενε νὰ ἐπανέλθουν εἰς δμαλὸν πολιτικὸν βίον. Ή ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν δύο ἡγετῶν ὠξύνθη καὶ δ Κριτίας εἰσήγαγεν εἰς δίκην τὸν Θηραμένην πρὸ τῆς βουλῆς, τὴν δποίαν περιεκύκλωσε μὲ δπλοφόρους, συνέλαβεν αὐτὸν καὶ ὑπεχρέωσε νὰ πίῃ τὸ κώνειον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θηραμένου οἱ τοιάκοντα δὲν ἐγγόριζον πλέον μέτρον. Προέβησαν εἰς δμαδικὰς ἀπελάσεις πολιτῶν (περὶ τοὺς 5000 ὡς λέγεται) καὶ ἀφώπλισαν τοὺς ὑπολειπομένους.

‘Αλλὰ τότε ἥρχισεν ή ἀντίδρασις. Οἱ φυγάδες συγκεντρώθησαν εἰς

τὰς Θήβας κατέλαβον ἥδη τὸν χειμῶνα τοῦ 404 ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ **Θρασυβουλοῦ** τὸ ἐπὶ τῆς Πάρονηθος συνοριακὸν φρούριον τῆς **Φυλῆς** καὶ ἀπέκρουσαν τὴν ἐπίθεσιν τῶν τοιάκοντα. Οἱ ἀριθμός των ἐδεκαπλασιάσθη ἀμέσως καὶ προχωρήσαντες εἰς τὸν Πειραιᾶ ὡχρώθησαν εἰς τοὺς λόφους τῆς Μουνιχίας καὶ ἀπέκρουσαν πάλιν τὸν στρατὸν τῶν τοιάκοντα. Κατὰ τὴν συμπλοκὴν ἐφορεύθη ὁ Κριτίας. Ἀλλ᾽ ἡ ὑπόθεσις τῶν δημοκρατικῶν ἐκινδύνευσε, διότι οἱ διλαγαζικοὶ ἔζητησαν τὴν ἐπέμβασιν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ὁ Λύσανδρος περιβληθεὶς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρμοστοῦ ἐνεφανίσθη μὲν στόλον εἰς τὸν Ηειραιᾶ. Ἀλλ᾽ ἡ ἀντιπόλιτευσις εἰς τὴν Σπάρτην δὲν ἦθελε νὰ αδεηθῇ ἡ δύναμις καὶ τὸ κῦρος τοῦ Λυσάνδρου διὰ νέας καταλήψεως τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ ἔφοροι ἔσπειλαν λοιπὸν τὸν βασιλέα *Πανοσαρίαρ* μὲν στρατὸν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ διαλλάξῃ τοὺς Ἀθηναίους. Μετ' διάγον τῆλθεν **403** ιδιαιτέρᾳ ἐπιτροπῇ, ἡ δοκία συνεβίβασε τοὺς ἀντιμαρμένους (φθινόπωρον τοῦ 403, 17 μῆνας μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν). Τὴν γεφύρωσιν διηπούλυνεν ἡ γενικὴ ἀμνηστεία, τὴν δοπίαν παρεχώρησεν ὁ Θρασύβουλος, καὶ ἡ μετοιπαθήσις στάσις τῶν δημοκρατικῶν.

“Ηδη τὸ 403)2 ἐπὶ ἀρχοντος **Εὐνιλείδου** ἡ παλαιὰ δημαρχατία ἀποκατεστάθη κατ’ οὐσίαν. Τὸ ἔτος τοῦτο ἀποτελεῖ σημαντικὸν σταθμὸν εἰς τὴν ἴστορίαν τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου γίνεται κοινῶς χορηγὸς τοῦ Ἰωνικοῦ ἀλφαριθμοῦ εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα.

“Αλλὰ κατὰ τὴν σύγχυσιν, ἡ δοκία ἥκολούθησε τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας, θῦμα θλιβερᾶς παρεξηγήσεως ἔπεσεν εἰς τῶν ἀγαθωτέρων πολιτῶν, ὁ Σωκράτης. Οἱ δῆμος, ὁ ὄποιος δὲν διέκρινεν αὐτὸν ἀπὸ τοὺς σοφιστὰς καὶ δὲν ἔβλεπεν ἐν αὐτῷ παρὰ τὸν διδάσκαλον τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τοῦ Κριτίου, κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν γέροντα διδάσκαλον περὶ τὰς δυσμὰς τοῦ βίου του (399).

Η ΚΥΡΟΥ ΑΝΑΒΑΣΙΣ

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, δηλ. τοία ἔτη μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἡ ἀνάβασις τῶν μυρίων μετὰ τοῦ Κύρου ἔδειξε τὴν ἀδυναμίαν καὶ τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ περσικοῦ κράτους.

Κῦρος ὁ περάτερος, υἱὸς τοῦ βασιλέως Δαρείου Γ', σατράπης τῆς Ιωνίας καὶ φύλος τῶν Σπαρτιατῶν, παρεσκεύασε σημαντικὴν δύναμιν, διὰ νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν ἀδελφόν του Ἀρταξέρξην. Ἐκτὸς τοῦ βαρβαρικοῦ στρατοῦ ἔλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του 13 χιλ. Ἑλληνας μισθο-

φόρους, οἱ δποῖοι διὰ τὴν συντομίαν ὀνομάσθησαν Μύριοι, δηλ. 10 χιλιάδες. Ἡ Ἑλλὰς ἦτο ἀνάστατος τότε. Εἰς τὰς περισσοτέρας πόλεις τὴν ἀρχὴν ἔλαβον οἱ ὀλιγαρχικοί, οἱ δημοκρατικοὶ καὶ οἱ ἀντίπαλοι τῶν Σπαρτιατῶν ὑπερχεώθησαν νὰ ἐκπατρισθοῦν καὶ νὰ ζήσουν βίον τυχοδιωκτικόν. Πολλοὶ εἰσῆλθον ὡς μισθοφόροι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν σατραπῶν τῆς Περσίας. Ο στρατὸς τῶν Μυρίων ἦτο πολύμορφον μωσαϊκόν. Ἀπετελέσθη κυρίως ἀπὸ πελοποννησίους (πλέον τοῦ ἡμίσεος ἦσαν Ἄρκαδες καὶ Ἀχαιοί), ὑπῆρχον ὅμως καὶ διπλῖται ἀπὸ τὰ Μέγαρα, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Λοκρίδα, τὰς Ἀθήνας, πρὸς τούτοις Δόλοπες καὶ Αἰγαῖνες πελτασταί, Κορητες τοξόται καὶ Ρόδιοι σφενδονῆται. Ἐλεγέ τις ὅτι ἡ συνένωσις καὶ συγχώνευσις τῶν Ἑλλήνων ἐγίνετο εἰς τὰς μακρινὰς ἔκείνας χώρας. Τὸ μολύμορφον πλῆθος ἐτίθετο ὑπὸ οἰνδήποτε ἀρχηγούν.

Ο Κῦρος ἐπροχώρησεν ἀπὸ τὰς Σάρδεις πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Περσίας καὶ διῆλθε τὸν Εὐφράτην. Ἀλλὰ εἰς τὴν παρὰ τὰ **Κούναξα** μάχην (401) δ Τισσαφέροντος κατώρθωσε διὰ στρατηγήματος νὰ ἀπομακρύνῃ τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τὸ πεδίον τῆς μάχης, 401

Ο Τισσαφέροντος βραδύτερον ἐφόνευσε διὰ δόλου τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ἑλλήνων, τὸν Κλέαρχον, τὸν Μένωνα, τὸν Προξένον κτλ. Οἱ Ἑλληνες ἐγκατελείφθησαν οὕτω μόνοι ἀνευ ὀδηγῶν εἰς τὸ βάθος τοῦ περσικοῦ κράτους ἐν μέσῳ δρέων καὶ ποταμῶν ἀδιαβάτων. Ἀλλ᾽ οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ καὶ ὁ ἀθηναῖος Ξενοφῶν, δ ὅποιος εἶχεν ἀκολουθήσει ἀπὸ περιέργειαν τὴν ἐκστρατείαν, ὡς πολεμικὸς ἀνταποκριτής θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ἐνεθάρρουνε καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς ἐν μέσῳ ἀπείρων περιπτειῶν διὰ τῆς Καρδουνίας καὶ τῆς Ἀρμενίας εἰς τὴν Τραπεζοῦντα. Διελθόντες διὰ πλοίων τὸν Εὗξεινον ἐφθασαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου δ Ξενοφῶν παρέδωσε τοὺς ὑπολειφθέντας 7000 περίπου εἰς τὸν σπαρτιάτην στρατηγὸν Θίβρωνα, δ ὅποιος ἐπολέμει τότε κατὰ τῶν Περσῶν.

ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Κύρου δ Τισσαφέροντος ἀποσταλεὶς σατράπης εἰς τὴν Ἰωνίαν ἀπήγησεν ὅπως ὅλοι οἱ Ἑλληνες τῆς Μ. Ἀσίας ὑποταχθοῦν εἰς τὴν περσικὴν κυριαρχίαν. Ἐκεῖνοι θορυβήθέντες ἀπήγθυναν ἐπείγουσαν παράκλησιν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας νὰ μὴ ἐγκαταλείψουν αὐτοὺς «ἄφοι εἶναι προστάται ὅλης τῆς Ἑλλάδος». Ο Λύσαν-

δρος ἔπεισε τοὺς συμπολίτας του νὰ ἀναλάβουν τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Περσῶν. Δύο φίλοι καὶ πρώην ἀξιωματικοὶ του, δὲ Θέβρων κατ' ἀρχάς, μετὰ ἐν ἔτος ὁ Δερκυνλίδας, ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἄλλὰ οἱ Σπαρτιᾶται διεξῆγον τὸν πόλεμον μὲν μικρὰς δυνάμεις καὶ περιωρίζοντο κυρίως εἰς λεηλασίας. Ὁ στρατός των ἀποτελεῖτο ἀπὸ εἴλωτας (νεοδαμώδεις), πελοποννησίους καὶ ἀπόσπασμα ἀθηναϊκοῦ ἵππικοῦ, τὸ δοποῖον παρέσχον οἱ Ἀθηναῖοι ὡς σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν. Τὰ πράγματα ἥλλαξαν ὅταν τὸ 396 τὴν στρατηγίαν ἔλαβεν ὁ βασιλεὺς Ἀγησίλαος καὶ ἐδόθη εἰς αὐτὸν ὡς σύμβουλος δὲ Λύσανδρος. Ὁ Ἀγησίλαος ἦτο χωλὸς καὶ μικρόσωμος, ἀλλ᾽ εἶχε γενναίαν ψυχὴν καὶ τολμηρὰ σχέδια. Ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῇ ὑποστηρίξει τοῦ Λυσάνδρου, δὲ δοποῖος ἥλπιζεν ὅτι θὰ ἥγε καὶ θὰ ἔφερε τὸν ἀσθενικὸν βασιλέα. Ἄλλ᾽ ὁ Ἀγησίλαος βαρέως φέρων τὴν κηδεμονίαν, μόλις εἶδεν ἐαυτὸν ἀφετά ἰσχυρόν, ἀπεμάκρυνε καὶ ἐταπείνωσε τὸν Λύσανδρον. Ἡκολούθησεν ὅμως τὸ προγραμμά του. Ὁδηγῶν μικρὸν ἀλλὰ καλῶς ὀργανωμένων στρατὸν ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως καὶ ἔφερεν εἰς δύσκολον θέσιν τοὺς δύο σατράπας τοῦ Ἀρταξέρξου, τὸν Τισσαφένην καὶ τὸν Φαρνάβαζον.

Ο ΝΕΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ἄλλὰ οἱ Πέρσαι εἶχον διδαχθῆ παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν τὸν τρόπον νὰ πολεμοῦν τοὺς Ἑλληνας. Ὁ βασιλεὺς ἀνέθεσεν εἰς τὸν πρώην ἀθηναῖον ναύαρχον Κόνωνα νὰ διοργανώσῃ τὸν περσικὸν στόλον καὶ ἐσκόρπισεν ἀφθονον χρῆμα εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, διὰ νὰ προκαλέσῃ ἔξεγερσιν κατὰ τῆς Σπάρτης. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρχε γενικὴ ἀγανάκτησις κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Οἱ παλαιοὶ σύμμαχοί των ἦσαν δυσηρεστημένοι, διότι ἀντὶ νὰ ἀφήσουν ἐλευθέρας τὰς πόλεις ὡς εἶχον διακηρύξει, ἔλαβον αὐτοὶ ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν των. Ἔσχηματισθή λοιπὸν συνασπισμὸς κατὰ τῆς Σπάρτης, εἰς τὸν δοποῖον ἔλαβον μέρος αἱ Θῆβαι, ἡ Κόρινθος, τὸ Ἀργος καὶ αἱ Ἀθῆναι καὶ ἤρχισε νέος ἐμφύλιος πόλεμος εἰς τὴν Ἑλλάδα (395). Ὁ Λύσανδρος σπεύσας εἰς τὴν Βοι-

395

ωτίαν ἀπεκρούσθη καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Ἀλιάρτου καὶ οἱ σύμμαχοι συνήρθοιζον τὰς δυνάμεις των εἰς τὸν ἴσθμον. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐκάλεσαν τότε ἐσπευσμένως τὸν Ἀγησίλαον ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, δὲ δοποῖος ἥναγκάσθη νὰ διασκίσῃ τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, διότι ἡ θάλασσα δὲν ἦτο ἀσφαλῆς ἐνεκα τῆς ἐμφανίσεως τοῦ περσικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Κόνωνα. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον ἀποκρούσει τοὺς συμμάχους εἰς τὴν Νεμέαν. Ἐν

τούτοις δὲ Ἀγησίλαος ἡναγκάσθη νὰ δώσῃ νέαν μάχην εἰς τὴν Κορώνειαν, διὰ νὰ διανοίξῃ τὴν δόδὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον (Αὐγουστος 394). Οὗτος εἶναι δὲ λεγόμενος Βοιωτικὸς ἢ Κορινθιακὸς πόλεμος. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ Κόνων ἐνισχύσας τὸν στόλον του καὶ ἐπιβιβάσας ἐπ’ αὐτοῦ τὸν Φαρνάβαζον κατέστρεψε τὸν σπαρτιατικὸν στόλον εἰς τὴν Κνίδον.

Τότε συνέβησαν παράδοξα πράγματα. Ὁ περσικὸς στόλος ὅδηγουμενος ὑπὸ τοῦ Κόνωνος καὶ τοῦ Φαρνάβαζον ἐνεφανίσθη εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ὄντα, ἐλεηλάτησε τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς καὶ κατέλαβε τὰ Κύθηρα. Κατόπιν ἔπλευσεν εἰς τὸν Ἰσθμόν, ὅπου δὲ Φαρνάβαζος ἥλθεν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ συνεδρίου τῶν συμμάχων καὶ ἔδωσεν εἰς αὐτοὺς πολλὰ χρήματα, διὰ νὰ ἔξακολουθήσουν τὸν πόλεμον. Μετὰ ταῦτα ἐπέστρεψεν δὲ ἴδιος εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀφοῦ ἔδωσεν εἰς τὸν Κόνωνα τὴν ἄδειαν νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὰ Μακρὰ Τείχη τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπωφελούμενοι ἐκ τοῦ πολέμου εἶχον ἀνοικοδομήσει τὰ ὁχυρώματα τοῦ Πειραιᾶς. Τώρα ἐπεσκεύασαν καὶ τὰ Μακρὰ Τείχη τῆς βοηθείᾳ τῶν πληρωμάτων τοῦ στόλου τοῦ Κόνωνος.

Εἰς τὸν κατὰ ἔηρὰν πόλεμον ἔγινεν ἀξιοσημείωτος μεταβολὴ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν κατάσ ασιν τῆς Ἑλλάδος. Οἱ δπλῖται τῶν πόλεων δὲν ἔξαρκοῦν διὰ τοὺς διαρκεῖς πολέμους καὶ εἰσάγεται ἡ χρῆσις μισθοφόρων. Ὁ ἀθηναῖος στρατηγὸς Ἰφικράτης κατήρτισε σῶμα πελταστῶν μισθοφόρων, τὸ δποῖον ἐφάνη ἵκανὸν νὰ ἀντιμετωπῇ πρὸς τὸ δπλιτικὸν τῆς Σπάρτης καὶ κατέκοψεν δλόκηρον τάγμα σπαρτιατικόν. Ἡ χρῆσις μισθοφόρων γενικεύεται ἀπὸ τότε.

ΑΝΤΑΛΚΙΔΕΙΟΣ ΕΙΡΗΝΗ

‘Ο ἀπότερος σκοπὸς τοῦ Κόνωνος ἦτο νὰ ἀνιδρύσῃ τὸ ἀθηναϊκὸν κράτος. Πράγματι δὲ ἐγίνετο εἰς τὸ Αἴγαιον κίνησις πρὸς νέαν συνένωσιν μετὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ Θάσος, τὸ Βυζάντιον, ἡ Χαλκηδών, ἡ Λέσβος ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὴν ἱγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ νὰ πληρώνουν φόρον. Τοῦτο ἀνησύχησε τοὺς Πέρσας καὶ διηυκόλυνε τὴν προσέγγισιν τῆς Σπάρτης καὶ τοῦ βασιλέως. Μετὰ ἐπανελημμένας προσπαθείας εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ηεροίας καὶ πολλὰς ἐκλιπαρήσεις ἐπῆλθε συνεννόησις μεταξὺ τοῦ Ἀρταξέρξου καὶ τῆς Σπάρτης, εἰς τὴν δποίαν προσεχώρησε καὶ ὁ Ἰσχυρὸς τύραννος τῶν Συρακουσῶν Διονύσιος Α΄, ἀπὸ μακροῦ σύμμαχος τῶν Σπαρτιατῶν. Τέλος δὲ Ἀνταλκίδας ἀποσταλεὶς εἰς τὰ Σοῦσα ἐκόμισε τὸ ὑψηλὸν βασιλικὸν διάταγμα, διὰ τοῦ δποίου ἐκανονίζετο ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος (387).

«Ο βασιλεὺς Ἀρταξέρξης θεωρεῖ δίκαιον αἱ πόλεις τῆς Ἀσίας ὡς καὶ αἱ νῆσοι Κλαζομεναὶ καὶ Κύπρος νὰ περιέλθουν εἰς τὴν ἔξουσίαν του. Αἱ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πόλεις ὅμως, μεγάλαι καὶ μικραὶ, νὰ ἀφεθοῦν αὐτόνομοι. Μόνον ἡ Λῆμνος, ἡ Ἰμβρος καὶ ἡ Σκῦδος νὰ ἀνήκουν ὅπως ἀνέκαθεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ὅσα κράτη δὲν παραδεχθοῦν τὴν εἰρήνην τούτην, θὰ πολεμήσω αὐτὰ ὅμοιοι μετὰ τῶν δεχομένων κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν, μηδ φειδόμενος οὕτε πλοίων, οὕτε χρήματος». (Ξενοφ. Ἐλλην. βιβλ. Ε').

Η τριπλῆ συμμαχία (βασιλεύς, Σπάρτη, Διονύσιος) υπεχρέωσεν ὅλους τοὺς Ἕλληνας νὰ δεχθοῦν τὴν εἰρήνην καὶ νὰ δοκισθοῦν. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη Ἀνταλκίδειος εἰρήνη, ἡ ὅπως ὀνομάζεται εἰς τὰ ἐπί-

387

σημα ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς «ἡ βασιλέως εἰρήνη», εἴτε «ἡ εἰρήνη, ἦν δὲ βασιλεὺς κατέπεμψεν.

Η εἰρήνη αὕτη κατεκερμάτιζε τὴν Ἑλλάδα εἰς μικρὰς κοινότητας. Ὁλοι οἱ συνασπισμοὶ πλὴν τοῦ σπαρτιατικοῦ καὶ κατὰ πρῶτον λόγον ἡ βοιωτικὴ ὅμοσπονδία καὶ τὸ ἀρτισύστατον ναυτικὸν κράτος τῶν Ἀθηναίων, τὰ ὅποια ἥσαν ἐπικίνδυνα διὰ τὴν Σπάρτην, διελύοντο. Η Σπάρτη παρέδιδε τοὺς Ἕλληνας τῆς Μ. Ἀσίας, διὰ νὰ ἔξασφαλίσῃ τὴν κυριαρχίαν της εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Η στενὴ πολιτική, ἡ μόνη σύμφωνος πρὸς τὸν σπαρτιατικὸν χαρακτῆρα, υπερίσχυσεν.

ΡΗΣΙΣ ΣΠΑΡΤΗΣ ΚΑΙ ΘΗΒΩΝ

Πρὸς στιγμὴν ἡ Σπάρτη ἐφάνη κυρία τῆς καταστάσεως. Η πολιτικὴ της, τὴν ὅποιαν διευθύνει ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης δὲ βασιλεὺς Ἀγησύλαος, συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἔξασφαλίζῃ τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος διὰ βιαίας ἐπεμβάσεως. Τὴν αὐθαιρεσίαν τῆς Σπάρτης δοκιμάζουν ἐπανειλημένως δύο σύμμαχοί της, ἡ Μαντίνεια καὶ ὁ Φλιοῦς καὶ μετ' αὐτῆς ἡ Ὀλυνθός ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς. Τὴν αὐτὴν πολιτικὴν ἥθελησαν οἱ Σπαρτιᾶται νὰ ἐφαρμόσουν καὶ εἰς τὰς Θήβας.

Τὸ θέρος τοῦ 382 δ στρατηγὸς Φοιβίδας βαδίζων μετὰ στρατοῦ κατὰ τῆς Ὀλύνθου ἐστάθμευσε παρὰ τὰς Θήβας. Παρακινηθείς, ὡς λέγεται, ὑπὸ τοῦ βοιωτάρχου Λεοντιάδου, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν δλιγαρχικῶν, πιθανώτατα ὅμως ἀκολουθῶν μυστικὴν διαταγῆν, κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τὴν Καδμείαν, τὴν ἀκρόπολιν τῶν Θηβῶν. Σποπὸς τοῦ πραξικοπήματος ἦτο νὰ συντρίψῃ τὴν δημοκρατικὴν καὶ ἀντισπαροτιακὴν

382

μερίδα. Η κυβέρνησις τῆς Σπάρτης ἐτιμώρησε τὸν Φοιβίδαν διὰ τὴν «αὐθιμάρετον» πρᾶξίν του, ἐκράτησεν ὅμως τὴν Καδμείαν καὶ εἰσῆγαγεν εἰς δίκην τὸν ἔτερον τῶν βοιωταρχῶν Ἰσμηνίαν, τὸν ἀρχηγὸν τῶν δημοκρατικῶν, πρὸ τοῦ συνεδρίου τῶν συμμά-

χων ἐν Σπάρτῃ, οἱ δποῖοι κατεδίκασαν αὐτὸν εἰς θάνατον ἔνεκα τῆς «ἀντισπαριατικῆς πολιτικῆς του».

Τὸ τόλμημα κατὰ τῶν Θηβῶν ἔξήγειρε γενικὴν ἀγανάκτησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Θηβαῖοι δημοκρατικοὶ ἔφυγον ἐκ τῆς πατρίδος των καὶ εὗρον πρόδυνμον ὑποδοχὴν Ἰδίως εἰς τὰς Ἀθήνας, δποῖοι Ἀθηναῖοι φυγάδες πρὸ τριάκοντα ἐτῶν εἰς τὰς Θήβας. Τινὲς ἔξ αὐτῶν κατώρθωσαν νὰ εἰσέλθουν κρυφίως εἰς τὴν πόλιν, ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς τὰ ὅπλα, ἐφόνευσαν τὸν Λεοντιάδην καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχηγοὺς τῶν δημοκρατικῶν καὶ ἡνάγκασε τὸν ἀρχηγὸν τῆς φρουρᾶς νὰ συνθηκολογήσῃ καὶ νὰ ἔξέλθῃ ἐκ τῆς πόλεως. Οἱ ἐπαναστάται ἐγκαμίδουσαν τὴν δημοκρατίαν εἰς τὰς Θήβας (Δεκέμβριος 379). Βραδύτερον ἐπλάσθη ἡ μυμιστορηματικὴ διῆγησις, δτὶ δ Πελοπίδας μὲ τοὺς ὀπαδούς του μετημφιεσμένοι εἰς ἀδλητρίδας ἐφόνευσαν εἰς τὸ συμπόσιον τὸν Λεοντιάδην καὶ τοὺς συνάρχοντάς του.

Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ

Τὰ γεγονότα ταῦτα ἔδωσαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδογύσουν νέον ναυτικὸν κράτος. Τὴν συμμαχίαν ἀπετέλεσαν κατ' ἀρχὰς δῆλγαι πόλεις, Χίος, Μυτιλήνη, Μήθυμνος, Ρόδος, Βυζάντιον. Οἱ Ἀθηναῖοι προέβησαν εἰς τὸ ἔργον μετὰ πολλῆς περισκέψεως. Διεκήρυξαν δτὶ δ σύνδεσμος δὲν ἀντιβαίνει εἰς τὴν βασιλικὴν εἰρήνην, διότι αἱ πόλεις διατηροῦν τὴν αὐτονομίαν των. Δὲν εἰσέπραττον φόρους, δὲν ἔστελλον κληρούχους οὔτε φρουρᾶς εἰς τὰς πόλεις. Τὴν συμμαχίαν διηύθυνε μόνιμον συνέδριον, εἰς τὸ δποῖον ἐκάστη πόλις εἶχε μίαν ψῆφον. Ἀντὶ φόρου οἱ σύμμαχοι κατέβαλλον «συντάξεις», τὰς δποίας ὥριζε τὸ συνέδριον. Συγχρόνως οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν νὰ καταρτίσουν μέγαν στόλον καὶ ἀξίαν λόγου πεζικὴν δύναμιν. Ἡ ἀθηναϊκὴ συμμαχία ἐπροόδευσεν, ἵδιως ἀφότου δ στρατηγὸς Χαροπίας κατέστρεψε τὸν σπαριατικὸν στόλον παρὰ τὴν Νάξον (378). Οὐδέποτε ὅμως ἡ συμμαχία τοῦ Λ' αἰδώνος ἀπέκτησε τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν συνοχὴν τῆς παταίας.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΕΙΣ ΤΑ ΛΕΥΚΤΡΑ

Οἱ Σπαριαταὶ ἦμέλησαν δι' ἀποφασιστικοῦ κτυπήματος νὰ ἀνατήσουν τὸ γόνητρόν των. Ὁ βασιλεὺς Κλεόμβροτος, δ ὁ δποῖος εὑρίσκετο μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Φωκίδα, διετάχθη νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Βοιωτίαν.

Άλλα τότε έπηλθε τὸ μοιραῖον. Παρὰ τὰ Λεῦκτρα ὁ βοιωτικὸς στρατὸς συνέτριψε τοὺς Σπαρτιάτας. Οἱ βασιλεὺς Κλεόμβροτος ἐφονεύθη καὶ χίλιοι νεκροί, μεταξὺ τῶν ὅποιων 400 γνήσιοι σπαρτιᾶται, ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης. Τὸν θηβαϊκὸν στρατὸν ὠργάνωσαν καὶ ὀδήγησαν εἰς τὴν νίκην δύο ἔρχοι στρατηγοί, ὁ Πελοπίδας καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, τοὺς δροίους ἀνέδειξαν αἱ Θῆβαι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Η μάχη εἰς τὰ Λεῦκτρα σημειώνει σπουδαίαν καμπὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἴστορίαν. Τὸ πλῆγμα ἦτο τόσον καίριον, ὥστε ἡ **371** Σπάρτη δὲν συνῆλθε πλέον. Μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ γονέτρου τῆς κατέρρευσε καὶ ἡ κυριαρχία τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα.

ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Η παρὰ τὰ Λεῦκτρα καταστροφὴ τῶν Σπαρτιατῶν εἶχε σοβαρωτάτας συνεπείας. Η σπαρτιατικὴ συμμαχία ἥρχισε νὰ διαλύεται. Αἱ μοναρχικαὶ κυβερήσεις, τὰς δροίας ἡ Σπάρτη εἶχεν ἐπιβάλει εἰς τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἀνετράπησαν καὶ ἡ δημοκρατικὴ κίνησις, τὴν δροίαν εἶχε συγκρατήσει μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης, ἔξεροάγη μὲ ἰσχυροτέρων δρομῆν προκαλέσασα αἵματηράς συγκρούσεις καὶ ἀνατροπὰς (ἴδιως εἰς τὸ "Αργος). Οἱ Ἀρκάδες ἀνοικοδόμησαν τὴν Μαντίνειαν, τὴν δροίαν εἶχον καταστρέψει οἱ Σπαρτιᾶται, καὶ ἥρχισαν ζωηρὰν κίνησιν πρὸς ἔνωσιν εἰς δροπονδίαν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Βοιωτίας.

Τὸν χειμῶνα τοῦ 370/69 ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον ὄδηγῶν τὸν στρατὸν τῆς βοιωτικῆς δροπονδίας καὶ ἀλλων συμμάχων κρατῶν τῆς μέσης Ἑλλάδος. Ἐνωθεὶς ἐκεὶ μετὰ τῶν Ἀρκάδων, Ἀργείων καὶ Ἡλείων προήλασεν εἰς Λακωνίαν, ὅπου ἥρχισαν νὰ ινοῦνται οἱ περίοικοι. Η Σπάρτη διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον. Η ἀτείχιστος πόλις ἐπὶ αἰῶνας δὲν εἶχεν ἔχθρὸν καὶ αἱ γυναικεῖς κατάπληκτοι ἔβλεπον τὸν καπνὸν τῶν καιομένων χωρίων. Κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν ἔσωπε τὴν Σπάρτην ὁ μισθοφορικὸς στρατὸς, τὸν δροῖον εἶχε στεύει ὁ Διονύσιος. Ἐν τούτοις ἦτο σοβαρωτάτη ἡ συνέπεια τῆς εἰσβολῆς. Οἱ Ἐπαμεινώνδας ἀπέσπασε τὴν Μεσσηνίαν καὶ κατέστησεν αὐτὴν κράτος ἀνεξάρτητον μὲ κέντρον τὴν νεοϊδρυθεῖσαν ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Ἰθώμης *Μεσσηνῆρ*.

Τὸ ἔπομενον ἔτος (369) ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰσέβαλε πάλιν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Οἱ Ἀρκάδες τότε συνηνώθησαν εἰς μίαν δροπονδίαν καὶ ἰδρυσαν διὰ συνοικισμοῦ τὴν *Μεγαλόπολιν*, ἡ δροία ἔγινε τὸ κέντρον τῆς δροπονδίας των. Τοιουτούρπως διελύθη δριστικῶς ἡ σπαρτιατικὴ

συμμαχία καὶ ἡ Σπάρτη περιωρίσθη εἰς τὴν Λακωνικήν. Οὕτω κατέλυθη τὸ σπαρτιατικὸν κράτος καὶ οὐδέποτε ἀνιδρύθη πλέον. Ἀπὸ τότε ἡ Σπάρτη δὲν παῖζει σημαντικὸν πρόσωπον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἴστορίαν.

ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΘΗΒΩΝ

Ἡ νίκη εἰς τὰ Λεῦκτρα ἔφερεν εἰς φῶς τὴν πρόοδον, η δποία εἶχε γίνει εἰς τὴν Βοιωτίαν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἡ χώρα δοκιμασθεῖσα διλιγότερον ἐκ τῶν πολέμων διετήρησεν ἀκμαιότερον πληθυσμόν, ἐπλούτησε καὶ ἀνεπτύχθη οἰκονομικῶς. Πρέπει νὰ σημειώσωμεν ἴδιαιτέρως ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ βραδύτερον τὸν Δ' καὶ Γ' αἰῶνα ἡ βιομηχανία καὶ τὸ

ἔμποροιν, τὰ δποία κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα περιωρίζοντο εἰς τὰς νήσους καὶ τὴν Ἀττικήν, ἔξαπλοῦνται διαρκῆς βορειότερον. Ἡ Βοιωτία, ἡ Φωκίς, ἡ Θεσσαλία, ἡ Μακεδονία καὶ τὰ κράτη τῆς Πελοποννήσου ἀποβάλλουν τὸν καθαρὸν γεωργικὸν χαρακτῆρα, ἀναπτύσσουν ἔμποροιν καὶ βιομηχανίαν καὶ ἀστικὴν τάξιν. Κατ' ἀκόλουθον παρατηρεῖται εἰς τὰς χώρας ταύτας τάσις πρὸς ἔνωσιν εἰς ἐν κράτος καὶ πρὸς κατακτήσεις. Διὰ τοῦτο λαμβάνουν τώρα ἐνεργότερον μέρος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους.

Οἱ Θηβαῖοι ἰδίως εἶναι ἔξαιρετικῶς ἀνεπτυγμένοι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, ἔχουν προηγμένην κυβερνῶσαν τάξιν καὶ διακίνονται εἰς τὰς τέχνας, ὡς μαρτυροῦν τὰ περίφημα εὑρήματα τῆς Τανάγρας. Οἱ θηβαϊκὸς στρατὸς εἶναι πολυπληθέστερος, καλύτερον ὥπλισμένος καὶ ἔχει ἔξόχους ἀρχηγούς.

Δύο έξι αὐτῶν, δ Πελοπίδας καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἀπέκτησαν πανελλήνιον φῆμην καὶ ὑμνήθησαν ὑπὸ τῶν συγγραφέων ὡς ἔξαιρετικοὶ ἄνδρες. Καὶ οἱ δύο ἥσαν ἴκανώτατοι στρατιωτικοὶ καὶ διπλωμάται. Διωργάνωσαν τὸν στρατὸν τῆς πατρίδος των καὶ ὡδήγησαν αὐτὸν εἰς τὴν νίκην. Ὁ Ἐπαμεινώνδας μάλιστα θεωρεῖται ὡς μεγάλη στρατιωτικὴ ἴδιοφυΐα. Εἰσήγαγε σοβαρὰς μεταρρυθμίσεις εἰς τὸν στρατόν, αὐτὸς ἐφεῦρε τὴν λεγομένην κατὰ λοξὴν φάλαγγα παράταξιν, ἐνίσχυσε δηλ. ὑπερομέτρως μίαν ἀπὸ τὰς πτέρυγας τῆς φάλαγγος καὶ δι' αὐτῆς ἔζητει νὰ ἀνοίξῃ ωῆγμα εἰς τὸ μέτωπον τοῦ ἔχθροῦ. Εἰς τὴν παράταξιν ταύτην λέγουν ὅτι ὀφείλεται ἡ νίκη εἰς τὰ Λεῦκτρα. Ἐκτὸς τούτου ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐκοσμεῖτο μὲν ἔξοχα προσόντα. Παιδευθεὶς ὑπὸ φιλοσόφων, εἶχεν ἔξοικειωθῆντα εἰς βίον ἀπλοῦν, σχεδὸν ἀσκητικόν, διεκδίνετο ὅμως διὰ τὴν μεγάλην δεξιότητα εἰς τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις καὶ ἦγάπα μὲν πάθος τὴν μόρφωσιν καὶ τὰς πνευματικὰς ἀπολαύσεις. Ἡτο ωῆγος, μέγας στρατηλάτης καὶ ἐπεβάλλετο διὰ τῆς προσωπικῆς ἀξίας, τῆς μετριοπαθείας καὶ τιμιότητος. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐθεώρησαν αὐτὸν ὡς τὸν τελειότερον τύπον τοῦ Ἑλληνος.

Ἐφ' ὅσον ἔζων οἱ δύο ἄνδρες, αἱ Θῆβαι ἥσαν ἡ πρώτη δύναμις τῆς Ἑλλάδος καὶ διεξεδίκησαν τὴν ἡγεμονίαν. Κατ' οὖσίαν ὅμως καὶ οἱ πολιτικοὶ τῶν Θηβῶν δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰς παλαιὰς μεθόδους, ἀλλ' ἀντέγραψαν τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Σπαρτιάτας. Ἔνω ἐκήρυξαν ὅτι πολεμοῦν διὰ τὴν αὐτονομίαν τῶν πόλεων, ἐπιμένουν μετὰ τὴν νίκην νὰ ὑποτάξουν αὐτὰς εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῶν Θηβῶν. Στηρίζονται εἰς τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν κρατῶν καὶ ζητοῦν νὰ ρυθμίσουν αὐτὰ κατὰ τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος των. Δὲν ἀποφεύγουν τὰς τρομοκρατικὰς μεθόδους, διὰ τὰς ὅποιας ἡ Σπάρτη ἔγινε τόσον μισητή. Ὁπως οἱ προκάτοχοί των διπλωμάται δὲν διστάζουν νὰ χρησιμοποιήσουν τὰ μέσα τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, διὰ νὰ πολεμήσουν τοὺς ἄλλους Ἑλληνας. Ὁ Πελοπίδας ἀνέρχεται τὸ 367 τὴν ὅδον, τὴν ὅποιαν εἶχεν ἀκολουθήσει πρὸ εἴκοσιν ἑτῶν ὁ Ἀνταλκίδας, ἐμφανίζεται εἰς τὰ Σοῦσα ἐπαιτῶν τὸ περσικὸν χρῆμα. Διὰ περσικῶν χρημάτων ὁ Ἐπαμεινώνδας καταρτίζει στόλον καὶ ἐμφανίζεται ἐπὶ κεφαλῆς 100 πλοίων διεκδικῶν πρόσθιος τοὺς Ἀθηναίους τὸ κράτος τῆς θαλάσσης, καθόσον γνωρίζει ὅτι ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδος ἀνευ κυριαρχίας τῆς θαλάσσης δὲν εἶναι δυνατή. «Ἡθελε νὰ μεταθέσῃ, ὡς γράφει ἀρχαῖος συγγραφεύς, τὰ Προπύλαια ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν εἰς τὴν Καδμείαν».

Οἱ Θηβαῖοι στρατηγοὶ ἐκτείνουν τὴν δρᾶσίν των εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Πελοπίδας ἐκστρατεύει ἐπανειλημμένως εἰς τὴν Θεσσαλίαν κατὰ τοῦ ταγοῦ τῶν Φερῶν Ἀλεξάνδρου, ἐπεμβαίνει εἰς τὰς ἔριδας τῆς Μακεδονίας διὰ τὸν θρόνον καὶ φέρει ὡς ὅμηρον εἰς τὰς Θήβας τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως Φίλιππον. Τέλος εὑρίσκει τὸν θάνατον εἰς τὴν Θεσσαλίαν κατὰ τὴν τρίτην ἐκστρατείαν.

Ἄλλ' αἱ δυνάμεις τῶν Θηβῶν δὲν ἔξαρκοῦν εἰς τὴν ὑπερόντασιν ταύτην. Μετ' ὀλίγον δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ συγκρατήσουν τοὺς συμμάχους των. Ἡ Πελοπόννησος ἵδιως μετὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς σπαρτιατικῆς δυνάμεως παρεδόθη εἰς τὴν ἀναρρίαν. Συγκρούσεις μεταξὺ τῶν πόλεων, ἄλλαγή τῶν συμμαχῶν διαρκής, στάσεις καὶ ἐμφύλιοι ταραχαί, τὰς δποίας ἐπιδεινώνει ἥ ἐπέμβασις ξένων μισθοφόρων. Τὰ αὐτὰ συμβαίνουν καὶ εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν.

Οἱ Ἐπαμεινώνδας ἀναγκάζεται ἐπανειλημμένως νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον, διὰ νὰ διευθετήσῃ τὰ πράγματα. Τώρα οἱ Ἀθηναῖοι φοβούμενοι τὴν αὔξησιν τῶν Θηβῶν συμμαχοῦν μὲ τὴν Σπάρτην. Κατὰ τὴν τετάρτην εἰσβολήν του κινδυνεύει πάλιν ἥ Σπάρτη. Ἄλλεις τὴν μεγάλην ἐν *Mantinea* μάχην δὲ Ἐπαμεινώνδας φονεύεται καὶ ὁ ἄγων μένει ἄκριτος (27 Ιουνίου 362). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ κατέρρευσεν ἥ θηβαϊκὴ ἡγεμονία καὶ δημιουργεῖται χάος εἰς τὴν Ἑλλάδα. «Ἀκρισία δὲ καὶ ταραχὴ ἔτι πλείων μετὰ τὴν μάχην ἐγένετο ἥ πρόσθεν ἐν Ἑλλάδι», ὅπως γράφει ὁ Ξενοφῶν.

362

Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΑΠΟΣΥΝΘΕΣΙΣ

Περὶ τὰ μέσα τοῦ Δ' αἰῶνος αἱ πολιτεῖαι τῆς Ἑλλάδος εὑρίσκονται εἰς πλήρη ἀποσύνθεσιν. Οἱ μακροχρόνιοι πόλεμοι ἐπροξένησαν βαθεῖαν μεταβολήν. Εἰς ὅλην τὴν χώραν παρατηρεῖται φοβερὰ ἐλάττωσις τοῦ πληθυσμοῦ. Ἰδίως κατεστράφη ὁ γεωργικὸς πληθυσμός, οἱ ἀγοροὶ ἐρημώνονται καὶ οἱ κάτοικοι συγκεντρώνονται εἰς τὰς πόλεις. Οὕτω τὰ κτήματα περιέρχονται εἰς ὀλίγας χεῖρας, δημιουργοῦνται μεγάλα κτήματα καὶ ἀναγεννᾶται νέα φεουδαρχία εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν. Συνέπεια τούτου εἶναι ἥ ἐλάττωσις τῆς παραγωγῆς καὶ ἐπανόδος εἰς πρωτογονωτέραν ζωήν.

Ἡ Σπάρτη πάσχει ἀπὸ ἐπικίνδυνον νόσημα, τὴν δλιγαρθρωπίαν. Ὁ λαὸς τῶν κατακτητῶν Δωριέων φθίνει. Ἀπώλεια 170 Σπαρτιατῶν εἰς τὴν Σφακτηρίαν, 400 εἰς τὰ Λευκτρα θεωρεῖται ὡς μεγάλη συμφορά. Ὁ Βρασίδας καὶ δὲ Θίβρων ἐκστρατεύουν μόνον μὲ στρατὸν

ἀπὸ εἶλωτας. Ἡ Σπάρτη κυβερνᾶται ἀπὸ μικρὰν διλιγασχίαν, ἡ δποίειναι κυρία τῆς γῆς καὶ τῆς ἔξουσίας.

Αἱ Ἀθῆναι ἔξακολουθοῦν νὰ εἶναι τὸν Δ' αἰῶνα μεγαλούπολις, σημαντικότατον ἐμπορικὸν κέντρον καὶ ἡ πρώτη χρηματαγορὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἀθηναϊκὰ κεφάλαια εἶναι διατεθειμένα εἰς ἐπιχειρήσεις μακρινωτάτων χωρῶν. Ἄλλ' ἡ Ἀττικὴ ἔχασε τὸν ἀγροτικὸν πλημυσμόν, ἡ γῆ περιῆλθεν εἰς δλίγους μεγαλοκτηματίας, οἱ δποῖοι ἐκμεταλλεύονται αὐτὴν διὰ τῶν δούλων. Αἱ Ἀθῆναι τοῦ Δ' αἰῶνος εἶναι δημοκρατία μεγαλεμπόρων, τραπεζιτῶν καὶ ἐφοπλιστῶν. Δὲν ἔχει στρατὸν πολιτῶν, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ μισθοφόρους. Ἐκ συστήματος ἀποστρέφεται τοὺς πολέμους, ὕδιώς τοὺς μακρᾶς διαρκείας, οἱ δποῖοι διαταράσσονται τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις.

Οἱ μακροὶ πόλεμοι εἰς δῆλας τὰς πόλεις διήρεσαν τοὺς κατοίκους εἰς δύο, εἰς μικρὰν μειοψηφίαν ὑπεροπλούτων καὶ εἰς τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀκτημόνων. Ἡ κατάστασις αὕτη δημιουργεῖ σοβαρὰν κοίσιν καὶ διαρκεῖς ταραχάς. Ὁ λαὸς ἀπαιτεῖ δικαιοτέρων κατανομὴν τοῦ πλούτου. Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα γίνεται διαρκῶς λόγος περὶ ἀποκοπῆς χρεῶν, περὶ διαρομῆς περιουσίας, περὶ ἀναδασμοῦ τῆς γῆς. Τοῦτο φέρει εἰς ἀπόγνωσιν τοὺς ἔχοντας. Ἔπειδὴ δὲ εἰς τὰς δημοκρατικὰς πόλεις τὴν ἔξουσίαν ἔχει τὸ πλῆθος, οἱ πλούσιοι διατελοῦν ὑπὸ διαρκῆ φόβον. Κατὰ συνέπειαν ἀποστρέφονται καὶ ὑπονομεύοντι τὴν δημοκρατίαν καὶ θὰ ἔβλεπον εὐχαρίστως ἴσχυρὸν δυνάστην, ὁ δποῖος νὰ ἐπιβάλῃ σταθερὰν κατάστασιν. Διὰ τοῦτο μόλις ἐμφανίζεται ὁ *Φίλιππος* τῆς Μακεδονίας, ἀποκτᾶ συμπαθείας καὶ δπαδοὺς εἰς δῆλην τὴν Ἑλλάδα. Τοιουτορόπως χρεωκοπεῖ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα.

Συνέπεια τῆς ἀνωμάλου ἐσωτεροικῆς καταστάσεως εἶναι ἡ ἐμφάνισις νέων τυράννων. Κατὰ ἐκατοντάδας ἀριθμοῦνται οἱ ἀνθρώποι, οἱ δποῖοι γίνονται κύριοι τῆς ἔξουσίας εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Πρότυπον τοιούτου ἄρχοντος εἶναι ὁ *Διονύσιος Α'*, τύραννος τῶν Συρακουσῶν (405—367). Ἡ ἀρχὴ του ἔχει τὴν δικαιολογίαν, δτι κατεστάθη διὰ νὰ σώσῃ τὸν ἔλληνισμὸν τῆς Σικελίας, διατηρεῖται δμως διὰ βιαίων πράξεων καὶ κοινωνικῆς ἀνατροπῆς. Φονεύει καὶ ἔξοριζει τοὺς ἀντιθέτους, διαμοιράζει τὴν περιουσίαν των εἰς νέους πολίτας εἴτε εἰς ἔνους μισθοφόρους. Ἄλλ' ἡ ἔξουσία του περιεβλήθη μεγάλην λαμπρότητα. Συνήνωσεν εἰς ἐν κράτος τὴν Σικελίαν καὶ τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ διατηρεῖ πολυτελεστάτην αὐλήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

Αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἔξηντλημέναι ἐκ τῶν πολέμων καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀποδυνθέδεως δὲν ἥδαν εἰς θέδιν νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας, ὁ ὅποιος περὶ τὰ μέδα τοῦ Δ' αἰδονος ἐπερχείσθε νὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

'Η μόνη δύναμις, ἡ ὅποια ἱδύνατο νὰ φέρῃ ἀντιπερισταθμὸν εἰς τὸν Φίλιππον, ἥδαναι 'Αθῆναι. 'Αλλ' αἱ 'Αθῆναι τοῦ Δ' αἰδονος, δημοκρατία ἐμπόρων καὶ χρηματιστῶν, δὲν ἔχει τὴν μαχημότητα τῶν κορόνων τοῦ Περικλέους. Ματαίως ὁ φύτωρ Δημοδόθεντος προσθετάθησε νὰ κινήσῃ τοὺς συμπολίτας εἰς ἀποτελεσματικωτέραν ἐνέργειαν.

Εἰς τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην ὁ Φίλιππος δυνέτριψε τὴν ἄνωμένην δύναμιν τῶν 'Αθηναίων καὶ τῶν Θηβαίων καὶ ἀπὸ τότε οἱ Μακεδόνες ἐκυριάρχησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

'Η Μακεδονία εἶναι εὐρεῖα χώρα ἐκτεινομένη μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος καὶ τῆς Ἰλλυρίας. Τὰ ὑψηλότερα δόῃ της, γυμνὰ κατὰ τὸ πλεῖστον σήμερον, ἐκαλύπτοντο ἀπὸ δάση κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Μεταξὺ τῶν δρέων διανοίγονται εὐρύχωροι πεδιάδες, δύνομασταὶ διὰ τὴν εὐφορίαν των, τὰς δροίας διατρέχουν μεγάλοι ποταμοί, ὁ Στρυμών, ὁ Ἀξιός, ὁ Ἀλιάκμων. Τὸ κλῖμα τῆς Μακεδονίας εἶναι ἡπειρωτικόν, ὁ χειμὼν ψυχρότερος, οἱ ποταμοὶ καθιστοῦν ὑγροτέραν τὴν ἀτμόσφαιραν καὶ διατηροῦν λειμῶνας καὶ ἀφθονωτέραν χλόην. "Οπως ἡ χώρα οὗτω καὶ ὁ κοινωνικὸς βίος εἶναι διάφορος ἀπὸ τὴν νοτιωτέραν Ἑλλάδα. Ἐπὶ μακρὸν ἡ Μακεδονία διατηρεῖ τὸν ἀγροτικὸν χαρακτῆρα, ἔχει δύο κοινωνικὰς τάξεις, τοὺς γαιοκτήμονας εὐγενεῖς καὶ τοὺς δουλοπαροίκους γεωργούς. Γενικῶς οἱ κάτοικοι εἶναι εὐρωστοὶ χωρικοί, ποιμένες ἢ γεωργοί, ζῶσιν εἰς ἀτειχίστους κώμας καὶ ἀγνοοῦν τὸν ἀστικὸν βίον. Αἱ πόλεις των καὶ αὐτὴ ἡ πρωτεύουσά των, αἱ *Ἄλγαλ* ἢ ἡ *Πέλλα*, εἶναι ἀσήμιαντοι συνοικισμοί καὶ δὲν ἔχουν τὴν πολιτικὴν δργάνωσιν τῶν ἀλλων ἐλληνικῶν πόλεων, διότι αἱ πόλεις τῆς Μακεδονίας

δὲν αὐτοδιοικοῦνται, ἀλλὰ ὑπακούουν εἰς ἓνα ἀρχοντα. Ἡ Μακεδονία λοιπὸν εἶναι ἀπόλυτος μοναρχία.

Οἱ εὐγενεῖς δονομαζόμενοι **έταῖροι** κυβερνοῦν τὴν χώραν μετὰ τοῦ βασιλέως, ἀγαποῦν τὸν πόλεμον, τὴν ἱππασίαν, τὸ κυνήγιον καὶ τὰ συμπόσια καὶ εἶναι δονομαστοὶ διὰ τὴν φιλοποσίαν καὶ τὴν ἐριστικότητα. Πολεμοῦν ἔφιπποι καὶ ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ἐπὶ μαρῷ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἵππων μόνον. Κύριοι μεγάλων κτημάτων μόλις ὑπακούουν εἰς τὸν βασιλέα. Ἰδίως δὲ δομεῖται η Μακεδονία ἀνήκει εἰς ἴσχυροὺς φεουδάρχας, οἱ δοποῖοι εἶναι σχεδὸν ἀνεξάρτητοι.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου δὲ **Περδίκκας Β'** ἐπεχείρησε νὰ ἔξελθῃ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν Χαλκιδικήν. Οἱ διάδοχοί του **Ἀρχέλαος** (413—399) εἶναι ὁ κυριώτερος θεμελιωτὴς τῆς μακεδονικῆς δυνάμεως. Κτίζει πόλεις, κατασκευάζει ὄδοντας καὶ μεταρρυθμίζει τὸν στρατόν. Αὐτὸς ἐδημιούργησε τὸ πεζικόν, τὸ δοποῖον δὲ ἀποβῆ μεγάλη μαχητικὴ δύναμις εἰς τὰς κεῖρας τοῦ Φιλίππου. Ἡτο φίλος τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἀνοίξῃ τὴν χώραν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Εἰς τὴν αὐλήν του ἐφιλοξενήθη ὁ μέγας δραματικὸς **Εὐριπίδης**.

Ἄλλὰ ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος δὲ Μακεδονία ἀρχίζει νὰ ἀναπτύσσεται ίδιως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν **Αθηναίων**, οἱ δοποῖοι κατέχουν τὰ παράλιά της. Ἐξέρχεται ἀπὸ τὸν καθηρῶς ἀγροτικὸν βίον, δημιουργεῖ ἐμπόριον καὶ βιομηχανίαν. Χαρακτηριστικὸν τῆς προόδου ταύτης εἶναι, ὅτι οἱ βασιλεῖς κτίζουν νέαν πρωτεύουσαν, τὴν **Πέλλαν**, δὲ δοποία κεῖται πλησιέστερον εἰς τὴν θάλασσαν. Τὴν ἀνάπτυξιν αὐτὴν θὰ ἐπιταχύνῃ δὲ ἐμφάνισις τοῦ Φιλίππου.

ο φιλιππος

Ο Φίλιππος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τὸ 360 π. Χ. μόλις εἰκοσιτριῶν ἐτῶν. Διαμείνας ἐπὶ τοία ἔτη δὲ διηρέει εἰς τὰς θήβας ἔμαθε καλῶς τὴν δογμάτων, τὴν στρατιωτικὴν τέχνην, ἀλλὰ συγχρόνως τὰς ἀδυναμίας τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Διὰ τοῦτο τρέφει μεγάλα σχέδια καὶ ἔχει ἔξαίρετα προσόντα διὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν. Ἐλαβε μεγάλην μόρφωσιν κατὰ τὴν νεότητά του καὶ κατορθώνει διὰ τῆς εὐγλωττίας του, τῶν γνώσεων καὶ τῶν λεπτῶν τρόπων νὰ γοητεύσῃ τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλὰ δὲ γνήσιος Μακεδὼν εἶναι ἀφ' ἑτέρου βίαιος, ἀγαπᾶ τὸ κυνήγιον καὶ τὸν οἶνον. Οὖν παρατηρητὴς κατορθώνει νὰ διακρίνῃ τὰ προσόντα καὶ τὰς ἀδυναμίας τῶν ἀντιπάλων του. Εἶναι ἀποφασιστικὸς καὶ ταχὺς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν, ἀλλὰ

360

γνωρίζει έπίσης νὰ κρύπτῃ τὰς σκέψεις του καὶ νὰ περιμένῃ. Γνήσιος μαθητὴς τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν τοῦ Λ' αἰῶνος, ἀγωνίζεται δὰ τὴν ἡγεμονίαν καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτῆς θεωρεῖ θεμιτὰ ὅλα τὰ μέσα, τὴν δύναμιν τῶν ὅπλων, τὴν βιαίαν ἐπέμβασιν, τὸν δόλον ἢ τὴν δωροδοκίαν. «Οὐδεμίᾳ πόλις, ἔλεγε, δύναται νὰ ἀντισταθῇ εἰς ἡμίονον φέρουσαν φορτίον χρυσοῦ». Τὰ χρυσᾶ νομίσματα, τὰ ὅποια φέρουν τὸ ὄνομά του, διέφερεισαν τόσας συνειδήσεις ὅσας ἀλλοτε οἱ χρυσοὶ δαρεῖκοι.

Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Πρώτη φροντὶς τοῦ Φιλίππου ἦτο νὰ δραγανώσῃ ἰσχυρὸν στρατόν. Ἐφρόντισε κυρίως διὰ τὴν καλυτέραν διοργάνωσιν τοῦ πεζικοῦ καὶ κατήρτισε παρὰ τὸ σῶμα τοῦ ἱππικοῦ τῶν ἑταίρων πολυάριθμον σῶμα ὀπλιτῶν, τῶν λεγομένων πεζεταίρων, οἱ δοποὶ ἐστρατολογήθησαν ἀπὸ τοὺς εὐρώστους χωρικοὺς τῆς Μακεδονίας. Οἱ ἀξιωματικοὶ ὅμως ἦσαν εὐγενεῖς. Οὗτω κατήρτισεν ἀληθῆ μόνιμον ἐθνικὸν στρατόν, τὸν δοποῖον ὑπέβαλεν εἰς αὐτηρὸν πειθαρχίαν καὶ ἐξησκησεν εἰς τοὺς κόπους καὶ τὰς κακουργίας.

Εἰς τὴν τακτικὴν τοῦ πεζοῦ εἰσήγαγε σημαντικὸν γεωτερισμόν, κατήρτισε δηλαδὴ τὴν μακεδονικὴν φάλαγγα. Αὕτη ἀπετέλει σῶμα ἀπὸ 4096 ἄνδρας παρὰ εταγμένους εἰς δεκαεξή σειρούς. Ἐκαστος στρατιώτης ἦτο ὁ πλισμένος μὲ δόρυ μακρότατον, 6,30 μέτρων, τὸ δοποῖον ὠνόμαζον σάρισσαν. Οἱ ἄνδρες τῶν ἐξ πρώτων σειρῶν ἐκανόνιζον τοιουτούρπως τὸ μῆκος τοῦ ὅπλου των, ὥστε ἡ αἰχμὴ τῆς ἔκτης σειρᾶς προεξεῖχε κατὰ ἐν μέτρον ἀπὸ τὸν ὅμον τῆς πρώτης. Τοιουτούρπως ἐσκηματίζετο κινητὸν φρούριον, τὸ δοποῖον εἶχε πρὸ αὐτοῦ δάσος ἀπὸ αἰχμάς. Τέσσαρες ἀπλαῖ φάλαγγες ἀπετέλουν τὴν μεγάλην φάλαγγα ἐκ 16000 στρατιωτῶν. Ἡ φάλαγξ εἰς τὰ πλευρὰ ἐπροστατεύετο ἀπὸ σῶμα πέλταστῶν καὶ πρὸ αὐτῆς ἐβάδιζε πυκνὴ παράταξις ἀκοντιστῶν, τοξοτῶν, σφενδονιτῶν, τῶν λεγομένων ψιλῶν. Ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ θὰ κυριαρχήσῃ ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Ἄλλα καὶ τὸ ἱππικὸν διετήρησε σπουδαιοτάτην θέσιν εἰς τὸν μακεδονικὸν

Μακεδὼν ὀπλίτης

στρατόν. Ἐκτὸς τούτου πλῆθος μηχανῶν, αἱ πλεῖσται νέας ἐφευρέσεως, συμπληρώνουν τὸν ἔξοπλισμὸν τοῦ Φιλίππου.

ΑΙ ΒΛΕΨΕΙΣ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

Ο Φίλιππος ἐφιλοδόξει νὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τὸ ἔργον του ἦτο δυσχερέστατον. Ἐποεπε πρῶτον νὰ στερεώσῃ τὴν ἔξουσίαν του ἐντὸς τοῦ κράτους ἀξαναγκάζων εἰς ὑποτέλειαν τοὺς εὐγενεῖς γαιοκτήμονας. Δεύτερον νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν χώραν του ἀπὸ τὴν ἀπειλὴν τῶν πέριξ βαρβάρων, ἵδιως τῶν Θρακῶν, οἱ ὅποιοι ἐπεδίδοντο εἰς διαρκεῖς ἐπιδομάς. Εἰς τὰ σύνορα τῆς Μακεδονίας ὑπῆρχεν ἐπικίνδυνον θρακικὸν κράτος, τὸ βασίλειον τῶν Ὀδυσσῶν, τὸ ὅποιον ἔξετείνετο μέχρι τῆς Προποντίδος. Τρίτον νὰ ζητήσῃ διέξοδον εἰς τὴν θάλασσαν, διότι τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας κατεῖχον ἐλληνικὰ ἀποικίαι, τὰς ὅποιας ἔξουσίαζον οἱ Ἀθηναῖοι. Τέλος νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ διευθετήσῃ αὐτὰς κατὰ τὸ συμφέρον του. Διὰ συντόνου ἐργασίας, διὰ πολέμου ἢ τῆς διπλωματίας, ὁ Φίλιππος ἐπέτυχε καθ' ὅλην τὴν γραμμήν.

Ο ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ

Ἡ πρώτη δύναμις, εἰς τὴν ὅποιαν προσέκρουσεν ὁ Φίλιππος, ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἡ ἀντίθεσις τῶν συμφερόντων ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς μακροχρόνιον πόλεμον μεταξὺ αὐτῶν. Ἀφότου οἱ Ἀθηναῖοι ἐδημιούργησαν τὴν νέαν συμμαχίαν των, ἔξουσίαζον τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης καὶ κατεῖχον ἀσφαλῶς τὰ στενά. Πρὸς αὐτοὺς ἐποεπε λοιπὸν νὰ συγκρουσθῇ ὁ Φίλιππος, διὰ νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀντιμέτως πάλιν διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ Φιλίππου ἥπειλοῦντο τὰ στενά, ὁ Ἑλλήσποντος καὶ ὁ Βόσπορος, ἢ ὅδος δηλ. διὰ τῆς ὅποιας ἐπομηθεύοντο σῖτον καὶ τρόφιμα αἱ Ἀθῆναι.

ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΟΡΕΙΟΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ο Φίλιππος ἀφοῦ ἀπέκρουσε τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σκυθῶν καὶ ἔξησφάλισε τὴν ἔξουσίαν του εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους, ἐπεχείρησε νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν θάλασσαν. Προσελκύσας διὰ δελεαστικῶν ὑποσχέσεων τὴν *"Ολυνθον*, τὴν ἴσχυροτέραν τῶν χαλκιδικῶν πόλεων, ἐκυρίευσε τὴν Ἀμφίπολιν καὶ εὐθὺς ἀμέσως τὰς ἀθηναϊκὰς κτήσεις, τὴν *Πύδραν* καὶ τὴν *Ποτείδαιαν*, ἢ ὅποια εἶχε τότε ἀθηναίους κληρούχους.

— 357 — Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐμποδίσουν τὸν βασιλέα, διότι ἀκριβῶς κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἶχον περιπλακῆ εἰς τὸν συμμαχικὸν πόλεμον. Βυζάντιον, Χίος, Ρόδος καὶ Κῶς ἀπεστάτη-

σαν καὶ ύποστηριζόμεναι ὑπὸ τοῦ ἵσχυροῦ δυνάστου τῆς Καρίας, τοῦ περιφήμου **Μανσώλου**, ὃ ὅποιος εἶχεν ἔκτείνει τὴν ἔξουσίαν τοῦ εἰς ὅλην τὴν νοτιοδυτικὴν Μ. Ἀσίαν, ἀνέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν (355). Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Φίλιππος ἔγινε κύριος τῆς μεταξὺ Στρυμόνος καὶ Νέστου χώρας, ὅπου ἴδρυσε τοὺς Φιλίππους καὶ ἀπέκτησε σημαντικὸν εἰσόδημα ἀπὸ τὰ χρυσωρυχεῖα τοῦ Παγγαίου. Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη κατεσκεύασε στόλον καὶ ἔξουσίασε τὴν παραλίαν.

ΕΠΕΜΒΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΝ ΚΑΙ ΦΩΚΙΔΑ

Ἐνθὲν μετὰ ταῦτα ἐδόθη εὐκαιρία εἰς τὸν Φίλιππον νὰ ἀναμιγθῇ εἰς τὰ πράγματα τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἡ μέση Ἑλλὰς ἦτο ἀνάστατος κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐκ τοῦ λεγομένου Ἱεροῦ πολέμου. Οἱ Θηβαῖοι δηλ. ἐποφθαλμιδντες καὶ φοβούμενοι τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως τῶν φωκικῶν πόλεων συνήνωσαν κατ' αὐτῶν τοὺς γείτονας. Πρὸς τοῦτο ἔξεμεταλλεύμησαν τὴν ἐπιφροΐην, τὴν ὅποιαν εἶχον εἰς τὴν ἀμφικτονίαν τῶν Δελφῶν. Κατήγγειλαν τοὺς Φωκεῖς ὅτι ἐκαλλιέργησαν χώραν ἀνήκουσαν εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν καὶ τὸ ἀμφικτιονικὸν συνέδριον κατεδίκασεν αὐτοὺς εἰς βαρὺ χρηματικὸν πρόστιμον (500 τάλαντα). Ἐπειδὴ δὲ οἱ Φωκεῖς ἥρνήθησαν νὰ πληρώσουν, ἐκήρυξε τὸν ἰερὸν πόλεμον κατ' αὐτῶν καὶ ἀνέθεσεν εἰς τοὺς Θηβαίους, τοὺς Θεσσαλούς καὶ τοὺς Λοκροὺς νὰ ἐκτελέσουν τὴν ἀπόφασιν. Ἄλλοι οἱ Φωκεῖς, οἱ δηποῖοι εἶχον ἀναπτυχθῆ ὀἰκονομικῶς, ἀντέταξαν ἵσχυρὸν ἀντίστασιν δδηγούμενοι ὑπὸ τολμηρῶν καὶ ἵκανῶν στρατηγῶν, τοῦ Φιλομήλου τοῦ Ὁρομάχου κτλ. Ἐπέβαλον αὐστηράν φροδολογίαν εἰς τὰ πλούσια γένη τῶν Δελφῶν, ἔχοησιμοπούησαν τοὺς θησαυροὺς τοῦ μαντείου διὰ νὰ καταρτίσουν ἵσχυρὸν μισθοφορικὸν στρατόν, ἀπέκρουσαν τοὺς ἀντιπάλους καὶ κατέλαβον μέρος τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιάται ὑπεστήριξαν αὐτούς, οἱ τύραννοι τῶν Φερῶν συνεδέθησαν μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν φωκικῶν στρατευμάτων καὶ ὁ Ὄνομαρχος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

Οἱ Ἀλευνάδαι ἐκάλεσαν τότε τὸν Φίλιππον, ὃ ὅποιος μετά τινας ἀρχικὰς ἀποτυχίας ἐνίκησεν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τὸν Ὄνομαρχον καὶ εὐθὺς ἐβάδισε κατὰ τῶν Θερμοπυλῶν. Ἄλλα στόλος ἀθηναϊκός καταπλεύσας ἐγκαίρως ἐφράξε τὰ στενὰ πρὸ αὐτοῦ. Ἀτάραχος ὑπεκώρησεν δ. Φίλιππος ἀναγνωρίσας ὅτι δὲν εἶχε φιλάσσει ἀκόμη ἡ ὥρα. Ἡ Θεσσαλία δῆμος, τὴν ὅποιαν εἶχεν ἀπαλλάξει ἀπὸ τοὺς τυράννους, ἔμεινε κτῆσις μακεδονικὴ ἐπὶ δύο περίπου αἰώνας.

Ἀποτυχὼν εἰς τὰς Θερμοπύλας ἐστράφη πρὸς τὴν Θράκην καὶ

ἐπροκόρησε μέχρι τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Περίνθου. Τοιουτοδόπως ἡ μακεδονικὴ κυριαρχία ἔξετείνετο ἀπὸ τὰ Ἰλλυρικὰ ὅρη μέχρι τοῦ Βοσπόρου καὶ ἀπὸ τὸν βόρειον Σκάρδον μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν. Εἰς τὰς

Αθήνας ἥρχισαν νὰ ἀνησυχοῦν καὶ ἡ Ὀλυνθος βλέπουσα ἐαυτὴν ἀπειλουμένην ἔξήτησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἥκούσθη πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν ἔκκλησίαν ἡ φωνὴ τοῦ Δημοσθένους, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ γίνῃ ὁ ἀδιάλλακτος ἀντίπαλος τοῦ Φιλίππου. Ο Δημοσθένης ἀπήγγειλε τότε τὸν πρῶτον κατὰ Φιλίππον λόγον (349).

Ο ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ

Γεννηθεὶς τὸ 384 ἀπὸ πλουσίους γονεῖς ἔτυχεν ἐπιμελοῦς ἀνατοροφῆς, ἔμελέτησε τοὺς ρήτορας καὶ πολιτικοὺς συγγραφεῖς τοῦ παρελθόντος, καὶ ἴδιως ἔθαύμαζε τὸν Θουκυδίδην.

“Οταν ἐνεφανίσθῃ ὁ Δημοσθένης, εἰς τὰς

Αθήνας μεγάλην ἐπιρροὴν εἶχεν ὁ πολιτευτὶς Εὐβούλος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου διηγόμενε τὴν ἀθηναϊκὴν πολιτικήν. Αντιπροσωπεύων τὰ συμφέροντα τῆς εὐπορούσης τάξεως εἶχεν ὡς πρόγραμμα νὰ μὴ ἀναμιγνύεται εἰς ἔξωτερικὰς ὑποθέσεις καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τοὺς πολέμους. Ο Εὐβούλος ἔφερε τάξιν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ δι’ αὐτηρᾶς οἰ-

Δημοσθένης

ροὴν εἶχεν ὁ πολιτευτὶς Εὐβούλος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου διηγόμενε τὴν ἀθηναϊκὴν πολιτικήν. Αντιπροσωπεύων τὰ συμφέροντα τῆς εὐπορούσης τάξεως εἶχεν ὡς πρόγραμμα νὰ μὴ ἀναμιγνύεται εἰς ἔξωτερικὰς ὑποθέσεις καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τοὺς πολέμους. Ο Εὐβούλος ἔφερε τάξιν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ δι’ αὐτηρᾶς οἰ-

νομίας κατώρθωσε νὰ ἔξασφαλίσῃ σημαντικὸν περίσσευμα, τὸ ὅποιον ἔχρησιμοποίησε διὰ νὰ κοσμήσῃ τὴν πόλιν, νὰ κατασκευάσῃ πλοῖα καὶ μέρος αὐτῶν διένειμεν ὡς θεωρικὰ εἰς τὸ πλῆθος. Διὰ τοῦτο εἶχε μεγάλην δημοτικότητα. Μετ' αὐτοῦ συνειργάζοντο εἰρηνόφιλοι ἐκ πεποιθήσεως, πρὸ πάντων ὅμως καιροσκόποι συμφεροντολόγοι ὡς ὁ **Αἰσχίνης**, οὗτωρ ἴσαξίος τοῦ Δημοσθένους, ἀλλὰ ἵκαντερος ἔκείνου εἰς τὰς πολιτικὰς μηχανορραφίας. Ἐπίσης ἀπαισιόδοξοι, ὡς ὁ στρατηγὸς **Φωκίων**, οἱ ὅποιοι ἔφρόνουν ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἀνίκανοι διὰ πολέμους καὶ μεγάλας ἐπιχειρήσεις, ὥννόουν τὴν πολιτικὴν τον. Τέλος ὑπῆρχον ἰδεολόγοι τινές, ὡς ὁ λογογράφος **Ισοκράτης**, οἱ ὅποιοι ἔθεωρουν τὸν Φύλιππον ὡς τὸν μόνον ἵκανὸν νὰ παύσῃ τὸν ἐμφύλιον σπαραγμὸν καὶ νὰ δηγήσῃ τοὺς Ἑλληνας εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν.

Ἐναντίον ὅλων τούτων τῶν ὄπωσδήποτε «φίλιππιζόντων» ἔξηγέρθη ὁ Δημοσθένης καὶ εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεώς του ἀπῆτησεν ὅπως ἡ πατρίς του ἔξέλθη ἐκ τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς μοιρολατρικῆς πολιτικῆς. Κατ' αὐτὸν ἔχθρος τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦτο ὁ **Ωχος**, δηλ. ὁ **Ἀρταξέρξης Γ'**, ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας, ἀλλὰ ὁ Φύλιππος, τὸν ὅποιον ἐν τῇ παραφορᾷ του ὕνομαζε βάρβαρον καταγόμενον ἐκ τῆς Μακεδονίας, ἢ ὅποια δὲν προμηθεύει οὕτε «καλοὺς δούλους». Ἐπὶ μακρὸν ὅμως δὲν κατώρθωσε νὰ εἰσακουσθῇ καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις ἐκράτησε τὴν ἀρχήν.

Η ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ο Φύλιππος τὸ 349 ἐποιλιόρκησε τὴν Ὀλυνθον. Οἱ τρεῖς λόγοι, τοὺς ὅποιους ἔξεφώνησεν ὁ Δημοσθένης, δὲν κατώρθωσαν νὰ κινήσουν τοὺς Ἀθηναίους εἰς ἀποτελεσματικὴν ἐνέργειαν. Ὁταν τέλος μετὰ πολλὰς παρελκύσεις ἔστειλαν στρατὸν ἐκ πολιτῶν, ἦτο πολὺ ἀργά. Ο Φύλιππος ἐκυρίευσε τὴν πόλιν καὶ κατέστρεψεν αὐτὴν παραδειγματικῶς, διὰ νὰ φοβίσῃ τοὺς ἄλλους.

Τὰ δργανά του εἰς τὰς Ἀθηνας εἰργάσθησαν τότε διὰ τὴν εἰρήνην, τὴν δοίαν ἔχορειάζετο τὴν στιγμὴν ἔκείνην. Πρεσβεία ὑπὸ τὸν φίλον τοῦ Εὑβούλου **Φιλοκράτην**, εἰς τὴν δοίαν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Δημοσθένης, ἐπορεύθη πρὸς τὸν βασιλέα καὶ μετὰ πολλὰς παρελκύσεις ὑπεγράφη ἡ λεγομένη **Ελεγήνη τοῦ Φιλοκράτους** 346 ὑπὸ τὸν δρον νὰ διατηρήσουν οἱ ἀντίπαλοι τὰς κτήσεις, τὰς δοπίας κατεῖχον.

Ἐκ τῆς εἰρήνης είζον ἀποκλεισθῆ σκοπίμως οἱ Φωκεῖς. Ἀποκτῆσας οὕτως ἐλευθερίαν δράσεως ὁ Φύλιππος συνέτριψε τὰς φωκικὰς πό-

λεις, κατέσκαψε τὰ τείχη των καὶ ὑπερχέωσεν αὐτὰς εἰς βαρὺ πρόστιμον καὶ συγγρόνως ἔγινε κύριος τῶν Θερμοπυλῶν.

Ο Φίλιππος ἐστράφη τότε πρὸς τὴν Θράκην, ἐκυρίευσε τὸ βασίλειον τῶν Ὀδυσσῶν, ἔκτισεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Αἴμου τὴν Φιλιππούπολιν καὶ προέβη εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Βυζαντίου. Τοιουτοτόπως ἥπειλετο αὐτὴ ἡ ὑπαρξίς τῶν Ἀθηνῶν. Ο Δημοσθένης ἀνέπτυξε τότε μεγάλην δραστηριότητα καὶ συνήνωσε πολλὰς πόλεις εἰς συμμαχίαν ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Τοιουτοτόπως ἤρχισε σοβαρὰ ἀντιμακεδονικὴ κίνησις εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ο Φίλιππος ἀπεφάσισε τότε νὰ προσβάλῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν χώραν των. Υπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι θὰ τιμωρήσῃ τοὺς Λοκροὺς διέβη τὰς Θερμοπύλας καὶ αἴφνης κατέλαβε τὴν Ἐλάτειαν, ἡ δοπία ἔξουσίας τὴν ὄδὸν πρὸς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν (Σεπτέμβρ. 339).

Η ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΧΑΙΡΩΝΕΙΑΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Ἡ εἰδησις ἐδημιούργησε πανικὸν εἰς τὰς Ἀθήνας. Πρὸ τοῦ κοινοῦ κινδύνου συνεννοήθησαν αἱ Ἀθῆναι καὶ αἱ Θῆβαι καὶ ὁ ἡγωμένος στρατὸς τῶν δύο πόλεων εἶχε κατ’ ἀρχὰς μικρὰς ἐπιτυχίας. Τὴν ἀνοιξιν ὥμως τοῦ 338 ὁ Φίλιππος ἀνέλαβε τὴν ἐπίθεσιν. Ἀφοῦ κατέστρεψε τὴν Ἀμφισσαν, προήλασε κατὰ τῶν συμμάχων. Τὸ μοιραῖον δὲν

338

ἥρησε νὰ ἐπέλθῃ. Εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Χαιρώνειας ὁ μακεδονικὸς στρατὸς συνέτριψε τὰς δυνάμεις τῶν δύο πόλεων.

Οἱ Θηβαῖοι εἶχον μεγάλας ἀπώλειας, 1000 Ἀθηναῖοι ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης, 2000 συνελήφθησαν αἰχμαλώτοι (2 Αὐγούστου 338).

Ἡ νίκη παρὰ τὴν Χαιρώνειαν ἔκοινε τὴν τύχην τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Οἱ σύμμαχοι ἐχωρίσθησαν, ὁ συνασπισμὸς τῶν ἑλληνικῶν πόλεων διελύθη καὶ αἱ πόλεις ὑπετάγησαν εἰς τὸν νικητὴν ἐκάστη χωριστά. Αἱ Θῆβαι ἀπώλεσαν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Βοιωτίας, τῆς δοπίας διελύθη ἡ ἐνότης. Ἐπιεικέστερος ἐδείχθη ὁ Φίλιππος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, οἱ δοποὶ ήτοι μάζοντο πρὸς ἀπεγνωσμένην ἄμυναν. Ἀπέλυσε τοὺς αἰχμαλώτους των, ἀνεγνώρισε τὴν αὐτονομίαν καὶ ἀφῆσεν εἰς αὐτὰς πολλὰς νήσους. Ἐξαναγκάσας ὥμως αὐτὸὺς νὰ παραχωρήσουν τὴν Θρακικὴν Χερσόνησον ἐκράτει τὴν τύχην τῆς πόλεως εἰς τὰς κειρὰς του. Ἀπὸ τῆς ήμέρας ἐκείνης ἔληξε τὸ μέρος, τὸ δοποῖον εἶχε διαδραματίσει ἡ πρώτη τῶν πόλεων εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος. Παρέμεινεν ὥμως ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη τὸ κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου εἰς τὴν τέχνην, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ γράμματα. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἤρχισε νέα περίοδος τῆς ἑλληνικῆς ἴστορίας.

Ο Φίλιππος ἡτο κατ' οὐσίαν κύριος τῆς Ἑλλάδος. Ἐγκατέστησεν εἰς τὰς Θήβας, εἰς τὴν Χαλκίδα, εἰς τὴν Ἀμβρακίαν καὶ τὴν Κόρινθον μακεδονικὰς φρουρὰς, τὴν Σπάρτην περιώρισεν εἰς στενὰ σύνορα περὶ τὴν πόλιν, εἰς τὰς πόλεις τὴν ἀρχὴν ἔλαβον οἱ μακεδονίζοντες. Τοὺς ἀντιπροσώπους τούτων ἐκάλεσεν δὲ Φίλιππος εἰς τὴν Κόρινθον καὶ ἀπεφάσισε μετ' αὐτῶν τὴν ἴδρυσιν νέας ἑλληνικῆς συμμαχίας, τῆς δποίας ἀρχηγὸς ἔγινεν δὲ Ἰδιος. Σκοπὸν τῆς συμμαχίας διεκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν. Τοιουτοῦρποτε ἐπραγματοποιεῖτο τὸ ὄνειρον τοῦ Ἰσοκράτους. Ο Φίλιππος ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἡνωμένου στρατοῦ τῶν Ἑλλήνων θὰ ἔβαδιζεν ὡς «ἡγεμὼν» καὶ «εὐεργέτης» κατὰ τῶν βαρβάρων. Ἡδη τὸ ἕαρ τοῦ 336 μακεδονικὸς στρατὸς ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Παρμενίωρα, Ἀμύνταρος καὶ Ἀτταλον διέβη τὸν Ἑλλήσποντον, διὰ νὰ ἔξασφαλίσῃ τὰ στενά, νὰ ἐλευθερώσῃ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν δδὸν εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Φιλίππου. Ο βασιλεὺς ἥρχισεν ἀμέσως προετοιμασίας, ἀλλ᾽ ἔδολοφονήθη ὑπὸ τίνος ἀξιωματικοῦ εἰς ἡλικίαν 47 ἐτῶν, ἐνῶ ἐτέλει τὸν γάμον τῆς θυγατρός του (336).

336

Ο λέων τῆς Χαιρωνείας

Μνημεῖον ἴδρυθεν ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν ἱερολογιτῶν τῶν πεσόντων εἰς τὴν μάχην τῆς Χαιρωνείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ο νιός τοῦ Φιλίππου Ἀλέξανδρος χρησιμοποιεῖ τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν παρεδικεύασεν ὁ πατήρ του, διὰ νὰ κατακτήσῃ τὸ περδικὸν κράτος.

Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς μακεδονικῆς φάλαγγος καὶ τοῦ ἵππικοῦ τῶν ἑταίρων διαδχίζει ἐν θριάμβῳ τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν ἄνω Ἀσίαν καὶ ὅχθει μέχρι τῶν Ἰνδιῶν.

Διὰ τῆς ὁδοῦ, τὴν ὁποίαν ἔνοιξαν τὰ στρατεύματά του, διοχετεύεται ὁ Ἕλληνικὸς πολιτισμὸς εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀστολῆς καὶ ζωογονεῖ αὐτὰς μὲ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασίν του.

Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ἐνεκα τῆς δολοφονίας τοῦ Φιλίππου ὁ νιός του Ἀλέξανδρος ἀνῆλθε νεώτατος, μόλις εἴκοσιν ἐτῶν, εἰς τὸν θρόνον (336). Ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι ἀπὸ τὰ καταπληκτικὰ δημιουργήματα τῆς ἱστορίας. Ἐμφανίζεται εἰς στιγμὴν κατάλληλον διὰ μεγαλουργίαν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος εἶναι φαινόμενον ἔξαιρετικόν, τὸ ὅποιον διέρχεται ὡς μετέωρον μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Νεανίας ξανθός, ὑψηλός, μὲ πλατεῖς ὤμους, μὲ τὴν βοστρυχώδη κόμην ἐπὶ τοῦ μετώπου ὡς καίτην λέοντος, ἀγαπᾶ τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις καὶ μεθύει ἐκ τῆς ἵππασίας. Αὐτὸς μόνος κατώρθωσε νὰ δαμάσῃ τὸν ἄγριον ἵππον *Boukεφάλαν*, ὁ ὅποιος θὰ τὸν συνοδεύσῃ μέχρι τῶν Ἰνδιῶν. Ως ὁ πατὴρ του ἀγαπᾷ μὲ πάθος τὰ στρατιωτικά. Νεώτατος ὠδήγησε στρατεύματα καὶ αὐτὸς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἵππικοῦ συνέβαλεν οὐσιαστικῶς εἰς τὴν νίκην τῆς Χαιρωνείας. Εἰς τὸ στῆθος του κατοικεῖ ψυχὴ φλογώδης καὶ ὀλόκληρος ὁ ὁργανισμός του εἶναι εὐερέθιστος καὶ τρικυμιώδης. Δὲν δύναται νὰ ἀκούσῃ στρατιωτικὴν μουσικὴν χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ παραφοράν. Οἱ πόθοι του, ἡ ἀγάπη καὶ ὁ θυμός του ὑπερβαίνουν τὰ συνήθη μέτρα. Ἡ φλογερὰ φαντασία του μεγεθύνει τὰ πάντα, ἐμφανίζει τὸν κόσμον μεγαλύτερον, φωτεινότερον, μυριόζωμον. Ἀπὸ τοῦ 13ου ἔτους εἶχε διδάσκαλον τὸν ἔξοχον φιλόσοφον Ἀριστοτέλην, ὁ ὅποιος εἰσήγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν

έλληνικήν σκέψιν καὶ ἐθέρμαινε τὸν ζῆλόν του εἰς τὴν ποίησιν τοῦ Ὁμήρου. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔγινε θαυμαστῆς τοῦ Ἀχιλλέως καὶ ὀνειρεύεται δομητικὰς μάχας καὶ δόξας ἡρώων. Ἀφ' ἑτέρου δὲ γνήσιος Μακεδῶν εἶναι παράφορος καὶ ἀγαπᾶ τὸν οἶνον καὶ ἔχει ἀγρίας ἐκρήξεις δργῆς.

Ο πόλεμος πρὸς τοὺς Πέρσας ἦτο ἀνάγκη διὰ τὸ μακεδονικὸν κράτος ὃπως εἶχε δημιουργηθῆ μετὰ τὰς κατακήσεις τοῦ Φιλίππου, ἡ ἥττα τῶν Περσῶν ἐξ ἄλλου συνέπεια μακρᾶς ἐσωτερικῆς ἀποσυνθέσεως. Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὅποιον ἔφερε τὸν Ἀλέξανδρον μέχρι τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Ἰνδιῶν, ἥσαν τὸ ἀνδρικὸν μένος καὶ ἡ μεθύουσα δρμή του.

Η ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

Ο Ἀλέξανδρος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον εἰς στιγμὰς δυσχερεῖς. Ἡ εἰδησις τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου ἐγέννησεν εἰς τὰς ἔλληνικὰς πόλεις ζωηρὸν ἀναβρασμόν, οἱ βάρθαροι τῆς Θράκης ἐκινοῦντο καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἔιχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τοὺς ἀπαιτητὰς τοῦ θρόνου. Ἄλλ' ὁ νεαρὸς βασιλεὺς δὲν ἤργησε νὰ δειξῃ ὅτι ἔχει ἀρκετὰ στιβαρὸν βραχίονα, διὰ γὰρ συγκρατήση τὴν πατρικὴν κληρονομίαν. Μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι καταδιώκει τοὺς δολοφόνους τοῦ πατρός του ἔξηφάνισε τοὺς ἀντιπάλους καὶ συνέτριψε πᾶσαν ἀντίδρασιν τῶν εὐγενῶν. Ἄλλ' ἐνῶ ἐπολέμει ἐκεῖθεν τοῦ Αἴμου πρὸς τὰς θρακικὰς φυλὰς, διεδόθη ἡ ψευδῆς εἰδησις ὅτι ἐφονεύθη. Ἀμέσως τότε ἐπανεστάτησαν αἱ Θῆβαι, ἐφαίνετο δὲ ὅτι θὰ ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμά των αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁ Δημοσθένης μὲ τοὺς δπαδούς του ἐπέτυχον νὰ παρασκευάσουν συνασπισμὸν πολλῶν πόλεων κατὰ τῶν Μακεδόνων. Ο Ἀλέξανδρος ὅμως ἔξεπληξεν αὐτοὺς διὰ τῆς κεραυνοβόλου ταχύτητος. Ἐντὸς 15 ἡμερῶν ενδέθη εἰς τὴν μέσην Ἑλλάδα, ἐκυρίευσε δι' δομητικῆς ἐπιθέσεως τὰς Θῆβας, κατέσκαψεν ἀγρίως τὴν πόλιν καὶ τοὺς κατοίκους ἐπώλησεν δούλους. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἔξελιπεν ἐκ τοῦ χάρτου τῆς Ἑλλάδος μία ἀπὸ τὰς σημαντικωτέρας πόλεις. Πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐφάνη πάλιν ὑποχωρητικός. Κατ' ἀρχὰς εἶχε ζητήσει τὴν παράδοσιν τοῦ Δημοσθένους καὶ δικτὼ ἐκ τῶν δπαδῶν του. Κατηννάσθη ὅμως κατόπιν

Μέγας Ἀλέξανδρος

καὶ ἐθεώρησε καλὸν νὰ περιποιηθῇ τὴν πόλιν, τῆς ὁποίας τὸ γόνητρον ἦτο ἀκόμη μέγα εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον (335).

⁷Αλλ' ο σκληρὰ τύχη τῶν Θηβῶν κατέπνιξε τὰς στασιαστικὰς ὁρέες εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις. Τὸ «κοινὸν συνέδριον» ὅλων τῶν Ἑλλήνων πλὴν τῶν Λακεδαιμονίων συνελθὸν εἰς τὴν Κόρινθον ἀνενέωσε τὴν «κοινὴν εἰρήνην καὶ συμμαχίαν» πρὸς τοὺς Μακεδόνας καὶ ἔξελεξε τὸν Ἀλέξανδρον «στρατηγὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἑλλάδος» εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν. ⁸Η Ἑλλὰς ὅμως κατὰ βάθος ἔμεινεν ἐχθρικὴ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας καὶ παρηκολούμησε μὲν ψυχρότητα τὰς ἐπιχειρήσεις του.

ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΣΑΙ

⁹Αφότου ἡ Μακεδονία ἔγινε μεγάλη δύναμις, ἥτο δι' αὐτὴν ζήτημα ζωῆς νὰ ἔξουσιάσῃ τὰ στενὰ καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν δυτικὴν Μ. ¹⁰Ασίαν, δπως πρὸ δύο αἰώνων ἦτο ζήτημα ζωῆς διὰ τὸ κράτος τοῦ Δαρείου νὰ καταλάβῃ τὴν Θράκην, διὰ νὰ ἔξασφαλίσῃ τὴν κυριαρχίαν τῶν στενῶν. Τοιουτοτόπως ὁ πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμος ἥτο ἀναπόφευκτος. ¹¹Οταν ὁ Φίλιππος ἐποιεῖ ὁρκηστή τὴν Πέρινθον καὶ ὁ μακεδονικὸς στόλος ἐπέρασε τὸν Ἑλλήσποντον, ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας ἔδωσε διαταγὴν εἰς τοὺς σατράπας νὰ βοηθήσουν τὴν ἀπειλούμενην πόλιν καὶ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῆς διεβίβασε στρατὸν εἰς τὴν Θράκην. ¹²Απαντῶν εἰς τὴν ἐπέμβασιν ταύτην ὁ Φίλιππος ἔστειλε στρατὸν εἰς τὴν Μ. ¹³Ασίαν ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην. ¹⁴Ο πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν ἥτο λοιπὸν ἀνάγκη διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κράτους. ¹⁵Αλλ' οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἔδωσαν εἰς αὐτὸν χαρακτῆρα πανελληνίου ἐκστρατείας κατὰ τῶν προαιωνίων ἐχθρῶν.

¹⁶Ο κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμος ἥτο τότε πολὺ δημοφιλὴς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Λόγιοι καὶ συγγραφεῖς, ὡς ὁ Ἰσοκράτης καὶ ὁ Ξενοφῶν, εἶχον παρασκευάσει τὰ πνεύματα. ¹⁷Ο πρῶτος εἰς τοὺς λόγους του, ὅπως π. χ. εἰς τὸν περίφημον Πανηγυρικὸν, παρέστησεν ὡς ἐθνικὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἔνωθοιν οἱ Ἑλληνες κατὰ τῶν Περσῶν, δεύτερος ἀπεκάλυψε τὴν ἀδυναμίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως. Πράγματι τὸ περσικὸν κράτος ενδίσκετο ἐν ἀποσυνθέσει. ¹⁸Αφοῦ ἀπεκλείσθη ἐπὶ ἕνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα ἀπὸ τὴν θάλασσαν, εἶχεν ἔξασθενήσει ἐπικινδύνως. Οἱ Πέρσαι ἀπέβαλον τὴν μαχητικὴν δομὴν καὶ διετήρουν ἔλληνας μισθοφόρους, τῶν ὅποιών οἱ ἀρχηγοὶ ἀπέκτησαν μεγάλην ἴσχυν. Οἱ Ἑλληνες εἰσέδυσαν ὑπὸ διαφόρους ἰδιότητας, ὡς μισθοφόροι, ὡς ἐμποροι, ἐπιστήμονες, ἱατροὶ κτλ. εἰς τὰ βαθύτερα τοῦ κράτους καὶ πολὺ πρὸ τοῦ Ἀλε-

ξάνδρου είχεν ἀρχίσει δὲ ἐξελληνισμὸς τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Ἑλληνες εἶχον ἐννοήσει ἀπὸ μακροῦ τὴν ἔξαιρετικὴν ἀδυναμίαν τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἐγνώριζον διὰ δὲ «βασιλεὺς ἀρτοκόπους μὲν καὶ ὄφοποιοὺς καὶ οἰνοχόους καὶ θυρωδοὺς παμπληθεῖς ἔχει, ἀνδρας δὲ, οἵ μάχοιντ' ἂν Ἑλλησι, πάνυ ξητῶν οὐδὲ δύνασθαι ἴδεῖν».

Τὸ κράτος τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐκινδύνευσε νὰ διαλυθῇ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος. Ἡ Αἴγυπτος καὶ ἄλλαι σημαντικαὶ περιφέρειαι ἀπεστάτησαν καὶ εἰς πολλὰ μέρη ίσχυροὶ σατράπαι εἶχον ἀποκτήσει σχεδὸν ἀνεξαρτησίαν. Ἐπὶ τοῦ Ἀρταξέρξου Γ' τοῦ λεγομένου Ὁχου (358—338) ἐφάνη πρὸς στιγμὴν διὰ ἀναγεννᾶται. Ἄπὸ τοῦ 336 οἱ ίσχυροὶ αὐτοί εἶχον ἀνυβίβασει ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Αρτεῖον Γ' τὸν λεγόμενον Κοδομανόν.

ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΦΟΙΝΙΚΗΣ

Οἱ Ἀλέξανδρος ἐξεκίνησε τὴν ἀνοιξιν τοῦ 334 μὲ 30 χιλ. πεζοὺς καὶ 5 χιλ. ἵππεῖς. Τὸ ἵππικὸν ἀπετέλουν μακεδόνες εὐγενεῖς, οἱ ἑταῖροι, τὸ πεζικὸν κατὰ μέρα μέρος ἥσαν ἐπίσης μακεδόνες, ἄλλ' ὑπῆρχε καὶ ἀξιόλογος ἀριθμὸς ἑλλήνων συμμάχων καὶ μισθοφόρων. Σωματάρχαι καὶ ἀξιωματικοὶ ἥσαν μακεδόνες εὐγενεῖς, ἀνθρωποι φιλόδοξοι καὶ πολεμικοί, τῶν δποίων ἡ δομητικότης εὑρισκε στάδιον ἐλευθέρας ἐκδηλώσεως. Μία ὥλη ἵππικον, ἡ λεγομένη ὥλη βασιλική, συγκροτηθεῖσα ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους εὐγενεῖς, ἀπετέλει τὴν φρουρὰν τοῦ βασιλέως, καὶ ἐπτὰ ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, οἱ ἐπτὰ σωματοφύλακες λεγόμενοι ἀπετέλουν τὸ ἐπιτελεῖόν του. Πολλοὶ τούτων, ὁ Παρμενίων, ὁ νίος του Φιλώτας, ὁ Κλεῖτος, ὁ Κράτερος, ὁ ἔξαιρετικὸς φίλος καὶ εὐνοούμενός του Ἡφαιστίων, ἔγιναν ὀνομαστοί.

Ἡκολούθησε τὴν θρακικὴν παραλίαν καὶ διέβη τὸν Ἑλλήσποντον χωρὶς νὰ ἐμποδισθῇ ἀπὸ τοὺς Πέρσας. Παρὰ τὸν Γρανικὸν συνέτριψε τὰς σημαντικὰς δυνάμεις, τὰς δποίας οἱ σατράπαι τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν εἶχον συγκεντρώσει (Μάϊος 334). Διέπραξεν δμως τὸ σφάλμα παρὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Παρμενίωνος νὰ ἐπιτεθῇ μὲ τὸ ἵππικὸν μόνον χωρὶς νὰ ἀναμείνῃ τὸ πεζικόν, τὸ δποῖον, καθὼς ἀπεδείχθη βραδύτερον, εὐκόλως ἐσάρωνε τὰς περσικὰς μάζας. Οἱ ὕδιοι ἐκινδύνευσεν εἰς τὴν μάχην καὶ μόλις ὁ στρατηγὸς Κλεῖτος ἔσωσεν αὐτὸν ἀποκόφας τὴν κεῖσα τοῦ Πέρσου, ὁ δποῖος ἥτο ἔτοιμος νὰ κτυπήσῃ αὐτὸν ἐκ τῶν δπισθεν. Αἱ συνέπειαι τῆς νίκης ἥσαν σημαντικῶταται. Αἱ Σάρδεις καὶ ἡ Ἐφεσος ἥνοιεν τὰς πύλας. Εἰς τὰς πόλεις, αἱ δποῖαι ἐδέχοντο αὐτὸν, ἐγκαθίστα δημοκρατίας. Ἡ Μίλη-

334

τος ὄμως καὶ ἡ Ἀλικαρνασσὸς ἀντεστάθησαν καὶ κατελήφθησαν ἐξ ἐφόδου. Ὁ πολὺ ἴσχυρότερος περσικὸς στόλος δὲν κατώρθωσε νὰ σώσῃ αὐτάς. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος μὴ ἔχων ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν μικρὸν στόλον του διέλυσεν αὐτὸν ἀδιαφορῶν ἢν ὁ περσικὸς στόλος θὰ διέκοπτε τὴν συγκοινωνίαν μὲ τὸ κράτος του.

Τὸν χειμῶνα ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον, ὑπέταξε τὴν Λυκίαν καὶ Παμφυλίαν καὶ διὰ τῆς Πισιδίας καὶ Φρυγίας ἐπορχώησεν εἰς τὸ Γόρδιον. Ἐκεῖ ἐφθασε καὶ ὁ στρατηγὸς Παρμενίων, ὁ δοῦλος εἶχεν ὑποτάξει τὴν Μεγάλην Φρυγίαν. Ὁ δόδιος Μέμυνων, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων τοῦ Δαρείου, ἐπεχείρησε νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Ἑλληνας κατὰ τοῦ

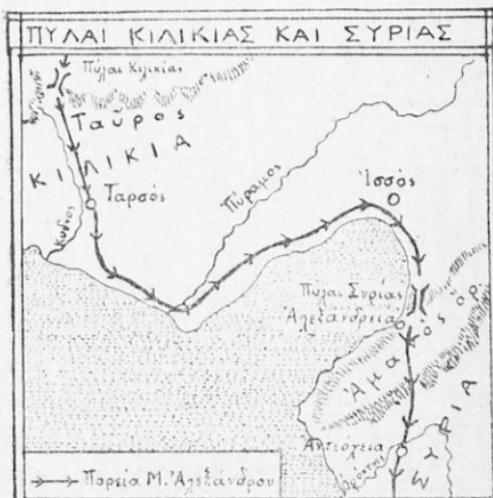
Ἀλεξάνδρου. Ἀλλ' ἀπέθανε πολιορκῶν τὴν Μυτιλήνην καὶ τὸ σχέδιόν του ἐγκατελείφθη. Ὁ περσικὸς στόλος ὄμως ἐξηκολούθει νὰ ἐξουσιάζῃ τὴν θάλασσαν. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 333 ὁ Ἀλέξανδρος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Καππαδοκίαν καὶ ἐκεῖθεν ἐβάδισε πρὸς τὴν Κιλικίαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Δαρεῖος είχε συγκεντρώσει τεραστίας δυνάμεις εἰς τὴν Βαβυλῶνα (600 χιλ. γράφει ὁ Ἀρριανός), μὲ τὰς δούιας ἡθέλησε νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸν Ἀλέξανδρον. Οἱ δύο στρατοὶ συγεκρούσθησαν εἰς τὴν ἀμμώδη πεδιάδα τῆς Ἰσσοῦ (Ὀκτώβριος ἢ Νοέμβριος 333). Ἀλλ' ἀμέσως ἐφάνη ἡ ἀσύγκριτος ὑπεροχὴ τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ. Ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν μηδικῶν ὁ περσικὸς στρατὸς δὲν εἶχεν ἀλλάξει οὐσιωδῶς. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀσυντάκτους μάζας, ἀπὸ πλήθη ποικιλώνυμα καὶ ποικιλόγλωσσα. Ὁ Ἀλέξανδρος μετεχειρίσθη πάντοτε τὴν αὐτὴν τακτικήν. Ἡ φάλαγξ διὰ τοῦ συμπαγοῦς ὅγκου τῆς ἥνοιγε φῆγμα εἰς τὴν μᾶζαν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ἐπορχώρει ἐπιμόνως πρὸς τὸ μέρος, ὃπου ἦτο ὁ βασιλεύς, ἐνῶ συγχρόνως ὁ Ἀλέξανδρος ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἵππικοῦ ἐπεχείρει πλευρικὴν

Ἐφοδον. Τοιουτορόπως μετέδιδε τὴν σύγχυσιν εἰς τὰς μάζας τοῦ ἔχθροῦ, αἱ δοποῖαι ἔφευγον καὶ διεσκορπίζοντο. Ὁ Δαρεῖος ἔφυγεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας του ἀφίνων εἰς τὰς χεῖρας τοῦ νικητοῦ τὸ στρατόπεδόν του μὲ τὴν μητέρα καὶ τὴν σύζυγόν του καὶ ἄπειρα λάφυρα.

Ο Ἀλέξανδρος δὲν κατεδίωξε τὸν Δαρεῖον, ἀλλ᾽ ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Φοινίκην, ἡ δοποίᾳ ἥτο κυρίως ἡ βάσις τοῦ ναυτικοῦ τῶν Περσῶν. Αἱ φοινικαὶ πόλεις παρεδόμησαν χωρὶς ἀντίστασιν, ἀπέσυραν τὰ πλοῖα των καὶ τοιουτορόπως ὁ περσικὸς στόλος διελύθη. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος κατήρτισε μὲ φοινικὰ καὶ κυπριακὰ πλοῖα νέον στόλον. Μόνον ἡ Τύρος, ἡ παλαιὰ ἀντίζηλος τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, θεωροῦσα ἕαντὴν ἀσφαλῆ ἐπὶ τῆς νησίδος της, ἀντέταξε πείσμονα ἀντίστασιν. Ο Ἀλέξανδρος ἐπλήρωσε τὸν μεταξὺ τῆς νήσου καὶ τῆς παραλίας χῶρον, ἔκυρίευσε μετὰ ἑπτάμηνον πολιορκίαν τὴν πόλιν καὶ κατέσκαψεν αὐτὴν (θέρος 332).

Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟΝ

Ἐκεῖθεν ἐβάδισε πρὸς τὴν Αἴγυπτον. Ἡ Παλαιστίνη ὑπετάγη, πλὴν τῆς Γάζας, ἡ δοποίᾳ ἔκυριεύθη μετὰ πολιορκίαν. Οἱ Αἰγύπτιοι μισοῦντες τοὺς Πέρσας ἐδέχθησαν αὐτὸν ὡς ἐλευθερωτὴν καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐδείξε σεβασμὸν πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὰς παλαιὰς παραδόσεις των. Ἐπὶ τοῦ Δέλτα τοῦ Νείλου ἔκτισε τὴν πρώτην ἀπὸ τὰς πόλεις, τὰς δοποίας θὰ κατασπείσῃ εἰς τὴν διάβασίν του, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἡ δοποίᾳ ἔγινεν ἡ σημαντικωτέρα ἀπὸ ὅλας καὶ ἔμελλε νὰ διαδραματίσῃ σπουδαῖον πρόσωπον εἰς τὴν ἴστορίαν.

Ἐκεῖθεν διέσχισε τὴν ἔρημον διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ περίφημον μαντεῖον τοῦ Ἀμμόν, ἢ τοῦ Ἀμμωνος Διός, ὅπως ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, εἰς τὴν δασιν τῆς Λιβύης. Οἱ ἱερεῖς ἔχαιρέτισαν αὐτὸν ὡς νίδν τοῦ

⁷Αμμωνος, ἔδωσαν δηλ. εἰς αὐτὸν τὸν τίτλον, τὸν δποῖον ἔφερον ἀλλοτε οἱ Φαραώ. ⁸Απὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἡ ἔξουσία του καὶ αἱ κατακτήσεις του περιεβλήθησαν θρησκευτικὴν αἴγλην.

ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

⁹Αφοῦ τοιουτορόπως συνεπλήρωσε τὸ πρῶτον μέρος τῆς κατακτήσεως, ἀπεφάσισε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ περσικοῦ κράτους. ¹⁰Ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Φοινίκην ἀκολουθῶν τὴν αὐτὴν ὁδόν, ὑστερον ἔκαμψεν πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ διημύνθη πρὸς τὸν Εὐφράτην. Τοιουτορόπως ἥρχισεν ἡ δευτέρα φάσις τῆς ἐκστρατείας (331—330). ¹¹Ο Δαρεῖος εἶχε συναθροίσει εἰς τὴν Βαβυλῶνα σημαντικὰς δυνάμεις, ἀποτελεσθείσας ἵδιως ἀπὸ στρατεύματα τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν. ¹²Ἐπομένως ἡ ποιότης αὐτῶν ἦτο ἀκόμη κατωτέρα, ἐνῶ ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλέξανδρου διὰ νέων ἐνισχύσεων ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν ἀνῆλθεν εἰς 50 χιλ.

Ο Ἀλέξανδρος διέβη τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγρην καὶ προσέβαλε τὸν ἔχθρὸν παρὰ τὰ *Γανγάμηλα*, ὃ δποῖος εἶχεν ἀναπτύξει ἀνέτως τὰς ἀπειραοίδμους μάζας του εἰς τὴν εὐρεῖαν πεδιάδα. ¹³Η μάχη διεξήχθη ὅπως καὶ παρὰ τὴν Ισεόν. ¹⁴Η φάλαγξ εἰσεχώρησεν ὡς σφῆν εἰς τὸν ὅγκον τοῦ περσικοῦ στρατοῦ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος διὰ παραφόρου ἐπιμέσεως ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐπικοῦ τῶν ἑταίρων συνεπλήρωσε τὴν νίκην (30 Σεπτεμβρ. 331). ¹⁵Η τρίτη αὐτὴ μάχη ἔχοινε τὴν τύχην τοῦ πολέμου. Ο περσικὸς στρατὸς ἔξεμηδενίσθη, ἡ ὁδὸς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους ἦτο ἀνοικτή.

Ἐνῶ ὁ Δαρεῖος ἔφευγε πρὸς τὴν Μηδίαν, ὁ Ἀλέξανδρος ἐβάδισε κατὰ τῆς Βαβυλῶνος, ἡ δποία παρεδόθη ἔκουσίως. ¹⁶Ἐπίσης τὰ *Σοῦσα* ἡ ἔδρα τῶν βασιλέων τῆς Περσίας, ὅπου ἐφύλαττοντο οἱ βασιλικοὶ θησαυροί, ἤγοιξαν τὰς πύλας εἰς τὸν νικητήν. ¹⁷Υστερον διακεδονικὸς στρατὸς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Περσίαν, αἱ στενοπορεῖαι, αἱ λεγόμεναι πύλαι τῆς Περσίας, ἐκυριεύθησαν ἐξ ἐφόδου, ἡ *Περσέπολις* καὶ αἱ *Πασαργάδαι* κατελήφθησαν. ¹⁸Ο Ἀλέξανδρος ἐπυρπόλησε τὰ ἀνάκτορα τῆς Περσεπόλεως ὡς ἀντεκδίκησιν διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Ξέρξου, κυρίως δύμως διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἔληξεν ἡ κυριαρχία τῶν Ἀχαιμενιδῶν, δηλ. τῆς δυναστείας τῶν βασιλέων τῆς Περσίας. Τοὺς χειμερινοὺς μῆνας ὁ Ἀλέξανδρος διέκοψε τὴν πορείαν διὰ νὰ ἀναπαυθῇ.

Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 330 ἐρρίφθη πρὸς καταδίωξιν τοῦ Δαρείου, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μηδίαν, κατέλαβε τὰ Ἐκβάτανα καὶ διὰ ταχείας πορείας ἐπληρίσας εἰς τὸν Βῆσσος, σατράπης

τῆς Βακτριανῆς καὶ συγγενῆς τῶν Ἀχαιμενιδῶν, ἐδολοφόνησε τὸν βασιλέα. Ὁ Ἀλέξανδρος διέταξε νὰ θάψουν τὸν νεκρὸν μὲ βασιλικὰς τιμὰς καὶ ἐκήρυξεν ἔαυτὸν διάδοχον τοῦ Δαρείου.

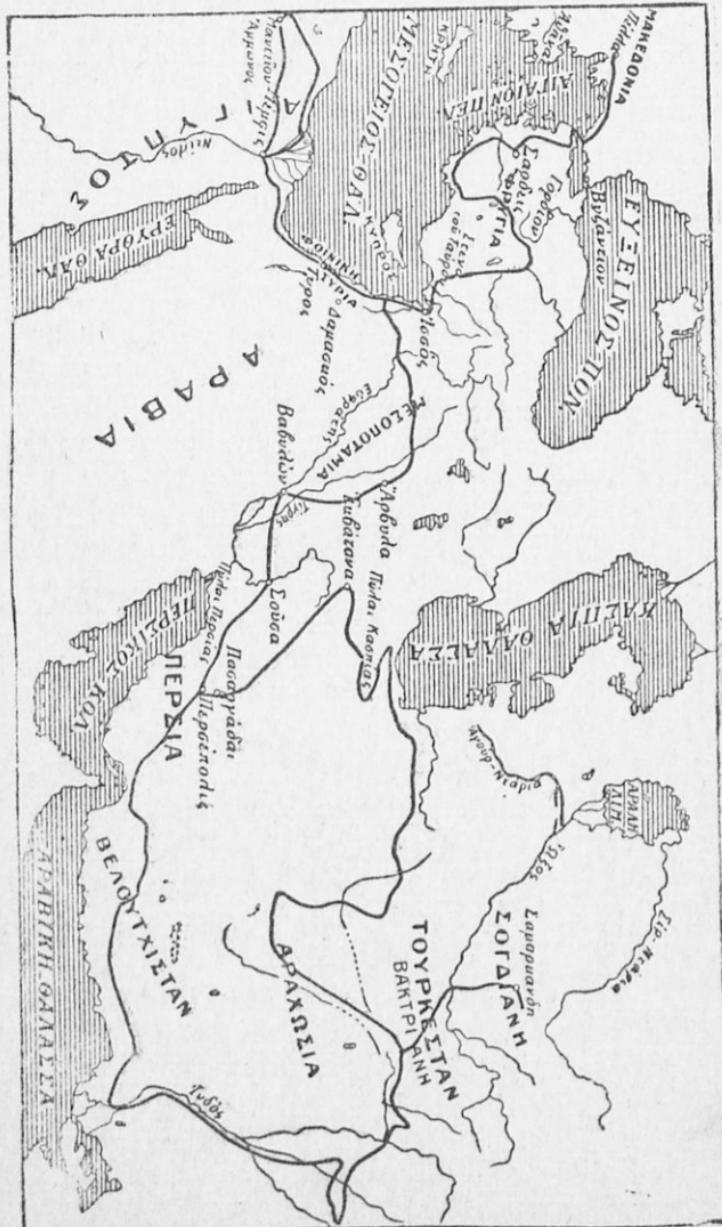
Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΩΣ ΔΙΑΔΟΧΟΣ ΤΩΝ ΑΧΑΙΜΕΝΙΔΩΝ

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ καὶ τὸν θάνατον τοῦ Δαρείου ἔληξεν ὁ ἐθνικὸς πόλεμος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὁ Ἀλέξανδρος ἔπαυσε νὰ θεωρῇ ἔαυτὸν ὡς στρατηγὸν τῆς Ἑλλάδος, ἀπέπεμψε τὸν συμμαχικὸν στρατὸν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς πατοίδας των καὶ ἔθεσε νέους σκοποὺς εἰς τὰς πρᾶξεις του. Ἀπὸ τότε θεωρεῖ ἔαυτὸν διάδοχον τῶν Ἀχαιμενιδῶν καὶ συνεχιστὴν τῆς περσικῆς βασιλείας, δνειρεύεται μεγάλας κατακτήσεις καὶ κοσμοκρατορίαν. Ως διάδοχος τῶν Ἀχαιμενιδῶν θεωρεῖ καθῆκόν του νὰ τιμωρήσῃ τοὺς δολοφόνους τοῦ Δαρείου. Ἐπίσης ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης παρατηρεῖται σοβαρὰ μεταστροφὴ εἰς τὰς σκέψεις καὶ τὴν συμπεριφοράν του. Προσπαθεῖ νὰ προσελκύσῃ τοὺς ἡτημένους, νὰ συμφιλιώσῃ τὸν ἑλληνικὸν καὶ τὸν ἀνατολικὸν κόσμον. Ἄλλὰ συγχρόνως λαμβάνει τρόπους αὐτοχρικούς, συμπεριφέρεται ὡς ἀπόλυτος μονάρχης καὶ μιμεῖται τὰς συνηθείας τῶν ἀρχόντων τῆς Ἀνατολῆς. Τοῦτο ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς δυσαρεσκείας καὶ θλιβερὰς παρεξηγήσεις.

ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΗΣ ΑΝΩ ΑΣΙΑΣ

Ἐξακολουθῶν τὴν καταδίωξιν τοῦ Βήσσου διαβαίνει τὰς Κασπίας Πύλας, φθάνει τὴν παραλίαν τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ, ἀφοῦ ἐπροχώθησεν ἀρκετὸν διάστημα πρὸς ἀνατολὰς, καταβαίνει πρὸς νότον εἰς τὴν Ἀρίαν, ὅπου ἰδούει τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐν Ἀρίοις (σημ. Χεράτ) καὶ προχωρεῖ μέχρι τῆς Ἀραχωσίας. Ἐκεῖθεν ἀνέρχεται πρὸς βιορρᾶν καὶ προσεγγίζει τοὺς πρόποδας τοῦ Παροπαμίσου, τῆς ὁγκώδους δροσειρᾶς τῆς κεντρικῆς Ἀσίας, ἥ δύοια σήμερον λέγεται Ἰνδοκούν, ὅπου διεχείμασεν. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 329 οἱ Μακεδόνες μὲ πολλοὺς κόπους ἀναρριχῶνται τὰς γιονοσκεπεῖς διαβάσεις καὶ καταβαίνουν εἰς τὴν Βακτριανήν. Ὁ Ἀλέξανδρος ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸν Ὀξεῖον, τὸν σημερινὸν Ἀμούνρ-Δάρια, τὸν πρῶτον τῶν δύο μεγάλων ποταμῶν, οἱ δποῖοι διαρρέουν τὴν χώραν καὶ χύνονται εἰς τὴν Ἀράλην λίμνην, ἐπληροφορήθη ὅτι δὲ Βῆσσος ἔφυγεν εἰς τὴν Σογδιανήν. Ὅθεν διαβαίνει τὸν ποταμὸν καὶ κατορθώνει νὰ συλλάβῃ αὐτὸν ἐγκαταλειφθέντα ὑπὸ τῶν διπαδῶν του. Βραδύτερον δὲ Βῆσσος εἰσῆχθη εἰς δίκην πρὸ δικαστηρίου ἀπαρτισθέντος ἀπὸ Πέρσας καὶ βασανισθεὶς ἐφονεύθη.

Ο. Αλέξανδρος διέτριψεν εἰς τὰς χώρας ταύτας δύο ἔτη [328]7, τὰ βαρύτερα τῆς ἐκστρατείας, διότι εἶχεν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ καταπνίξῃ ἔξεγέρσεις τῶν φιλοπολέμων ἐγχωρίων, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἀσφαλίσῃ τὰ βόρεια σύνορα τοῦ κράτους του ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν μογγολικῶν φυλῶν.

Εκ τῆς βασιλικῆς πόλεως τῆς Σογδιανῆς Μαρκάνδας (Σαμαρκάνδη) δρυμώμενος διέβη τὸν δεύτερον ἐκ τῶν ποταμῶν, τὸν Ἱαξάρτην, τὸν σημερινὸν **Σιλε-Δάρια**, καὶ ἐπειχείρησε ἐπιδρομὴν κατὰ τῶν τουρανικῶν φυλῶν (μογγόλων, οἱ δοῦλοι οἵζων ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ). Εἰς τὸ ἔσχατον τοῦτο σημεῖον τῆς πόδος βιορᾶν προελάσεώς του ἴδρυσε τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐπὶ Ἱαξάρτου, τὴν ἐσχάτην δονομασθεῖσαν (σήμερον Κοτσένδη).

Κατὰ τὴν διαμονὴν εἰς τὰ μέρη ταῦτα συνέβησαν νέαι προστριβαὶ πρὸς τοὺς Μακεδόνας εὐγενεῖς, ὁ φόνος τοῦ Κλείτου καὶ ἡ καταδίκη εἰς θάνατον τοῦ ἵστοριογράφου Καλλισθένους. Ἐπίσης εἰς τὴν Σογδιανὴν εὐρισκόμενος συνεζεύχθη τὴν **Ρωξάνην**, μυγατέρᾳ πρώην δυνάστου τῆς χώρας.

ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΙΝΔΙΑΣ

Τὸ ἀνήσυχον δαιμόνιον ὅμησε τὸν Ἀλέξανδρον πρὸς νέας ἐπιχειρήσεις. Μετὰ τὴν χώραν τῶν Φαραὼν αἱ μυστηριώδεις Ἰνδίαι εὐλκυνοῦσαν μὲν ἀκαταγώνιστον γοντείαν. Τὴν τελευταίαν ταύτην ἐκστρατείαν ἐπειχείρησεν δχι πλέον ὡς βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἀλλ᾽ ὡς ἀνώτατος ἡγεμὼν τῆς Ἀσίας. Πλὴν τῶν 40 χιλ. Μακεδόνων συννόδευσαν αὐτὸν 90 χιλ. ἀσιάται καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐπίστευεν ὅτι ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐπιχειρησίς θὰ ἥτο εὐκαιρία νὰ γνωρισθοῦν καὶ νὰ συμφιλιωθοῦν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βάρβαροι.

Κατῆλθε τὸ ὑψόπεδον τῆς Ἀσίας πρὸς νότον καὶ τὸ 327 εἰσέβαλεν εἰς τὰς Ἰνδίας, διέβη τὸν Ἰνδὸν καὶ ἐνίκησε μετὰ βιορῶν ἀγῶνα ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Ἰνδοῦ ἡγεμόνος **Ταξίλου** τοὺς βασιλεῖς τοῦ Πενταποτάμου, οἱ δοῦλοι παρετάχθησαν κατ’ αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὑπερηφάνου βασιλέως **Πάρθον**. Ἐκεῖθεν ἐπροχώρησε πρὸς ἀνατολὰς, διὰ νὰ φθάσῃ τὴν πεδιάδα τοῦ Γάγγου, ἀλλὰ μόλις διέβη τὸν Ὅρφασιν, τὸν τρίτον τῶν παραποτάμων τοῦ Ἰνδοῦ, οἱ στρατιῶται ἥρνηθησαν νὰ προχωρήσουν. Οἱ Ἀλέξανδρος ἀπεφάσισε τότε παρὰ τὴν θέλησίν του νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ διέταξε νὰ κατασκευάσουν στόλον εἰς τὸν Ὅρφασιν, διὰ νὰ καταβῇ τὸν ποταμὸν μέχρι τῆς θαλάσσης.

Ἡ ἐπιστροφὴ ἥρχισε περὶ τὸ τέλος τοῦ φθινοπώρου τοῦ 326. Ἐνῶ δο στόλος κατέβαινε τὸν ποταμόν, οἱ στρατιῶται ἐβάδιζον ἐπὶ τῶν δύο δυχιῶν. Αἱ πέριξ χώραι ὑπετάγησαν καὶ ἔξ αὐτῶν ἐσχημάτισε σατραπεῖας. Ἐστάθμευσαν πρὸς στιγμὴν ἐπὶ τῆς συμβολῆς τῶν ποταμῶν, δῶν διέτεξε νὶ κτίσουν νέαν πόλιν. Τέλος ἐφθασαν εἰς τὸν Ἰνδικὸν Ὡκεανόν. Ἐπὶ τοῦ δέλτα τοῦ Ἰνδοῦ εἰς τὰ Πάτταλα ἴδρυσε σπουδαῖον ἐμπορικὸν λιμένα καὶ ναυπηγεῖον (Θέρος 325). Ἡ ἐκστρατεία τοῦ

΄Αλεξάνδρου είχε μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἔξερεύνησιν τῶν Ἰνδιῶν καὶ τὴν συγκοινωνίαν αὐτῶν μὲ τὰς χώρας τῆς Μεσογείου. Άπο τότε χρονολογεῖται ἡ ἐπίδρασις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος εἰς τὴν χώραν αὐτήν, ἡ ὅποια είχε μείνει σχεδὸν ἀγνωστος καὶ ἀποκεκλεισμένη ἀπὸ τὸν λοιπὸν κόσμον.

Ο στρατὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπέστρεψε διηρημένος εἰς τοία. Μέρος αὐτοῦ είχεν ἀναχωρήσει ἥδη τὸ θέρος τοῦ 325 ὑπὸ τὸν **Κράτερον** διὰ τῆς **Ἀραχωσίας** (Νότιος Περσία). Ο στόλος ὑπὸ τὸν κοῆτα ναύαρχον **Νέαρχον** ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ ἔξερευνήσῃ τὴν παραλίαν τοῦ Ἰνδικοῦ Ὡκεανοῦ καὶ διὰ τοῦ Περσικοῦ κόλπου νὰ πλεύσῃ εἰς τὴν ἐκβολὴν τοῦ Εὐφράτου. Ο Ἰδιος ἐβάδισε διὰ τῆς **Γεδρωσίας** (σημ. Βελουχιστάν). Ή πορεία διὰ τῆς ἐρήμου χώρας διήρκεσεν 60 ἡμέρας, κατὰ τὰς ὅποιας ὁ στρατὸς ἐδοκιμάσθη βαρέως ἐκ τῆς δύνης καὶ τῆς ἐλλείψεως τροφῶν. Εἶναι ὅμως ἀπίστευτον τὸ γραφόμενον ὑπὸ τῶν ἴστορικῶν ὅτι ἀπώλεσε τὰ [¶][1], τοῦ στρατοῦ του. Συνενθεῖς μετὰ τοῦ Κρατέρου εἰς τὴν **Καρμανίαν** ἔφθασεν εἰς τὰς Πασαργάδας καὶ τὸν Μάρτιον τοῦ 324 ὁ παράτολμος κατακτητὴς ενδίσκετο εἰς τὰ Σοῦσα, ἀφοῦ είχεν ἐκτελέσει τὴν καταπληκτικὴν αὐτὴν διαδρομήν.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ο Ἀλέξανδρος δὲν εἶναι ἀπλῶς μανιώδης πολεμιστὴς καὶ κατακτητής. Ή ποσπάθειά του νὰ διοργανώσῃ τὸ κράτος του καὶ τὰ σχέδιά του δεικνύουν ὅτι είχεν ἀνώτερον πολιτικὸν νοῦν. Κατ’ ὀργᾶς ἀπεμμήθη τὴν διοικητικὴν δογάνωσιν τῶν βασιλέων τῆς Περσίας καὶ, ὅταν ἀπέθανε, τὸ κράτος του παρουσιάσθη ὡς ἀντιγραφὴ τοῦ περσικοῦ.

Ο Ἀλέξανδρος ὅμως είχεν εἰς τὸν νοῦν γενναῖα σχέδια, τὰ διοῖα δὲν ώριμασαν ἔνεκα τοῦ προώρου θανάτου του. Άλλ’ ἐκεῖνο, τὸ διοῖον θέτει αὐτὸν ὑπεράνω ὅλων τῶν πολιτικῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ πατρός του, εἶναι ἡ κοσμοπολιτικὴ ἀντίληψις. Ο Ἀλέξανδρος πρῶτος ἀπὸ τοὺς κυβερνήτας τῆς ἀρχαιότητος συνέλαβε τὴν ἔννοιαν τοῦ εὐρυτέρου κράτους, τοῦ διοίου οἱ κάτοικοι νὰ εἶναι ἵσοι χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ μία πόλις ἢ μία φυλὴ ἡγεμονεύουσα. Ενδεμεῖς ἐν μέσῳ τῶν ἀπεράντων ἐκτάσεων καὶ ἐκατομμυρίων ἔνων καὶ ἀλλογλώσσων ἀντιλαμβάνεται ὅτι μὲ τὰς ὀλίγας χιλιάδας ἐνόπλων, τοὺς διοίους ἄγει μαζί του, ἥτο μὲν δυνατὸν νὰ διαλύῃ τὰς μάζας τῶν πολεμιστῶν τῆς Ἀσίας εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἀλλ’ ὅτι δὲν θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ συγκρατήσῃ τοὺς ἡττημένους ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν του. Διὰ τοῦτο αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ προσελκύσῃ τοὺς βαρβάρους καὶ ἰδίως τοὺς Πέρσας. Θέλει νὰ συναδελ-

φώσῃ καὶ νὰ συγχωνεύσῃ Ἐλληνας καὶ βαρβάρους, ὥστε νὰ λησμονήσουν τὰ παλαιὰ πάθη καὶ τὰς διακρίσεις. Εἰς τοῦτο ἐφάνη ἀνώτερος καὶ τοῦ διδασκάλου του Ἀριστοτέλους, ὃ δποῖος εἶχε συμβουλεύσει αὐτὸν «νὰ κυβερνᾷ τοὺς μὲν Ἐλληνας ὡς ἀρχηγός, τοὺς δὲ βαρβάρους ὡς δεσπότης, μεταχειριζόμενος τοὺς πρώτους ὡς φίλους καὶ οἰκείους, τοὺς ἄλλους ὡς ζῆτα καὶ φυτά».

Ἡδη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατακτήσεως εἶχε διορίσει Πέρσας ὡς σατράπας εἰς σπουδαίας θέσεις. Σημαντικώτατον βῆμα ἦτο ὁ γάμος του μὲ τὴν Ρωξάνην. Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου ἐφαρμόζει τοῦτο συστηματικότερον. Ἐπιστρέψας εἰς τὰ Σοῦσα τελεῖ μεγάλας ἱορτάς, ὁ Ἱδιος νυμφεύεται δύο ἄλλας γυναικας, μίαν θυγατέρα τοῦ Δαρείου καὶ μίαν τοῦ Ὡρου, καὶ 80 ἐκ τῶν ἔξιχωτέρων ἑταίρων νυμφεύονται περσίδας. Προσφέρει δῶρα εἰς τοὺς 10 χιλ. Μακεδόνας, οἱ δποῖοι εἶχον πράξει τοῦτο προηγούμενως. Ἐπίσης ἐσχεδίασε οἰκικὴν μεταρρύθμισιν τοῦ στρατοῦ. Ἐσχημάτισε σῶμα ἀπὸ 30 χιλ. εὐγενεῖς πέρσας, τοὺς ὀνομασθέντας ἐπιγόρους, τοὺς δποίους ὄπλισε καὶ ἐγύμνασε κατὰ τὸ μακεδονικὸν σύστημα. Ἀκόμη καὶ εἰς τὸ ἐπιπλόν τῶν ἑταίρων καὶ εἰς τὴν φρουράν του κατέταξε Πέρσας.

Ἡ διάβασις τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀφίνει ἵχνη ἀνεξάλειπτα εἰς τὸν κόσμον. Ἐκ τοῦ χρυσοῦ, τὸν δποῖον φιλαργύρῳς ἔκρυπτον οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας, ἔκοψε νομίσματα, τὰ δποῖα ἐσκόρπισεν εἰς τὸν κόσμον συντελέσας οὕτω εἰς ἀσυνήθιστον ἔως τότε ζωογόνησιν τοῦ ἐμπορίου. Κατεσκεύασεν ὄδοὺς καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν τελειοποίησιν τῆς συγκοινωνίας. Εἶχε σχέδιον νὰ κατασκευάσῃ μέγαν λιμένα εἰς τὴν Βαβυλώνα, τὴν δποίαν ἦθελε νὰ ἔχῃ πρωτεύουσάν του, διὰ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν μεγίστην ἀποθήκην τοῦ κόσμου καὶ κεντρικὸν σταθμὸν τοῦ ἐμπορίου μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἡ ἐπιτυχὴς ἐκλογὴ τῶν θέσεων, εἰς τὰς δποίας ἔκτισε τὰς πόλεις, καθὼς καὶ ἔργα κοινῆς ὀφελείας, τὰ δποῖα ἐξετέλεσεν εἰς τὸν Νεῖλον, εἰς τὸν Ἰνδὸν καὶ τὸν Εὐφράτην, μαρτυροῦν περὶ τῆς διορατικότητός του.

Νόμισμα Μεγάλου Ἀλεξάνδρου

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ

Ἐν τούτοις ὁ ἔξαιρετικὸς αὐτὸς ἄνθρωπος εἶχε καὶ μεγάλα ἐλαττώ-

ματα, τὰ δποῖα ἔξωγκωσαν ἔτι μᾶλλον αἱ συνεχεῖς ἐπιτυχίαι. Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ματαιόδοξος, ἐγωπαθῆς καὶ παράφροδος μέχρις ἀγριότητος. Αἱ τεράστιαι ἐπιτυχίαι του, ή δύναμις καὶ ὁ πλοῦτος καθὼς καὶ αἱ κολακεῖαι τῶν Ἀσιατῶν ἐμέθυσαν αὐτόν. Ἐπίστευσε πράγματι ὅτι εἶναι δὲν ἀνώτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους.. Μόλις ἤλθεν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν Ἀσιάτας, ἀφῆσε τὴν παλαιὰν ἀπλότητα καὶ περιεβλήθη ἀνατολικὴν μεγαλοπρέπειαν. Ἐδέχθη τὰς συνηθείας καὶ τὴν περὶ τοῦ ἀρχοντος ἀντίληψιν τῶν βασιλέων τῆς Ἀσίας. Εἰσήγαγε τὴν ἐθιμοτυπίαν τῆς περσικῆς αὐλῆς, εἰς τὰς ἐορτὰς ἐνεφανίζετο ἐνδεδυμένος ὅπως ἀλλοτε ὁ μέγας βασιλεὺς φορῶν τὴν τιάραν καὶ πορφύραν. Εἶχε τὴν ἀπαίτησιν νὰ προσκυνοῦν αὐτὸν πίπτοντες εἰς τὴν γῆν καὶ νὰ τὸν λατρεύουν ὡς θεόν.

Οἱ νεωτερισμοὶ οὗτοι ἔξήγειραν τὸν Μακεδόνας, οἱ δποῖοι εἶχον συνηθίσει νὰ βλέπουν τὸν βασιλέα των νὰ συναναστρέφεται μετ' αὐτῶν ὡς σύντροφος, καὶ τὸν Ἑλληνας, οἱ δποῖοι εἶχον διάφροδον ἀντίληψιν τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Ἰδίως τὸ ζήτημα τῆς προσκυνήσεως ἐδημούργησε σκάνδαλον. Ἀλλὰ δὲ Ἀλέξανδρος ἐπάταιξε σκληρῶς τινὰς τῶν ἔξοχωτέρων ἐκ τῶν ἑτέρων, ἄνδρας κατέχοντας ἀνωτάτας θέσεις, οἱ δποῖοι εἶχον προσφέρει μεγάλας ὑπηρεσίας. Ἐνῶ ἀκόμη ενδιόσκετο εἰς τὰς περὶ τὴν Κασπίαν χώρας (330) εἰσήγαγεν εἰς δίκην τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἵππικοῦ **Φιλώταν**, νίὸν τοῦ ἀρίστου ἐκ τῶν στρατηγῶν του Παρμενίωνος, ἐπὶ ἀπλῇ ὑπονοίᾳ καὶ πειθόμενος εἰς τὰς συκοφαντικὰς εἰσηγήσεις τῶν ἀντιπάλων του ὅτι συνωμοτεῖ κατὰ τῆς ζωῆς του. Ὁ Φιλώτας ἐβασινίσθη διὰ νὰ διοιλοδήσῃ τὴν ἐνοχήν του καὶ ἐλιθοβολήθη. Εὖθὺς κατόπιν διέταξε νὰ φονεύσουν καὶ τὸν Παρμενίωνα, τὸν δποῖον εἶχεν ἀφήσει ὡς σατοράπην τῆς Μηδίας.

Σχεδὸν ἐν ἦτος βραδύτερον κατὰ τὴν διαμόνην του εἰς τὴν Σογδινὴν ἐφόρευσεν εἰς τὸ συμπόσιον ἰδιοχείως διατρυπήσας τὸ στῆθος του διὰ δόρατος τὸν στρατηγὸν Κλεῖτον, τὸν δποῖον ἥγάπα περισσότερον ἀπὸ ὅλους μετὰ τὸν Ἡφαιστίωνα.

Τὸ 327 φαίνεται ὅτι ἔξυφάνθη πραγματικὴ συνωμοσία ἐκ μέρους τοῦ προσωπικοῦ τῆς ὑπηρεσίας. Ὁ Ἀλέξανδρος θεωρήσας ὡς συνένοχον ἐφόρευσε τὸν φιλόσοφον Καλλισθένην, τὸν δποῖον εἶχε παραλάβει εἰς τὴν ἐκστρατείαν ὡς ἴστοριογράφον τῆς αὐλῆς.

ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ἐνῶ δὲ Ἀλέξανδρος ενδιόσκετο εἰς τὴν Μηδίαν, αἴφνης ἀπέθανεν δ φίλος καὶ εὐνοούμενός του Ἡφαιστίων. Διὰ τὴν ἀπώλειαν ταύτην

ἡσθάνθη βαθεῖαν θλῖψιν καὶ διὰ τὴν κηδείαν του ἐδαπάνησε μυθώδη ποσά. Τὴν ἀνοιξίαν τοῦ 323 ἔφθασε τέλος εἰς τὴν Βαβυλῶνα, ὅπου τὸν ἀνέμενον πρόσβεις ἀπὸ τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, τὴν Καρχηδόνα, ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, Γαλατίαν, Σκυθίαν καὶ Αἰθιοπίαν. Ἐκόσμησε τὴν Βαβυλῶνα, ἔκτισε χαλδαιϊκοὺς ναοὺς καὶ ἄλλα κοινωφελῆ ἔργα. Ἀνήσυχος δικαιούμενος φαντασιώδεις ἐκστρατείας καὶ κατακτήσεις. Αἴφνης ἡσθένησεν ἀπὸ πυρετοῦ, δ ὅποιος ὑπέσκαψε ταχέως τὴν ζωὴν του καὶ ἐντὸς 12 ἡμερῶν δ Ἀλεξανδρος ἀπέθανε μόλις 33. ἐτῶν (13 Ἰουνίου 323).

323

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΣ

Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἔργον τοῦ Ἀλεξανδρου. Ἡ ίστορία δικαιότερον ἴσως παντὸς ἄλλου ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸν τίτλον τοῦ **Μεγάλου**. Ἄλλος ἐκεῖνο, τὸ δοποῖον ἔχει κοσμοίστοικην σημασίαν, δὲν εἶναι κυρίως οὕτε οἱ πολεμικοὶ θρίαμβοι οὕτε τὰ ἐκπληκτικὰ κατορθώματα τοῦ βασιλέως τῆς Μαεδονίας. Αἱ νίκαι τοῦ Ἀλεξανδρου κατέρριψαν τὸν φραγμὸν, δ ὅποιος ἐχώριζεν Ἑλλάδα καὶ Ἀνατολὴν, καὶ δ πολιτισμὸς τῆς Ἑλλάδος ἐξέχυθη εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἀφύπνισε τοὺς λαούς, οἱ δοποῖοι είχον ἀποναρκωθῆν ὑπὸ τὴν περσικὴν δουλείαν. Ἀπὸ τῆς ἀπόφεως ταύτης ἡ διάβασίς του ἔχει μεγίστην σημασίαν.

Ἄλλα καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπιστήμη ὠφελήθη πολὺ. Πρὸ τῶν Ἑλλήνων ἥνοιγετο τώρα κόσμος πολὺ εὐδύτερος. Ἡ ίστορία, ἡ γεωγραφία, ἡ φυσικὴ ίστορία ἐπλουτίσθησαν σημαντικότατα. Ο Ἀλεξανδρος εἰχε τὴν περιέργειαν τῶν Ἑλλήνων νὰ ἐρευνήσῃ καὶ νὰ μάθῃ. Παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ ὀλόκληρον ἐπιτελεῖον ἀπὸ σοφούς, οἱ δοποῖοι ἀπὸ πάσης ἀπόφεως ἐμελέτησαν τὰς νέας χώρας. Γνωρίζομεν ὅτι ἐστέλλει σπάνια καὶ περίεργα ζῆτα καὶ φυτὰ εἰς τὸν διδάσκαλόν του Ἀριστοτέλην, διὰ νὰ μελετήσῃ. Διὰ τοῦτο ὁνόμασαν ἐπιτυχῶς τὴν ἐκστρατείαν του ἔροπλον ἐξερεύνησιν.

Διὰ τῆς στενωτέρας ἐπαφῆς οἱ δύο κόσμοι, δ Ἑλληνικὸς καὶ δ ἀνατολικός, ἤσχισαν νὰ συνεννοοῦνται καλύτερον. Ἀνυπολόγιστος ἦτο πρὸ πάντων ἡ ὠφέλεια τῆς Ἀνατολῆς. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας οἱ ἀνατολικοὶ λαοὶ ἀρχίζουν νὰ ἐκπολιτίζωνται ἡ, δπως λέγουν, νὰ ἐξελληνίζωνται. Διὰ τῆς κατακτήσεως τοῦ Ἀλεξανδρου ἀλλάζει ἡ δψις τοῦ κόσμου. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀρχίζει νέα περίοδος τῆς ίστορίας, οἱ λεγόμενοι Ἑλληνιστικοὶ χρόνοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑΙ

ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Δ' ΑΙΩΝΑ

Παρὰ τὸν κλονισμόν, τὸν ὅποιον ἐπροξένηνδαν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι, οὐ Ἑλληνικὴ φυλὴ διετήρησεν ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη μεγάλην ζωτικότητα καὶ παραγωγικὴν δύναμιν.

Τὸν Δ' αἰῶνα ἔζησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καλλιτέχναι καὶ συγγραφεῖς μεγάλης ἀξίας. Γνώσται διποτὲ ὁ Ηρακλέης, ὁ Σκόπας καὶ ὁ Λύδιππος, συγγραφεῖς ως ὁ Πλάτων καὶ Ἐριθοτέλης, ἐδημιούργησαν ἕργα ἀξιοθαύμαστα, τὰ ὅποια ἀπεκάλυψαν νέαν δῆλην τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Ο ΤΕΤΑΡΤΟΣ ΑΙΩΝ

Παρὰ τὴν ἀναστάτωσιν καὶ τὰς καταστροφὰς τῶν ἐμφυλίων πολέμων εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπάρχει ἔντονος πνευματικὴ ζωὴ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα καὶ τὰ ἕργα τῶν καλλιτεχνῶν καὶ τῶν συγγραφέων τῆς περιόδου ταύτης δύνανται νὺν συγκριθοῦν πρὸς τὰ προϊόντα τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ θεωροῦνται κλασσικὰ ὅπως ἔκεινα.

Ἐν τούτοις δὲ Δ' αἰώνων διαιφέρει οὐσιωδῶς ἀπὸ τὸν Ε' καὶ ἀποτελεῖ κόσμον ίδιαίτερον. Κέντρον τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους εἶναι πάλιν αἱ Ἀθῆναι καὶ η ἡθανατικὴ μικρὰ φυλὴ· τῆς Ἀττικῆς ἐξακολουθεῖ νὺν παράγῃ ἀριστουργήματα. Ἄλλος δὲ πόλεμος κατέστρεψε τὸ ναυτικὸν κράτος τῶν Ἀθηνῶν καὶ μετ' αὐτοῦ τὸν δημόσιον πλοῦτον. Ἡ εὐνυχία καὶ η γαλήνη τοῦ Ε' αἰῶνος διεταράχθησαν καὶ οἱ πολῖται ἔχασαν τὸ θάρρος καὶ τὴν αὐτοπεοίθησίν των. Γενικῶς οἱ Ἑλληνες ἔγιναν εὐπαθέστεροι καὶ εὐερέθιστοι. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ πρόσωπα, τὰ δρόποια παιωνιάνουν οἱ τεχνῖται, δὲν ἔχουν τὴν γαλήνην τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας, ἀλλ' εἶναι συναισθηματικά, λεπτὰ καὶ εὐπαθῆ. Οἱ θεοί, τοὺς δρόποις εἰκονίζουν, δὲν ἔχουν τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν ἐπιβολὴν τῶν δημιουργημάτων τοῦ Φειδίου, ἀλλ' διμοιάζουν περισσότερον μὲν ἀνθρώπους. Πολλάκις ὅμως εἶναι ἀνυπέρβλητα εἰς τὴν κατεργασίαν καὶ ὑπερτεροῦν εἰς κομψότητα καὶ γάριν.

Κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα διὰ τὰ ἔργα τῆς τέχνης φροντίζει κυρίως τὸ κράτος. Οἱ τεχνῖται εἰργάζοντο εἰς τὰ μεγάλα δημόσια ἔργα καὶ ἐπρεπε νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ κοινοῦ. Τὸν Δ' αἰῶνα τὰ κράτη δὲν διαμέτουν μέσα πρὸς κατασκευὴν ναῶν ἢ ἄλλων δημοσίων ἔργων καὶ οἱ τεχνῖται ἐργάζονται διὰ τοὺς ἴδιώτας. Διὰ τοῦτο ἔχουν περισσοτέραν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐργάζεται ἔκαστος κατὰ τὴν οἰκίσιν του.

Ζεὺς τοῦ Δ' αἰῶνος

Ο λεγόμενος Ζεὺς τοῦ Ὄτρύπολι, ἐργὸν ἀγνώστου καλλιτέχνου χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Θεοῦ κατα τὸν Δ' αἰῶνα. Ο Ζεὺς παριστάνεται ὡς ἀνὴρ εἰς ὁρμὸν ἥλικιαν μὲ φυσιογνωμίαν εὐκίνητον καὶ ισχυρὸν ἐσωτερικὴν ζωὴν, ἀλλὰ συναισθηματικὸς καὶ εὐέξαπτος (πρβ. τύποι θεῶν σελ. 86, 87, 166).

Τὴν αὐτὴν τάσιν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὰ γράμματα. Οἱ συγγραφεῖς δὲν ἔχουν τὴν ἡρεμίαν τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Σοφοκλέους. Δὲν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γράφουν διὰ νὰ ὑμνήσουν τὴν ὑπάρχουσαν πολιτείαν, ὅπως ὁ Περικλῆς εἰς τὸν ἐπιτάφιον, διότι δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς ἐποχῆς των, ἀλλ᾽ ὅνειρεύονται νὰ δημιουργήσουν καλυτέραν πολιτείαν. Ἐπίσης χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι ὅτι σχεδὸν ἔξαφανήζεται ἡ ποίησις, ὅπως συμβαίνει πάντοτε εἰς χρόνους πολέμων καὶ ἀγαστατώσεων.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Οἱ ἀρχιτέκτονες ἔξακολουθοῦν νὰ κτίζουν ναοὺς δωρικοὺς καὶ ἵωνικούς. Ἀναπτύσσεται ὅμως κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ὁ πολυτελέστεοος κορινθιακὸς ωμός καὶ συνηθίζουν νὰ δίδουν σχῆμα κυκλικὸν εἰς τὰ οἰκοδομήματα. Τὸ πρῶτον ὑπόδειγμα τοιούτου κορινθιακοῦ οἰκοδομήματος εἰς τὰς Ἀθήνας εἶναι τὸ λεγόμενον μημεῖον τοῦ Λυσικράτους, μικρὸν κυκλικὸν κτίριον, πρωωφισμένον νὰ δεχθῇ τὸν τρίποδα, τὸν ὅποιον εἶχε λάβει βραβεῖον ὁ Λυσικράτης ὡς χορηγὸς εἰς δραματικὸν ἀγῶνα. Υπέροχον ὅμως δεῖγμα κορινθιακοῦ ωμοῦ ἦτο ἡ θόλος τῆς Ἐπιδαύρου, τῆς ὅποιας ἐσώθησαν μερικοὶ ἔξαίσιοι κίονες. Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα κτίζονται ἔξοχα θέατρα εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, τὸ Διονυσιακὸν εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸ θέατρον τῆς Ἐπιδαύρου κλπ. Τὰ θέατρα ἦσαν κολοσσιαῖα κτίσια, τὰ ὅποια ἔχωρουν χιλιάδας ἀνθρώπων (17 χιλ. τὸ ἀθηναϊκόν, 30 χιλ. τῆς Ἐπιδαύρου). Μολαταῦτα ἦσαν κομψότατα καὶ ὅλην τὴν χάριν διατηρεῖ τὸ ἐν καλῇ καταστάσει διασφεζόμενον θέατρον τῆς Ἐπιδαύρου.

ΓΛΥΠΤΙΚΗ

Τὸν Δ' αἰῶνα ἡ Ἑλλὰς ἔχει μεγάλους γλύπτας. Περὶ τὸ 375 οἱ ἀτελεύτητοι πόλεμοι εἰχον γεννήσει εἰς τὰς Ἀθήνας ζωηρότατον πόθον τῆς εἰρήνης. Ἰδρυσαν τότε εἰς τὴν νοτίαν ἄκραν τῆς ἀγορᾶς, εἰς τὰς κλιτύας τοῦ Ἀρείου Πάγου ἄγαλμα τῆς θεᾶς Εἰρήνης μὲ τὸ τέκνον της, τὸν Πλούτον, εἰς τὴν ἀγκάλην. Καλλιτέχνης τοῦ ἔργου ἦτο ὁ Κηφισόδοτος καὶ ἀντίγραφον τοῦ περιφήμου ἀγάλματος σφέζεται εἰς τὸ Μόναχον. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτελεῖ οὕτως εἰπεῖν τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς τέχνης τοῦ Ε' εἰς τὴν τέχνην τοῦ Δ' αἰῶνος. Ἡ θεὰ διατηρεῖ ἵχνη τοῦ θείου μεγαλείου, τὸ ὅποιον διέκρινε τοὺς θεοὺς τοῦ Ε' αἰῶνος, ἀλλ' εἶναι περισσότερον ἀνθρωπος, φιλόστοργος μήτηρ κλίνουσα μὲ τουφερότητα πρὸς τὸ τέκνον.

Υἱὸς πιθανῶς τοῦ Κηφισοδότου ἦτο ὁ μέγιστος γλύπτης τοῦ Δ' αἰῶνος **Πραξιτέλης**. Ἀπὸ τὰ πολυάριθμα ἔργα του διετηρήθησαν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀρκετὰ ἀντίγραφα, τὰ δοῖα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἔννοήσωμεν τὸν θαυμασμόν, τὸν δοῖον ἔτερον οἱ ἀρχαῖοι πρὸς τὸν μέγαν καλλιτέχνην. Πολλοὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐθεώρησαν τὸν Πραξιτέλην ὡς τὸν μέγιστον

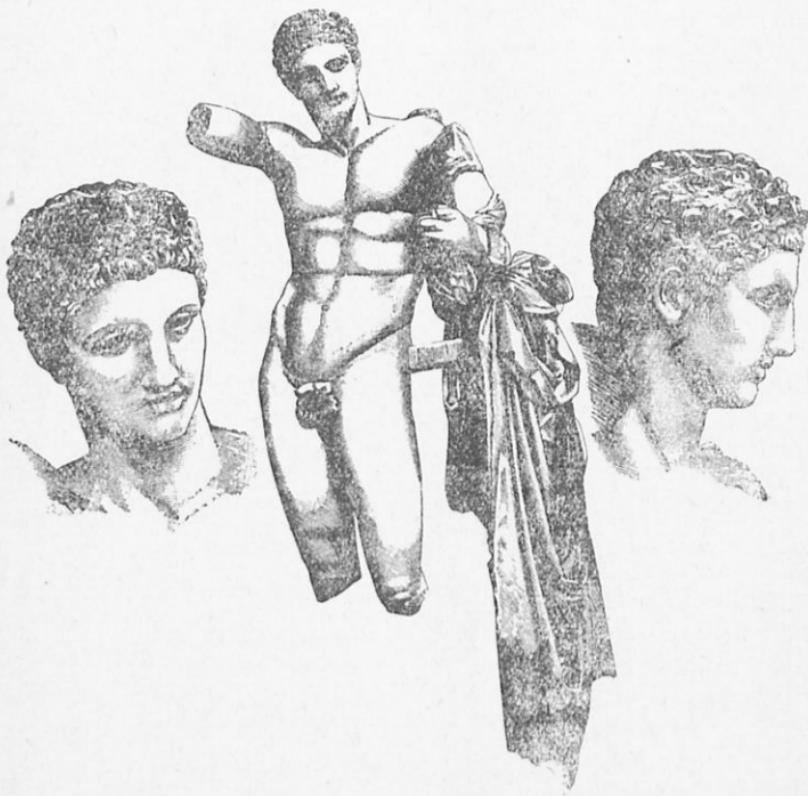

Εἰλήνη Κηφισοδάτου (ἀντίγραφον)

γλύπτην, ὑπάρχουν δὲ καὶ σῆμερον τεχνοκρίται, οἱ δοῖοι θεωροῦν αὐτὸν ὡς τὸν μέγιστον καλλιτέχνην τοῦ κόσμου. Ὁ Πραξιτέλης ἦτο κυρίως μαρμαροπλάστης καὶ προήγαγεν εἰς ἀσύγκριτον τελειότητα τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κατεργασίαν τοῦ μαρμάρου. Νομίζει τις ὅτι εἰς τὰ ἀγάλματά του δίκιος ἔχει ἀπαλότητα σαρκὸς καὶ ὑπὸ τὴν λεπτὴν ἐπιδερμίδα φέει θερμὸν αἷμα. Τὴν ύπεροχον τέχνην του δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν καὶ ήμεῖς σήμερον, διότι εὐτυχῶς ἐν ἐκ τῶν ἔργων του διεσώθη εἰς τὸ πρωτότυπον. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι δὲ περιφήμος Ἐρμῆς τῆς Ὀλυμπίας. Ἐν τούτοις τὸ ἄγαλμα τοῦτο, τὸ δποῖον μᾶς καταπλήσσει μὲ τὴν τελειότητά του, δὲν ἥτο ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔργα του. Οἱ θεοὶ τοῦ

Ἐρμῆς τοῦ Πραξιτέλους

Πραξιτέλους εἶναι περισσότερον ἀνθρωποι παρὰ θεοί, ἀλλὰ ἀνθρωποι μὲ εὐγενέστατα χαρακτηριστικὰ καὶ ἀσύγκριτον χάριν. Αἱ μορφαί, τὰς δποίας δημιουρογεῖ, ἔχουν ἔξαιρετικὴν λεπτότητα, μεγάλην εὐφυΐαν εἰς τὴν ἔκφρασιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἔξωτερην ὑλαρότητα, φανερώνοντα βαθεῖαν μελαγχολίαν. Ἀπὸ τὰ ἔργα του σφίζονται εἰς ἀντίγραφα δὲ Ἐρως τῶν Θεσπιῶν, δὲ ἀναπαυόμενος σάτυρος, Ἀπόλλων σαυροκοτόρος κτλ.

Καλλιτέχνης μὲ βαθεῖαν συγκίνησιν ἥτο δὲ Σηόπας, δὲ δποῖος καφιστοὶ θήκηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τήγετο ἀπὸ τὴν Πάρον καὶ εἰργάσθη εἰς διάφορα μέρη. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Πραξιτέλην ἦτο κυρίως χύτης ὁρειχαλκὸν νων ἀγάλμάτων καὶ

"Ἐφηβος Μαραθώνος" (Εθνικὸν Μουσεῖον)

Κεφαλὴ τοῦ τελευταίως εὑρεθέντος ὁρειχαλκίνου ἀγάλματος, τὸ δοπίον οἱ ειδικοὶ κατατάσσουν εἰς τὸν Δ' αἰῶνα καὶ εὑρίσκουν συγγένειαν μὲ τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ Πραξιτέλους.

εἰς τὰ ἔργα του ἡθέλησε νὰ εἰκονίσῃ ἴσχυνδὰ ψυχικὰ πάθη. Πρότυπον τοιούτου ἔργου ἦτο ἡ *Baumzis*, τοῦ δοπίου ἀντίγραφον νομίζουν ὅτι

είναι ονόματα της πολιτικής και της συγχρόνου γενιάς μας, το διάστημα της οποίας είναι από την παραδοσιακή μας πολιτική στην σύγχρονη. Οι πρώτοι που έβαλαν την ιδέα της ανανέωσης της πολιτικής στην Ελλάδα ήταν οι Καποδιστριανοί, οι οποίοι θεωρούνταν ως προπονητές της σύγχρονης ελληνικής πολιτικής.

Πρότιμος προπονητής της σύγχρονης ελληνικής πολιτικής ήταν ο Λύσιππος.

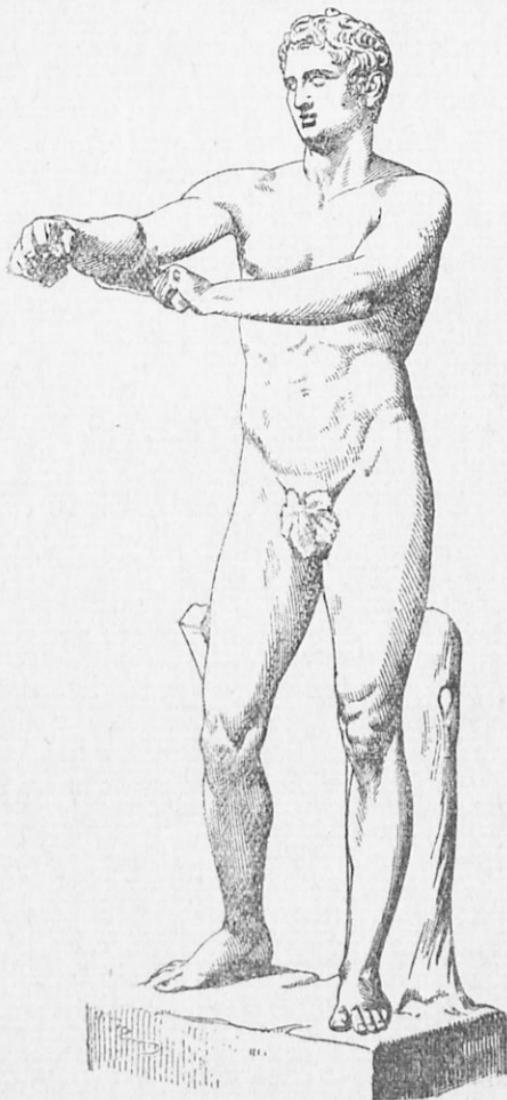
Κεφαλή γυναικός

Έργον του Δ' αιώνος, εύρεθεν εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν. Η κεφαλὴ φέρει τὰ χαρακτηριστικά τῆς τέχνης τοῦ Σκόπα, ἀμφίβολον δῆμος ἢν εἶναι πράγματι ἔργον τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου. Ο λαμπός καὶ τὸ στόμα ἐλαφρῶς ἔξωχωμένα, οἱ δρθαλμοὶ βαθεῖς καὶ ἀπλανεῖς, τέλος ἡ ὅλη στάσις ἐκφράζουν ἀριστοτεχνικῶς τὴν λύπην καὶ τὴν ἰσχυρὰν ψυχικὴν ταραχήν.

Αντιγράφων κατέχει δὲ Ἀποξυνόμενος. Τὸ ἔξοχον ἔργον παριστάνει ἀθλητήν, δῆμος δορυφόρος τοῦ Πολυκλείτου. Άλλος δὲ Λύσιππος δίδει

νέον τύπον ἀθλητοῦ. Ἐπίσης σφέζεται εἰς ἀντίγραφον ὁ περίφημος
Ἡρακλῆς, ὁ Ἀρης, ὁ Ἀγίας κτλ.

Εἰς τὸν Δ' αἰῶνα ἀνήκει τὸ περίφημον σύμπλεγμα τῆς Νιόβης.

*Ο 'Αποξυόμενος

Ἀντίγραφον τοῦ ὄνομαστοῦ ἔργου τοῦ Λυσίππου. Μᾶς παρουσιάζει τὸν νέον τύπον ἀθλητοῦ, ὁ δοῦλος ἀντιθέτως πρὸς τὸν κανόνα τοῦ Πολυκλείτου (πρβ. σ. 164) ἔχει κεφαλὴν μικροτέραν, σκέλη λεπτότερα καὶ ὑψηλότερα καὶ τὸ ὅλον ἄγαλμα δίδει ἐντύπωσιν τοῦ νευρώδους καὶ εὐκίνητου.

Επίσης εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον θέλοιν νὰ κατατάξουν τὸν Ἀπόλλωνα τοῦ Μπελβεντέρε οὐ καὶ τὴν Ἀρτεμίν τῶν Βερσαλλιῶν.

Ἄπο τὸν Δ' αἰῶνα σώζονται ἐπίσης ἀγγεῖα καὶ κομφοτεχνήματα μὲ ἀσύγκριτον λεπτότητα καὶ χάριν.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Ο Δ' αἰῶνεὶν εἶναι ἡ περίοδος τῆς μεγάλης ἀκμῆς τοῦ πεζοῦ λόγου. Κατ' αὐτὸν ἀναπτύσσεται καὶ συστηματοποιεῖται ὁ ἀττικὸς πεζὸς λόγος καὶ οἱ συγγραφεῖς ἐπιμελοῦνται τὴν ἔξωτερην μορφὴν τοῦ λόγου, ὅπως οἱ καλλιτέχναι τὴν κατεργασίαν τοῦ μαρμάρου. Ή ποίησις ὅμως ἔξεπνευσε καὶ δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἔργα ἀξια λόγου.

Ο κυριώτερος ἴστορικὸς τῆς ἀρχῆς τοῦ αἰῶνος εἶναι ὁ ἀθηναῖος Ξενοφῶν.

Ητο μαθητὴς τοῦ Σωκράτους καὶ ἡ νεότης του συνέπεσε μὲ τὰς ταραχὰς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐπειδὴ ἦτο δλιγαρχικῶν φρονημάτων, δὲν ἦθελησε νὰ μείνῃ εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ τὴν παλινόρθωσιν τῆς δημοκρατίας ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου. Ἐφυγεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κύρου, καὶ βραδύτερον διῆλθε σχεδὸν ὅλον τὸν βίον του εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ο Ξενοφῶν περιέγραψεν εἰς τὴν Ἀγάθασιν μὲ τέσσιν νεανικὴν τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κύρου καὶ τὴν κάιμοδον τῶν μυρίων. Τὸ κυριώτερον ὅμως ἴστορικὸν ἔργον του εἶναι τὰ Ἑλληνικὰ, εἰς τὰ δποῖα ἔξιστορεῖ τὰ γεγονότα τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 411, ὅπου τελειώνει ἡ ἴστορία τοῦ Θουκυδίδου, μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης (362), ἐνῶ ἡ Κύρου Πατεία εἶναι μᾶλλον διδακτικὸν μυθιστόρημα. Ἐκτὸς τούτων ἔγραψε τὰ Ἀπομνημονεύματα, ἀναμνήσεις ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωκράτους, καὶ πολλὰ ἄλλα συγγράμματα. Ο Ξενοφῶν ἦτο πολυγραφώτατος, ἔγραψε μὲ εὐχέρειαν καὶ τὸ ὑφός του εἶναι δεῖγμα ἀπλότητος καὶ πρό-

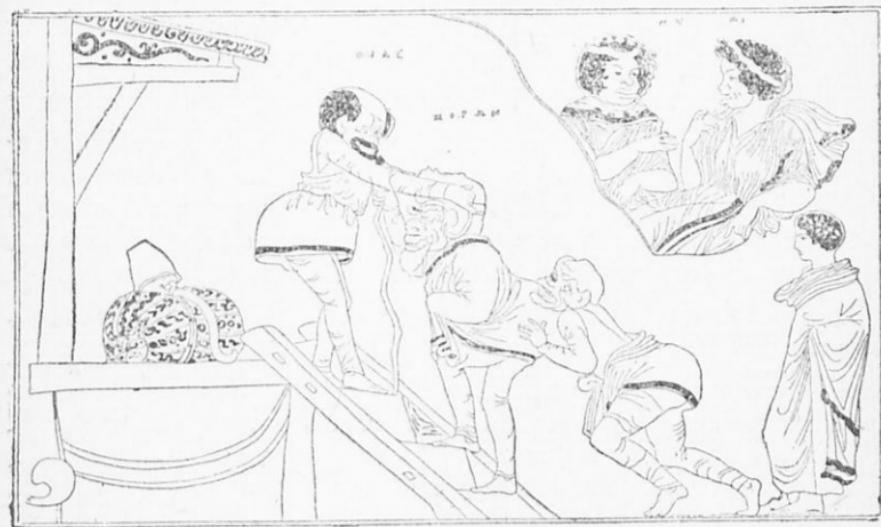
Κεφαλὴ πυγμάχου

Ζωηρὰ παράστασις ἐκ τοῦ φυσικοῦ (ρεαλιστικὴ εἰκὼν). Εἶναι ἔργον τοῦ 2ου ἡμίσεως τοῦ Δ' αἰῶνος καὶ ἔχει χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης τοῦ Λυσίππου. Ἀξια προσοχῆς εἶναι ἡ πεπλατυμένη οἵς, τὰ παχέα χεῦλη, τὰ παραμορφωμένα ςτα, ἡ ἀτακτος κόμη, οἱ πυκνοὶ μύστακες καὶ ὁ φρύνες.

δεία εἶναι μᾶλλον διδακτικὸν μυθιστόρημα. Ἐκτὸς τούτων ἔγραψε τὰ Ἀπομνημονεύματα, ἀναμνήσεις ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωκράτους, καὶ πολλὰ ἄλλα συγγράμματα. Ο Ξενοφῶν ἦτο πολυγραφώτατος, ἔγραψε μὲ εὐχέρειαν καὶ τὸ ὑφός του εἶναι δεῖγμα ἀπλότητος καὶ πρό-

τυπον τοῦ ἀττικοῦ λόγου. Ἄλλ' ἦτο πνεῦμα μέτριον καὶ ἴστορικὸς πολὺ κατώτερος τοῦ Θουκυδίδου.

Ἐκτὸς τοῦ Ξενοφῶντος δὲ Δ' αἰῶνες εἶχε πλῆθος ἴστοριογράφων,

Παράστασις κωμῳδίας

Τὸν Δ' αἰῶνα ἡ τραγῳδία καὶ ἡ πολιτικὴ κωμῳδία παρήκμασαν. Εἰς τὸ θέατρον παῖζονται κυρίως κωμῳδίαι, αἱ δοποῖαι λαμβάνουν τὰς ὑποθέσεις ἀπὸ τὸν καθημέραν βίον καὶ σατυρίζουν διάφορα ἐλαττώματα. Ἡ ἀνωτέρω εἰκὼν εἶναι γελοιογραφικὴ παράστασις μύθου ἐπὶ ἵταλικοῦ ἄγγειου τοῦ Δ' αἰῶνος. Οἱ γέρων κένταυρος Χείρων ὑποστηριζόμενος καὶ συρόμενος ὑπὸ δούλων ἀνέρχεται τὴν κλίμακα τῆς οἰκίας του. Δεξιὰ ἐπάνω νύμφαι ἐντὸς σπηλαίου, κάτω νεανίας.

τῶν δοποίων δὲν διεσώθησαν τὰ ἔργα. Ἀξιολογώτεροι ἔξι αὐτῶν ἦσαν δὲ Ὁ Εφορεος ἀπὸ τὴν Κύμην καὶ δὲ Ὅ Θεόπομπος ὁ Χῖος.

ΡΗΤΟΡΙΚΗ

Ἄφοτον ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἔγινε κυρίαρχος τῆς πολιτείας, δὲ καλὸς ὅμιλητής, δὲ πειστικὸς ρήτωρ κατώρθωνεν ἀποκτήσῃ μεγάλην λισχὴν καὶ νὰ διευθύνῃ τὴν πολιτείαν. Ἄλλ' οἱ παλαιότεροι πολιτικοὶ τῶν Ἀθηνῶν, δὲ Θεμιστοκλῆς, δὲ Ἐφιάλτης κλπ. ἀκόμη καὶ δὲ Περικλῆς, εἶχον εὐγλωττίαν φυσικὴν καὶ δημίουν ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὰς περιστάσεις. Ἐκ τῶν παλαιοτέρων τούτων ρητόρων οὐδὲν διεσώθη καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι δὲν ἔγραφον τοὺς λόγους των. Μόνον ἀναμνήσεις

τῆς ἀπλῆς καὶ ἀνδροπρεποῦς οητορικῆς τοῦ Περικλέους διέσωσεν δὲ Θουκυδίδης εἰς τὰς δημηγορίας του.

Βραδύτερον διώσεις ἡ οητορικὴ ἔγινε τέχνη, τὴν διώσειν ἐδίδασκον εἰδικοὶ διδάσκαλοι, ἵδιως οἱ σοφισταί. Ἀπὸ τοὺς ἀττικοὺς οητορας πρῶτος δὲ Ἀντιφῶν εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ διαδίῃ τὰς διμιλίας του μὲ ἀντίγραφα. Όντιος συνέθετε δικανικοὺς λόγους, τοὺς διώσεις ἀπήγγελλον οἱ δικαζόμενοι εἰς τὸ δικαστήριον, διότι τότε εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν ἐπετρέπετο νὲ ἀντιπροσωπεύωνται οἱ διάδικοι διὰ δικηγόρων. Εἶχε δηλαδή, ὅπως ἔλεγον, τὸ ἐπάγγελμα τοῦ λογογράφου. Τέλος ἴδρουσε σχολὴν οητορικῆς. Τοῦ Ἀντιφῶντος σφίζονται 15 σύντομοι δικανικοὶ λόγοι. Μεγαλύτεραν δημοτικότητα ὡς λογογράφος ἀπέκτησεν δὲ **Δυσίας**, δὲ διώσεις ἔγραψε διὰ λογαριασμὸν διαφόρων λόγους πολὺ προσηρμοσμένους πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν μόρφωσιν τῶν πελατῶν του. Ἀλλὲ ὀνομαστὸς οητοροδιδάσκαλος τῶν Ἀθηνῶν ἦτο κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα δὲ **Ισοκράτης**. Ἀπέκτησε πολλοὺς μαθητὰς παρὰ τὰ ὑπέρογκα δίδακτρα, τὰ διώσεις ἔλαμβανεν. Οἱ κυριώτεροι λόγοι του διώσεις δὲν ἦσαν προωρισμένοι νὰ ἐκφωνηθοῦν, ἀλλὲ εἴχον σκοπὸν νὰ διαδώσουν τὰς σκέψεις τοῦ οητορος καὶ νὰ δείξουν τὴν οητορικήν του τέχνην. Διὰ τοῦτο ἐπεξειργάζετο ἐπὶ ἔτη διλόκληρα τοὺς λόγους του. Λέγεται ὅτι ἔχρειάσθη 10 ἔτη, διὰ νὰ συντάξῃ τὸν Πανηγυρικόν.

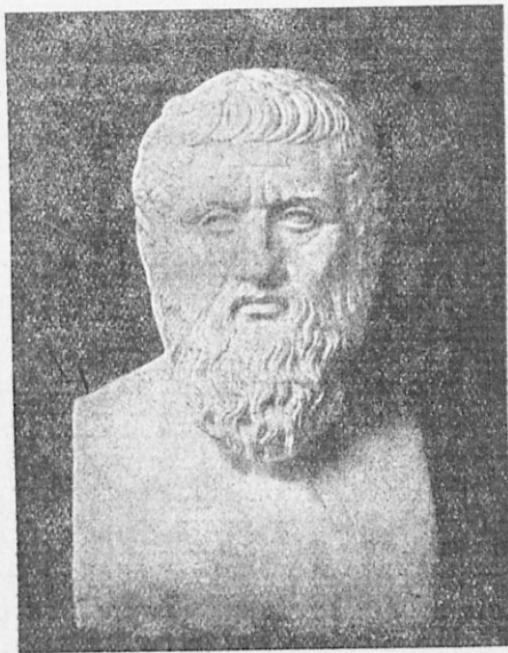
Ἀλλὲ οἱ ἔξοχώτεροι οητορεῖς τῶν Ἀθηνῶν ἥκμασαν κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Δ' αἰῶνος. Εἶναι δὲ οὗτοι δὲ **Δημοσθένης** καὶ δὲ ἀντίπαλός του **Αἰσχίνης**. Υπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δημοσθένους σφίζονται 60 λόγοι, ἐκ τῶν διώσεων μόνον οἱ 32 θεωροῦνται γνήσιοι. Εἶναι δὲ προϊόντα δχι μόνον ἀνωμάλων πολιτικῶν περιστάσεων, ἀλλὰ κυρίως ἐπιμόνου καὶ ὑπομονητικῆς ἔργασίας. Ἀλλοι ἔξι αὐτῶν ἀπηγέλθησαν εἰς κρισίμους στιγμὰς τοῦ πολιτικοῦ βίου τῆς πατορίδος του καὶ ἀποτνέουν θέρμην πατριωτικήν καὶ πάθος, διώσεις οἱ **Φιλιππικοί** καὶ οἱ **Ολυνθιακοί**. Ἀλλοι εἰς πολιτικὰς δίκας, διώσεις δὲ περὶ στεφάρου, δὲ κατὰ Μειδίου κλπ., οἱ διώσεις εἶναι καὶ οἱ σημαντικότεροι. Εἰς τοὺς λόγους τούτους ἡ δύναμις τῆς ἐκφράσεως καὶ τῶν ἐπιχειρημάτων φθάνει εἰς ἀνυπέρβλητον ὑψος. Διὰ τὰ προσόντα ταῦτα ἡ ἀρχαιότης ἐθεώρησεν αὐτὸν ὡς τὸν κορυφαῖον τῆς ἀθηναϊκῆς οητορικῆς καὶ σήμερον, δταν διμιοῦν περὶ οητόρων, εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν ἐννοοῦν τὸν Δημοσθένην.

Ἐφάμιλλος αὐτοῦ ἦτο δὲ ἀδυσώπητος ἀντίπαλός του Αἰσχίνης, δὲ ἀρχηγὸς τῆς φιλομακεδονικῆς μερίδος, δὲ διώσεις ἦτο δὲ διαρκῆς ἀντιμέτωπος τοῦ Δημοσθένους. Εσώθησαν πολὺ διλιγότεροι λόγοι τοῦ Αἰ-

σχίνου. Ἀλλ' δὲ κατὰ Κτησιφῶντος λόγος μᾶς δίδει ἔννοιαν τῆς ἔξοχον οητορικῆς ἴδιοφυΐας του, η δποία κατατάσσει αὐτόν, ἂν μὴ εἰς τὴν ἴδιαν γραμμήν, τούλαχιστον ἀμέσως μετὰ τὸν Δημοσθένην.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Ἡ διδασκαλία τοῦ Σωκράτους παρήγαγε πλουσιωτάτους καρποὺς τὸν Δ' αἰῶνα. Οἱ πολυπληθεῖς μαθηταὶ τοῦ ἔξηγησαν ἑκαστος κατὰ τὴν ἴδιαν ἀντίληψιν τὰ διδάγματά του καὶ ἐσχηματίσθησαν οὕτω διάφοροι διακλαδώσεις τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας ἥ, δπως λέγουν, διά-

Πλάτων

φοροι σωκρατικαὶ σχολαὶ. Ὁ Ἀντισθένης π. χ. ἐδιψε μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἐγκράτειαν καὶ διεκήρυξεν ὅτι μόνον δὲ δλιγαρκής, δὲ περιορίζων εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰς ἀνάγκας του καὶ περιφρονῶν τὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς δύναται νὰ ἔχῃ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς ψυχῆς. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀντισθένους ὠνομάσθη κυνικὴ φιλοσοφία, διότι ἐδίδασκεν εἰς τὴν παλαίστραν τὴν καλούμενην Κυνόσαργες. Ὄνομαστὴν κατέστησαν αὐτὴν βραδύτερον δὲ Διογένης. Τούναντίον δὲ Ἀρεστὶππος, καταγόμενος ἀπὸ τὴν πλουσίαν Κυρήνην, ἐδίδαξεν ὅτι τὸ

ὕψιστον ἀγαθὸν εἶναι αἱ ἀπολαύσεις τοῦ βίου καὶ ἔγινεν ἀρχηγὸς τῆς Κυρηναϊκῆς Σχολῆς. Ἐπίσης μέρος μόνον τῆς διδασκαλίας καὶ κυρίως τὸ πρακτικὸν μέρος αὐτῆς ἀντελήφθη ὁ Σενοφῶν καὶ διετύπωσεν αὐτὴν εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του, τὰ δοῦλα συνέγραψε, διὰ νὰ ἀποδεῖξῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι εἶχον ἄδικον νὰ φονεύσουν τὸν ἔξοχον διδάσκαλον.

Μόνος ὁ Πλάτων (427-347) κατενόησεν ὅλον τὸ βάθος τῆς σωκρατικῆς διδασκαλίας καὶ συνεπλήρωσε καὶ ἀνέπτυξεν αὐτὴν διὰ τῆς ἀνωτέρας ἰδιοφύΐας του. Ὁ Πλάτων κατέγετο ἀπὸ ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἔλαβεν ἐπιμελημένην μόρφωσιν. Ἄλλος ήτοι κυρίως ἔξαιρετικὴ διάνοια, φύσις ποιητικὴ καὶ μέγιστος καλλιτέχνης τοῦ λόγου. Ὁ Σωκράτης δὲν εἶχε γράψει κανὲν σύγγραμμα, ἐνῶ ὁ Πλάτων ὑπῆρξε πολυγραφώτατος καὶ διὰ τῆς μεγάλης συγγραφικῆς του ἰδιοφύΐας ἔδωσεν εἰς τὴν σωκρατικὴν φιλοσοφίαν τὴν μορφὴν ἐκείνην, διὰ τῆς δοπίας ἔξήσκησε μεγίστην ἐπίδρασιν εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα.

Νέους δρόμους εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἤνοιξεν ὁ μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος Ἀριστοτέλης (384-322). Γεννηθεὶς εἰς τὰ Στάγειρα τῆς Μακεδονίας ἦλθε 17 ἐτῶν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἤκουσε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πλάτωνος, ἔμαθε πολλὰ παρ' αὐτοῦ καὶ ἐτίμα πάντοτε τὸν διδάσκαλον, ἀλλ᾽ ἡκολούθησε ἄλλην διεύθυνσιν. Εἶχε κλίσιν εἰς πρακτικωτέρας ἐπιστήμας καὶ διὰ μακρᾶς μελέτης καὶ ἴδιας ἐρεύνης ἔγινεν ὁ πολυμαθέστερος σοφὸς τῆς ἀρχαίτητος. Εἰς τὰ πολυάριθμα συγγράμματά του ἀπέθησεν τὰς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του καὶ οὕτω τὰ βιβλία τοῦ Ἀριστοτέλους ἔγιναν εἰδος ἐγκυροπαιδικοῦ λεξικοῦ, τὸ δοποῖον ἐπαιδεγώγησε τὴν ἀνθρωπότητα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Οἱ μεταγενέστεροι Ἑλληνες καὶ οἱ Ρωμαῖοι, οἱ Βυζαντινοί καὶ οἱ Ἀραβεῖς καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι κατά τοὺς μέσους χρόνους εἶχον ὃς διδάσκαλον τὸν Ἀριστοτέλη. Διὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἔγινε κοσμοϊστορικὴ δύναμις.

ΤΕΛΟΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.

ΜΕΤΡΑ, ΣΤΑΘΜΑ, ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

1. ΜΕΤΡΑ

α) Μήκους

Δάκτυλος	=0,0193 μ.
Παλαιστὴ = 4 δάκτυλοι	=0,0771 μ.
Σπιθαμὴ = 12 »	=0,23 2 μ.
Ποὺς = 16 »	=0,3083 μ.
Πῆχυς = 1 ¹] ₂ , πόδες	=0,4624 μ.
Βῆμα = 2 ¹] ₂ , »	=0, 771 μ.
Όργυια = 4 πίχεις	=1, 85 μ.

Τιππυκὸν	= 4 στάδια
Δόλιχος	= 7 ἥ 12 >
δ) Ἐπιφανείας	
Ποὺς τετράγωνος	= 0,830 τετρ. μ.
Πλέθρον >	= 87, 50 > μ.
ε) Χωρητικότητας	
1) Ὑγρὰ	

β) Πορείας

Ποὺς	= 0,30 μ.
Πλέθρον = 100 πόδες	= 30,83 μ.
Στάδιον = 6 πλ. ἥ 600 πόδ.	= 184,98 μ.

Κοτύλη	= 0,27 λίτρ.
Χοῦς = 12 κοτύλαι	= 3,28 >
Μετρητὴς = 144 >	= 39,39 >

γ) Ἐπὶ ἀγώνων

Δίαυλος	= 2 στάδια
---------	------------

Κοτύλη	= 0,27 λίτρ.
Χοῖνιξ = 4 κοτύλαι	= 1,10 >
Ἐκτενὺς = 32 >	= 8,75 >
Μέδιμνος = 199 >	= 52,53 >

2. ΣΤΑΘΜΑ

Όβιολὸς	= 0,728 γραμ.	Mνᾶ = 100 δραχ.	= 436, 60
Δραχμὴ = 6 όβιολοι	= 4,366 >	Τάλαντον = 60 μναῖ	= 26,196, 20

3. ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

Αἱ ὄνομασίαι τῶν ἔλληνικῶν σταθμῶν καὶ νομισμάτων εἰναι αἱ αὐταὶ, ἥ ἀκριβέστερον οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες μετεχειρίσθησαν τὰ ὄνόματα τῶν σταθμῶν, διὰ νὰ δηλώσουν καὶ τὰ νομίσματα, διότι δι' αὐτοὺς τὸ νόμισμα ἡτο βάρος πολυτίμου μετάλλου ἐγγυημένον μὲ τὸ σῆμα τῆς πολιτείας (νόμισμα, ἐπίσημον ἀργύριον). Τὰ νομίσματα τῶν ἀρχαίων ἦσαν κυρίως ἔξ ἀργύρου. Ὁ χρυσὸς ἐπὶ μακρὸν ἡτο ἐμπόρευμα, τοῦ ὅποιου η τιμὴ ὠρίζετο εἰς νομίσματα ἀργυρᾶ. Χρυσᾶ νομίσματα ἔκοπτον οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἦσαν ἄγνωστα. Ἡ μονάς τοῦ χρυσοῦ νομίσματος ἐλέγετο στατήρ (ἀντὶ δραχμὴς) καὶ ἡτο τὸ διπλάσιον τῆς δραχμῆς εἰς βάρος. Διὰ τοῦτο ἔλεγον στατήρ δραχεικός, στατήρ φιλαππικός κτλ. Οἱ ὄνομαστοι Κυζικηνοὶ στατῆρες ἦσαν μεγάλης ἀργύρου καὶ χρυσοῦ.

Ἄπο τοῦ Σόλωνος οἱ Ἀθηναῖοι μετεχειρίζοντο τὰ ἔξης νομίσματα:

Όβιολὸς βάρος	= 0,16 φρ.	Τετράδραχμον = 4 δρχ.	= 3,93 φρ.
Δραχμὴ = 6 όβιολοι	= 0,98 >	Mνᾶ = 100 >	= 98,20 >
Δίδραχμον = 2 δραχμαῖ	= 1.96 >	Τάλαντον = 60 μναῖ	= 5,894,00 >

4. ΑΡΙΘΜΟΙ

Οι ἀρχαῖοι Ἑλληνες μετεχειρίσθησαν διάφορα ἀριθμητικὰ συστήματα. Τὸ παλαιότερον σύστημα ἦτο τὸ λεγόμενον ἀκρωνυμικὸν, δηλ. ὁ ἀριθμὸς ἐσημειοῦτο διὰ τοῦ ἀρχικοῦ τῆς λέξεως, ή δύοις ἐσήμαινε τὸν ἀριθμόν. Οὗτο π. κ. Π (έντε) = 5. Δ (έκα) = 10 κτλ.

Τὸ μᾶλλον ἐν χρήσει σύστημα ἦτο ἡ διὰ τῶν γραμμάτων παράστασὶς τῶν ἀριθμῶν ὃς ἔξης:

α'	=	1	ζ'	=	20	σ'	=	200	α	=	1000
β'	=	2	λ'	=	30	τ'	=	300	β	=	2000
γ'	=	3	μ'	=	40	υ'	=	400	γ	=	3000
δ'	=	4	ν'	=	50	φ'	=	500	δ	=	9000
ε'	=	5	ξ'	=	60	χ'	=	600	α	=	10000
ζ'	=	6	ο'	=	70	ψ'	=	700	β	=	20000
ξ'	=	7	π'	=	80	ω'	=	800	γ	=	30000
η'	=	8	ϙ'	=	90	ϙ'	=	900	δ	=	40000
θ'	=	9	ϙ'	=	100						
ι'	=	10	ϙα'	=	101						
ια'	=	11	ϙια'	=	111						
ϙβ'	=	12									

5. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

Τὸ ἡμερολόγιον ἡ μηνολόγιον τῶν ἀρχαίων ἐχρησίμευε μᾶλλον διὰ νὰ κανονίζῃ τὰς ἑορτάς. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀναθέσει τὴν φροντίδα ταύτην εἰς ἰδιαίτερον ὑπάλληλον, τὸν ἱερομνήμονα.

Μόλις ἐπὶ Ἀλεξάνδρου οἱ Ἑλληνες παρέλαβον τὴν βαθυλωνιακὴν διαιρέσιν τῆς ἡμέρας (νυχτήμερον) εἰς 24 ὥρας. Προηγουμένως εἶχον ἄλλας, διλύγον ἀκαθογίστους διαιρέσεις τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς εἰς μέρη (μοίρας).

Οὗτο ἡ Ήνξ διαιρεῖται εἰς τρεῖς μοίρας 1) Ἔσπερος, ἐσπέρα, νὺξ πρώτη, περὶ λύχνων ἀφάς, περὶ πρῶτον ὑπνον 2) ἀμολγὸς ("Ομηρος"), νυκτὸς μεσούσης, μεσονύκτιον, 3) ἡώς ("Ομηρος"), ἔως, ὄφθος, ἀμφιλύκη. Εἰς τὸ στρατόπεδον ἡ νὺξ διαιρεῖται εἰς τρεῖς φυλακάς, περὶ τὴν πρώτην φυλακὴν κτλ.

Ἡ Ἡμέρα ἐπίσης διαιρεῖται εἰς τρία μέρη: 1) Πρῷ τῆς ἡμέρας 2) Μέσον ἡμαρ ("Ομηρος"), μεσημβρία 3) δεῖλη, διψὲ τῆς ἡμέρας, βουλυτός.

Οἱ ἀρχαῖοι μετεχειρίζοντο τοὺς σεληνιακοὺς μῆνας μὲ 30 ἡμέρας (πλήρεις) καὶ 29 (κοίλους), οἱ δύοιοι διεδέχοντο ἄλληλους. Ὁ μὴν διηρεῖτο εἰς τρεῖς δεκάδας, μηρὸς ἴσταμένου, μεσοῦντος, φθίνοντος.

Τὸ ἔτος (ἐτιαντὸς) διαιρεῖται εἰς 12 μῆνας καὶ ἀρχίζει κατὰ διάφορον ἐποχὴν εἰς τὰς διαφόρους πόλεις. Η συνήθης ὅμως ἀρχὴ τοῦ ἔτους εἶναι ἡ νοομηνία μετὰ τὸ θερινὸν ἡλιοστάσιον (μετὰ τὰς θερινὰς τροπάς). Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ σεληνιακοὶ μῆνες δὲν εἶναι σταθεροί, διὰ τοῦτο δὲν δυνάμενα νὰ δρίσωμεν ἀκριβῶς τὴν ἀντιστοιχίαν τῶν ἀρχαίων μηνῶν μὲ τοὺς ἴδικούς μας. Ἐπίσης ἡ δονομασία τῶν μηνῶν δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ εἰς δῆλας τὰς πόλεις. Ἰδού τὰ δύομάτα τῶν ἀθηναϊκῶν μηνῶν:

Θερινοί	Χειμερινοί
Έκατομβαιών (Ιούνιος—Ιούλιος)	Γαμηλιών (Δεκέμβριος—Ιανουάριος)
Μεταγενετιών (Ιούλιος—Αύγουστος)	Άνθεστηρων (Ιανουάριος—Φεβρουάριος)
Βοηδομιών (Αύγουστος—Σεπτέμβριος)	Έλαφηβολιών (Φεβρουάριος—Μάρτιος)
Φθινοπωρινοί	Εαρινοί
Πινανεψιών (Σεπτέμβριος—Οκτώβριος)	Μουνιχών (Μάρτιος—Απρίλιος)
Μαιμακτηριών (Οκτώβριος—Νοέμβριος)	Θαργηλών (Απρίλιος—Μάϊος)
Ποσειδεών (Νοέμβριος—Δεκέμβριος)	Συιοφοριών (Μάϊος—Ιούνιος)

Οι άρχαιοι διὰ νὰ ἔναρμονίσουν τὴν διαφορὰν τοῦ σεληνιακοῦ ἔτους (354 ἡμέραι) πρὸς τὸ ἥμιακὸν (365 ἡμ.)., κατέψυγον εἰς τὴν προσθήκην τῶν λεγομένων ἐμβολίμων μηνῶν. Εἰς τὸν κύκλον 8 ἑτῶν καὶ συγκεκριμένως εἰς τὸ Ζονδον καὶ δον ἔτος δικταῖτος κύκλου προσθέτουν ἵνα ἐμβόλιμον μῆνα ἐκ 30 ἡμερῶν. Ή προσθήκη ἐγίνετο μετὰ τὸν μῆνα Ποσειδεῶνα καὶ ὁ ἐμβόλιμος ὀνομάζετο Ποσειδεών δεύτερος.

Εἰς τοὺς κλασικοὺς χρόνους οἱ Ἑλληνες δὲν εἶχον κοινὴν χρονολογίαν. Τὸ ἔτος λαμβάνει τὴν ὀνομασίαν ἐκ τοῦ ἀρχοντος ἢ τοῦ ἱερέως τῆς πόλεως. Οἱ Ἀθηναῖοι ὀνομάζουν τὸ ἔτος ἐκ τοῦ ὄνόματος τοῦ ἐπωνύμου ἀρχοντος, οἱ Σπαρτιᾶται ἐκ τοῦ ὄνόματος τοῦ πρώτου ἐφόδου, οἱ Ἀργεῖοι ἐκ τοῦ ὄνόματος τῆς ιερείας τῆς Ἡρας. Ο Θουκυδίδης θέλων νὰ δοῖσῃ ἀκριβῶς τὸν χρόνον τῆς αἰφνιδιαστικῆς ἐπιθέσεως τῶν Θηβαίων κατὰ τῶν Πλαταιῶν γράφει: «..... ἐπὶ Χρυσίδος ἐν Ἀργεί τότε πεντήκοντα δυοῖν δέοντα ἔτη ἴερωμένης καὶ Αἰνησίου ἐφόδου ἐν Σπάρτῃ καὶ Πυθοδώρου ἔτι τέσσαρας μῆνας ἀρχοντος Ἀθηναίοις κτλ.»

Ποιὸν βραδυτερον, μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον (300 π. Χ.), ἔγινε χρῆσις ὑπὸ τῶν ίστορικῶν τῆς κατ' Ὁλυμπιάδας χρονολογίας. Ἐκάστη Ὁλυμπιάς ἀποτελεῖ κύκλον 4 ἑτῶν. «Οθεν δὲ καθορισμὸς τοῦ ἔτους γίνεται διὰ δύο ἀριθμῶν. Π. χ. Ὁλυμπ. 72, 3, τὸ δόπιον σημαίνει τρίτον ἔτος 72ας Ὁλυμπιάδος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὑποτιθεμένη ἀρχὴ τῶν Ὁλυμπιακῶν ἀγώνων είναι κατὰ τὴν ἰδεικὴν μας χρονολογίαν τὸ ἔτος 776 π. Χ., μετατρέπομεν ὡς ἑξῆς τὴν κατ' Ὁλυμπιάδας χρονογολίαν εἰς χρονολογίαν χριστιανικήν: «Η ἐν Μαραθῶνι μάχῃ π. χ. ἔγινε Ὁλυμπ. 72, 3 φθινόπωρον :

$$71 \times 4 = 284 \qquad 284 + 2 = 286 \qquad 776 - 286 = 490 \text{ π. X.}$$

Ἐάν τὸ γεγονός συνέβη τὸ φθινόπωρον ἢ τὸν χειμῶνα, προσθέτομεν εἰς τὸ γινόμενον τῶν Ὁλυμπιάδων τὸν ἀριθμὸν τοῦ ἔτους ἥλαττωμένον κατὰ ἓν δπως εἰς τὸ παράδειγμα. Ἐάν δημος συνέβη τὸ ἔαρ ἢ τὸ θέρος, προσθέτομεν τὸν ἀριθμὸν τοῦτον διλόγληφον.

Διὰ χρονολογίας μετὰ Χριστὸν ἀφαιροῦμεν τὸ 776 ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν ἑτῶν. Ο Αύγουστος π. χ. ἀπέθανεν Ὁλυμπ. 198, 2 τὴν 19 Αύγουστου.

$$197 \times 4 = 788 \qquad 788 + 2 = 790 \qquad 790 - 776 = 14 \text{ π. X.}$$

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ
ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

2400—1400	π. χ. περίπονος	Κρητικὸς πολιτισμὸς
2000—1700	>	Κάθοδος τῶν Ἀχαιῶν
1500	>	Ἀκμὴ τῶν Μυκηνῶν
1100	>	Ἐπιδρομὴ τῶν Δωριέων
900	>	Ὀργάνωσις σπαρτιατικῆς πολιτείας
<i>ΣΤ' αἰών</i>		
594	»	Νομοθεσία Σόλωνος
560—527	»	Τυραννία Πεισιστράτου
510	»	Κατάλυσις τῆς τυραννίας
507	»	Κλεισθένης
<i>Ε' αἰών</i>		
499—493	»	Ἰωνικὴ ἐπαγάστασις
490	»	Μάχη ἐν Μαραθῶν
480	»	Θερμοπύλαι—Σαλαμῖς
479	»	Πλαταιαὶ—Μυκάλη—Ἴμέρα
477	»	Ἴδρυσις ἀθηναϊκῆς συμμαχίας—Ἀριστείδης
465	»	Νίκη τοῦ Κίμωνος εἰς τὸν Εὐρυμέδοντα
449—429	»	Κυβέρνησις Περικλέους
431—404	»	Πελοποννησιακὸς πόλεμος
425	»	Σφρακτηρία
421	»	Νικίειος εἰρήνη
415—413	»	Ἐκστρατεία Σικελίας—Ἀλκιβιάδης
405	»	Ο Λύσανδρος νικᾷ εἰς Αίγας ποταμὸν
404	»	Ἀλωσις τῶν Ἀθηνῶν
404—403	»	Οἱ τράκοντα τύραννοι
400	»	Κάθοδος τῶν μυρίων
<i>Δ' αἰών</i>		
399	»	Θάνατος Σωκράτους
396—394	»	Ἐκστρατεία τοῦ Ἀγησιλάου εἰς Ἀσίαν
387	»	Ἀντακίδειος εἰρήνη
379	»	Ο Πελοπίδας ἐλευθερώνει τὰς Θήβας
371	»	Νίκη τῶν Θηβαίων εἰς τὰ Λεῦκτρα
362	»	Μάχη Μαντινείας—θάνατος Ἐπαμεινώνδα
360	»	Ο Φίλιππος βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας
352	»	Ἐπέμβασις Φίλιππου εἰς τὸν α'. ιερὸν πόλεμον
339	»	β'. ιερὸς πόλεμος—δ Φίλιππος κυριεύει τὴν Ελλάτειαν
338	»	Μάχη Χαιρωνείας
336	»	Δολοφονία Φιλίππου—δ Ἀλέξανδρος βασιλεὺς
335	>	Καταστροφὴ Θηβῶν
334	»	Μάχη Γρανικοῦ
333	»	Μάχη τῆς Ἰσσοῦ
332	»	Ἀλωσις τῆς Τύρου—κατάκτησις Αίγυπτου
331	»	Μάχη παρὰ τὰ Ἄρβηλα
326	»	Ἐκστρατεία εἰς τὰς Ἰνδίας
323	»	Θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

σελ.		σελ.
1 Ἀξίνη παλαιολιθική	3	41 Ἡ ἄφιξις τοῦ ἵππου εἰς τὴν
2 Αίχμαι βέλους	4	Κρήτην
3 Ζῷα παλαιολιθικῆς ἐποχῆς	4	42 Μυκηναῖοι πολεμισταί
4 Τεμάχιον δόστοῦ ταράνδου	5	43 Κυκλώπεια τείχη
5 Ἀξίναι νεολιθικαὶ	5	50 Κυνήγιον κάρδου
6 Λιμναῖα κατοικία	6	51 Η πόλη τῶν λεόντων
7 Αίχμὴ δόρατος ἔξ ορειχάλκου	7	52 Σχέδιον μυκηναῖοῦ μεγάρου
8 Πέλεκυς	7	53 Χρυσᾶ μυκηναῖα ἀγγεῖα
9 Βραχιόλιον	7	55 Γεωμετρικὰ ἀγγεῖα
10 Πάπυρος—λωτὸς	8	56 Παράστασις χοροῦ ἐπὶ ἀγγείου
11 Ἄρχαια Αἴγυπτος	10	57 Ὁ Ἀχιλλεὺς
12 Ἐνδυμασίαι Αἴγυπτιῶν	11	59 Ὁμηρικὴ μάχη
13 Ναὸς Αἴγυπτιακὸς	12	52 Ὁ βασιλεὺς Ἀρχεσίλας ζυγί-
14 Λίνα πυραμίδες καὶ ἡ Σφίγξ	13	ζων τὸ σίλφιον
15 Αἴγυπτιος (ἄγαλμα)	14	79 53 Μεγάλη Ἑλλὰς καὶ Σικελία
16 Ὁβελίσκος	14	80 54 Θυσία
17 Γραφὴ αἴγυπτιακὴ	15	84 55 Ἀθηνᾶς καὶ Ποσειδῶν
18 Σκηναὶ γεωργίας	16	86 56 Παλαιότεραι μορφαὶ θεῶν
19 Χάρτης Χαλδαῖας καὶ Ἀσσυρίας	17	87 57 Σκηναὶ ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας
20 Ἀσσύριος βασιλεὺς ἐπὶ ἀρματοῖς	18	91 58 Ἀρματοδομία
21 Τοιχογραφία ἀσυριακὴ	19	92 59 Ἡ ἀρχαία Ολυμπία
22 Ἀσσυριακὸν ἀνάκτορον	20	93 60 Ἡ κοὐλᾶς τοῦ Εὑρώτα καὶ ὁ
23 Πτερωτὸς ταῦρος	21	Ταῦγετος
24 Ἀσσυριακὸς ναὸς	22	97 61 Συγκομιδὴ ἐλαιῶν
25 Σκηναὶ κυνηγίου	23	101 62 Χάρτης Ἀττικῆς
26 Σφρηνοειδῆς γραφὴ	23	102 63 Σκηναὶ ἐπὶ τοῦ γεωργικοῦ βίου
27 Παλαιοτίνη καὶ Φοινίκη	24	103 64 Τρυγητὸς
28 Ναὸς τοῦ Σολομῶντος	25	103 65 Χάρτης Περσικῶν πολέμων
29 Περοικὸν κράτος	31	114 66 Ὁπλῖται
30 Κίνων περσικὸς	32	115 67 Ἀθηναῖκὴ τριμήρης (ἀναπα-
31 Χάρτης ἀρχαίας Ἑλλάδος	34	116 φάστασις)
32 Κρήτες κομιζοντες δῶρα	43	117 68 Τριμήρης
33 Τύπος γυναικὸς τῆς Κρήτης	44	119 69 Θερμοπόλαι
34 Πρόσωπος κρητικῶν οἰκιῶν	44	120 70 Ναυμαχία Σαλαμῖνος
35 Τιχθὺς πετῶν	45	140 71 Ὁ Περικλῆς
36 Πολύχρωμον κρητικὸν ἀγγεῖον	45	143 72 Σκηνὴ ἐμπορίου
37 Πίγλινον ἀγγεῖον Κρήτης	46	144 73 Σιδηρουργεῖον
38 Πολύχρωμ. καμαραϊκὸν ἀγγεῖον	46	145 74 Ἐργαστήριον ὑποδηματοποιοῦ
39 Πίγλινον ἀγγεῖον Κνωσοῦ	47	143 75 Τὸ ἐσωτερικὸν ἐργαστηρίου
40 Πολύχρωμ. κρητικὸν ἀγγεῖον	47	146 ἀγγειοπλαστικῆς

σελ.		σελ.
76 Συμπόσιον	147	106 Ἀναπαράστασις τῆς Ἄκρο-
77 Ἐνδυμασία γυναικῶν	148	πόλεως
78 Γυναῖκες ἐπιδιδόμεναι τὴν μουσικὴν	εἰς 149	107 Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα
79 Γυναῖκες εἰς τὴν βρύσιν	149	τῆς Ἀθηνᾶς
80 Σκηνὴ γάμου	150	108 Παρθενών
81 Σχολεῖον	151	109 Ναὸς ἀπέρεον Νίκης
82 Ἀσκήσεις ἐφῆβων	152	110 Ἀλκαῖος καὶ Σαπφώ
83 Παλαίστρα	153	111 Ἑλληνικὸν θέατρον Ε' αἰῶνος
84 Παιδιά μὲ σφαιραν	153	112 Σοφοκλῆς
85 Ἡγησό	154	113 Σωκράτης
86 Ἀνάπτυξις τοῦ ναοῦ	157	114 Ἐρμῆς
87 Ναὸς πρόστυλος	158	115 Χάρτης Βοιωτίας
88 Δωρικὸς κίνων	159	116 Μακεδών ὅπλίτης
89 Ἰωνικὸς κίνων	159	117 Δημοσθένης
90 Κορινθιακὸς κίνων	160	118 Ὁ Λέων τῆς Χαιρωνείας
91 Ἀνθέμια, λωτοί, μαίανδρος	160	119 Μέγας Ἀλέξανδρος
92 Δωρικὸς ναὸς	161	120 Ἑλλήσποντος
93 Ἀρχαικὸν ἄγαλμα	162	121 Πύλαι Κιλικίας καὶ Συρίας
94 Κοῦρος	162	122 Χάρτης ἐκστρατείας Μ. Ἀλεξάρ-
95 Κόρη	163	δρον
96 Δορυφόρος	164	123 Νόμισμα Μ. Ἀλεξάνδρου
97 Δισκοβόλος	165	124 Ζεὺς τοῦ Δ' αἰῶνος
98 Κεφαλὴ Διὸς Ὀλυμπίας	166	125 Εἰρήνη Κηφισοδότου
99 Ἰωνικὸς ἀμφορεὺς	166	126 Ἐριμῆς τοῦ Πραξιτέλους
100 Παλαιοτέρα ἀττικὴ ὑδρία	166	127 Ἐφηβος Μαραθώνος
101 Βοιωτικὴ ὑδρία	166	128 Κεφαλὴ γυναικὸς
102 Συλλογὴ κορινθιακῶν ἀγγείων	167	129 Ὁ Ἀποξύμενος
103 Ἀθηναϊκὸς ἀμφορεὺς	168	130 Κεφαλὴ πυγμάχου
104 Παναθηναϊκὸς ἀμφορεὺς	169	131 Παράστασις κωμῳδίας
105 Λήκυθος λευκὴ	170	132 Πλάτων

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ A' Οι παλαιότατοι ἀνθρωποι > B' Οι ἀνατολικοὶ λαοὶ	Σελ.	3— 8 > 9— 32
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ		
> Γ' Ἡ χώρα καὶ οἱ κάτοικοι > Δ' Προϊστορικὴ Ἑλλὰς > Ε' Ἡ Ἑλλὰς τῶν ὥμηρικῶν χρόνων > ΣΤ' Μεταβολὴ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν Ζ' καὶ ΣΤ' αἰῶνα > Ζ' Τὰ κράτη τῆς Ἑλλάδος > Η' Ο κόσμος τῶν ἀποικιῶν > Θ' Θρησκεία καὶ ἡθικοὶ δεσμοί > Ι' Τὸ Σπαρτιατικὸν κράτος > ΙΑ' Ἀνάπτυξις τῶν Ἀθηνῶν > ΙΒ' Μηδικοὶ πόλεμοι > ΙΓ' Δημιουργία τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους > ΙΔ' Διοίκησις τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους— Ἡ Δημοκρατία > ΙΕ' Ο βίος τῶν Ἀθηναίων > ΙΣΤ' Ἀκμὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ > ΙΖ' Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος > ΙΗ' Ἀποσύνθεσις τῶν Ἑλληνικῶν Πολιτειῶν > ΙΘ' Ἐπικράτησις τῶν Μακεδόνων > Κ' Κατάκτησις τῆς Ἀσίας ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρου > ΚΑ' Λί τέχναι καὶ τὰ γοάμματα κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα	> 33— 39 > 40— 53 > 54— 60 > 61— 66 > 67— 74 > 75— 82 > 83— 95 > 96— 101 > 102— 110 > 111— 124 > 125— 131 > 132— 141 > 142— 154 > 155— 183 > 184— 199 > 200— 213 > 214— 221 > 222— 235 > 236— 248 > 249— 251 > 252 > 253— 254 > 255	
Παράδοτημα Χρονολογικὸς πίναξ Πίναξ εἰκόνων καὶ χαρτῶν Περιεζόμενα		

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10/6 1927

ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Αριθ. Πρωτ. 21009

Πρόδει τοὺς κ. κ. Χ. Θεοδωρίδην καὶ Α. Λαζάρου

Ἀνακοινωῦμεν ὅμιλον ὃτι δεῖ ἡμετέρας πράξεως τῇ 9 τοῦ παρελθόντος μηνὸς ἐκδοθείσης καὶ τῇ 18 τοῦ αὐτοῦ δημοσιευθείσης ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 38 φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως ἐνεκοιμησαν τὰ ββλία ὑμῶν 1) Ρωμαϊκὴ ἴστορία διὰ τὴν Β'. τάξιν τῶν Γυμνασίων 2) Μαθήματα ἴστορίας διὰ τὴν β' τάξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ 3) ἴστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδο διὰ τὴν Α' τάξιν τῶν Γυμνασίων διὰ μίαν δεκαετίαν, λογιζομένην ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1927—28, ὑπὸ τὸν ὄπος συμμορφωθῆτε πρόδει τὰς ἐν ταῖς σχετικαῖς ἐκθέσεσιν ὑποδείξεις τῆς κοιτικῆς ἐπιτροπείας.

Ἐντολῇ τοῦ Ὅ. Υπουργοῦ

‘Ο Διευθυντής

Ε. Κακούρος

Ἀκοιθὲν ἀντίγραφον αὐθημερὸν

‘Ο Τμηματάρχης

Κ. Καμπέρος

ΣΕΙΡΑ ΙΣΤΟΡΙΩΝ

κ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ — Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

1. Γυμνασίου

	διὰ	τὴν	Α'	Γυμνασίου
Ιστορία Ἑλληνική	>	>	Β'	>
Ιστορία Ρωμαϊκή	>	>	Γ'	>
Ιστορία τῶν Μέσων Χρόνων	>	>	Δ'	>
Ιστορία τῶν Νέων Χρόνων	>	>		

2. Ἑλληνικῶν

Μαθήματα ἴστορίας	>	>	α'	Ἑλληνικοῦ
Μαθήματα ἴστορίας	>	>	β'	*
Μαθήματα ἴστορίας	>	>	γ'	>

3. Δημοτικῶν

Μαθήματα ἴστορίας	>	>	ε'	δημοτικῶν
Μαθήματα ἴστορίας	>	>	στ'	>

4. Εμπορικῶν Σχολῶν

Σύνοψις νεανικῆς ἴστοριας	>	>	Α'	Ἐμπορικῆς
Σύνοψις γενικῆς ἴστοριας	>	>	Β'	*

Σύνοψις γενικῆς ἴστοριας
Ψηφιοπομθήκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής